

Raport

Rzecznika Praw Obywatelskich
z działalności w Polsce
Krajowego Mechanizmu Prewencji
w roku 2010

Warszawa, 2011 r.

BIULETYN RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH 2011, nr 3
ŹRÓDŁA

Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce
Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2010

Redaktor Naczelny

Stanisław Trociuk

Opracowanie Raportu:

Zespół „Krajowy Mechanizm Prewencji”

Magdalena Chmielak (rozdziały 1, 2, 6, 7.2, 7.4, 7.7, 7.8);

Karolina Chyła (rozdział 7.5.); Justyna Józwiak (rozdziały 1, 7, 7.3, 8);

Przemysław Kazimirski (rozdziały 3, 7.1, 7.2);

Dorota Krzysztoń (rozdziały 5, 7.9); Marcin Kusy (rozdziały 4, 7.4, 7.6);

Wojciech Sadownik (rozdział 7.2); Grażyna Kalisiewicz (rozdziały 10, 11).

Na podstawie dokumentacji: Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego,
Zespołu Prawa Administracyjnego i Gospodarczego, Zespołu Prawa
Pracy i Zabezpieczenia Społecznego w Biurze RPO i Biur Pełnomocników
Terenowych RPO w Gdańsku, Katowicach i Wrocławiu

Wydawca:

Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich
al. Solidarności 77, 00-090 Warszawa
www.rpo.gov.pl

© Copyright by Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich
Warszawa 2011

Skrót do cytowania

Biuletyn RPO. Źródła
2011, nr 3

ISSN 0860-7958

Oddano do składu w lipcu 2011 r.
Podpisano do druku w sierpniu 2011 r.

Projekt okładki:

ADV. Michał Gońda Agencja Reklamowa
www.adv.net.pl

Opracowanie DTP, korekta, druk i oprawa:
Agencja Reklamowo-Wydawnicza Arkadiusz Grzegorzczyk
www.grzeg.com.pl

BIULETYN RPO

źródła

Raport

Rzecznika Praw Obywatelskich
z działalności w Polsce
Krajowego Mechanizmu Prewencji
w roku 2010

Warszawa, 2011 r.

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	7
2. Organizacja działalności Krajowego Mechanizmu Prewencji w ramach Biura Rzecznika Praw Obywatelskich	9
3. Finansowanie Krajowego Mechanizmu Prewencji w Polsce	11
4. Współpraca międzynarodowa	13
5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi	17
6. Opiniowanie aktów prawnych	19
7. Miejsca wizytowane przez Krajowy Mechanizm Prewencji w 2010 r.	22
7.1. Pomieszczenia dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia w jednostkach organizacyjnych Policji.	28
7.2. Zakłady karne i areszty śledcze.	40
7.3. Policyjne izby dziecka	77
7.4. Młodzieżowe ośrodki wychowawcze i młodzieżowe ośrodki socjoterapii.	95
7.5. Zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich	123
7.6. Izby wytrzeźwień.	153
7.7. Szpitale psychiatryczne.	166
7.8. Domy pomocy społecznej	180
7.9. Placówki dla cudzoziemców.	187
8. Rekomendacje Krajowego Mechanizmu Prewencji	210
8.1. Pomieszczenia dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia w jednostkach organizacyjnych Policji	210
8.2. Zakłady karne i areszty śledcze.	211
8.3. Policyjne izby dziecka	213
8.4. Młodzieżowe ośrodki wychowawcze i młodzieżowe ośrodki socjoterapii.	213
8.5. Zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich	215
8.6. Izby wytrzeźwień.	216
8.7. Domy pomocy społecznej	218

8.8. Szpitale psychiatryczne	218
8.9. Placówki dla cudzoziemców	219
9. Zespół wizytujący jednostki w 2010 r. w ramach Krajowego Mechanizmu Prewencji (w kolejności alfabetycznej).	221
10. Wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji w 2010 r. – tabela według dat	226
11. Wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji w 2010 r. – tabela według jednostek.	237

1. Wstęp

Geneza wprowadzenia stałego monitoringu miejsc zatrzymań wynika z faktu, że osoby przebywające w takich miejscach – z definicji zamkniętych na świat zewnętrzny – są bardziej narażone na różnego rodzaju nadużycia. Mogą one wynikać m.in. z polityki kryminalnej państwa, braku środków finansowych na zapewnienie odpowiednich warunków, niewłaściwego przygotowania pracowników, braku odpowiedniego systemu nadzorowania takich miejsc. Poszanowanie praw osób pozbawionych wolności zależy wyłącznie od władz odpowiedzialnych za miejsca zatrzymań. Procesy społeczne zachodzące w strukturach takich miejsc, jak i zachowania osób poddanych niejednokrotnie silnemu stresowi i presji, w szczególny sposób generują sytuacje prowadzące do łamania praw człowieka. Toteż system funkcjonowania miejsc „zamkniętych” powinien być jak najbardziej przejrzysty i nastawiony na współpracę ze środowiskiem otwartym, dzięki czemu zmniejsza się ryzyko występowania wszelkich nadużyć.

Z tego też powodu, w 2002 r. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku przyjęło Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (zwanego dalej OPCAT). Protokół ten został ratyfikowany przez Rzeczypospolitą Polską w dniu 8 lipca 2005 r., stanowi zatem część polskiego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowany, zgodnie z treścią art. 91 Konstytucji RP. Ponadto, ratyfikując powyższy Protokół, Polska zobowiązała się wyznaczyć bądź utworzyć niezależny krajowy mechanizm prewencji, w celu zapobiegania torturom na poziomie krajowym (art. 17 OPCAT). W związku z tym, w dniu 18 stycznia 2008 r. Rzecznikowi Praw Obywatelskich powierzono oficjalnie pełnienie funkcji Krajowego Mechanizmu Prewencji (zwanego dalej KMP, Mechanizm). Wykonywanie bowiem przez polskiego Ombudsmana zadań Mechanizmu gwarantuje wymaganą przez Protokół funkcjonalną niezależność oraz niezależność jego personelu.

Niniejszy raport jest trzecim sprawozdaniem z działalności Krajowego Mechanizmu Prewencji w Polsce, do którego opracowania oraz

upublicznienia Rzeczpospolita Polska jest zobowiązana na podstawie art. 23 OPCAT.

Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2010 został przygotowany w wersji dwujęzycznej, celem upowszechnienia go również wśród instytucji międzynarodowych oraz krajowych mechanizmów prewencji funkcjonujących w innych państwach.

2. Organizacja działalności Krajowego Mechanizmu Prewencji w ramach Biura Rzecznika Praw Obywatelskich

W 2010 r., tak samo jak w roku poprzednim, zadania Krajowego Mechanizmu Prewencji wykonywane były przede wszystkim przez sześciu pracowników Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego, wyznaczonych do realizacji zadań Mechanizmu. Pozostali pracownicy Zespołu (dziesięć osób, w tym Dyrektor) uczestniczyli w wizytacjach zapobiegawczych KMP w zależności od potrzeby.

Pracownicy Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego wizytowali zakłady karne, areszty śledcze, zakłady poprawcze, schroniska dla nieletnich, młodzieżowe ośrodki wychowawcze oraz młodzieżowe ośrodki socjoterapii, policyjne izby dziecka, pomieszczenia dla osób zatrzymanych jednostek organizacyjnych Policji oraz izby wytrzeźwień.

Ponadto zadania Mechanizmu wykonywało czterech pracowników Zespołu Administracji Publicznej, Zdrowia i Ochrony Praw Cudzoziemców, którzy przeprowadzali wizytacje ośrodków dla cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy lub azylu, aresztów w celu wydalenia, ośrodków strzeżonych dla cudzoziemców oraz szpitali psychiatrycznych. Pracownicy tego Zespołu wspierali również Zespół Prawa Pracy i Zabezpieczenia Społecznego w wizytacjach domów pomocy społecznej (dwóch pracowników).

Wskazani powyżej pracownicy Biura Rzecznika Praw Obywatelskich zatrudnieni są na pełnym etacie, w większości przypadków wykonując zadania KMP od momentu powierzenia tej funkcji Rzecznikowi Praw Obywatelskich. Dodatkowo zadania Krajowego Mechanizmu Prewencji wykonywali: dwóch pracowników z Zespołu Terenowego w Katowicach, jeden pracownik z Zespołu Terenowego we Wrocławiu oraz dwóch pracowników z Zespołu Terenowego w Gdańsku. Wszyscy zostali przeszkoleni w zakresie metodologii wizytacji.

Należy jednak wskazać, iż do końca grudnia 2010 r. wszyscy wymienieni pracownicy wykonywali jednocześnie ustawowe zadania Rzecznika, a więc rozpatrywali liczne wnioski od obywateli.

W dniu 14 października 2010 r. poprzez nadanie przez Marszałka Sejmu nowego statutu Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, doszło do wyodrębnienia Zespołu „Krajowy Mechanizm Prewencji”. Od 2011 r. działalność Mechanizmu jest realizowana przez jeden Zespół, wizytujący wszelkiego rodzaju miejsca zatrzymań, o których mowa w art. 4 OPCAT. W skład Zespołu wchodzi osiem osób, w tym Dyrektor i sekretarka.

Obsada personalna Zespołu nie pozwala na pełną realizację zadań, dlatego też w zależności od potrzeb w wizytacjach biorą udział pracownicy Zespołu Prawa Karnego.

Wsparcie Zespołu „KMP” stanowią w dalszym ciągu pracownicy Biur Terenowych RPO z Gdańska, Wrocławia oraz Katowic.

3. Finansowanie Krajowego Mechanizmu Prewencji w Polsce

Wraz z powierzeniem polskiemu Ombudsmanowi wykonywania zadań Krajowego Mechanizmu Prewencji, z dniem 18 stycznia 2008 r., Rząd Rzeczypospolitej Polskiej nie przekazał żadnych środków finansowych niezbędnych do wykonywania zadań wynikających z Protokołu fakultatywnego do Konwencji ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, do czego jest zobowiązany na podstawie art. 18 ust. 3 OPCAT. Dopiero z dniem 1 lipca 2008 r. Minister Finansów, na podstawie decyzji w sprawie zmian w budżecie państwa na 2008 r., przekazał z rezerwy budżetowej 426 tys. zł na finansowanie działalności Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2008. Pozwoliło to usprawnić przeprowadzanie wizytacji zapobiegawczych w różnego rodzaju miejscach zatrzymań, położonych na terenie całego kraju.

Ostatnie miesiące 2008 r. sprowadziły się do podejmowania intensywnych zabiegów celem pozyskania środków finansowych na działalność Mechanizmu w roku 2009. Przedkładając projekt budżetu Rzecznika Praw Obywatelskich na ten rok, na funkcjonowanie Mechanizmu przewidziano 2,5 mln zł. Założono zintensyfikowanie działalności Mechanizmu w drugim roku jego funkcjonowania w Polsce, między innymi poprzez zwiększenie liczby etatów, co tym samym umożliwiłoby regularne sprawdzanie sposobu traktowania osób pozbawionych wolności w miejscach zatrzymań, w celu wzmocnienia, jeśli to niezbędne, ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem. W toku prac nad budżetem na rok 2009, Sejmowa Komisja Finansów Publicznych dokonała jednak całkowitego „obcięcia” środków na ten cel. W związku z tym, Rzecznik Praw Obywatelskich skorzystał ze swojego konstytucyjnego uprawnienia i przedstawił stanowisko w tej sprawie na posiedzeniu plenarnym Sejmu RP. Przyniosło to pozytywny skutek w postaci przyznania 1 mln 400 tys. zł na działalność Krajowego Mechanizmu Prewencji w Polsce. Stanowiło to jednak kroplę w morzu potrzeb i nie pozwoliło na rozwinięcie działalności Mechanizmu w 2009

r., w takim stopniu, jak było to zakładane. Naruszono tym samym ponownie art. 18 ust. 3, jak i art. 18 ust. 4 OPCAT. Z odpowiednim pismem w tej sprawie Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił się zarówno do Sekretarza Generalnego Stowarzyszenia Zapobiegania Torturom, jak i za pośrednictwem Wysokiego Komisarza Praw Człowieka do Podkomitetu do Spraw Prewencji Tortur (SPT). Dr Janusz Kochanowski osobiście spotkał się również w Genewie, w dniu 17 grudnia 2008 r., z przedstawicielami Stowarzyszenia Zapobiegania Torturom (APT), wskazując na problemy z właściwą realizacją OPCAT w Polsce. Wykonywanie zadań Krajowego Mechanizmu Prewencji w Polsce przez Rzecznika Praw Obywatelskich zostało uznane przez tę organizację jako negatywny przykład. APT w publikacji z 2008 r. podkreślił bowiem, iż nie odnotowano wzrostu liczby pracowników Krajowego Mechanizmu Prewencji, co odzwierciedlałoby wykonywanie nowych zadań, wynikających z działalności Mechanizmu¹.

W toku prac na budżetem państwa na rok 2010, budżet Biura RPO zmniejszono o 1,3 mln zł, czyli niemal o całą sumę, jaka była przyznana na działalność KMP w roku 2009. W budżecie na rok 2010, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich nie otrzymało żadnych środków na wykonywanie zadań Mechanizmu. Jego działalność musiała być finansowana ze środków ogólnych Biura. Oznaczało to konieczność wykonywania zadań KMP kosztem innej aktywności Rzecznika oraz znaczne ograniczenia w zakresie działalności Mechanizmu. Tym samym naruszało to art. 18 ust. 3, jak i art. 18 ust. 4 OPCAT. Z odpowiednim pismem informującym o poważnych trudnościach w finansowaniu Mechanizmu, Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił się zarówno do Sekretarza Generalnego Stowarzyszenia Zapobiegania Torturom (APT), do Podkomitetu do Spraw Prewencji Tortur (SPT), jak i Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom (CPT).

W 2011 r. wydatki związane z funkcjonowaniem Biura Rzecznika zostały zmniejszone przez Sejm z planowanych 36 mln 477 tys. zł do 35 mln 424 tys. zł. Uszczuplenie budżetu Biura RPO pociągnęło za sobą zmniejszenie sumy związanej z pokryciem kosztów funkcjonowania Krajowego Mechanizmu Prewencji w 2011 r., z planowanej 1 mln 740 tys. do 1 mln 265 tys. zł.

¹ *National Human Rights Commissions and Ombudspersons' Office / Ombudsmen as National Preventive Mechanisms under the Optional Protocol to the Convention against Torture*, APT 2008 r.

4. Współpraca międzynarodowa

W związku z rozwojem działalności krajowych mechanizmów prewencji w Europie, ich członkowie widzą coraz większą potrzebę wymiany zdobywanych doświadczeń. Współpraca międzynarodowa KMP ma na celu wypracowanie wspólnego stanowiska w kwestii szeroko rozumianej ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem oraz ujednoczenie metodologii przeprowadzania wizytacji prewencyjnych.

W dniach 27-28 stycznia 2010 r. w Padwie, w ramach realizacji projektu „*European NPM Project*”², odbyło się pierwsze spotkanie osób kontaktowych krajowych mechanizmów. Wzięli w nim udział eksperci Podkomitetu ONZ do Spraw Prewencji Tortur (SPT), Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Niehumanitarnemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT), Stowarzyszenia Zapobiegania Torturom (APT), reprezentanci Komisji Europejskiej, Rady Europy oraz 20 wyznaczonych osób kontaktowych krajowych mechanizmów, działających w państwach Rady Europy. W spotkaniu uczestniczyła również przedstawicielka Krajowego Mechanizmu Prewencji, wyznaczona jako osoba kontaktowa KMP w Polsce. W trakcie spotkania omówiono zadania SPT, CPT oraz krajowych mechanizmów prewencji w działalności prewencyjnej. Przedstawicielka KMP omówiła rolę krajowych mechanizmów prewencji w oparciu o polskie doświadczenia. Podczas spotkania zwrócono uwagę na potrzebę rozróżnienia wizytacji przeprowadzanych w reakcji na indywidualną skargę od działalności prewencyjnej krajowych mechanizmów prewencji. Ponadto, podjęto decyzję, iż Krajowy Mechanizm Prewencji w Polsce, jako pierwszy zostanie objęty programem szkolenia „*On-site visit & exchange of experience*”³.

W związku z powyższym, w dniach 4-7 maja 2010 r. w Warszawie eksperci APT, CPT, SPT oraz Rady Europy, omówili z pracownikami wy-

² Projekt aktywnej współpracy europejskich krajowych mechanizmów prewencji, współfinansowany przez Radę Europy i Unię Europejską. Przedmiotem warsztatów jest „Organizacja, przeprowadzanie i sprawozdawczość z wizytacji prewencyjnych w różnych rodzajach miejsc pozbawienia wolności: Wymiana doświadczeń między krajowym mechanizmem prewencji a ekspertami Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom (CPT), Podkomitetu ONZ do Spraw Prewencji Tortur (SPT) oraz Stowarzyszenia Zapobiegania Torturom (APT).

³ Warsztat szkoleniowy finansowany ze środków Rady Europy i Komisji Europejskiej.

konującymi zadania Krajowego Mechanizmu Prewencji szczegółły dotyczące jego działalności oraz wizytacji różnego rodzaju miejsc zatrzymań. Podczas szkolenia zostały poruszone szczególnie istotne kwestie, dotyczące między innymi metodologii przeprowadzania wizytacji, istoty prewencji, roli ekspertów zewnętrznych w wizytacjach, sposobu prowadzenia rozmów z osobami pozbawionymi wolności, czy też formułowania zaleceń i rekomendacji. Ponadto, eksperci wymienionych powyżej instytucji przeprowadzili z przedstawicielami Krajowego Mechanizmu Prewencji wizytacje trzech różnych typów miejsc zatrzymań (szpitala psychiatrycznego; aresztu śledczego; zakładu poprawczego i schroniska dla nieletnich), uczestnicząc w nich w roli obserwatorów, co następnie pozwoliło na analizę metodologii wizytacji oraz napotykanych w tego rodzaju jednostkach problemów.

Z kolei w dniach 24-25 marca 2010 r. w Padwie odbyły się pierwsze warsztaty tematyczne krajowych mechanizmów prewencji pt. *Rola krajowych mechanizmów prewencji w zapobieganiu złemu traktowaniu w instytucjach psychiatrycznych*⁴. Wzięła w nich udział przedstawicielka Krajowego Mechanizmu Prewencji z Zespołu Administracji Publicznej, Zdrowia i Ochrony Praw Cudzoziemców.

W Tiranie, w dniach 9 – 10 czerwca 2010 r., odbyły się kolejne warsztaty tematyczne dla przedstawicieli europejskich krajowych mechanizmów prewencji, poświęcone *Roli krajowych mechanizmów prewencji w ochronie podstawowych praw osób pozbawionych wolności przez policję*. W warsztatach uczestniczyła przedstawicielka Krajowego Mechanizmu Prewencji z Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego. Podczas spotkania zwrócono uwagę na międzynarodowe standardy prawne odnoszące się do osób pozbawionych wolności przez Policję oraz poruszono problematykę zapewnienia opieki medycznej osobom zatrzymanym. Wiele uwagi poświęcono zagadnieniom związanym z dostępem do obrońcy.

W dniach 13-14 października 2010 r. w Erewaniu odbyły się trzecie warsztaty tematyczne krajowych mechanizmów prewencji, których przedmiotem była metodologia przygotowywania wizytacji prewencyjnych. Podczas warsztatów omówione zostały m.in. następujące zagadnienia: zbieranie i analiza informacji dotyczących miejsc pozbawienia wolności, kryteria wyboru wizytowanych jednostek, wybór celu i formy wizytacji, skład zespołu wizytującego oraz podział obowiązków.

⁴ Warsztaty tematyczne odbywają się w ramach programu „Utworzenie aktywnej sieci krajowych mechanizmów prewencji przeciw torturom, działalność sieci partnerskiej współpracy Peer-to-Peer”. W 2010 r. w ramach projektu zorganizowano warsztaty w Padwie (Włochy), Tiranie (Albania) i Erewaniu (Armenia).

ków. Wiele uwagi poświęcono również angażowaniu przedstawicieli organizacji pozarządowych w wizytacje mechanizmów. W ocenie ekspertów, ich uczestnictwo wzmacnia społeczny nadzór nad miejscami zatrzymań, a tym samym rozwija społeczeństwo obywatelskie. Ponadto, omówiono długość i częstotliwość wizytacji oraz strategię przeprowadzania rozmów z osobami pozbawionymi wolności. W czasie warsztatów pracownik Krajowego Mechanizmu Prewencji przedstawił argumenty przemawiające za przeprowadzeniem wizytacji niezapowiedzianych. Krajowy Mechanizm Prewencji w Polsce nie informuje bowiem dyrektorów wytypowanych miejsc o planowanych w danym okresie wizytacjach.

Okazją do wymiany doświadczeń na temat praktycznych działań podejmowanych w trakcie wizytacji miejsc zatrzymań przez krajowe mechanizmy prewencji było również seminarium w Kiszyniowie (Mołdawia), zorganizowane w ramach projektu *Współpraca Ombudsmanów Państw Partnerstwa Wschodniego (PW) 2009-2013*. Przedstawiciel Krajowego Mechanizmu Prewencji, zaprezentował stronie mołdawskiej informacje związane z organizacją i praktycznym funkcjonowaniem Mechanizmu w Polsce, a także wziął udział w wizytacji jednego z mołdawskich zakładów karnych.

W ramach wymiany doświadczeń, przedstawicielka Mechanizmu uczestniczyła w seminarium *Publiczny monitoring miejsc pozbawienia wolności: doświadczenia państw członkowskich Unii Europejskiej*, które odbyło się w dniach 21-22 października 2010 r. w Ankarze. Organizatorem spotkania była Komisja Europejska. Przedstawiciele Służby Więziennej oraz Ministerstwa Sprawiedliwości w Turcji zaprezentowali system penitencjarny swojego kraju. Natomiast reprezentanci krajowych mechanizmów prewencji z Estonii, Słowenii i Polski przedstawili sposób organizacji oraz metody przeprowadzania wizytacji zapobiegawczych przez mechanizmy w ich krajach. Poruszano następujące zagadnienia: częstotliwość wizytacji, skład zespołów wizytujących, a także angażowanie przedstawicieli organizacji pozarządowych w wizytacje mechanizmów. Przedstawiciele zespołów wizytujących w Turcji mieli możliwość zadawania pytań ekspertom z krajów członkowskich Unii Europejskiej.

W dniach 1-2 grudnia 2010 r. w Strasburgu odbyło się drugie spotkanie osób kontaktowych krajowych mechanizmów prewencji⁵. Wzięli w nim udział eksperci SPT, CPT, APT, reprezentanci Komisji Europej-

⁵ Spotkanie w ramach projektu European NMP Project.

skiej, Rady Europy oraz osoby kontaktowe mechanizmów działających w państwach Rady Europy. Pierwszy dzień konferencji poświęcony był omówieniu stanu realizacji: *The European NPM Project*. Podczas spotkania przedstawiciel Polski zaprezentował wnioski oraz krótką ocenę szkolenia *On site visit & exchange of experiences*, zorganizowanego w maju 2010 r. w Warszawie. Podczas drugiego dnia konferencji szczegółowo omówiono projekty działań na najbliższe 2 lata, w tym plan szkoleń organizowanych przez Radę Europy w 2011 r. Przedstawiciele krajowych mechanizmów prewencji przedstawili swoją wizję współpracy między poszczególnymi mechanizmami.

Warto również wskazać, iż od lutego 2010 r. ukazuje się Newsletter poświęcony krajowym mechanizmom prewencji, przygotowywany przez Uniwersytet w Padwie, w oparciu o informacje przekazywane przez każde państwo, na temat aktywności danego krajowego mechanizmu prewencji.

Od grudnia 2010 r. na stronie internetowej⁶ Stowarzyszenia Zapobiegania Torturom (APT) uruchomiono nową bazę danych dotyczącą ratyfikacji oraz realizacji Protokołu w poszczególnych krajach. Zawarto w niej również szczegółowe informacje o funkcjonowaniu krajowych mechanizmów prewencji wyznaczonych przez poszczególne państwa.

⁶ www.apr.ch/opcat

5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi

W związku z wykonywaniem przez Rzecznika Praw Obywatelskich zadań Krajowego Mechanizmu Prewencji, członkowie Mechanizmu ściśle współdziałają z organizacjami pozarządowymi, których zakres zainteresowań i zadań dotyczy szeroko rozumianej prewencji tortur, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania. Współpraca ta polega przede wszystkim na wymianie informacji związanych z sytuacją osób osadzonych i zatrzymanych w różnych placówkach na terenie kraju oraz z funkcjonowaniem Krajowego Mechanizmu Prewencji.

Najważniejszym partnerem Rzecznika pełniącego funkcję Krajowego Mechanizmu Prewencji w tym zakresie jest koalicja organizacji pozarządowych i środowisk akademickich „Porozumienie na rzecz wprowadzania OPCAT” (dalej Koalicja), w skład której wchodzi obecnie: Amnesty International Polska, Międzynarodowa Komisja Prawników-Sekcja Polska, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Fundacja Sławek i Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej Uniwersytetu Warszawskiego.

Koalicja od początku swego istnienia wspierała powstanie Krajowego Mechanizmu Prewencji w Polsce, a obecnie jej wskazówki dotyczące działania oraz raportów wizytacyjnych Mechanizmu są cennym narzędziem służącym jego rozwojowi.

Śladem poprzedników, również Rzecznik Praw Obywatelskich VI kadencji, prof. Irena Lipowicz spotkała się z przedstawicielami Koalicji. W dniu 27 października 2010 r. podczas zorganizowanej w Biurze RPO konferencji z przedstawicielami odpowiednich władz, jak również organizacji pozarządowych, wspólnie omówiono drugi roczny raport Mechanizmu z jego działalności w 2009 r. Organizowana w opisany sposób współpraca jest dowodem transparentności i otwartości członków Krajowego Mechanizmu Prewencji na uwagi także podmiotów pozarządowych.

Krajowy Mechanizm Prewencji korzysta również z raportów z przeprowadzonych wizytacji przez organizacje pozarządowe, np. *Postępowanie ze skazanymi przy przyjęciu w celu odbywania kary pozbawienia wolności. Raport z monitoringu* (Maria Niełacna w: Analizy, Raporty,

Ekspertyzy Nr 2/2010 Polskiego Stowarzyszenia Interwencji Prawnej). Są one dla Krajowego Mechanizmu Prewencji ważnym źródłem danych i opinii.

Bardzo ważną jest też współpraca Mechanizmu z organizacjami pozarządowymi na gruncie organizowanych seminariów i szkoleń. W roku 2010 odnotowano kilka takich przedsięwzięć o edukacyjnym i informacyjnym walorze, w których aktywny udział brali członkowie Krajowego Mechanizmu Prewencji.

W dniu 13 kwietnia 2010 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego odbyła się konferencja pt.: *Naruszenie praw i wolności obywatelskich na etapie wykonywania kary*. W dniu 27 maja 2010 r. odbyło się seminarium eksperckie pt.: *Więzienie i co dalej?* zorganizowane przez Stowarzyszenie Interwencji Prawnej w ramach projektu Watch 24 ufundowanego przez Open Society Institute – Budapest.

Przedstawiciel KMP prowadził również jedno ze specjalistycznych szkoleń przygotowujących studentów Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego oraz Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej do monitoringu przestrzegania międzynarodowych standardów w zakresie praw i wolności osób przebywających w polskich jednostkach penitencjarnych.

W dniu 5 października 2010 r. przedstawiciel Mechanizmu wziął udział w corocznej konferencji OBWE pt.: *Human Dimension Sessions of the 2010 Review Conference*, która odbyła się w Warszawie. Podczas panelu poświęconemu zapobieganiu torturom przedstawił działania podejmowane przez Rzecznika w ramach Krajowego Mechanizmu Prewencji.

Opisana współpraca Krajowego Mechanizmu Prewencji z organizacjami pozarządowymi daje możliwość prowadzenia otwartej dyskusji w gronie ekspertów i jest mostem pozwalającym Mechanizmowi na dotarcie do szerszego grona odbiorców z informacjami m.in. o ustanawianych przez Krajowy Mechanizm Prewencji standardach.

6. Opiniowanie aktów prawnych

Rola krajowych mechanizmów prewencji polega również na przedstawianiu propozycji i uwag odnośnie obowiązujących oraz projektowanych przepisów prawa. Dlatego też do Biura RPO kierowane są projekty wszystkich aktów prawnych, które w jakimkolwiek stopniu odnoszą się do osób pozbawionych wolności.

W 2010 r. Rzecznik, wykonując zadania Krajowego Mechanizmu Prewencji, przedstawił swoją opinię m.in. o *projekcie rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz użycia broni palnej lub psa służbowego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej z dnia 7 maja 2010 r.* W wystąpieniu z dnia 21 maja 2010 r.⁷ Rzecznik zasygnalizował, iż treść niektórych rozwiązań sformułowanych w projekcie budzi wątpliwości, zwłaszcza w zakresie dotyczącym zapewnienia w praktyce gwarancji praworządnego użycia środków przymusu bezpośredniego. W projekcie zrezygnowano bowiem z wielu sprawdzonych procedur służących zwiększeniu takich gwarancji, będących efektem wieloletniej współpracy Służby Więziennej z instytucjami ochrony praw człowieka w Polsce, w tym z Rzecznikiem Praw Obywatelskich. Projekt znacznie ograniczył zakres dokumentowania stosowania środków przymusu bezpośredniego. Odstąpiono w nim od protokołowania stosowania środków przymusu bezpośredniego (z wyjątkiem wypełnienia protokołu po użyciu broni i psa służbowego) na rzecz sporządzenia mało szczegółowej notatki służbowej. Zaprojektowane przepisy, w porównaniu z obecnym stanem prawnym, w sposób istotny ograniczają możliwość weryfikowania zasadności skarg osadzonych na sposób użycia wobec nich środków przymusu bezpośredniego. W projekcie rozporządzenia nie uwzględniono (za wyjątkiem czasu umieszczenia w celi zabezpieczającej) obowiązku rejestrowania przebiegu stosowania środków przymusu bezpośredniego. Natomiast na potrzebę kontynuowania tego typu działań wskazują wyniki wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji. Dla wizytujących materiał filmowy jest doskonałym potwierdzeniem działań opisanych w protokole stosowania środków przymusu bezpośredniego.

⁷ RPO-641871-VII/10.

W odpowiedzi z dnia 18 czerwca 2010 r. Minister Sprawiedliwości poinformował Rzecznika, że większość uwag szczegółowych została uwzględniona w przeredagowanej wersji projektu z dnia 15 czerwca 2010 r. Wprowadzono do notatki służbowej dokumentującej stosowanie środków przymusu bezpośredniego dodatkowe elementy, np. umieszczenie informacji o ostrzeżeniu o zastosowaniu środka przymusu bezpośredniego, czy też przywrócono konieczność – w razie użycia broni służbowej – oddania strzału ostrzegawczego. Niemniej jednak Minister Sprawiedliwości przedstawił również szczegółowe wyjaśnienia w kwestiach, w których nie podzielili wyrażonych w opinii wątpliwości, w tym m.in. dotyczących obowiązku zakładania kajdanek na ręce trzymane z tyłu, jak również rejestrowania przebiegu stosowania środków przymusu bezpośredniego. Odnosząc się do tego drugiego zagadnienia, Minister Sprawiedliwości stwierdził, że zasady utrwalania obrazu i dźwięku określone zostały w obowiązujących przepisach⁸. Zgodnie z tymi regulacjami cały obszar zakładu karnego może być monitorowany przy użyciu wewnętrznego systemu urządzeń rejestrujących. Natomiast część cel, w których przebywają szczególnie niebezpieczni osadzeni, podlega monitoringowi obowiązkowemu. Tym samym – w ocenie Ministra Sprawiedliwości – ustawodawca już w Kodeksie karnym wykonawczym przesądził, iż wszelkie czynności podejmowane wobec osadzonych agresywnych, stwarzających zagrożenie dla porządku i bezpieczeństwa zakładu karnego lub bezpieczeństwa innych osadzonych muszą być rejestrowane.

Rzecznik przedstawił również opinię do *projektu rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie szczegółowych warunków i sposobu użycia środków przymusu bezpośredniego wobec nieletnich umieszczonych w zakładach poprawczych, schroniskach dla nieletnich, młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii*. W wystąpieniu z dnia 1 września 2010 r.⁹ Rzecznik zasygnalizował konieczność możliwie precyzyjnego dookreślenia niektórych przepisów rozporządzenia, jednocześnie wyrażając nadzieję, iż realizacja postulowanych rozwiązań znacząco zwiększy gwarancję praworządnego użycia tych środków.

W zakresie problematyki dotyczącej nieletnich warto również wspomnieć o uwagach i propozycjach Rzecznika odnośnie *projektu założeń do*

⁸ Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.) oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 października 2009 r. w sprawie urządzeń i środków technicznych służących do przekazywania, odtwarzania i utrwalania obrazu lub dźwięku z monitoringu w zakładach karnych (Dz. U. Nr 175, poz. 1360).

⁹ RPO-629059-VII/10.

projektu ustawy o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 marca 2010 r. oraz przygotowanego zgodnie z tymi założeniami projektu ustawy o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. W piśmie z dnia 11 czerwca 2010 r.¹⁰ Rzecznik zaproponował m.in. skrócenie proponowanego siedmiodniowego okresu pobytu nieletniego w policyjnej izbie dziecka na czas wykonywania czynności na polecenie sądu, zagwarantowanie odpowiednich sposobów weryfikacji wyników badań uzyskanych metodą niewymagającą badania laboratoryjnego, przeprowadzonych w celu ustalenia w organizmie obecności alkoholu lub innego środka użytego w celu wprowadzenia się w stan odurzenia (w związku z przyznaniem kuratorowi sądowemu uprawnienia do zobowiązania nieletniego do poddania się takim badaniom).

¹⁰ R-071-13/10.

7. Miejsca wizytowane przez Krajowy Mechanizm Prewencji w 2010 r.

Poniżej przedstawiona Tabela 1 zawiera przegląd wszystkich miejsc wizytowanych przez Krajowy Mechanizm Prewencji z uwzględnieniem struktury oraz liczby wizytacji w latach 2008–2010. Należy jednak zaznaczyć, iż suma wizytacji w 2008 r. i 2009 r. może różnić się od liczb zawartych we wcześniejszych Raportach rocznych z działalności Krajowego Mechanizmu Prewencji (z 2008 r. i 2009 r.). Wspomniane różnice wynikają ze zmian w statystycznym ujęciu niektórych wizytacji:

- od 2010 r. w statystykach KMP wyodrębniono kategorię miejsc: zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich funkcjonujące łącznie (mieszczących się pod tym samym adresem oraz posiadających tę samą administrację). W 2008 r. i 2009 r. wizytacje w tego typu placówkach traktowano jako dwie osobne (zakład poprawczy, schronisko dla nieletnich);
- wizytacja jednostki penitencjarnej oraz wyodrębnionego w jej strukturze oddziału zewnętrznego, od 2010 r. również traktowana jest jako jedna. W 2008 r. i 2009 r., analogicznie jak w poprzednim przypadku, takie wizytacje odnotowywano jako dwie odrębne jednostki.

Na potrzeby niniejszej publikacji, liczba jednostek w Tabeli 1 w 2008 r. i 2009 r. została ujednoczona z uwzględnieniem powyższych zmian. Nie znalazły się w niej jednak dwie kategorie jednostek, które w 2010 r. nie były wizytowane przez KMP: Wojskowy Ośrodek Wykonywania Kary (1 wizytacja w 2008 r.) oraz Wojskowe Areszty Dyscyplinarne (2008 r. – 2 wizytacje, 2009 r. – 1).

Tabela 1. Wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji w latach 2008–2010

Jednostki	Liczba jednostek do zwizytowania ogółem (stan na koniec 2010 r.)	Liczba wizytowanych przez KMP (stan na koniec 2008 r.)	Liczba wizytowanych przez KMP – 2009 r. (w nawiasie podano liczbę rekontroli)	Liczba wizytowanych przez KMP – 2010 r. (w nawiasie podano liczbę rekontroli)	Liczba wizytowanych przez KMP (2008–2010) (w nawiasie podano liczbę rekontroli) ¹¹	Liczba niezwytych jednostek (stan na koniec 2010 r.)
Zakłady Karne	87	13	16	5	34	54
Areszty Śledcze	70	16	10	9 (1)	35 (1)	36
Schroniska dla Nieletnich	8	3	3	0	6	2
Zakłady Poprawcze	17	2	2	2 (1)	6 (1)	12
Zakłady Poprawcze i Schroniska dla Nieletnich (funkcjonujące łącznie)	10	2	2	4	8	2
Młodzieżowe Ośrodki Wychowawcze	74	3	7	12 (1)	22 (1)	53
Młodzieżowe Ośrodki Socjoterapii	61	1	4 (1)	1	6 (1)	56
Pomieszczenia dla osób zatrzymanych przy jednostkach Policji	339	11	21	15	47	292
Policyjne Izby Dziecka	27	4	5	4	13	14
Izby Wyrzężeń	43	2	11	14 (1)	27 (1)	17
Domy Pomocy Społecznej*	793	0	1	6	7	786
Szpitala Psychiatryczne**	218	8	9	5	22	196
Areszty w celu wydalenia***	8	4	2	2	8	0
Ośrodki Strzeżone dla Cudzoziemców	6	3	2	1	6	0
Ośrodki dla Cudzoziemców Ubiegających się o Nadanie Statusu Uchodźcy lub Azylu	15	0	4	0	4	11
Pomieszczenia dla osób zatrzymanych przy Placówkach Straży Granicznej	50	1	0	0	1	49
Razem	1826	73	99 (1)	80 (4)	252 (5)	1580

¹¹ W nawiasie podano przeprowadzone przez Krajowy Mechanizm Prewencji rekontrole (a zatem ta sama placówka była wizytowana dwukrotnie). Dotychczas przeprowadzono rekontrole w: Zakładzie Poprawczym w Białymstoku, Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym w Trzcińcu, Zakładzie Karnym w Tarnowie, Areszcie Śledczym we Wrocławiu (wszystkie miały miejsce w 2010 r.). Dwukrotne wizytacje w jednym roku (2009 oraz 2010) dotyczą również Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii „Kat” oraz Izby Wyrzężeń w Gdańsku, nie były to jednak rekontrole KMP. Przyczyna dwukrotnej potrzeby zwizytowania tej samej jednostki w 2010 r. została szczegółowo przedstawiona w rozdziale dot. Izby Wyrzężeń.

*) Zgodnie z informacjami uzyskanymi z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, w 2009 r.¹² w Polsce funkcjonowały 793 **domy pomocy społecznej** (dalej DPS). Liczba ta obejmuje wszystkie placówki, które finansowane są z budżetu wojewody, w tym 587 to domy prowadzone przez samorządy powiatów, a 206 przez podmioty niepubliczne. W liczbie tej nie zawierają się jednak placówki prowadzone przez podmioty fizyczne w ramach działalności gospodarczej. Szacunkowa liczba takich DPS w 2010 r. wynosiła 24. Pełne informacje w tym zakresie dostępne są w poszczególnych Wydziałach Polityki Społecznej przy Urzędzie Wojewody.

) Według danych uzyskanych w kwietniu 2011 r. z Ministerstwa Zdrowia, łączna liczba **szpitali psychiatrycznych w Polsce wynosi 218, w tym 138 to zakłady opieki zdrowotnej zarejestrowane w Rejestrze Zakładów Opieki Zdrowotnej jako szpitale psychiatryczne i odwykowe, zaś 80 to oddziały psychiatryczne w szpitalach ogólnych.

***) Areszt w celu wydalenia jest wykonywany w **pomieszczeniach jednostek organizacyjnych Policji i Straży Granicznej** przeznaczonych dla osób zatrzymanych oraz w pomieszczeniach **strzeżonych ośrodków** utworzonych w jednostkach organizacyjnych Straży Granicznej. Komendanci wojewódzcy Policji i komendanci oddziałów Straży Granicznej wydzielają w nich pomieszczenia przeznaczone wyłącznie w celu wykonywania aresztu w celu wydalenia¹³. Zgodnie z informacjami otrzymanymi z Komendy Głównej Straży Granicznej w marcu 2011 r., 4 areszty w celu wydalenia (w Przemyślu, Kętrzynie, Białej Podlaskiej, Białymstoku) wykonywane są w pomieszczeniach zlokalizowanych w budynkach ośrodków strzeżonych, zaś pozostałe w pomieszczeniach jednostek organizacyjnych Straży Granicznej.

Na podstawie danych uzyskanych od poszczególnych resortów oraz w oparciu o inne dostępne źródła¹⁴, do których dotarli pracownicy Krajowego Mechanizmu Prewencji ustalono, iż ogólna liczba miejsc w Polsce, w których przebywają lub mogą przebywać osoby pozbawione wolności w rozumieniu art. 4 OPCAT, tj. na podstawie polecenia jakiegokolwiek władzy sądowej, administracyjnej lub innej wynosi **1826**. W latach 2008 – 2010 r. Krajowy Mechanizm Prewencji przeprowadził 252 wizytacje zapobiegawcze w 247 miejscach detencji¹⁵, co stanowiło 13,5% ogółu wszystkich jednostek do zwizytowania, w tym w 2008 r. odsetek ten wynosił 4%, w 2009 r. – 5,4%, w 2010 r. – 4,4%.

W 2010 r. Krajowy Mechanizm Prewencji przeprowadził 80 wizytacji w 79¹⁶ miejscach zatrzymań.

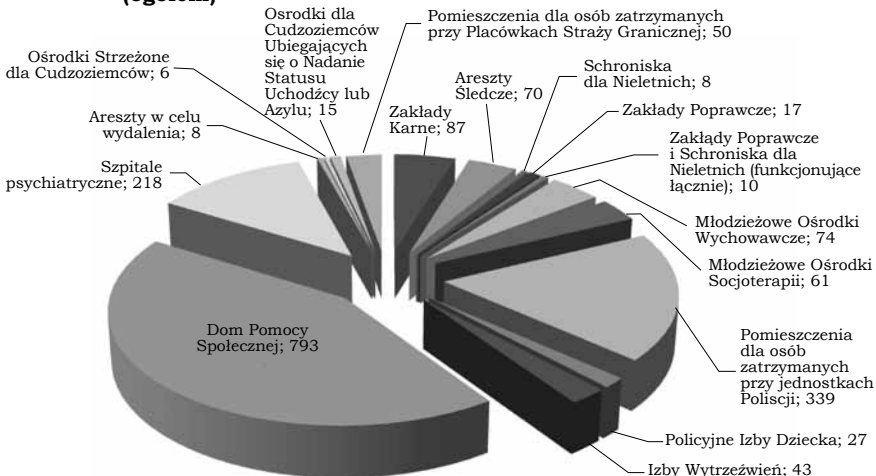
¹² Dane resortowe dotyczące stanu na 2010 r. ukażą się we wrześniu 2011 r., w związku z tym w Tabeli zawarte zostały dane z 2009 r.

¹³ Zarządzenie Nr 61 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 3 września 2007 r. w sprawie wyznaczenia pomieszczeń, w których jest wykonywany areszt w celu wydalenia (Dz. Urz. MSWiA. 07.9.43, ze zm.).

¹⁴ Dane pochodzą z: Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Zdrowia, Komendy Głównej Policji, Ośrodka Rozwoju Edukacji, Ministerstwa Edukacji Narodowej, Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Komendy Głównej Straży Granicznej. Część danych pochodzi również z Roczników statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego.

¹⁵ Różnica między liczbą wizytacji a liczbą zwizytowanych miejsc wynika z faktu przeprowadzania przez Krajowy Mechanizm Prewencji rekontroli (a zatem ta sama placówka była wizytowana dwukrotnie). Dotychczas przeprowadzono rekontrole w: Zakładzie Poprawczym w Białymstoku, Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym w Trzcincu, Zakładzie Karnym w Tarnowie, Areszcie Śledczym we Wrocławiu (wszystkie miały miejsce w 2010 r.).

¹⁶ Całodobowe Pogotowie Socjalne dla Osób Nietrzeźwych w Gdańsku (izba wytrzeźwień) zostało zwizytowane dwa razy w ciągu 2010 r.

Wykres 1. Miejsca zatrzymań w Polsce w 2010 r. – struktura i liczba jednostek (ogółem)

Analizując strukturę miejsc zatrzymań będących w zainteresowaniu KMP, należy zauważyć, iż największą liczbę stanowią domy pomocy społecznej. W Polsce funkcjonuje 793¹⁷ takich placówek (43,5% ogółu jednostek do zwizytowania), w których średnio przebywa ok. 75 927 mieszkańców¹⁸. Liczba placówek obejmuje zarówno domy pomocy społecznej prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego, Kościół Katolicki, inne kościoły, związki wyznaniowe oraz organizacje społeczne, fundacje i stowarzyszenia.

Drugą, co do wielkości, liczbę miejsc detencji stanowią Pomieszczenia dla osób zatrzymanych przy jednostkach organizacyjnych Policji – 339 (17,8 % ogółu jednostek do zwizytowania), zaś trzecią szpitale psychiatryczne – 218 (11,4% ogółu jednostek do zwizytowania). Ponadto, w Polsce funkcjonuje 157 jednostek penitencjarnych¹⁹ (8,2%), w tym 87 zakładów karnych i 70 aresztów śledczych. Liczba osób osadzonych w analizowanym roku wynosiła 80 728²⁰, w tym: 71 867 skazanych (89% wszystkich osób przebywających w jednostkach penitencjarnych), 8 389 tymczasowo aresztowanych (10,4%), 472 ukaranych (0,6%).

Placówki dla nieletnich stanowią łącznie ok. 10,7% wszystkich miejsc detencji. Wizytacje zapobiegawcze KMP odbywają się między innymi w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich, których łączna liczba wynosi 35. W 2010 r. limit miejsc w zakładach popraw-

¹⁷ Stan na dzień 31.12.2009 r.

¹⁸ Stan na dzień 31.12.2009 r.

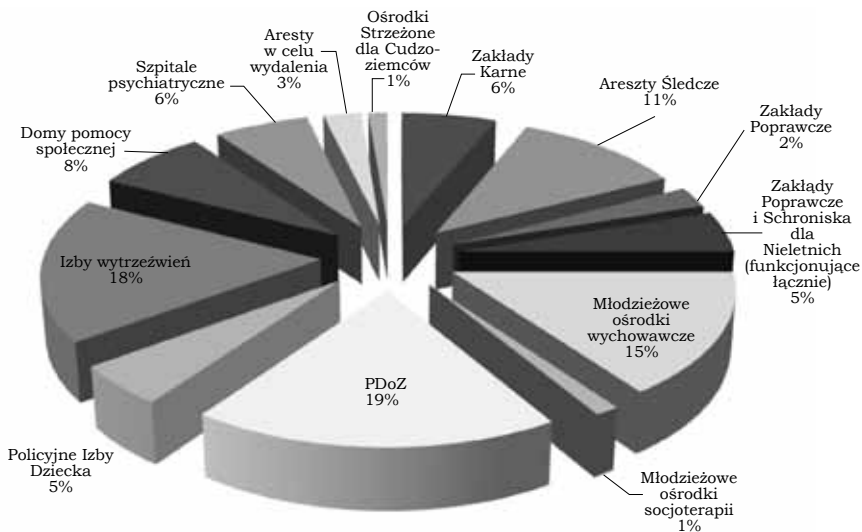
¹⁹ Stan na dzień 31.12.2010 r.

²⁰ Stan na dzień 31.12.2010 r.

czych wynosił 1277, zaś przebywało w nich 1219 nieletnich. Z kolei w schroniskach dla nieletnich wyznaczono 626 miejsc, a ewidencyjnie przebywało w nich 422 nieletnich²¹. Wizytacje przeprowadzane są także w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych (74 placówek – 4 578 miejsc), młodzieżowych ośrodkach socjoterapii (61 placówek – 2933 miejsc)²² oraz policyjnych izbach dziecka (27).

W zainteresowaniu Krajowego Mechanizmu Prewencji pozostaje również 79 placówek dla cudzoziemców, a wśród nich: ośrodki strzeżone, areszty w celu wydalenia, pomieszczenia dla osób zatrzymanych przy Straży Granicznej oraz ośrodki dla cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy lub azylu.

Wykres 2. Miejsca zatrzymań w Polsce wizytowane przez Krajowy Mechanizm Prewencji w 2010 r.²³ – struktura jednostek (procent ogółu wszystkich wizytowanych jednostek)

²¹ Stan na dzień 30.12.2010 r. – dane uzyskane z Wydziału Statystyki w Ministerstwie Sprawiedliwości.

²² Należy przy tym zaznaczyć, iż w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym umieszczenie nieletniego w młodzieżowym ośrodku wychowawczym stanowiło 3,6% wszystkich zastosowanych środków wychowawczych orzeczonych wobec nieletnich w 2009 r., zaś w młodzieżowym ośrodku socjoterapii 2,4%. W większości orzekano środki nieizolacyjne, takie jak upomnienie (31,7%), nadzór kuratora (30,4%), nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekunów (10,9%).

²³ Z uwagi na brak wizytacji w 2010 r. w niektórych jednostkach, na wykresie nie uwzględniono: Schronisk dla Nieletnich, Ośrodków dla Cudzoziemców Ubiegających się o Nadanie Statusu Uchodźcy lub Azylu (w 2009 r. zwizytowano wszystkie 4) oraz Pomieszczeń dla osób zatrzymanych przy Placówkach Straży Granicznej.

W 2010 r. Krajowy Mechanizm Prewencji przeprowadził 80 wizytacji zapobiegawczych (czyli blisko o jedną piątą mniej niż w roku 2009) w 79 jednostkach²⁴. Najwięcej wizytacji odbyło się w: Pomieszczeniach dla osób zatrzymanych przy jednostkach organizacyjnych Policji (15 jednostek, co stanowiło 4,4% wszystkich PdOZ), izbach wytrzeźwień (13, czyli 30% wszystkich izb). Ponadto, zwizytowano ok. 11,8% wszystkich placówek dla nieletnich (największy odsetek stanowiły wizytacje w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych – 6,2%) oraz 8,9% jednostek penitencjarnych (areszty śledcze – 5,7%, zakłady karne – 3,2%).

W 2010 r. KMP przeprowadził również wizytacje w: 5 szpitalach psychiatrycznych, 6 domach pomocy społecznej, 3 placówkach dla cudzoziemców (w 2 aresztach w celu wydalenia oraz 1 w ośrodku strzeżonym dla cudzoziemców).

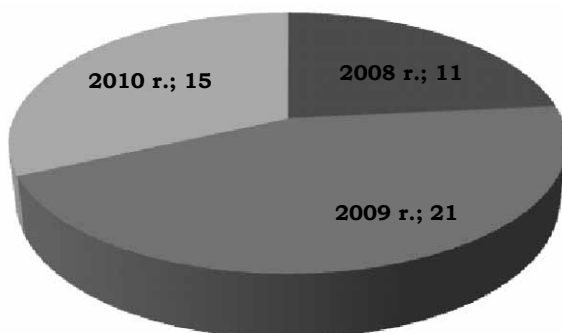
W poniższych rozdziałach przedstawione zostały wyniki wizytacji poszczególnych rodzajów miejsc zatrzymań wizytowanych przez Krajowy Mechanizm Prewencji w Polsce w 2010 r. W odróżnieniu od wcześniejszych Raportów rocznych Krajowego Mechanizmu Prewencji, każdy rozdział zawiera najważniejsze standardy i przepisy zawarte w dokumentach prawa międzynarodowego oraz krajowego, w oparciu o które, przedstawiciele Mechanizmu przeprowadzali wizytacje i formułowali rekomendacje.

²⁴ Izba wytrzeźwień w Gdańsku została zwizytowana w 2010 r. dwukrotnie.

7.1. Pomieszczenia dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia w jednostkach organizacyjnych Policji

W 2010 r. pracownicy Krajowego Mechanizmu Prewencji przeprowadzili wizytacje 15 pomieszczeń przy jednostkach organizacyjnych Policji (zwanymi dalej PdOZ lub Izba)²⁵, w których mogą być umieszczone osoby zatrzymane lub doprowadzone w celu wytrzeźwienia.

Wykres 3. Liczba wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji w Pomieszczeniach dla osób zatrzymanych w jednostkach Policji w latach 2008 – 2010 r.

Rozpoczynając rozdział poświęcony wizytacjom prewencyjnym przeprowadzonym w 2010 r. przez Krajowy Mechanizm Prewencji w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych jednostek organizacyjnych Policji, należy wskazać na incydent, który polegał na utrudnianiu pracownikom Mechanizmu realizacji jednej z podstawowych części wizytacji, a mianowicie rozmów z osobami zatrzymanymi w warunkach zapewniających swobodę wypowiedzi. Zdarzenie miało miejsce w Komendzie Powiatowej Policji w Kutnie. Niezbędna okazała się interwencja telefoniczna w Komendzie Głównej Policji w celu potwierdzenia przysługującego pracownikom Mechanizmu prawa do rozmów z osobami zatrzymanymi. Zaistniałe zdarzenie miało charakter jednostkowy. Niemniej jednak stanowiło ono duże zaskoczenie dla pracowników Mechanizmu. Tym większe, że w 2009 r. Komendant Główny Policji zwrócił uwagę

²⁵ Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy **Komendach Miejskich Policji** w: Bytomiu, Wrocławiu, Koszalinie, Gdyni, Legnicy, Gliwicach, Chełmie, Jaworznie, Kielcach; Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy **Komendach Powiatowych Policji** w: Legionowie, Nowym Dworze Mazowieckim, Kutnie, Środzie Wlkp., Mogilnie; oraz Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komendzie Rejonowej Policji Warszawa I.

wszystkim podległym jednostkom na uprawnienia Rzecznika związane z wykonywaniem funkcji Krajowego Mechanizmu Prewencji. We wszystkich pozostałych jednostkach Policji, wizytacje przebiegały sprawnie.

Dokonane w ramach wizytacji czynności, wykazały różnicowanie w zakresie podstawowych, badanych każdorazowo przez pracowników Mechanizmu, aspektów pobytu w tego typu miejscach zatrzymania.

a) Warunki bytowe

Europejski Kodeks Etyki Policyjnej (Zalecenie Rec. (2001) 10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie Europejskiego Kodeksu Etyki Policyjnej przyjęte przez Komitet Ministrów 19 września 2001, nr 765 na zebraniu zastępców ministrów) § 56 *Policja powinna zapewnić warunki umożliwiające zachowanie bezpieczeństwa, zdrowia, higieny, jak również odpowiednie pożywienie dla osób przebywających w areszcie policyjnym. Cele aresztu policyjnego powinny mieć uzasadnioną wielkość, mieć odpowiednie oświetlenie oraz wentylację oraz być wyposażone w odpowiednie środki służące do odpoczynku.*

Drugi Raport generalny CPT [CPT/Inf (92)3]

§ 42 *Wszystkie cele na posterunku policji powinny mieć odpowiednią powierzchnię w stosunku do liczby osób, jaka zwykle się w nich znajduje. Ponadto cele powinny mieć odpowiednie oświetlenie (tj. wystarczające do czytania, poza czasem ciszy nocnej) i wentylację; najlepiej, jeśli cela ma dostęp do światła naturalnego. Poza tym wyposażenie celi powinno umożliwiać odpoczynek (np. na przymocowanym krześle lub ławce), a osobom, których pobyt w areszcie obejmuje nocleg, powinno się zapewnić czysty materac oraz koce.*

Osoby przebywające w areszcie powinny mieć możliwość załatwiania potrzeb fizjologicznych w czystych i przyzwoitych warunkach, a także możliwość skorzystania z zaplecza sanitarnego w celu umycia się. Osobom zatrzymanym powinno się dostarczać jedzenie we właściwych porach, w tym przynajmniej jeden pełen posiłek (tj. coś bardziej wartościowego niż kanapkę) każdego dnia.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 14 września 2001 r. w sprawie zasad dopuszczalności używania wyrobów tytoniowych na terenie obiektów podległych ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych (Dz. U. Nr 106, poz. 1163)

§ 2. 1. *Palenie wyrobów tytoniowych w obiektach jest dopuszczalne tylko w miejscach wyznaczonych do tego przez dyrektorów (dowódców, komendantów, kierowników) tych obiektów.*

2. *Miejsca, w których palenie wyrobów tytoniowych jest dozwolone, wyznacza się w odrębnych i zamkniętych pomieszczeniach oraz oznacza się je w widoczny sposób.*

§ 3. 1. *W obiektach, o których mowa w § 1 pkt 1, 2, 4 i 6²⁶, dopuszcza się możliwość palenia wyrobów tytoniowych przez osoby pozbawione wolności, zwane dalej “osadzonymi”, w celach i pokojach mieszkalnych.*

2. *Kierownik jednostki organizacyjnej Policji albo Straży Granicznej, w której znajdują się obiekty, o których mowa w ust. 1, wyznacza cele i pokoje mieszkalne dla osadzonych palących wyroby tytoniowe.*

3. *Jeżeli nie można spełnić warunku określonego w ust. 2, dopuszcza się palenie wyrobów tytoniowych poza celami i pokojami mieszkalnymi, w pomieszczeniach wyodrębnionych i odpowiednio przystosowanych, w czasie wyznaczonym przez kierownika jednostki organizacyjnej Policji albo Straży Granicznej.*

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 października 2008 r. w sprawie pomieszczeń w jednostkach organizacyjnych Policji przeznaczonych dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia (Dz. U. Nr 192, poz. 1187)

Regulamin pobytu osób umieszczonych w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia (Dz. U. z 2008 r. Nr 192, poz. 1187)

§ 10. 5. *Osoba umieszczona w pomieszczeniu otrzymuje nieodpłatnie środki czystości niezbędne do utrzymania higieny osobistej, w tym w szczególności mydło i ręcznik, na czas potrzebny do ich użycia.*

§ 11. 1. *Osoba umieszczona w pomieszczeniu ma prawo do: (...)*

4) *korzystania z urządzeń sanitarnych i środków czystości niezbędnych do utrzymania higieny osobistej;(...)*

9) *palenia tytoniu w miejscu do tego wyznaczonym – za zezwoleniem policjanta pełniącego służbę w pomieszczeniu. (...)*

§ 12. 1. *Osoba zatrzymana lub doprowadzona w celu wytrzeźwienia, umieszczona w pomieszczeniu, jest obowiązana: (...)*

5) *dbać o higienę osobistą i czystość pomieszczenia; (...).*

Warunki bytowe panujące w wizytowanych w 2010 r. przez Krajowy Mechanizm Prewencji pomieszczeniach dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia jednostek organizacyjnych Policji

²⁶ m.in. PdOZ

były zróżnicowane. Ogólny wizerunek tego rodzaju miejsc zatrzymań jest, **w ocenie Mechanizmu, niezadawalający oraz niespełniający standardów prawa krajowego oraz międzynarodowego.**

W zakresie oceny kondycji bytowej Izb, dostrzeżono olbrzymią dysproporcję pomiędzy PdOZ w Bytomiu, PdOZ w Koszalinie, PdOZ w Chełmie i PdOZ w Jaworznie, a PdOZ we Wrocławiu i PdOZ w Gdyni.

Stan techniczny pomieszczeń dla osób zatrzymanych w trzech pierwszych jednostkach uznany został przez Krajowy Mechanizm Prewencji za wymagający natychmiastowego remontu ze względu na ich znaczne wyeksploatowanie. W odniesieniu do pomieszczeń w Bytomiu oraz w Koszalinie, zdaniem Mechanizmu bardzo złe warunki bytowe panujące w tych jednostkach **mogą prowadzić do niehumanitarnego traktowania umieszczonych w niej osób.** Zły obraz pokoi w tych jednostkach, potęgowany był ponadto: brakiem utrzymania ich w należyтым porządku (Bytom)²⁷, niespełnieniem wymogów prawnych w zakresie wyposażenia, oświetleniem nienadającym się do czytania i pisania (Jaworzno, Koszalin)²⁸. Panowały też bardzo złe warunki sanitarne – jeden z sanitariatów został wyłączony z użytkowania z uwagi na trwające prace remontowe, w drugim z powodu złego stanu nie funkcjonowały dwa stanowiska prysznicowe (Chełm). Mechanizm interweniował w sprawie złych warunków bytowych we wskazanych jednostkach u organów nadrzędnych zalecając przyznanie środków finansowych na przeprowadzenie generalnych remontów. W odpowiedzi dotyczącej jednostki w Bytomiu Zastępca Komendanta Wojewódzkiego Policji w Katowicach wskazał, iż ze względu na ograniczone środki finansowe w najbliższym czasie nie ma możliwości przeprowadzenia kompleksowego remontu w tej placówce. W przypadku otrzymania środków na ten cel, odpowiednie prace zostaną niezwłocznie podjęte. Podobnej treści odpowiedź nadeszła od Komendanta Miejskiego Policji w Chełmie, który poinformował Krajowy Mechanizm Prewencji, iż udało się zakończyć prace remontowe węzła sanitarnego, natomiast kolejne renowacje zostaną przeprowadzone po uzyskaniu niezbędnych środków finansowych. W odniesieniu do Izby w Jaworznie, Komendant Wojewódzki Policji w Katowicach poinformował, iż z dniem 1 grudnia 2010 r. PdOZ w Jaworznie został zlikwidowany, w związku z otwarciem w Komendzie Miejskiej Policji w Katowicach

²⁷ Pokoje, w których podczas wizytacji nikt nie przebywał, nie były posprzątane. Na stołach znajdowały się pełne popielniczki oraz resztki spożywanego posiłków. Funkcjonariusze pełniący służbę nie potrafili wskazać w jakich godzinach odbywa się sprzątanie pomieszczeń przez osoby zatrudnione do sprzątania komisariatu i PdOZ.

²⁸ Oświetlenie sztuczne w pokojach dla zatrzymanych stanowiła jedna żarówka niskiej mocy, usytuowana nad drzwiami i zabezpieczona metalową siatką.

„Regionalnego” pomieszczenia przeznaczonego dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia²⁹.

Diametralnie inne warunki przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zastali w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych we Wrocławiu oraz w Gdyni. Stan obu Izb uznany został za wzorcowy. Zalecenia Krajowego Mechanizmu Prewencji ograniczyły się w tych jednostkach odpowiednio do: uwzględnienia, przy planowaniu kolejnej renowacji PdOZ pomalowania ścian powłoką odporną na działanie wilgoci i preparatów czyszcząco-dezynfekujących oraz właściwego zorganizowania apteczki pierwszej pomocy wraz z instrukcją udzielania pierwszej pomocy³⁰.

Nieprawidłowości zaobserwowane przez Krajowy Mechanizm Prewencji w pozostałych 9 pomieszczeniach dla osób zatrzymanych jednostek organizacyjnych Policji, dotyczyły w większości niepełnego wyposażenia tych pomieszczeń (PdOZ w Legionowie, PdOZ w Nowym Dworze Mazowieckim, PdOZ w Warszawie I, PdOZ w Kutnie, PdOZ w Środzie Wlkp.). Zaobserwowane braki wskazywały na niespektowanie w wymienionych Izbach, przepisów rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 października 2008 r. w sprawie pomieszczeń w jednostkach organizacyjnych Policji przeznaczonych dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia, jednoznacznie określających wyposażenie takich pomieszczeń.

Pracownicy Mechanizmu dostrzegli ponadto problem niewyznaczenia miejsc do używania przez osoby zatrzymane wyrobów tytoniowych (PdOZ w Nowym Dworze Mazowieckim, PdOZ w Bytomiu, PdOZ w Kutnie), jak również brak ubrań zastępczych przeznaczonych dla osób, o których mowa w § 10 ust. 2 Regulaminu pobytu osób umieszczonych w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia (zwanego dalej Regulaminem), oraz odzieży zastępczej wyszczególnionej w § 10 ust. 3 Regulaminu (PdOZ w Kutnie, PdOZ w Środzie Wlkp.). Ustosunkowując się do powyższych zaleceń Komendant Powiatowy Policji w Kutnie oraz Komendant Powiatowy Policji w Środzie Wielkopolskiej, poinformowali o podjęciu działań mających na celu wyeliminowanie stwierdzonych naruszeń.

²⁹ Utworzenie takiego pomieszczenia stało się możliwe po przeprowadzeniu całkowitej przebudowy PdOZ oraz adaptacji pomieszczeń odzyskanych po zlikwidowanym KMP w Katowicach i areszcie w celu wydalania. W wyniku tego przedsięwzięcia PdOZ w Katowicach uzyskał zdolność przyjęcia jednorazowo 56 osób.

³⁰ Zalecenie to, wydane przez Państwową Inspekcję Sanitarną MSWiA, wpisane zostało do Informacji powizytacyjnej przez Krajowy Mechanizm Prewencji ze względu na stwierdzenie jego niewykonania.

W niektórych jednostkach zalecano również wyposażenie brodzików prysznicowych w maty antypoślizgowe (np. PdOZ w Legionowie, PdOZ w Nowym Dworze Mazowieckim), usunięcie misek ustępowych z pokoi dla osób zatrzymanych, czy też wymianę podłóg na trwałe, łatwo zmywalne i odporne na działanie wilgoci i środków czyszcząco-dezynfekujących (PdOZ w Warszawie I). W celu zapewnienia poszanowania prawa do intymności osób przebywających w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych rekomendowano dokonanie stosownej przebudowy w pokojach sanitarnych, zmierzającej do chociażby częściowego odgrodzenia znajdujących się w nich natrysków (PdOZ w Nowym Dworze Mazowieckim), jak również wyposażenie sanitariatów w odpowiednie przesłony zapewniające intymność podczas korzystania z natrysku oraz toalet (PdOZ w Gliwicach, PdOZ w Koszalinie, PdOZ w Kielcach).

b) Prawo do opieki medycznej

Dwunasty Raport Generalny CPT [CPT/Inf (2002)15]

§ 42 *Osobom przebywającym w areszcie policyjnym powinno przysługiwać formalne prawo dostępu do lekarza. Innymi słowy lekarz powinien być zawsze używany bezzwłocznie w przypadku, gdy dana osoba poprosi o badanie lekarskie; funkcjonariusze policji nie powinni starać się sprawdzać, czy prośby te są uzasadnione. Ponadto prawo dostępu do lekarza powinno obejmować prawo osoby przebywającej w areszcie do tego, aby jeżeli sobie ona tego życzy, badanie zostało przeprowadzone przez lekarza, jakiego wybierze (oprócz badania lekarskiego przeprowadzonego przez lekarza wezwanego przez policję).*

Wszystkie badania lekarskie osób przebywających w areszcie policyjnym muszą być przeprowadzane tak, aby funkcjonariusze służb porządku publicznego nie słyszeli rozmowy lekarza z pacjentem oraz ich nie widzieli, chyba że w szczególnych przypadkach lekarz sobie tego zażyczy.

Jest także ważne, aby osoby zwolnione z aresztu policyjnego bez doprowadzania ich przed sąd miały prawo niezwłocznie poprosić o zaświadczenie lekarskie uznanego lekarza sądowego.

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia.

Zasada 24 *Osobie aresztowanej lub uwięzionej, tak szybko po przyjęciu do miejsca aresztowania lub uwięzienia, jak będzie to możliwe, zostanie zaproponowane odpowiednie badanie lekarskie, a później, kiedy będzie to potrzebne, zapewniona opieka medyczna i leczenie. Opieka medyczna i leczenie zostaną zapewnione bezpłatnie.*

Europejski Kodeks Etyki Policynjnej (Zalecenie Rec. (2001) 10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie Europejskiego Kodeksu Etyki Policynjnej przyjęte przez Komitet Ministrów 19 września 2001, nr 765 na zebraniu zastępców ministrów) § 57 *Osoby pozbawione wolności przez policję mają prawo do (...) bycia zbadanym przez lekarza, o ile to możliwe, według własnego wyboru.*

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 czerwca 2002 r. w sprawie badań lekarskich osób zatrzymanych przez Policję (Dz. U. Nr 97, poz. 880)

§ 1. 1 *Osobie zatrzymanej przez Policję, zwanej dalej „osobą zatrzymaną”, udziela się niezwłocznie pierwszej pomocy medycznej lub poddaje niezbędnym badaniom lekarskim w przypadku, gdy osoba ta znajduje się w stanie zagrażającym życiu lub zdrowiu, w szczególności gdy osoba ta:*

- 1) *ma widoczne obrażenia ciała lub utraciła przytomność,*
- 2) *oświadcza, że cierpi na schorzenia wymagające stałego lub okresowego leczenia,*
- 3) *żąda udzielenia jej pierwszej pomocy medycznej i przeprowadzenia niezbędnych badań lekarskich.*

2. *Pomocy, o której mowa w ust. 1, udziela się również, gdy z posiadanych przez Policję informacji lub okoliczności zatrzymania wynika, że osoba zatrzymana może być chora na choroby zakaźne.*

Regulamin pobytu osób umieszczonych w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia (Dz. U. z 2008 r. Nr 192, poz. 1187)

§ 5. 1 *Osobę doprowadzoną w celu wytrzeźwienia poddaje się niezwłocznie badaniom lekarskim, a w uzasadnionych przypadkach także zabiegom sanitarnym i udziela się jej pierwszej pomocy medycznej.*

§ 11. 1. *Osoba umieszczona w pomieszczeniu ma prawo do: (...)*

- 3) *korzystania z opieki lekarskiej.*

Zarządzenie Nr 1061 Komendanta Głównego Policji w sprawie metod i form wykonywania zadań w pomieszczeniach przeznaczonych dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia z dnia 2 września 2009 r. (Dz. Urz. KGP Nr 12, poz. 56)

§ 18 *Policjant przyjmujący osobę do pomieszczenia jest obowiązany w szczególności: (...)*

2) *przeprowadzić rozmowę z: (...)*

b) *osobą przyjmowaną w celu uzyskania dodatkowych informacji co do jej stanu zdrowia oraz ewentualnej potrzeby przeprowadzenia badań lekarskich.*

W toku przeprowadzonych wizytacji, pracownicy Krajowego Mechanizmu Prewencji nie stwierdzili naruszeń w zakresie realizacji prawa osób zatrzymanych do dostępu do lekarza. Osoby zatrzymane i umieszczane w PdOZ, spełniające jednocześnie przesłanki określone przepisami warunkujące przeprowadzenie badania lekarskiego (widoczne obrażenia ciała lub utrata przytomności; schorzenia wymagające stałego lub okresowego leczenia w wywiadzie; żądanie udzielenia pierwszej pomocy medycznej i przeprowadzenia niezbędnych badań lekarskich; ciąża; stan po użyciu alkoholu lub stan nietrzeźwości albo stan działania środków odurzających lub psychotropowych; uczestnictwo w bójce; wykazywanie objawów zaburzeń psychicznych), były poddawane każdorazowo medycznym badaniom. Wykonywane były one przez lekarzy pogotowia ratunkowego, z którymi komendy zawarły umowy na tego typu świadczenia.

W zdecydowanej większości wizytowanych PdOZ, w wyniku ujawnionego przez wizytujących braku rzetelności w wypełnieniu książek wizyt lekarskich przez lekarzy, zalecano zwrócenie uwagi przez kierownictwo PdOZ lekarzom, na potrzebę każdorazowego, rzetelnego wypełniania tych rejestrów, w sposób, który umożliwi jednoznaczne i nie budzące wątpliwości ustalenie: daty przeprowadzonej konsultacji, danych osobowych lekarza udzielającego świadczenia medycznego oraz jego odbiorcy.

Z powyższymi nieprawidłowościami Krajowy Mechanizm Prewencji spotkał się aż w 11 spośród 15 zwizytowanych pomieszczeń dla osób zatrzymanych (PdOZ w Bytomiu, PdOZ w Legionowie, PdOZ w Nowym Dworze Mazowieckim, PdOZ w Warszawie I, PdOZ we Wrocławiu, PdOZ w Kutnie, PdOZ w Środzie Wielkopolskiej, PdOZ w Gliwicach, PdOZ w Koszalinie, PdOZ w Legnicy, PdOZ w Mogilnie).

W tych pomieszczeniach dla osób zatrzymanych, które posiadają pokoje lekarskie³¹, pobieżna kontrola medykamentów przechowywanych w apteczce, dokonana przez pracowników Mechanizmu, wykazała przeterminowane leki (PdOZ w Legionowie, PdOZ w Kutnie, PdOZ w Koszalinie).

Reakcję kierownictw poszczególnych jednostek wobec ujawnionych przez Mechanizm nieprawidłowości w zakresie realizacji prawa zatrzymanych do opieki medycznej należy ocenić pozytywnie. Krajowy Mechanizm Prewencji otrzymał zapewnienia, iż funkcjonariusze pełniący służbę w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych zwrócą uwagę lekarzom na koniczność rzetelnego dokumentowania udzielanych porad medycznych oraz usuną przeterminowane medykamenty ujawnione podczas przeglądu zawartości apteczek w pokojach lekarskich.

c) Prawo do informacji o przysługujących prawach

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia

Zasada 10 *Każdy aresztowany zostanie poinformowany w chwili aresztowania o powodzie aresztowania oraz niezwłocznie zostanie poinformowany o zarzutach postawionych w stosunku do niego.*

Zasada 13 *Każdej osobie, w momencie jej zatrzymania, jak również rozpoczęcia aresztowania lub uwięzienia, bądź też niezwłocznie po tej chwili, organ odpowiedzialny za to zatrzymanie, aresztowanie lub uwięzienie przekaze informację o jej prawach, jak też wyjaśnienie tych praw oraz informację o sposobach korzystania z nich.*

Europejski Kodeks Etyki Policyniej (Zalecenie Rec. (2001) 10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie Europejskiego Kodeksu Etyki Policyniej przyjęte przez Komitet Ministrów 19 września 2001, nr 765 na zebraniu zastępców ministrów)

§ 55 *Policja w zakresie możliwym na podstawie prawa krajowego niezwłocznie poinformuje osoby pozbawione wolności o powodach, dla jakich zostały jej pozbawione oraz o wszelkich zarzutach wysuwanych w stosunku do nich, a także bezzwłocznie poinformuje osoby pozbawione wolności o procedurze mającej zastosowanie w ich przypadku.*

³¹ PdOZ w Bytomiu, PdOZ w Legionowie, PdOZ w Nowym Dworze Mazowieckim, PdOZ w Warszawie I, PdOZ we Wrocławiu, PdOZ w Kutnie, PdOZ w Środzie Wlkp., PdOZ w Koszalinie, PdOZ w Legnicy, PdOZ w Gliwicach, PdOZ w Chełmie, PdOZ w Jaworznie, PdOZ w Kielcach.

Dwunasty Raport generalny CPT [CPT/Inf (2002)15]

§ 44 *Prawa osób pozbawionych wolności nie mają wielkiej wartości, jeżeli osoby zainteresowane nie są świadome, iż przysługują im takie prawa. W związku z powyższym jest bezwzględnie konieczne, aby osoby zatrzymane przez policję zostały w sposób wyraźny poinformowane o swoich prawach bezzwłocznie oraz w języku, który rozumieją. W celu zapewnienia, iż tak się stanie, osobom zatrzymanym przez policję w chwili, w której zostały zaaresztowane, powinny być systematycznie wydawane formularze, na jakich prawa te byłyby wyszczególnione w sposób jasny i bezpośredni. Następnie osoby zaaresztowane zostałyby poproszone o podpisanie oświadczenia stwierdzającego, iż zostały one poinformowane o swoich prawach.*

Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. Nr 89, poz. 555 ze zm.)

Art. 244 § 2 *Zatrzymanego należy natychmiast poinformować o przyczynach zatrzymania i o przysługujących mu prawach, w tym o prawie do skorzystania z pomocy adwokata, oraz wysłuchać go.*

Regulamin pobytu osób umieszczonych w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia (Dz. U. z 2008 r. Nr 192, poz. 1187)

§ 1. 1. *Osobę zatrzymaną lub doprowadzoną w celu wytrzeźwienia, przyjmowaną do pomieszczenia, bezzwłocznie:*

1) *informuje się o przysługujących jej prawach i ciążących na niej obowiązkach. (...)*

Zarządzenie Nr 1061 Komendanta Głównego Policji w sprawie metod i form wykonywania zadań w pomieszczeniach przeznaczonych dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia z dnia 2 września 2009 r. (Dz. Urz. KGP Nr 12, poz. 56)

§ 15. 1 *Do obowiązków dyżurnego zmiany w szczególności należy: (...)*

11) *niezwłoczne zapoznanie osoby przyjmowanej do pomieszczenia oraz każdorazowo na jej prośbę z regulaminem pobytu w pomieszczeniu i odnotowanie tego w książce przebiegu służby. (...)*

Na funkcjonariuszach Policji pełniących służbę w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia spoczywają dwa zasadnicze obowiązki:

Pierwszym z nich jest *obowiązek pouczenia osoby zatrzymanej o przysługujących jej w związku z tym faktem prawach* tj. o prawie do: wniesienia w terminie 7 dni od zatrzymania zażalenia, w którym zatrzymany

może się domagać zbadania zasadności, legalności oraz prawidłowości zatrzymania (art. 244 § 2, 245, 246 § 1 i 2, 248, 278 k.p.k., art. 46 § 1 i 4, 47 § 1 i 2 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia); wniesienia zażalenia do prokuratora na sposób przeprowadzenia zatrzymania (art. 15 ust. 7 ustawy o Policji); pierwszej pomocy medycznej i badania lekarskiego, w razie potrzeby (art. 15 ust. 5 ustawy o Policji); nawiązania kontaktu z urzędem konsularnym lub przedstawicielstwem dyplomatycznym (art. 612 § 2 k.p.k.). Spełnienie tego obowiązku przez funkcjonariusza Policji, warunkuje możliwość żądania przez niego złożenia podpisu przez osobę zatrzymaną pod treścią owego pouczenia zawartego w protokole zatrzymania. Wraz z pouczeniem o treści powyższych uprawnień policjant pełniący służbę w Izbie, powinien pouczyć zatrzymanego o wyposażeniu jej w system całodobowego monitoringu wizyjnego (o ile takowy jest). Weryfikacja znajomości wskazanych uprawnień przez osoby zatrzymane, z którymi pracownicy Krajowego Mechanizmu Prewencji rozmawiali podczas wizytacji, wykazała brak realizacji opisanego wyżej obowiązku przez funkcjonariuszy Policji w 5 z wizytowanych Izb³². Ustalenia w tym zakresie znajdowały każdorazowo odzwierciedlenie w treści informacji powizytacyjnej z danej jednostki. Kierownictwo Izby, w odpowiedziach na przesłane przez Krajowy Mechanizm Prewencji rekomendacje, zobowiązywało się do przypomnienia funkcjonariuszom Policji o bezwzględnej konieczności realizacji tego obowiązku.

Drugim obowiązkiem funkcjonariuszy Policji pełniących służbę w PdOZ jest zapewnienie realizacji *prawa do zapoznania się z treścią Regulaminu pobytu osób zatrzymanych w PdOZ*. Zapoznanie powinno odbywać się w warunkach umożliwiających zrozumienie treści wspomnianego aktu. Tymczasem aż w 11 wizytowanych przez pracowników Krajowego Mechanizmu Prewencji jednostkach organizacyjnych Policji, realizacja tego uprawnienia odbywała się np. poprzez umieszczenie treści Regulaminu na ścianie korytarza Izby, ścianie pokoju dyżurnego, w przedsionku prowadzącego do właściwej części PdOZ, na zewnętrznej stronie drzwi pokoi dla zatrzymanych³³.

Reasumując, tego typu działanie uznać należy za iluzoryczne wypełnienie omawianego obowiązku. Na ten fakt, pracownicy Krajowego

³² PdOZ w Kutnie – wszyscy (2) rozmówcy wskazali na brak takiego pouczenia; PdOZ w Koszalinie – 5 z 6 rozmówców wskazało na brak takiego pouczenia; PdOZ w Gdyni – jedyny rozmówca wskazał na brak takiego pouczenia; PdOZ w Kielcach – 1 z 2 rozmówców wskazał na brak takiego pouczenia.

³³ PdOZ w Nowym Dworze Mazowieckim, PdOZ w Warszawie I, PdOZ we Wrocławiu, PdOZ w Kutnie, PdOZ w Koszalinie, PdOZ w Gdyni, PdOZ w Mogilnie, PdOZ w Gliwicach, PdOZ w Chełmie, PdOZ w Jaworznie, PdOZ w Kielcach.

Mechanizmu Prewencji zwracali każdorazowo uwagę kierownictwu wizytowanych pomieszczeń dla zatrzymanych, wskazując jednocześnie możliwe do zastosowania inne sposoby jego realizacji, które są praktykowane w niektórych Izbach (umieszczanie Regulaminu na wewnętrznej stronie drzwi pokoi dla zatrzymanych, wydawanie zabezpieczonej przed zniszczeniem treści Regulaminu osobom zatrzymanym do pokoi na określony czas³⁴). Podobnie jak w przypadku prawa do bycia pouczonym o przysługujących uprawnieniach, odpowiedzi z jednostek organizacyjnych Policji na zalecenia Krajowego Mechanizmu Prewencji zawierały zobowiązania do zmiany sposobu zapoznawania się z treścią Regulaminu przez osoby zatrzymane.

d) Prawo osoby zatrzymanej do powiadomienia osób bliskich o zatrzymaniu

Drugi Raport generalny CPT [CPT/Inf (1992)3]

§ 36 *Komitet zapobiegania torturom przykłada szczególną wagę do trzech praw osób zatrzymanych przez policję: (...) prawa danej osoby do zgłoszenia faktu jej zatrzymania osobie trzeciej którą sama wybierze (członek rodziny, przyjaciel, konsulaty).*

Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. Nr 89, poz. 555 ze zm.)

Art. 245 § 2. *Przepisy art. 261 § 1 i 3 stosuje się odpowiednio, z tym że zawiadomienie następuje na żądanie zatrzymanego.*

Art. 261 § 1. *O zastosowaniu tymczasowego aresztowania sąd jest obowiązany bezzwłocznie zawiadomić osobę najbliższą dla oskarżonego; może to być osoba wskazana przez oskarżonego.*

§ 2. *Na wniosek oskarżonego można również zawiadomić inną osobę zamiast lub obok osoby wskazanej w § 1.*

§ 3. *O zastosowaniu tymczasowego aresztowania sąd jest obowiązany niezwłocznie zawiadomić pracodawcę, szkołę lub uczelnię, a w stosunku do żołnierza – jego dowódcę.*

Podczas wizytacji pomieszczeń dla osób zatrzymanych jednostek organizacyjnych Policji, pracownicy Krajowego Mechanizmu Prewencji pytali każdorazowo osoby zatrzymane, o realizację ich prawa do żądania powiadomienia osób trzecich o fakcie ich przebywania w PdOZ. W 7 spośród zwizytowanych przez KMP Izb, funkcjonariusze pełniący służbę w PdOZ

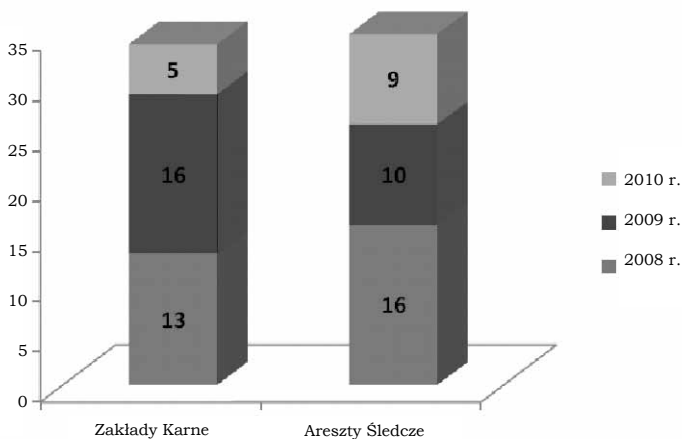
³⁴ PdOZ w Legionowie, PdOZ w Środzie Wlkp.

wypełnili obowiązek poinformowania osób zatrzymanych o wspomnianym prawie; w pozostałych 4³⁵, obowiązek ten nie został dopełniony.

7.2. Zakłady karne i areszty śledcze

W 2010 roku przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji przeprowadzili wizytacje pięciu zakładów karnych³⁶ (dalej: ZK), w tym jedną jednostkę w ramach rewizytacji³⁷ oraz dziewięciu aresztów śledczych³⁸ (dalej: AŚ).

Wykres 4. Liczba wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji w Aresztach Śledczych i Zakładach Karnych w latach 2008 – 2010 r.

a) Warunki bytowe

Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami [Nowy Jork 1984]

Reguła 11 *We wszystkich pomieszczeniach, w których osadzeni muszą żyć lub pracować*

³⁵ PdOZ w Kutnie – wszyscy (2) rozmówcy wskazali na brak takiego pouczenia; PdOZ w Koszalinie – 5 z 6 rozmówców wskazało na brak takiego pouczenia; PdOZ w Gdyni – jedyny rozmówca wskazał na brak takiego pouczenia; PdOZ w Kielcach – 1 z 2 rozmówców wskazał na brak takiego pouczenia.

³⁶ Zakłady Karne w: Tarnowie, Czerwonym Borze, Hrubieszowie, Goleniowie, Rzeszowie-Załężu.

³⁷ ZK w Tarnowie.

³⁸ Areszty Śledcze w: Choszczynie, Środzie Wielkopolskiej, Warszawie-Grochowie, Wrocławiu, Koszalinie, Wejherowie, Zielonej Górze, Gliwicach, Katowicach.

(a) okna powinny być wystarczająco duże, aby więźniowie mogli pracować lub czytać przy naturalnym oświetleniu. Powinny one również być tak skonstruowane, aby zapewniały dostęp świeżego powietrza niezależnie od tego, czy pomieszczenia posiadają sztuczną wentylację;

(b) osadzonym należy zapewnić odpowiednie sztuczne oświetlenie tak, aby mogli czytać lub pracować bez szkody dla wzroku.

Reguła 20.1. Administracja wydaje każdemu więźniowi, o oznaczonych godzinach posiłki o wartości odżywczej odpowiedniej dla utrzymania zdrowia i sił, dobrej jakości oraz dobrze przygotowane i podane.

1. Woda pitna jest dostępna każdemu więźniowi kiedykolwiek jej pragnie.

Europejskie Reguły Więzienne [Rekomendacja rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych]

Reguła 18.1 Miejsce przeznaczone dla więźniów, a w szczególności wszystkie miejsca przeznaczone do spania, powinny zapewniać poszanowanie ludzkiej godności oraz, o tyle o ile to możliwe, prywatności, a także spełniać wymogi zdrowotno-higieniczne, z należyтым uwzględnieniem warunków klimatycznych oraz, w szczególności, wymogi w zakresie powierzchni, ilości powietrza, oświetlenia, ogrzewania i wentylacji.

Reguła 18.2 We wszystkich budynkach, w których więźniowie mieszkają, pracują lub się gromadzą:

a. okna powinny być na tyle duże, aby osadzeni w normalnych warunkach mogli czytać bądź pracować przy naturalnym oświetleniu oraz mieli zapewniony dostęp świeżego powietrza, z wyjątkiem pomieszczeń posiadających odpowiednią klimatyzację;

b. sztuczne oświetlenie powinno spełniać uznane standardy techniczne;

c. powinien być zamontowany system alarmowy pozwalający więźniom niezwłocznie skontaktować się z personelem zakładu karnego.

Reguła 18.10 Więźniowie rozmieszczeni są w warunkach z zabezpieczeniami jak najmniej restrykcyjnymi odpowiadającymi ryzyku ich ucieczki lub skrzywdzeniu siebie lub innych.

Reguła 19.3 Więźniowie powinni mieć stały dostęp do higienicznych i zapewniających prywatność sanitariatów.

Reguła 22. 1 Więźniowie powinni otrzymywać dietę żywieniową uwzględniającą ich wiek, zdrowie, stan fizyczny, przekonania religijne i kulturowe, a także charakter pracy.

2. Wymogi diety żywieniowej, w tym minimalną wartość energetyczną oraz zawartość białka, powinny być określone przepisami krajowego prawa.

3. Posiłki powinny być przygotowywane i podawane w higieniczny sposób.

4. Dziennie powinny być podawane trzy posiłki w odpowiednich odstępach czasowych.

5. Więźniowie przez cały czas powinni mieć dostęp do czystej wody pitnej.

Drugi Raport generalny CPT [CPT/Inf (92)3]

§ 49 Stały dostęp do odpowiednich urządzeń sanitarnych oraz utrzymywanie higieny na właściwym poziomie to zasadnicze komponenty środowiska życia człowieka. W związku z powyższym CPT musi stwierdzić, że nie akceptuje stosowanej w niektórych krajach praktyki, zgodnie z którą osadzeni załatwiają swoje potrzeby fizjologiczne do wiader stojących w ich celach (które są następnie „opróżniane” w wyznaczonych porach). Cele powinny być wyposażone w toalety (najlepiej aneksy sanitarne), w przeciwnym razie należy osadzonym, którzy muszą z nich skorzystać, zapewnić możliwość natychmiastowego wyjścia z celi o każdej porze (łącznie z godzinami nocnymi).

Jedenasty Raport generalny CPT [CPT/Inf (2001)16]

§ 30 CPT często spotyka się z różnego rodzaju urządzeniami, takimi jak metalowe żaluzje, listwy lub płyty przymocowane do okien w celach, które pozbawiają więźniów dostępu do naturalnego światła i świeżego powietrza w pomieszczeniach. Jest to szczególnie rozpowszechnione w miejscach pozbawienia wolności, w których przetrzymywani są więźniowie oczekujący dopiero na proces. CPT w pełni akceptuje fakt, że w przypadku niektórych więźniów konieczne mogą być szczególne środki ostrożności mające na celu zapobieganie możliwości zмовы i/ lub dokonywania przestępstw. Jednak wprowadzanie tego rodzaju rozwiązań powinno raczej stanowić wyjątek, a nie regułę. Oznacza to, że właściwe władze muszą badać przypadek każdego więźnia, aby ustalić, czy dane środki bezpieczeństwa są w jego przypadku naprawdę uzasadnione. Ponadto, nawet jeżeli środki takie są konieczne, to nie powinny one nigdy wiązać się z pozbawianiem więźniów naturalnego światła i świeżego powietrza. Są to podstawowe elementy niezbędne

do życia, do których każdy osadzony ma prawo. Co więcej, brak tych elementów przyczynia się do powstawania warunków sprzyjających rozprzestrzenianiu się chorób, w szczególności gruźlicy.

Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)

Art. 102. *Skazany ma prawo w szczególności do:*

1. *odpowiedniego ze względu na zachowanie zdrowia wyżywienia, odzieży, warunków bytowych, pomieszczeń oraz świadczeń zdrowotnych i odpowiednich warunków higieny (...).*

Art. 109. § 1. *Skazany otrzymuje trzy razy dziennie posiłki, o odpowiedniej wartości odżywczej, w tym co najmniej jeden posiłek gorący, z uwzględnieniem zatrudnienia i wieku skazanego, a w miarę możliwości także wymogów religijnych i kulturowych oraz napój do zaspokajania pragnienia. Skazany, którego stan zdrowia tego wymaga, otrzymuje wyżywienie według wskazań lekarza.*

Art. 110. § 1. *Skazanego osadza się w celi mieszkalnej wieloosobowej lub jednoosobowej.*

§ 2. *Powierzchnia w celi mieszkalnej, przypadająca na skazanego, wynosi nie mniej niż 3 m². Celi wyposaża się w odpowiedni sprzęt kwaterunkowy zapewniający skazanemu osobne miejsce do spania, odpowiednie warunki higieny, dostateczny dopływ powietrza i odpowiednią do pory roku temperaturę, według norm określonych dla pomieszczeń mieszkalnych, a także oświetlenie odpowiednie do czytania i wykonywania pracy.*

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności [Dz. U. Nr 152, poz. 1493]

§ 30. 1. *Skazany jest obowiązany utrzymywać należytą czystość osobistą i dbać o schludny wygląd.*

2. *Skazanemu, co najmniej raz w miesiącu, umożliwia się ostrzyżenie.*

3. *Skazany korzysta co najmniej raz w tygodniu z ciepłej kąpieli. Skazany zatrudniony przy pracach brudzących korzysta z odpowiednio częstszych kąpieli. Kąpiel skazanego chorego odbywa się według wskazań lekarza.*

4. *Skazana kobieta korzysta co najmniej raz dziennie z ciepłej wody i dwa razy w tygodniu z ciepłej kąpieli.*

Stan techniczny pomieszczeń wizytowanych jednostek był bardzo różnicowany. Niemniej jednak, poczynione ustalenia w żadnym przypadku nie pozwoliły na stwierdzenie, iż warunki te są dla osób pozba-

wionych wolności na tyle dotkliwie, że mogłyby wskazywać na okrutne, nieludzkie lub poniżające traktowanie. Z nielicznymi wyjątkami w zakresie poszczególnych pawilonów, w kilku wizytowanych jednostkach zapewniono osadzonym bardzo dobre warunki bytowe. Wszystkie cele mieszkalne były skanalizowane, doprowadzono do nich zimną, a w niektórych oddziałach również ciepłą wodę. Jeśli nie w każdej, to w znacznej większości cel znajdowały się całkowicie zabudowane kąciki sanitarne. Stan techniczny urządzeń sanitarnych oraz ich czystość również nie budziły zastrzeżeń. Pomieszczenia łaźni wyglądały estetycznie, umożliwiono w nich właściwą realizację kąpieli oraz wymianę bielizny i odzieży (AŚ w Środzie Wielkopolskiej, AŚ w Koszalinie, AŚ w Wejherowie, AŚ w Zielonej Górze, ZK w Goleniowie).

Jako dobry oceniono również stan techniczny cel mieszkalnych i łaźni AŚ w Warszawie-Grochowie. Podobna ocena Mechanizmu w tym zakresie była w AŚ w Gliwicach oraz ZK w Hrubieszowie. W niektórych celach dostrzeżono jednak konieczność przeprowadzenia remontów, zwłaszcza ze względu na zawilgocenie ścian oraz sufitów. W tych jednostkach wizytujący zalecili kontynuowanie prac remontowych, poprawę wentylacji oraz wymianę okien. W odpowiedzi na raport powizytacyjny Dyrektor Aresztu Śledczego w Gliwicach wskazał, iż prace remontowe w celach mieszkalnych oraz innych pomieszczeniach jednostki podnoszące ich estetykę oraz funkcjonalność są prowadzone systematycznie.

W kilku jednostkach trudno było przedstawić jednoznaczną ocenę warunków bytowych całej jednostki, ponieważ stan techniczny poszczególnych pawilonów był bardzo zróżnicowany. Przykładowo w Zakładzie Karnym w Rzeszowie-Zależu wszystkie cele zostały skanalizowane, jednakże ciepłą wodę doprowadzono jedynie do dwóch pawilonów mieszkalnych (A i D). Zapewniono możliwość wietrzenia celi oraz dopływ światła dziennego i oświetlenie sztuczne. Najlepsze warunki bytowe panowały w pawilonie mieszkalnym E. Zastrzeżeń wizytujących nie budziły również cele mieszkalne w pawilonie C oraz D. W pozostałych pawilonach mieszkalnych (A i B) warunki oceniono jako przeciętne. W ocenie wizytujących cele mieszkalne w tych pawilonach wymagały przeprowadzenia zarówno bieżących, jak i gruntownych remontów. Przedstawiciele Mechanizmu rekomendowali wykonanie zaplanowanych przez administrację jednostki prac modernizacyjnych.

W wielu jednostkach w trakcie wizytacji prowadzone były prace remontowe w celach mieszkalnych oraz ciągach komunikacyjnych. Jednakże czynnikiem hamującym wszelkiego rodzaju modernizację jest

brak środków finansowych. Natomiast nawet w jednostkach, w których całokształt panujących warunków bytowych KMP ocenił jako dobry, wizytujący dostrzegli potrzebę wykonania pilnych remontów niektórych pomieszczeń tych jednostek, np. generalny remont łazienki w ZK w Tarnowie, pomieszczenia wchodzące w skład kuchni w AŚ w Warszawie-Grochowie (również kierownictwo jednostki podniosło, iż renowacja kuchni ma charakter priorytetowy, dlatego też rozpoczęcie prac z tym związanych planowane jest na drugą połowę 2010 r.).

Najwięcej zaleceń w zakresie warunków bytowych Krajowy Mechanizm Prewencji wydał w następstwie wizytacji w Areszcie Śledczym we Wrocławiu oraz Areszcie Śledczym w Choszcznie i Oddziale Zewnętrznym tego Aresztu. W Areszcie Śledczym we Wrocławiu, pomimo stwierdzenia sukcesywnej realizacji zaleceń sformułowanych w następstwie wizytacji w dniach 19-20 listopada 2008 r. i trwającego procesu odnawiania infrastruktury Aresztu, ponownie rekomendowano odmalowanie ścian w większości cel mieszkalnych oraz usunięcie zagrzebień i naprawę podłóg (jedynie cele mieszkalne wyremontowane po powodzi z lipca 1997 r., położone na najniższej kondygnacji oraz pojedyncze cele mieszkalne położone na wyższych kondygnacjach nie budziły zastrzeżeń). Niemniej jednak z powodu braku środków finansowych, proces renowacji jest niezwykle powolny. Z kolei w Areszcie Śledczym w Choszcznie i Oddziale Zewnętrznym (dalej OZ) tego Aresztu za celowe uznano wykonanie przez administrację jednostki, w miarę możliwości finansowych, zaplanowanych prac modernizacyjnych w AŚ (w łazni i celach mieszkalnych) oraz w OZ (w łazni, umywalni i celach mieszkalnych), a także sukcesywne dokonywanie wymiany wyeksploatowanych sprzętów kwaterunkowych i urządzeń w kąciakach sanitarnych. Z informacji uzyskanych od Dyrektora jednostki wynika, że aktualnie trwają ustalenia dotyczące wybudowania w Choszcznie nowego obiektu Oddziału Zewnętrznego. W związku z tym, ograniczono remonty OZ jedynie do tych niezbędnych. Ponadto, Dyrektor Aresztu wyjaśnił, iż planowane jest wykonanie remontu wszystkich cel w Areszcie. Poinformował również przedstawicieli Mechanizmu, że przeszkodą w przeprowadzaniu remontów na szerszą skalę jest konieczność zapewnienia osadzonemu właściwego metrażu powierzchni mieszkalnej. Remont każdorazowo wiąże się bowiem z wyłączeniem z użytku odnawianych cel, czego konsekwencją jest przeniesienie osadzonych do innych pomieszczeń.

Analizując kwestię warunków bytowych, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zwracali również uwagę na brak odrębnego

oświetlenia kącika sanitarnego w celach mieszkalnych. Rzecznik Praw Obywatelskich, wykonując funkcję Krajowego Mechanizmu Prewencji, już w czwartym kwartale 2009 r. skierował w tej sprawie wystąpienie do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej³⁹. Wskazano w nim, iż osoby pozbawione wolności skarżą się, że w porze nocnej, z powodu przerwy w dostarczaniu do cel mieszkalnych energii elektrycznej, brakuje oświetlenia w kącikach sanitarnych. Administracja wielu jednostek nie dostrzega potrzeby wydzielenia oświetlenia kącików sanitarnych, uznając dotychczasowe rozwiązania za wystarczające i wskazując przykładowo, że w porze nocnej kąciki sanitarne oświetlane są przez zewnętrzne, sztuczne oświetlenie spoza budynku. W innych przypadkach administracja więzienna proponuje, aby osadzeni, którzy chcą skorzystać z toalety, każdorazowo informowali o tym funkcjonariusza Służby Więziennej, który na życzenie ma możliwość włączenia oświetlenia celi. **Takie sposoby postępowania z osadzonymi nie stanowią rozwiązania zaistniałego problemu, co więcej można je uznać za poniżające traktowanie.** Dlatego też Rzecznik wystąpił do Dyrektora Generalnego SW o zmianę stosowanej w tym zakresie praktyki. W odpowiedzi Dyrektor Generalny SW zapewnił, iż będą kontynuowane działania zmierzające do wprowadzenia we wszystkich jednostkach penitencjarnych odrębnego oświetlenia kącika sanitarnego w celach mieszkalnych, jednakże efektywność tych działań będzie uzależniona od wielkości środków finansowych przyznanych więziennictwu na remonty i modernizację.

W wizytowanych jednostkach zalecenia sformułowane przez Mechanizm dotyczyły także kwestii zabudowy kącików sanitarnych oraz zapewnienia poczucia intymności osobom pozbawionym wolności (jeden z pawilonów AŚ w Warszawie-Grochowie, AŚ we Wrocławiu, oddział II i III AŚ w Koszalinie, pawilon A w AŚ w Zielonej Górze, cele mieszkalne w oddziałach mieszkalnych I-IV oraz VII w ZK w Rzeszowie-Załężu). **Mając na uwadze rekomendacje Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom w Strasburgu (CPT) oraz orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁴⁰, Krajowy Mechanizm Prewencji podkreśla, że korzystanie z otwartego kącika sanitarnego w sytuacji, gdy w celi przebywa więcej niż jeden osadzony, może zostać uznane za poniżające traktowanie.**

W zakresie warunków bytowych zalecano również wyposażenie łóżek piętrowych w drabinki i zabezpieczenia lub dokonanie wymiany

³⁹ RPO-628927-VII/09.

⁴⁰ Wyrok z dnia 19 kwietnia 2001 r., ETPC 28524/95.

łóżek na inne, o konstrukcji gwarantującej bezpieczeństwo osadzonych (AŚ w Środzie Wielkopolskiej, AŚ we Wrocławiu, AŚ w Choszcznie, AŚ w Koszalinie, ZK w Goleniowie, ZK w Rzeszowie-Załężu). Dyrektorzy jednostek ustosunkowując się do zaleceń zawartych w informacji powizytacyjnej, wskazali, iż planują, w zależności od posiadanych środków finansowych, poddanie modernizacji posiadanych łóżek. Rozważają także możliwość stopniowej ich wymiany, zastępując je nowymi, posiadającymi odpowiednie zabezpieczenia i drabinki.

W trakcie wizytacji pracownicy KMP zwracali też uwagę na miejsca, w których przeprowadzane są kontrole osobiste osadzonych. Zastrzeżenia wizytujących wzbudził brak wyodrębnienia pomieszczenia do przeprowadzania tych kontroli. Czynności kontrolne dokonywane były w pustych celach, dyżurkach oddziałowych, w pomieszczeniach świetlicy lub na korytarzach za kotarami, co nie zapewniało intymności w trakcie ich przeprowadzania z uwagi na dostęp do tych pomieszczeń osób postronnych (AŚ w Gliwicach, ZK w Hrubieszowie, AŚ w Choszcznie). Krajowy Mechanizm Prewencji rekomendował wydzielenie pomieszczeń do przeprowadzania kontroli osobistych. W odpowiedzi Dyrektor Aresztu Śledczego w Gliwicach poinformował przedstawicieli Mechanizmu, iż decyzją z dnia 1 października 2010 r. wyznaczono dodatkowe pomieszczenia przeznaczone do kontroli osobistej, zapewniające intymność w trakcie jej przeprowadzania. Natomiast Dyrektor Okręgowy Służby Więziennej w Lublinie wskazał, iż Zakład Karny w Hrubieszowie nie ma możliwości wyodrębnienia takich pomieszczeń. Jednakże w celu uniknięcia dostępu przypadkowych osób do miejsc, w których dokonywana jest taka kontrola, każdorazowo drzwi do dyżurek oddziałowych są zamykane, co uniemożliwia wgląd osób postronnych z korytarza, a okna posiadają żaluzje lub zasłony, które zabezpieczają pomieszczenie przed obserwacją dokonywanych czynności z zewnątrz budynku.

W wizytowanych jednostkach dostrzeżono potrzebę dostosowania warunków w celach mieszkalnych i łazniach do potrzeb osób niepełnosprawnych. Na przykład w Oddziale Zewnętrznym Aresztu Śledczego w Choszcznie wydzielono stanowisko prysznicowe odgrodzone, z myślą o osobach niepełnosprawnych, jednakże nie było ono odpowiednio dostosowane do ich potrzeb. Również w Areszcie Śledczym w Warszawie – Grochowie zalecono dostosowanie urządzenia celi izby chorych do potrzeb pacjentów niepełnosprawnych. Każdorazowo w przypadku stwierdzenia przez wizytujących braku takiej celi, rekomendowano dostosowanie dla potrzeb tych osób przynajmniej jednej celi mieszkalnej

dla kobiet i mężczyzn, a także przystosowanie części natrysków (AŚ w Koszalinie).

Wizytujący każdorazowo weryfikowali również czy osadzeni nie są kwaterowani w warunkach przeludnienia. Zgodnie z udzielonymi informacjami przez Dyrektorów wizytowanych jednostek przeludnienie nie występowało lub kształtowało się na minimalnym poziomie (1-3%). Osadzeni przebywali w warunkach zapewniających zachowanie przewidzianej w art. 110 Kodeksu karnego wykonawczego normy 3 m² powierzchni celi na osobę. **Ustalenia dokonywane podczas wizytacji przez pracowników KMP niejednokrotnie wskazywały, iż brak przeludnienia można stwierdzić jedynie na poziomie statystycznym. Odbywa się to kosztem wielu niewłaściwych praktyk.** Przykładowo na cele mieszkalne zaadaptowano siedem świetlic w Areszcie Śledczym we Wrocławiu. W Areszcie Śledczym w Koszalinie funkcjonowała tylko jedna świetlica, czasowo przekształcono także świetlice w oddziałach II, III i V Aresztu Śledczego w Wejherowie. Na potrzeby związane z zakwaterowaniem osób pozbawionych wolności użytkowane były również izby chorych, cele izolacyjne oraz cele przejściowe (AŚ Choszczno). Z kolei w Zakładzie Karnym w Rzeszowie wykorzystywano pomieszczenia oddziału IX, przeznaczonego dla osadzonych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu (tzw. „niebezpieczni”), do osadzania tam osób, które nie zostały do tej grupy zakwalifikowane. Zgodnie z informacjami udzielonymi przez Dyrektora jednostki, takie działania były podejmowane z powodu ograniczeń lokalowych i miały na celu zapewnienie osadzonym odpowiedniego metrażu. **W ocenie Mechanizmu, z uwagi na szczególny rygor oraz zabezpieczenia w oddziale dla tzw. „niebezpiecznych”, nie powinni być w nim zakwaterowywani osadzeni nie należący do tej grupy.** Natomiast w Areszcie Śledczym w Wejherowie nie wydzielono oddziału dla tymczasowo aresztowanych. Jak wynika z informacji udzielonych przez Dyrektora Aresztu, postępowanie takie ułatwia rozmieszczanie osadzonych zgodnie z zaleceniami organów dysponujących i powoduje zmniejszenie problemów z przeludnieniem. Podczas oglądu placówki wizytujący stwierdzili, iż zdarzają się przypadki osadzania w jednej celi skazanych z różnymi podgrupami klasyfikacyjnymi (np. P-1 z P-2 i P-3, R-1 z R-2 i R-3). Praktyka ta, **w opinii Krajowego Mechanizmu Prewencji również wymaga weryfikacji, ponieważ prowadzi do niczym nieuzasadnionego ograniczania praw osób zakwalifikowanych przez komisję penitencjarną do odbywania kary w warunkach zakładu typu półotwartego lub otwartego.**

W związku z dostrzeżonym w trakcie wizytacji KMP zjawiskiem przeludnienia Rzecznik Praw Obywatelskich w dniu 1 kwietnia 2010 r. skierował wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości⁴¹, w którym zwrócił się w sprawie realizacji przez resort sprawiedliwości zadań związanych z likwidowaniem tego zjawiska w zakładach karnych i aresztach śledczych. Rzecznik wskazał, iż w nowych aktach prawnych⁴², wprowadzono procedury mające zapobiegać przeludnieniu jednostek penitencjarnych, jednakże realizacja tego zadania napotyka na duże trudności. Zdaniem Rzecznika, dla poprawy sytuacji w więziennictwie potrzebne są stałe i wysokie nakłady finansowe na jego funkcjonowanie. Natomiast przy utrzymywaniu się obecnej linii orzeczniczej sądów karnych oraz odstąpieniu od tworzenia odpowiedniej liczby nowych miejsc zakwaterowania osadzonych, stosowanie przepisów obu wymienionych aktów prawnych może przede wszystkim oznaczać masowe odraczanie wykonania kar w wymiarze nie przekraczającym 2 lat pozbawienia wolności. Ponadto osoby pozbawione wolności w rozmowach z przedstawicielami Krajowego Mechanizmu Prewencji wskazywały, że w celu wykonania przepisów określających maksymalny czas trwania pobytu osadzonego w przeludnionej celi, organizowane są liczne przeniesienia osadzonych pomiędzy jednostkami penitencjarnymi, które utrudniają im utrzymywanie kontaktów z osobami bliskimi lub realizację innych uprawnień. W odpowiedzi z dnia 28 kwietnia 2010 r. Zastępca Dyrektora Generalnego Służby Więziennej, z upoważnienia Ministra Sprawiedliwości poinformował, że kontrola przeprowadzona w Centralnym Zarządzie Służby Więziennej przez Najwyższą Izbę Kontroli wykazała, iż w wyniku realizacji *Programu pozyskania 17 000 miejsc w jednostkach organizacyjnych więziennictwa w latach 2006-2009* poprawiły się warunki odbywania kary przez osadzonych, zarówno pod względem spełnienia normy powierzchni mieszkalnej w celach, jak i odpowiedniej obsady funkcjonariuszy w relacji do liczby osadzonych. Środki finansowe przyznane więziennictwu na wydatki majątkowe w ustawie budżetowej na 2010 rok, pozwolą na zakończenie 8 zadań inwestycyjnych skutkujących przyrostem 1275 nowych miejsc zakwaterowania dla osadzonych. Centralny Zarząd Służby Więziennej przedłożył propozycje działań inwestycyjnych w zakresie dalszej realizacji *Programu*,

⁴¹ RPO-515967-VII/10.

⁴² Ustawa z dnia 9 października 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2009 r. Nr 190, poz. 1475) oraz wydane na jej podstawie rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 listopada 2009 r. w sprawie trybu postępowania właściwych organów w wypadku, gdy liczba osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych przekroczy w skali kraju ogólną pojemność tych zakładów (Dz. U. z 2009 r. Nr 202, poz. 1564).

a także kolejnych działań inwestycyjnych wynikających z aktualnego stanu jednostek organizacyjnych więziennictwa oraz czynności związanych z prawidłowym rozmieszczeniem i zabezpieczeniem osadzonych. Stosowny dokument podlega ocenie w Ministerstwie Sprawiedliwości. Resort sprawiedliwości prowadzi okresowe analizy stanu zaludnienia jednostek penitencjarnych oraz przyczyn zjawiska przeludnienia. W Ministerstwie przygotowano także *projekt ustawy o zmianie ustawy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego*, mający na celu m. in. zwiększenie liczby skazanych mogących odbywać orzeczoną karę w systemie dozoru elektronicznego.

Podsumowując kwestię związaną z przeludnieniem jednostek penitencjarnych, przywołać należy fragment uwag końcowych Komitetu Praw Człowieka wyrażonych po rozpatrzeniu szóstego sprawozdania okresowego Polski⁴³. W punkcie 17 uwag końcowych Komitet wyraził troskę, że przeludnienie w aresztach śledczych i zakładach karnych nadal jest problemem. **Państwo Strona powinno pilnie podjąć działania dla rozwiązania problemu przeludnienia w aresztach śledczych i zakładach karnych, w tym poprzez częstsze stosowanie alternatywnych form karania, m. in. system dozoru elektronicznego, zwolnienia warunkowe, oraz ograniczyć stosowanie tymczasowego aresztowania.** Podobne stanowisko wyraził CPT: **Próbując uporać się z problemem przeludnienia, niektóre kraje zwiększają ilość miejsc w zakładach karnych. Ze swej strony Komitet nie sądzi, aby pozyskiwanie nowych miejsc stanowiło samo w sobie długofalowe rozwiązanie problemu. Istotnie, niektóre kraje europejskie wdrożyły szeroko zakrojone programy budowy zakładów karnych, stwierdzając następnie, że populacja osadzonych rośnie wraz ze zwiększonymi możliwościami systemu penitencjarnego. Z kolei polityka ograniczania liczby osób skazanych na karę pozbawienia wolności znacznie przyczyniła się w pewnych krajach do utrzymania populacji w zakładach karnych na właściwym poziomie**⁴⁴. Zagadnienia te pozostają w dalszym zainteresowaniu Krajowego Mechanizmu Prewencji.

⁴³ Szóste sprawozdanie okresowe Polski (CCPR/C/POL/6) składane zgodnie z art. 40 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, rozpatrywane na posiedzeniach Komitetu (CCPR/C/SR.2746 i 2447), które odbyły się w dniach 12 i 13 października 2010 r. Uwagi końcowe przyjęte podczas 2766 posiedzenia w dniu 26 października 2010 r.

⁴⁴ § 14 Siódmego sprawozdania ogólnego CPT/Inf (97) 10.

b) Prawo do opieki medycznej**Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami [Nowy Jork 1984]**

Reguła 22 Chorzy więźniowie, którzy wymagają specjalistycznej opieki, powinni być transportowani do wyspecjalizowanych zakładów bądź szpitali cywilnych. Jeżeli w zakładzie karnym znajduje się oddział szpitalny, to powinien on dysponować urządzeniami, wyposażeniem i środkami farmaceutycznymi odpowiednimi dla leczenia chorych więźniów, a także odpowiednio przeszkolonymi lekarzami.

Reguła 24 Każdy więzień po przyjęciu do zakładu karnego powinien być niezwłocznie zbadany przez lekarza, a później w zależności od sytuacji, w celu wykrycia chorób somatycznych bądź umysłowych oraz podjęcia wszelkich niezbędnych działań, odseparowania więźniów podejrzanych o choroby zakaźne, stwierdzenia wad fizycznych bądź umysłowych, które mogą utrudniać resocjalizację, a także określenia fizycznej zdolności każdego więźnia do pracy.

Europejskie Reguły Więzienne [Rekomendacja rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych]

Reguła 42.1 Lekarz bądź podległa mu wykwalifikowana pielęgniarka powinni najszybciej jak to możliwe zbadać każdego więźnia po przyjęciu go do zakładu karnego, chyba że jest to w oczywisty sposób niepotrzebne.

Reguła 42.2 Lekarz bądź podległa mu wykwalifikowana pielęgniarka powinni na wniosek zbadać więźnia wypuszczanego z zakładu karnego, a także badać innych więźniów za każdym razem, gdy okaże się to konieczne.

Reguła 42.3 Badając więźnia lekarz lub wykwalifikowana pielęgniarka mu podlegająca zwraca szczególną uwagę na:

- a) przestrzeganie normalnych zasad tajemnicy lekarskiej;
- b) diagnozowanie chorób fizycznych i psychicznych i podejmowanie wszystkich potrzebnych działań na rzecz ich leczenia oraz dla kontynuowania trwającego leczenia;
- c) rejestrowanie i przekazywanie odpowiednim władzom informacji na temat jakichkolwiek oznak wskazujących, iż przemoc mogła być zastosowana wobec więźniów;
- d) zajmowanie się objawami uzależnień wynikających z używania narkotyków, leków lub alkoholu;

- e) *identyfikowanie jakiegokolwiek presji psychologicznej lub emocjonalnej spowodowanej faktem pozbawienia wolności;*
- f) *izolowanie na czas infekcji więźniów podejrzewanych o stan zakaźny oraz zapewnianie im odpowiedniej kuracji;*
- g) *zapewnianie, że osoby z wirusem HIV nie są izolowane jedynie z tego względu;*
- h) *zauważanie upośledzeń fizycznych i psychicznych mogących utrudniać resocjalizację po zwolnieniu;*
- i) *określanie zdolności każdego więźnia do pracy i aktywności fizycznej;*
- j) *podejmowanie działań ze służbami państwowymi dla zapewnienia kontynuacji jakiegokolwiek leczenia medycznego i psychiatrycznego po zwolnieniu, jeśli więźniowie wyrażają na to zgodę.*

Trzeci Raport generalny CPT [CPT/Inf (93)12]

§ 33. *W momencie przyjęcia do zakładu karnego wszyscy więźniowie powinni być niezwłocznie badani przez członka jego personelu medycznego. W swoich dotychczasowych raportach CPT rekomendowało, aby lekarz niezwłocznie przeprowadzał wywiad z każdym nowoprzyjętym osadzonym, a w razie konieczności dokonywał fizycznego badania. Należy dodać, że w niektórych krajach badanie medyczne jest przeprowadzane przez wykwalifikowaną pielęgniarkę, która następnie przedstawia lekarzowi raport z badania. To ostatnie podejście można uznać za bardziej efektywne wykorzystywanie dostępnych zasobów. Wskazane jest również, aby więźniom przyjmowanym do zakładu karnego wręczano ulotki lub broszury informujące ich o istnieniu oraz funkcjonowaniu opieki lekarskiej, a także przypominające im o podstawowych zasadach higieny.*

Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)

Art. 79b. § 1. *Skazanego przyjętego do zakładu karnego umieszcza się w celi przejściowej, na okres niezbędny, nie dłużej jednak niż na 14 dni, dla poddania go wstępnym badaniom lekarskim, (...).*

Art. 115 § 1. *Skazanemu zapewnia się bezpłatne świadczenia zdrowotne, leki i artykuły sanitarne(...);*

§ 6. *W szczególnie uzasadnionych wypadkach dyrektor zakładu karnego, po zasięgnięciu opinii lekarza zakładu karnego, może zezwolić skazanemu, na jego koszt, na leczenie przez wybranego przez niego innego lekarza, niż zakładu określonego w § 4, oraz na korzystanie z dodatkowych leków i innych środków medycznych.*

W trakcie wizytacji Krajowy Mechanizm Prewencji zwracał szczególną uwagę na respektowanie prawa osadzonych do opieki medycznej oraz pracę więziennych ambulatoriów. Podobnie jak w przypadku warunków bytowych, również w kwestii dostępu osadzonych do opieki zdrowotnej sytuacja kształtowała się zróżnicowanie. Czynnikiem ograniczającym dostęp osadzonych do opieki medycznej jest zbyt mała liczba zatrudnionego w jednostkach penitencjarnych personelu medycznego. W kilku jednostkach wizytujący rekomendowali uzupełnienie braków kadrowych na etacie lekarza czy pielęgniarki (AŚ w Warszawie-Grochowie, AŚ w Zielonej Górze, ZK w Rzeszowie-Załężu). Natomiast osadzeni zgłaszali zarzuty dotyczące rutynowego podejścia przez lekarza do ich problemów zdrowotnych, bagatelizowania ich, a także niepodjęcia działań w celu dokładniejszego zdiagnozowania ich stanu zdrowia. Pojawiały się opinie, iż „lekarz bada na odległość” lub „bada wzrokiem”. Osadzeni skarżyli się również na długi czas oczekiwania na przyjęcie przez lekarzy specjalistów oraz brak leków przeciwbólowych, a także brak dostępu do witamin (AŚ w Wejherowie). Rozmówcy podawali, iż witaminy nie są dostępne w kantynie, a lekarz odmawia ich wydawania wobec braku wyraźnych wskazań medycznych. Wskazywali, iż nie dostają również zgody na przesyłanie im witamin w paczkach. Kierownik ambulatorium poinformowała przedstawicieli KMP, że nie wyraża zgody na przesyłanie witamin z zewnątrz, kierując się względami bezpieczeństwa, ponieważ są to preparaty w tabletkach i praktycznie nie jest możliwe sprawdzenie ich zawartości. W związku z tym, Mechanizm zalecił zapewnienie osadzonym możliwości zakupu witamin w kantynie.

Z kolei w Oddziale Zewnętrznym Aresztu Śledczego w Choszczynie stwierdzono nieprawidłowość polegającą na odpłatnym wykonywaniu badań na obecność wirusa HIV w przypadku, gdy osadzony chce poddać się im z własnej inicjatywy. Jeżeli badanie takie jest realizacją zamierzenia jednostki (np. po powzięciu istotnych informacji na temat osadzonego) – wówczas jest wykonywane na koszt Aresztu. **W ocenie pracowników Krajowego Mechanizmu Prewencji, odmówienie osadzonemu wykonania badań na obecność wirusa HIV lub pobieranie za nie opłaty jest niewłaściwą praktyką. Zgodnie ze stanowiskiem przedstawicieli Mechanizmu, a także Dyrektora Generalnego Służby Więziennej (zawartym w piśmie nadesłanym do Biura RPO w dniu 17 listopada 2009 r.), wystarczającym warunkiem do wykonania badania na obecność wirusa HIV jest wola osadzonego, bez konieczności uzasadnienia tego jakimikolwiek wskazaniem medycznymi.**

Bardzo szeroki dostęp do opieki medycznej, w tym lekarzy specjalistów wizytujący stwierdzili w Areszcie Śledczym we Wrocławiu.

Potwierdzili to również osadzeni podczas przeprowadzanych z nimi rozmów. Żaden z osadzonych nie skarżył się na trudności z dostępem do lekarzy, w szczególności na okres oczekiwania na wizytę. W ocenie dyrektora Zakładu Opieki Zdrowotnej w tej jednostce istnieje jednak potrzeba zatrudnienia lekarzy ogólnych.

Omawiając zagadnienia dotyczące opieki medycznej, należy wskazać na wystąpienie⁴⁵ Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości w sprawie podjęcia działań legislacyjnych dotyczących uregulowania zasad udzielania świadczeń zdrowotnych osobom pozbawionym wolności, w obecności funkcjonariusza Służby Więziennej. Rzecznik wskazał, iż regulacja zawarta w art. 115 § 7 k.k.w., zgodnie z którą w zakładzie karnym typu zamkniętego – co do zasady – funkcjonariusz niewykonujący zawodu medycznego jest obecny w trakcie udzielania świadczeń zdrowotnych, narusza prawo do intymności i poszanowania godności osadzonych oraz prawo do tajemnicy medycznej. Z tych względów, w ocenie Rzecznika, przepisy Kodeksu karnego wykonawczego powinny precyzyjnie określać przesłanki dopuszczające obecność osoby nieudzielającej świadczeń medycznych. Aktualne brzmienie przepisów rodzi również wątpliwość w kwestii zgodności z zasadą proporcjonalności zawartą w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Obecność funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego w trakcie udzielania świadczeń zdrowotnych powinna mieć charakter wyjątkowy i znajdować zastosowanie wyłącznie wtedy, gdy wymaga tego bezpieczeństwo osoby wykonującej świadczenie zdrowotne. W odpowiedzi z dnia 1 lipca 2010 r. Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości nie podzielił stanowiska Rzecznika w tej sprawie wskazując m.in., że udzielanie świadczeń zdrowotnych w warunkach izolacji może rodzić obawy więziennego personelu medycznego o własne bezpieczeństwo, które ma zapewnić kadra nie będąca pracownikami medycznymi. Zatem ograniczenie prawa do ochrony zdrowia przez czas pozbawienia wolności poprzez obecność funkcjonariuszy Służby Więziennej w czasie udzielania osobie pozbawionej wolności świadczenia zdrowotnego, wynikające z ustawy, jest niezbędne, aby zapewnić bezpieczeństwo lekarzy, czyli w celu realizacji zasady zrównoważonego rozwoju (art. 5 Konstytucji RP). W związku z tym, Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości stwierdził brak podstaw do przedsięwzięcia prac legislacyjnych, mających na celu zmianę obecnie obowiązujących norm prawnych w tym zakresie.

⁴⁵ RPO-637905-VII/10.

W dniu 18 października 2010 r. Rzecznik Praw Obywatelskich złożył wnioszek do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie regulacji prawnych dotyczących warunków udzielania świadczeń zdrowotnych skazanym odbywającym karę pozbawienia wolności.

Warto również wspomnieć, że na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, Centralny Zarząd Służby Więziennej opracował i rozesłał do jednostek penitencjarnych na terenie całego kraju ujednolicony zbiór praw pacjenta więziennej służby zdrowia zatytułowany *Informacja o prawach pacjenta – osoby pozbawionej wolności* (dalej *Informacja*). W większości jednostek dokument ten został udostępniony osadzonemu.

c) Prawo do porozumiewania się z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności

Art. 6 ust. 3 lit. c *Każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do: (...) c) bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony, do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości.*

Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)

Art. 8 § 3 *Skazany pozbawiony wolności może porozumiewać się ze swoim obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym podczas nieobecności innych osób. Korespondencja z tymi osobami nie podlega cenzurze i zatrzymaniu, a rozmowy w trakcie widzeń i telefoniczne nie podlegają kontroli. Nadzór nad korespondencją z obrońcą może być wykonany przez otwarcie listu wyłącznie wtedy, gdy zachodzi uzasadnione podejrzenie, że list zawiera przedmioty, których dotyczy zakaz posiadania, przechowywania, przekazywania, przesyłania lub obrotu. Czynności otwarcia dokonuje się w obecności skazanego i zawiadamia się o niej sędziego penitencjarnego, podając jej powód i wynik. Przepis art. 225 § 3 Kodeksu postępowania karnego stosuje się odpowiednio.*

Art. 102 *Skazany ma prawo w szczególności do: (...)*

7) komunikowania się z obrońcą, pełnomocnikiem, właściwym kuratorem sądowym oraz wybranym przez siebie przedstawicielem, o którym mowa w art. 42, (...).

Podczas wizytacji zapobiegawczych przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zwracają szczególną uwagę na sposób realizacji prawa osób pozbawionych wolności do komunikowania się z obrońcą i pełnomocnikiem (art. 8 § 3 k.k.w.). W wielu jednostkach tymczasowo aresztowani podnosili, iż nie mają możliwości kontaktu telefonicznego z obrońcą (np. AŚ we Wrocławiu, AŚ w Koszalinie). Dyrektorzy jednostek potwierdzili, że tymczasowo aresztowanym nie umożliwia się takiej formy kontaktu.

W dniu 24 lutego 2010 r. Rzecznik Praw Obywatelskich skierował wystąpienie do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej⁴⁶, w którym wskazał, iż przepis art. 102 pkt 7 k.k.w. przyznaje skazanemu prawo do komunikowania się z obrońcą i pełnomocnikiem. Obejmuje ono przede wszystkim wolność od reglamentacji w zakresie częstotliwości kontaktów oraz poszanowanie tajemnicy. Przepis art. 8 § 3 k.k.w. stanowi również, że skazany pozbawiony wolności może porozumiewać się ze swoim obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym podczas nieobecności innych osób. Korespondencja z tymi osobami nie podlega cenzurze i zatrzymaniu, a rozmowy w trakcie widzeń i telefoniczne nie podlegają kontroli. Zdaniem Rzecznika, zebrane dotychczas doświadczenia prowadzą do wniosku, że kodeksowa regulacja rozmów telefonicznych z podmiotami, o których mowa w art. 8 § 3 k.k.w. jest niewystarczająca i powinna zostać sprecyzowana w porządkach wewnętrznych jednostek penitencjarnych. W zdecydowanej większości ich treść nie określa procedury realizacji prawa do kontaktów z tymi podmiotami. Tymczasem właściwe wypełnianie normy zawartej w art. 8 § 3 k.k.w. służy wykonaniu prawa do obrony, zagwarantowanego w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP. Wystąpienie w tej samej sprawie Rzecznik skierował również do Ministra Sprawiedliwości⁴⁷, zwracając się o podjęcie działań zmierzających do uchylecia całkowitego zakazu kontaktów z obrońcą lub pełnomocnikiem, nawiązując do wyników wizyty Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, którego delegacja w grudniu 2009 r. zgłosiła zastrzeżenia do utrzymywania w Polsce takiego zakazu. W odpowiedzi Minister Sprawiedliwości w piśmie z dnia 5 maja 2010 r. wskazał, iż zakaz ujęty w art. 217c k.k.w., nie ma zastosowania do kontaktów tymczasowo aresztowanego z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem albo radcą prawnym, o których mowa w treści art. 215 § 1 k.k.w.

⁴⁶ RPO-111649-VII/10.

⁴⁷ RPO-637904-VII/10.

W kolejnym wystąpieniu w tej sprawie Rzecznik Praw Obywatelskich powołując się na wyniki wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji, a także treść skarg osób tymczasowo aresztowanych i ich pełnomocników procesowych stwierdził, iż stanowią one potwierdzenie, że zakazem prowadzenia rozmów telefonicznych obejmuje się również kontakty, o których mowa w art. 215 k.k.w. W ocenie Rzecznika taki stan rzeczy jest konsekwencją interpretacji przepisów przyjętej przez administrację aresztów śledczych, które uznają art. 217c k.k.w. jako *lex specialis* w stosunku do rozwiązań zawartych wcześniej w art. 8 § 3 oraz art. 215 § 1 k.k.w., a jednocześnie w zgodzie z art. 1 § 2 k.k.w. odrzucają możliwość stosowania przepisów Kodeksu postępowania karnego. Dlatego też Rzecznik Praw Obywatelskich wyraził pogląd, iż zasadnym byłoby dążenie resortu do wprowadzenia w praktyce wykonywania tymczasowego aresztowania zmian w kierunku zgodnym z przyjętą interpretacją art. 217c k.k.w. W odpowiedzi z dnia 28 czerwca 2010 r. Minister Sprawiedliwości stwierdził, iż przedstawione przez Rzecznika Praw Obywatelskich informacje dotyczące rozbieżnej wykładni przepisów Kodeksu karnego wykonawczego dotyczących kontaktu osoby tymczasowo aresztowanej z obrońcą, dokonywanej przez funkcjonariuszy administracji aresztów śledczych wskazują na niedostateczną jednoznaczność obowiązujących przepisów w tym zakresie. W związku z powyższym, Minister Sprawiedliwości podjął decyzję o wystąpieniu do Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego o dokonanie analizy omawianego zagadnienia oraz przedstawienie ewentualnych propozycji zmian obowiązujących unormowań.

d) Prawo do informacji o przysługujących prawach

Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami [Nowy Jork 1984]

Reguła 35 *Z chwilą przyjęcia każdy więzień powinien otrzymać piśmenną informację na temat przepisów regulujących traktowanie osadzonych jego kategorii, przepisów dyscyplinarnych obowiązujących w miejscu pozbawienia wolności, dozwolonych sposobów uzyskiwania informacji i składania skarg, a także wszelkich innych spraw koniecznych zarówno dla zrozumienia przez niego jego praw i obowiązków, jak i dostosowania się do funkcjonowania zakładu.*

Jeżeli więzień nie umie czytać ani pisać, wymienione powyżej informacje powinny mu zostać zakomunikowane ustnie.

Europejskie Reguły Więzienne [Rekomendacja rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych]

Reguła 30.1 *W momencie przyjęcia i zawsze później, gdy istnieje taka potrzeba, wszyscy więźniowie informowani są pisemnie i ustnie w języku, który rozumieją o przepisach, regulujących dyscyplinę więzienną oraz o ich prawach i obowiązkach w zakładzie karnym.*

Reguła 30.2 *Więźniowie mają prawo posiadania pisemnej wersji przekazanych im informacji.*

Reguła 30.3 *Więźniowie informowani są o jakimkolwiek postępowaniu mającym z nimi związek, a jeśli są skazani, o wymiarze kary do odbycia oraz możliwościach przedterminowego zwolnienia.*

Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)

Art. 79b. § 1. *Skazanego przyjętego do zakładu karnego umieszcza się w celi przejściowej, na okres niezbędny, nie dłużej jednak niż na 14 dni, dla (...) zapoznania z podstawowymi aktami prawnymi dotyczącymi wykonywania kary pozbawienia wolności i порядkiem wewnętrznym zakładu karnego (...).*

§ 3. *Skazanego informuje się o obliczonym okresie wykonywania kary. Przyjęcie informacji do wiadomości skazany potwierdza podpisem.*

Wizytujący każdorazowo analizowali kwestię dostępu osób pozbawionych wolności do informacji o porządku wewnętrznym panującym w danej jednostce oraz ich prawach i obowiązkach. W większości wizytowanych jednostek *Porządki wewnętrzne* zostały zredagowane w sposób jasny i przejrzysty (np. AŚ w Środzie Wielkopolskiej, AŚ w Koszalinie, ZK w Hrubieszowie). Przedstawiciele KMP wizytując cele mieszkalne weryfikowali, czy osadzeni posiadają teksty *Porządku wewnętrznego*, szczególnie w celach przejściowych. Ich brak stwierdzono w niektórych celach przejściowych Zakładu Karnego w Rzeszowie.

W Zakładzie Karnym w Goleniowie oraz w Zakładzie Karnym Rzeszowie-Załężu zalecono zwiększenie nakładów finansowych na zakup do biblioteki nowych pozycji książkowych, w tym aktualnych kodeksów. Podczas oglądu pomieszczeń stwierdzono, iż w każdej bibliotece znajdowały się egzemplarze nieaktualnego kodeksu karnego wykonawczego z 2003 r. bądź 2006 r.

Przedstawiciele Mechanizmu postulowali również zapewnienie cudzoziemcom dostępu do przetłumaczonych na języki obce regulaminów

organizacyjno-porządkowych wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania wraz z wyciągiem z przepisów z Kodeksu karnego wykonawczego (np. AŚ w Warszawie-Grochów).

Krajowy Mechanizm Prewencji zalecał również, aby osadzeni byli informowani (np. w ramach zajęć kulturalno-oświatowych) o prawnych i praktycznych skutkach wyroków Trybunału Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach, które bezpośrednio dotyczą osób pozbawionych wolności (AŚ w Wejherowie, ZK w Rzeszowie–Załężu, ZK w Goleniowie). Dyrektorzy jednostek penitencjarnych pozytywnie ustosunkowywali się do wskazanych w tym zakresie rekomendacji.

e) Prawo do składania skarg

Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami [Nowy Jork 1984]

Reguła 36. 1 *Każdy więzień ma możliwość składania próśb i skarg we wszystkie dni powszechne do naczelnika zakładu lub funkcjonariuszowi upoważnionemu do reprezentowania go.*

2. Więźniowi umożliwia się przedstawienie próśb i skarg inspektorowi w czasie przeprowadzanej przez niego kontroli. Więzień ma możliwość rozmowy z inspektorem lub z każdym innym przedstawicielem organu kontroli bez obecności naczelnika lub innych członków personelu.

3. Każdemu więźniowi zezwala się na składanie próśb i skarg bez cenzury treści – ale w ustalonej formie i we właściwym trybie do centralnego organu administracji więziennej, sądów oraz innych właściwych władz.

4. O ile nie są oczywiście błahe lub bezzasadne, każde podanie i skargę rozpatruje się bezzwłocznie, a odpowiedzi udziela się więźniowi bez zbytej zwłoki.

Drugi Raport generalny CPT, [CPT/Inf (92)3]

§ 54 *Skuteczne procedury regulujące składanie skarg oraz inspekcje są podstawowymi środkami ochrony przed niewłaściwym traktowaniem osadzonych. Więźniowie powinni mieć możliwość składania skarg zarówno wewnątrz systemu więziennego, jak i poza nim, łącznie z możliwością poufnego skontaktowania się ze stosownymi władzami. CPT przywiązuje szczególną wagę do składania w każdym zakładzie karnym regularnych wizyt przez niezależne instytucje (np. Rady wizytatorów lub sędziego nadzorującego) uprawnione do tego, aby wysłuchać*

(a w razie konieczności podjąć stosowne działania) skarg więźniów oraz dokonać inspekcji więziennych pomieszczeń. Tego rodzaju organy mogą odgrywać ważną rolę w rozwiązywaniu sporów między władzami zakładu karnego a konkretnym więźniem lub więźniami.

Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)

Art. 6. § 1. *Skazany może składać wnioski o wszczęcie postępowania przed sądem i brać w nim udział jako strona oraz wnosić zażalenia na postanowienia wydane w postępowaniu wykonawczym, chyba że ustawa stanowi inaczej.*

§ 2. *Skazany może składać wnioski, skargi i prośby do organów wykonujących orzeczenie.*

Art. 102. *Skazany ma prawo w szczególności do: (...)*

10) *składania wniosków, skarg i prośb organowi właściwemu do ich rozpatrzenia oraz przedstawiania ich, w nieobecności innych osób, administracji zakładu karnego, kierownikom jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, sędziemu penitencjarnemu, prokuratorowi i Rzecznikowi Praw Obywatelskich.*

W trakcie wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji wizytujący pozytywnie ocenili możliwości składania skarg i wniosków przez osadzonych do dyrektora jednostki oraz innych kompetentnych władz. W wizytowanych jednostkach penitencjarnych przeważająca ich liczba dotyczyła niewłaściwej opieki medycznej oraz warunków bytowych. Pozostałe dotyczyły traktowania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, zatrudnienia oraz postępowania z korespondencją.

f) Traktowanie osób pozbawionych wolności i stosowanie środków przymusu bezpośredniego

Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności [Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284]

Art. 3. *Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu.*

Konwencja ONZ w Sprawie Zakazu Stosowania Tortur oraz Innego Okrutnego, Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania albo Karania (UNCAT) [Dz. U. z 1989 r., Nr 63, poz. 378]

Art. 1. *W rozumieniu niniejszej konwencji określenie „tortury” oznacza każde działanie, którym jakiegokolwiek osobie umyślnie zadaje się ostry ból lub cierpienie, fizyczne bądź psychiczne, w celu uzyskania od niej lub od osoby trzeciej informacji lub wyznania, w celu ukarania jej za czyn popełniony przez nią lub osobę trzecią albo o którego dokonanie jest ona podejrzana a także w celu zastraszenia lub wywarcia nacisku na nią lub trzecią osobę albo w jakimkolwiek innym celu wynikającym z wszelkiej formy dyskryminacji, gdy taki ból lub cierpienie powodowane są przez funkcjonariusza państwowego lub inną osobę występującą w charakterze urzędowym lub z ich polecenia albo za wyraźną lub milczącą zgodą. Określenie to nie obejmuje bólu lub cierpienia wynikających jedynie ze zgodnych z prawem sankcji, nieodłącznie związanych z tymi sankcjami lub wywołanych przez nie przypadkowo.*

Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami [Nowy Jork 1984]

Reguła 33 Środków przymusu, takich jak: kajdanki ręczne, łańcuch, kajdany i kaftany bezpieczeństwa nie stosuje się nigdy jako kary. Ponadto łańcuchów oraz kajdan nie wykorzystuje się jako środków przymusu. Innych środków przymusu nie używa się z wyjątkiem następujących okoliczności:

- (a) jako środka ostrożności przeciwko ucieczce w czasie transportu, z tym zastrzeżeniem, że zdejmuje się je, gdy więzień staje przed sądem lub organem administracji;
- (b) ze względów medycznych – na zarządzenie lekarza;
- (c) na polecenie naczelnika, o ile zawiodą inne metody kontroli, w celu zapobieżenia zadaniu przez więźnia obrażeń sobie lub innym albo uszkodzeniu mienia; w takich przypadkach naczelnik zasięga niezwłocznie porady lekarza oraz zawiadamia zwierzchni organ administracji.

Europejskie Reguły Więzienne [Rekomendacja rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych]

Reguła 64.1 *Personel zakładu nie używa siły przeciwko więźniom z wyjątkiem samoobrony lub w przypadku usiłowania ucieczki albo czynnego lub biernego oporu fizycznego wobec nakazu zgodnego z prawem i zawsze jako środka ostatecznego.*

Reguła 64.2 *Przymus zastosowany powinien ograniczać się do minimum i być nakładany na jak najkrótszy czas.*

Reguła 65 *Dokładna procedura reguluje użycie przymusu, a w szczególności stanowi o:*

- a) różnych rodzajach przymusu jakie mogą być zastosowane;
- b) okolicznościach, w których może być użyty każdy rodzaj przymusu;
- c) członkach personelu, którzy są upoważnieni do użycia różnych typów przymusu;
- d) rodzaju władzy która decyduje o użyciu przymusu;
- e) raporcie, jaki musi być sporządzony po użyciu przemocy.

Reguła 66 Personel zajmujący się bezpośrednio więźniami szkolony jest z użycia technik umożliwiających minimalne użycie przymusu przy powstrzymywaniu agresywnych więźniów.

Drugi Raport generalny CPT [CPT/Inf (92)3]

§ 56 Komitet Zapobiegania Torturom zwraca szczególną uwagę na więźniów przetrzymywanych z dowolnej przyczyny (w celach dyscyplinarnych; wskutek ich „niebezpiecznego” lub „kłopotliwego” zachowania; dla dobra śledztwa; na ich własną prośbę), w warunkach zbliżonych do zamknięcia w odosobnieniu.

Zasada proporcjonalności wymaga zachowania równowagi pomiędzy potrzebą wynikającą z konkretnej sytuacji a stosowaniem reżimu w rodzaju zamknięcia w odosobnieniu, będącego krokiem o potencjalnie bardzo szkodliwych konsekwencjach dla osoby, której dotyczy. W niektórych okolicznościach zamknięcie w odosobnieniu można uznać za traktowanie nieludzkie i poniżające; w każdym przypadku wszelkie formy zamknięcia w odosobnieniu powinny trwać możliwie najkrócej.

W przypadku nałożenia takiego reżimu lub zastosowania go na żądanie, należy zadbać o podstawowe zabezpieczenie, jakim jest możliwość niezwłocznego wezwania lekarza przez więźnia lub przez funkcjonariusza więzienia w imieniu więźnia, w celu dokonania badania lekarskiego więźnia. Wyniki takiego badania, z uwzględnieniem fizycznego i psychicznego stanu więźnia (o ile jest taka potrzeba) jako przewidywanej konsekwencji dalszej izolacji, powinny zostać określone w pisemnym sprawozdaniu, które należy przekazać właściwym organom.

Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)

Art. 4. § 1. Kary, środki karne, zabezpieczające i zapobiegawcze wykonuje się w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego. Zakazuje się stosowania tortur lub nieludzkiego albo poniżającego traktowania i karania skazanego.

§ 2. Skazany zachowuje prawa i wolności obywatelskie. Ich ograniczenie może wynikać jedynie z ustawy oraz z wydanego na jej podstawie prawomocnego orzeczenia.

W większości wizytowanych jednostek nie odebrano sygnałów mogących świadczyć o niedopuszczalnych formach traktowania. Zarówno osadzeni, z którymi przeprowadzano rozmowy na osobności, jak i ci rozpytywani podczas wizytacji cel, w większości dobrze oceniali sposób traktowania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej (AŚ w Warszawie-Grochowie, AŚ we Wrocławiu, AŚ w Środzie Wielkopolskiej oraz AŚ i OZ w Choszczynie, ZK w Tarnowie). Niemniej jednak w kilku jednostkach wizytujący zalecili wyeliminowanie niewłaściwych form zachowań w stosunku do osadzonych oraz przypomnieli o obowiązku traktowania osadzonych z poszanowaniem godności ludzkiej. Osadzeni informowali wizytujących, że niekiedy zdarzają się przypadki prowokacyjnego zachowania funkcjonariuszy, używania wulgarnego słownictwa i słownego poniżania (np. używanie zwrotów „czub”, „psychiczny” w obecności innych osadzonych), głównie ze strony oddziałowych (np. ZK w Rzeszowie-Zależu, ZK w Goleńcowie, ZK w Hrubieszowie, AŚ w Wejherowie, AŚ w Koszalinie).

Uczestniczący w wizytacji Aresztu Śledczego w Gliwicach ekspert zewnętrzny – doktor nauk medycznych – zwrócił uwagę na brak krzesła dla pacjenta, w wyniku czego badanie lekarskie odbywa się w pozycji stojącej. Krajowy Mechanizm Prewencji zalecił zaniechanie stosowania tego typu praktyki. Z informacji udzielonej przez Dyrektora Aresztu Śledczego w Gliwicach wynika, iż zapewniono osadzonym możliwość korzystania z krzesła podczas wizyty u lekarza.

g) Stosowanie odpowiedzialności dyscyplinarnej

Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami [Nowy Jork 1984]

Reguła 31 Kary cielesne, kary polegające na umieszczeniu w ciemnej celi oraz wszelkie kary okrutne, nieludzkie lub poniżające, będą całkowicie zabronione jako kary za przekroczenia dyscyplinarne.

Europejskie Reguły Więzienne [Rekomendacja rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych]

Reguła 56.1 Procedura dyscyplinarna stanowi środek ostateczny.

Reguła 56.2 Kiedykolwiek to możliwe władze więzienne używają mechanizmów mediacyjnych dla rozwiązania sporów z więźniami i pośród więźniów.

Reguła 57.1 Jedynie działanie mogące zagrozić porządkowi, bezpieczeństwu może być uznane za przekroczenie dyscypliny.

Reguła 59 Więźniowie oskarżeni o przekroczenie dyscypliny:

- a) są informowani niezwłocznie w języku jaki rozumieją i w szczególności o charakterze zarzutów przeciwko nim;
- b) dysponują czasem i środkami pozwalającymi przygotować im obronę;
- c) mają prawo bronić się samodzielnie lub za pomocą pełnomocnika prawnego, jeśli wymaga tego interes sprawiedliwości;
- d) mają prawo żądania stawienia się świadków oraz zadawania im pytań lub by pytania były zadawane w ich imieniu;
- e) otrzymują bezpłatną pomoc tłumacza, jeśli nie rozumieją oni języka lub nie mówią w języku używanym podczas rozprawy.

Reguła 60.2 Ciężar kary proporcjonalny jest do naruszenia.

Reguła 60.3 Kary zbiorowe i cielesne, karanie poprzez umieszczanie w ciemnej celi i inne formy nieludzkiego i poniżającego traktowania są zakazane.

Reguła 60.4 Kara nie zawiera całkowitego zakazu kontaktów z rodziną.

Reguła 60.5 Kara odosobnienia nakładana jest tylko w wyjątkowych przypadkach na określony czas, który jest możliwie krótki.

Reguła 60.6 Jako kary nie stosuje się nigdy krepowania.

Reguła 61 Więzień, który uznany jest za winnego naruszenia dyscypliny ma prawo odwołania się do kompetentnej i niezależnej wyższej instancji.

Reguła 63 Więźniów nie karze się dwa razy za ten sam czyn lub zachowanie.

Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)

Art. 7 § 1. Skazany może zaskarżyć do sądu decyzję prezesa sądu lub upoważnionego sędziego, sędziego penitencjarnego, dyrektora zakładu karnego, aresztu śledczego, a także dyrektora okręgowego i Dyrektora Generalnego Służby Więziennej albo osoby kierującej innym zakładem przewidzianym w przepisach prawa karnego wykonawczego oraz komisji penitencjarnej lub sądowego kuratora zawodowego, z powodu jej niezgodności z prawem, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej.

Art. 142. § 1. Skazany podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej za zawinione naruszenie nakazów lub zakazów wynikających z ustawy, regulaminu lub innych przepisów wydanych na jej podstawie albo ustalonego w zakładzie karnym lub miejscu pracy porządku, zwane dalej „przekroczeniem”.

§ 2. Jeżeli przekroczenie zawiera znamiona wykroczenia, skazany podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej, chyba że wykroczenie popełnione zostało w czasie pobytu poza obrębem zakładu karnego.

Art. 145. § 1. Wymierzając karę dyscyplinarną uwzględnia się stopień zawinienia i zasady indywidualizacji, mając w szczególności na względzie rodzaj i okoliczności czynu, stosunek do popełnionego przekroczenia, dotychczasową postawę, cechy osobowości i stan zdrowia skazanego oraz cele wychowawcze.

§ 2. Przed wymierzeniem kary dyscyplinarnej wysłuchuje się obwinionego, zapoznaje się z opinią wychowawcy, a jeżeli zachodzi potrzeba – również składającego wniosek o ukaranie oraz z opiniami innych osób, a także z zeznaniami świadków. Postępowanie może odbywać się w obecności innych skazanych, jeżeli przemawiają za tym względy wychowawcze.

Art. 146. § 1. Za jedno przekroczenie wymierza się tylko jedną karę dyscyplinarną. W wypadku gdy skazany popełnił więcej przekroczeń, zanim został ukarany za którekolwiek z nich, wymierza się jedną karę, odpowiednio surowszą.

§ 2. Ponowne wymierzenie kary dyscyplinarnej nie może nastąpić w taki sposób, aby była ona bezpośrednio przedłużeniem odbywania takiej samej kary, chyba że łączny okres trwania wymierzonych kar nie przekracza przewidzianej granicy czasu trwania tej kary.

§ 3. W wypadkach uzasadnionych względami wychowawczymi można odstąpić od ukarania dyscyplinarnego, wykonać wymierzonej kary zawiesić na okres do 3 miesięcy, zamienić ją na inną mniej dolegliwą lub karę darować. Po upływie okresu zawieszenia wymierzona karę uważa się za wykonaną.

Podczas każdej wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji szczególną uwagę poświęcano kwestii stosowania odpowiedzialności dyscyplinarnej. Z przeprowadzonych z osadzonymi rozmów wynikało, że najczęstszym problemem jest niepoinformowanie o możliwości zaskarżenia decyzji wymierzającej karę dyscyplinarną do sądu penitencjarnego (AŚ w Warszawie-Grochowie, AŚ w Choszcznie, ZK w Goleniowie, ZK w Rzeszowie-Załężu). Jednakże w większości wizytowanych jednostek penitencjarnych osadzeni, z którymi przeprowadzono rozmowy i którzy byli objęci odpowiedzialnością dyscyplinarną nie zgłaszali uwag. Osoby te wskazywały, iż przed wymierzeniem kary dyscyplinarnej były wysłuchane przez dyrektora jednostki, a także były pouczone o możliwości zaskarżenia decyzji do sądu.

h) Kontakt ze światem zewnętrznym

Europejskie Reguły Więzienne [Rekomendacja rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych]

Reguła 24.1 *Więźniowie mają prawo porozumiewania się, tak często jak jest to możliwe, poprzez pocztę, telefon lub inne formy komunikacji z ich rodzinami oraz z innymi osobami oraz przedstawicielami organizacji zewnętrznych oraz bycie odwiedzanymi przez te osoby.*

Reguła 24.2 *Komunikacja i wizyty mogą być poddane ograniczeniom i monitoringowi potrzebnym dla kontynuacji śledztwa, utrzymania porządku i bezpieczeństwa, zapobiegania przestępstwom karnym oraz ochrony ofiar przestępstwa, jednak takie ograniczenia, włączając w to określone ograniczenia wprowadzone przez władze sądowe będą jednak przewidywać dopuszczalny minimalny kontakt.*

Reguła 24.4 *Sposób wizyt pozwala więźniom na utrzymywanie i rozwijanie więzi rodzinnych w normalny sposób, tak jak tylko jest to możliwe.*

Reguła 24.5 *Władze więzienne pomagają więźniom w utrzymywaniu odpowiednich kontaktów ze światem zewnętrznym oraz dostarczają w tym celu odpowiedniego wsparcia socjalnego.*

Reguła 24.6 *Jakakolwiek informacja o śmierci lub ciężkiej chorobie któregokolwiek z bliskich krewnych jest niezwłocznie przekazywana więźniowi.*

Reguła 24.7 *Ilekcroć pozwalają na to okoliczności więzień będzie upoważniony do opuszczenia zakładu karnego albo w asyście albo samodzielnie w celu odwiedzenia chorego krewnego, uczestniczenia w pogrzebie lub z innych względów humanitarnych.*

Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami [Nowy Jork 1984]

Reguła 37 *Więźniowie powinni mieć możliwość komunikowania się w regularnych odstępach czasu, pod niezbędnym nadzorem, z członkami swoich rodzin oraz przyjaciółmi, zarówno w formie korespondencyjnej, jak i w postaci odwiedzin.*

Reguła 92 *Aresztowany, który nie został jeszcze skazany, powinien mieć możliwość niezwłocznego poinformowania swojej rodziny o jego zatrzymaniu, a także powinien otrzymać wszelkie uzasadnione środki do komunikowania się ze swoją rodziną i przyjaciółmi oraz przyjmowania ich wizyt, wyłącznie z zastrzeżeniem takich ograniczeń i nadzoru, jakie są konieczne w interesie wymiaru sprawiedliwości i bezpieczeństwa, a także zachowania porządku w miejscu pozbawienia wolności.*

Drugi Raport generalny CPT [CPT/Inf (92)3]

§ 51 *Utrzymywanie kontaktu ze światem zewnętrznym jest również niezwykle ważne dla więźniów. Przede wszystkim, osadzony musi dysponować środkami pozwalającymi mu na podtrzymywanie relacji z rodziną i bliskimi przyjaciółmi. Wiodącą zasadą powinno być popieranie kontaktów ze światem zewnętrznym. Wszelkie ograniczenia w tym zakresie powinny wynikać wyłącznie z istotnych względów bezpieczeństwa lub z przyczyn związanych z zasobami.*

W tym kontekście CPT pragnie podkreślić potrzebę pewnej elastyczności w sferze stosowania zasad dotyczących odwiedzin oraz kontaktów telefonicznych osadzonych, których rodziny mieszkają daleko od zakładu karnego (co oznacza, że regularne i częste odwiedziny są niemożliwe). W przypadku tego rodzaju więźniów należy, na przykład, zezwolić na kumulowanie czasu odwiedzin i/lub zapewnienie lepszych możliwości kontaktu telefonicznego z rodziną.

Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)

Art. 105. § 1. *Skazanemu należy umożliwiać utrzymywanie więzi przede wszystkim z rodziną i innymi osobami bliskimi przez widzenia, korespondencję, rozmowy telefoniczne, paczki i przekazy pieniężne, a w uzasadnionych wypadkach, za zgodą dyrektora zakładu karnego, również przez inne środki łączności, oraz ułatwiać utrzymywanie kontaktów z podmiotami, o których mowa w art. 38 § 1.*

W następstwie przeprowadzanych wizytacji, w dwóch jednostkach postulowano wyodrębnienie i urządzenie **oddzielnego pomieszczenia do udzielania widzeń bez osoby dozoru** (AŚ i OZ w Choszczynie, AŚ w Środzie Wielkopolskiej). Zwrócono uwagę, iż zgodnie z przepisami załącznika do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2003 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych⁴⁸, pomieszczenie do odbywania widzeń

⁴⁸ Dz. U. z 2003 r. Nr 186, poz. 1820.

w oddzielnym pomieszczeniu, bez osoby dozoru­jącej, ma być odpowiednio wyposażone. Brak w jednostce pomieszczenia do realizacji nagrody przewidzianej w art. 138 § 1 pkt 3 k.k.w., w praktyce uniemożliwia jej udzielenie, nawet w przypadku spełniania przez osadzonych warunków do przyznania takiej nagrody. Ustosunkowując się do powyższego zalecenia, Dyrektorzy wizytowanych jednostek wskazywali, iż przebywający w podległej mu jednostce osadzeni w zdecydowanej większości są zatrudnieni na zewnątrz jednostki i spełniają wymogi w zakresie korzystania z widzeń poza terenem Aresztu. W związku z powyższym, widzenia w formie bezdozorowej w oddzielnym pomieszczeniu są dość rzadko udzielane. Jednakże perspektywicznie, w przypadku pojawienia się możliwości lokalowych, sprawa utworzenia takiego pomieszczenia zostanie rozważona.

Kolejną formą kontaktów osadzonych ze światem zewnętrznym są rozmowy telefoniczne. We wszystkich jednostkach występowały ograniczenia czasowe w korzystaniu z samoinkasujących aparatów telefonicznych. W jednostkach osadzeni podnosili, iż czas przypadający na jednego osadzonego jest niewystarczający (np. AŚ w Gliwicach), bądź też jest zbyt mała liczba dni w których to uprawnienie można wykorzystać (ZK w Goleniowie).

i) Zajęcia kulturalno-oświatowe

Europejskie Reguły Więzienne [Rekomendacja rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych]

Reguła 27.1 *Każdy więzień ma możliwość uprawiania sportu na świeżym powietrzu przez co najmniej jedną godzinę dziennie, jeśli pozwalają na to warunki pogodowe.*

Reguła 27.2 *Przy złej pogodzie organizowane są inne zajęcia umożliwiające więźniom podjęcie aktywności fizycznej.*

Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami [Nowy Jork 1984]

Reguła 21 *Każdy więzień, który nie wykonuje pracy na zewnątrz, powinien mieć możliwość stosownych zajęć na świeżym powietrzu przynajmniej przez godzinę dziennie, jeżeli pozwalają na to warunki pogodowe. Więźniowie w młodym wieku, a także pozostali osadzeni, których wiek i stan fizyczny na to pozwala, powinni w czasie tych zajęć móc ćwiczyć fizycznie oraz wypoczywać. W tym celu należy zapewnić stosowne urządzenia i wyposażenie.*

Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)

Art. 67. § 3 *W oddziaływaniu na skazanych, przy poszanowaniu ich praw i wymaganiu wypełniania przez nich obowiązków, uwzględnia się przede wszystkim (...) zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne.*

Art. 98 *W systemie zwykłym skazany może korzystać z (...) zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych.*

Art. 102 *Skazany ma prawo w szczególności do:(...)*

6) *korzystania z urządzeń i zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych, radia, telewizji, książek i prasy,*

Art. 135. § 1. *W zakładach karnych stwarza się skazanym warunki odpowiedniego spędzania czasu wolnego. W tym celu organizuje się zajęcia kulturalno-oświatowe, wychowania fizycznego i sportowe oraz pobudza aktywność społeczną skazanych.*

W związku z likwidacją świetlic i ich przekształcaniem w cele mieszkalne pojawił się również istotny problem ograniczonej oferty zajęć kulturalno-oświatowych w jednostkach penitencjarnych. Najgorsza sytuacja w tym zakresie panowała w Areszcie Śledczym we Wrocławiu. Wizytujący dostrzegli, że od czasu poprzedniej wizytacji w listopadzie 2008 r., kiedy to wśród zaleceń powizytacyjnych sformułowano postulat zintensyfikowania działalności kulturalno-oświatowej, sytuacja nie uległa poprawie, co więcej Mechanizm stwierdził jej pogorszenie. Wszyscy osadzeni, z którymi rozmawiano ocenili sytuację w tym zakresie jako bardzo złą (na terenie Aresztu w dniu wizytacji funkcjonowały tylko dwie świetlice). Również w innych jednostkach odnosząc się do oferty zajęć kulturalno-oświatowych połowa rozmówców uznała sytuację za złą (AŚ w Warszawie-Grochowie, AŚ w Koszalinie, AŚ w Wejherowie). Wśród uwag krytycznych osadzeni licznie podnosili fakt braku zajęć sportowych, powtarzający się brak piłki podczas wyjść na boisko, brak świetlic oraz rzadką częstotliwość organizowanych zajęć.

Krajowy Mechanizm Prewencji zalecał zintensyfikowanie zajęć kulturalno-oświatowych w wizytowanych jednostkach, a także zapewnienie osadzonemu możliwości korzystania z zajęć sportowych poza godzinami przeznaczonymi na codzienny spacer.

j) Prawo do wykonywania praktyk religijnych**Europejskie Reguły Więzienne [Rekomendacja rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych]**

Reguła 29.1 *Wolność myśli, sumienia i wyznania więźniów jest szanowana.*

Reguła 29.2 *Rygor więzienny na tyle, na ile to możliwe, pozwala więźniom na praktykowanie ich religii i wyznań, uczestniczenie w nabożeństwach lub spotkaniach prowadzonych przez zaaprobowanych przedstawicieli tych religii lub wyznań, przyjmowanie wizyt duszpasterskich składanych przez przedstawicieli takich religii i wyznań oraz posiadanie książek lub literatury z zakresu ich lub wyznań.*

Reguła 29.3 *Więźniowie nie mogą być zmuszani do praktykowania religii lub wyznań, uczestniczenia w nabożeństwach lub przyjmowania wizyt duszpasterskich składanych przez przedstawicieli jakiegokolwiek religii i wyznania.*

Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami [Nowy Jork 1984]

Reguła 41. (1) *W zakładzie, w którym przebywa wystarczająca liczba więźniów tego samego wyznania, ustanawia się lub dopuszcza kanonicznie uprawnionego przedstawiciela tego wyznania. O ile usprawiedliwia to liczba więźniów i o ile pozwalają na to warunki, powinno się ustanowić lub dopuścić tego przedstawiciela w wymiarze czasu odpowiadającym pełnemu etatowi.*

(2) *Kanonicznie uprawnionemu przedstawicielowi, ustanowionemu lub dopuszczonemu zgodnie z ust.1, umożliwia się odprawianie nabożeństw oraz składanie na osobności więźniom wizyt duszpasterskich w wymaganych przez daną religię przypadkach.*

(3) *Żadnemu więźniowi nie odmówi się dostępu do kanonicznie uprawnionego przedstawiciela jakiegokolwiek religii. Z drugiej strony, jeżeli jakiś więzień sprzeciwi się wizycie przedstawiciela jakiejś religii, jego postawa będzie w pełni respektowana.*

Reguła 42 *Każdemu więźniowi zezwala się, na ile jest to możliwe, na zaspokojenie jego potrzeb życia religijnego przez uczestnictwo w nabożeństwach organizowanych w zakładzie oraz na posiadanie religijnych książek dogmatycznych i pouczających w zakresie jego wyznania.*

Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)

Art. 106. § 1. *Skazany ma prawo do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych oraz bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym w dni świąteczne i słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, a także do posiadania niezbędnych w tym celu książek, pism i przedmiotów.*

§ 2. *Skazany ma prawo do uczestniczenia w prowadzonym w zakładzie karnym nauczaniu religii, brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej kościoła lub innego związku wyznaniowego, a także do spotkań indywidualnych z duchownym kościoła lub innego związku wyznaniowego, do którego należy; duchowni ci mogą odwiedzać skazanych w pomieszczeniach, w których przebywają.*

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. Nr 159, poz. 1546)

§ 1 ust. 4. *Praktyki i posługi religijne o charakterze indywidualnym mogą odbywać się również w celach mieszkalnych, szpitalnych i izbach chorych, jeżeli nie zakłócają obowiązujących w zakładzie zasad porządku i bezpieczeństwa oraz jeżeli zapewnione są warunki prywatności wykonywania tych praktyk i posług.*

W zakresie realizacji prawa osadzonych do wykonywania praktyk religijnych w wizytowanych jednostkach Mechanizm nie stwierdził nieprawidłowości. Osadzeni mają zapewnioną możliwość uczestniczenia w różnych religijnych nabożeństwach oraz przyjmowania prywatnych wizyt przedstawicieli różnych wyznań.

k) Prawo do nauki i pracy**Europejskie Reguły Więzienne [Rekomendacja rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych]**

Reguła 28.1 *Każdy zakład karny stara się zapewnić więźniom dostęp do programów edukacyjnych, które są wszechstronne jak tylko możliwe i które spełniają ich indywidualne potrzeby biorąc pod uwagę ich aspiracje.*

Reguła 28.2 *Szczególna uwaga poświęcona będzie więźniom mającym problemy z analfabetyzmem lub umiejętnością liczenia oraz tym którzy nie mają wykształcenia podstawowego lub zawodowego.*

Reguła 28.3 *Specjalną uwagę przykładana się do edukacji więźniów młodocianych oraz tych mających specjalne potrzeby.*

Reguła 26.1 *Praca więźniów traktowana jest jako pozytywny element rygoru więziennego i nigdy nie jest używana jako kara.*

Reguła 26.7 *Organizacja i metody pracy w zakładach są, tak dokładnie jak to możliwe, zbliżone do podobnej pracy w społeczeństwie, tak aby przygotować więźniów do warunków normalnego życia zawodowego.*

Reguła 26.9 *Władze więzienne zapewniają pracę więźniom albo we własnym zakresie albo we współpracy z prywatnymi podmiotami wewnątrz albo na zewnątrz zakładu.*

Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami [Nowy Jork 1984]

Reguła 71. (1) *Praca więźniów nie powinna mieć charakteru dolegliwości.*

(2) *Na wszystkich więźniach karnych spoczywać będzie obowiązek pracy odpowiedniej do ich zdolności fizycznych i umysłowych, określonych przez lekarza.*

(3) *Więźniom zapewnia się wykonywanie pracy społecznie użytecznej, wystarczającej dla dania im zatrudnienia w czasie zwykłego dnia roboczego.*

(4) *Tak dalece, jak to jest możliwe, praca przydzielana więźniom ma przyczynić się do podtrzymania lub rozwoju ich zdolności do zarabiania na uczciwe życie po zwolnieniu.*

(5) *Więźniom, którzy są w stanie to wykorzystać, szczególnie więźniom młodym, zapewnia się szkolenie zawodowe w użytecznych dla nich zawodach.*

(6) Więźniowie mogą wybierać rodzaj wykonywanej pracy, jednakże z ograniczeniami wynikającymi z posiadanych kwalifikacji zawodowych oraz wymogów administracji zakładu i wymogów dyscypliny.

Reguła 77 (1) Wszystkim więźniom, którzy są w stanie odnieść z tego korzyści, zapewnia się kształcenie, włączając w to opiekę duszpasterską w tych krajach, w których jest ona możliwa. Nauczanie alfabetów i więźniów młodych jest obowiązkowe, a administracja poświęca mu szczególną uwagę.

(2) O ile to możliwe, kształcenie więźniów integrowane jest z powszechnym systemem edukacyjnym, tak aby po zwolnieniu mogli oni bez trudności kontynuować swoje kształcenie się.

Zalecenie Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich w sprawie edukacji w więzieniu [R(89)12 (przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy w dniu 13 października 1989 r.)]

§ 1 Wszyscy osadzeni powinni mieć dostęp do edukacji składającej się z przedmiotów klasowych, szkolenia zawodowego, zajęć twórczych i artystycznych, wychowania fizycznego i sportu, a także biblioteki.

Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)

Art. 121. § 1. Skazanemu zapewnia się w miarę możliwości świadczenie pracy.

§ 2. Skazanego zatrudnia się na podstawie skierowania do pracy albo umożliwia się skazanemu wykonywanie pracy zarobkowej w ramach umowy o pracę, umowy zlecenia, umowy o dzieło, umowy o pracę nakładczą lub na innej podstawie prawnej.

§ 3. Zatrudnienie skazanego następuje za zgodą i na warunkach określonych przez dyrektora zakładu karnego, zapewniających prawidłowy przebieg odbywania kary pozbawienia wolności.

Art. 122. § 1. Przy kierowaniu do pracy uwzględnia się w miarę możliwości zawód, wykształcenie, zainteresowania i potrzeby osobiste skazanego. Jeżeli skazanego zatrudnia się na podstawie skierowania do pracy, zatrudnienie przy pracach szkodliwych dla zdrowia wymaga jego pisemnej zgody.

§ 2. Pracę zapewnia się przede wszystkim skazanym zobowiązanym do świadczeń alimentacyjnych, a także mającym szczególnie trudną sytuację materialną, osobistą lub rodzinną.

Art. 130. § 1. *W zakładach karnych prowadzi się nauczanie obowiązkowe w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum, a także umożliwia się nauczanie w zakresie ponadpodstawowym (ponadgimnazjalnym) i na kursach zawodowych. Zawodowe szkolenie kursowe może być w całości lub częściowo odpłatne.*

§ 2. *Zakład karny ma obowiązek prowadzenia nauczania, stosownie do możliwości i uzdolnień młodocianych skazanych, o których mowa w § 3.*

§ 3. *Pierwszeństwo w uzyskaniu możliwości objęcia nauczaniem w szkole ponadpodstawowej (ponadgimnazjalnej) i na kursach zawodowych mają skazani, którzy nie mają wyuczonego zawodu albo po odbyciu kary nie będą mogli go wykonywać, a także nie ukończyli 21 roku życia.*

§ 4. *Skazanym nie posiadającym wystarczających środków pieniężnych udostępnia się nieodpłatnie niezbędne podręczniki i pomoce naukowe.*

§ 5. *W uzasadnionych wypadkach skazany może, na własny koszt, kształcić się w szkołach poza obrębem zakładu karnego za zgodą dyrektora zakładu. Koszty kształcenia skazanego poza obrębem zakładu karnego, ze względu na szczególne okoliczności, mogą być poniesione przez zakład karny.*

Osadzeni zatrudniani są głównie przy pracach na rzecz jednostki (obsługa pralni, kuchni, warsztatów, magazynów, prace porządkowe). Liczba zatrudnionych odpłatnie stanowi niewielki procent całej populacji osadzonych w wizytowanych jednostkach. Pozyskanie ofert zatrudnienia u podmiotów zewnętrznych obecnie jest bardzo trudne. W opinii administracji jednostek wynika to głównie z braku dostatecznych kwalifikacji zawodowych skazanych oraz ustawowego wymogu zapewnienia im wynagrodzenia co najmniej na poziomie płacy minimalnej. Sytuacja ta jest szczególnie dotkliwa dla skazanych posiadających zobowiązania alimentacyjne, których liczba stale rośnie.

Kwalifikacje zawodowe osadzonych uzupełniane są przez prowadzone kursy zawodowe (przyuczające do zawodu malarza, tapeciara, murarza, tynkarza, kucharza małej gastronomii, ogrodnika terenów zielonych, ślusarza, elektryka). Niemniej jednak, liczba organizowanych kursów jest bardzo mała. Przykładowo w ZK w Kluczborku przeprowadzono trzy kursy, które ukończyło jedynie 25 skazanych. W AŚ w Grójcu zorganizowano pięć kursów zawodowych. Na uwagę zasługuje nowatorski sposób nauki w zakresie Liceum Ogólnokształcącego prowadzonej za pomocą e-learningu. Każda spośród 12 kobiet objętych tym kursem w Areszcie Śledczym w Warszawie-Grochowie ma do dyspozycji stanowisko kompu-

terowe w sali dydaktycznej. Za pomocą komputera loguje się do specjalnie stworzonego na potrzeby kursu portalu „Zeszyt w kratkę”, z którego pobiera materiały do nauki zarówno w trakcie pobytu w sali, jak i w celi mieszkalnej. Zwieńczenie kursu stanowi matura. Program ma charakter pilotażowy. Doświadczenia płynące z jego realizacji w wymienionych jednostkach zdecydują o jego ewentualnym wdrożeniu w pozostałych aresztach śledczych i zakładach karnych na terenie całego kraju. Poza Aresztem Śledczym w Warszawie-Grochowie e-learningiem objęto również osadzonych z Aresztu Śledczego w Warszawie-Białolece.

1) Praca penitencjarna

Europejskie Reguły Więzienne [Rekomendacja rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych]

Reguła 8 *Personel więzienny stanowi istotną służbę publiczną, dlatego jego rekrutacja, kształcenie i warunki pracy umożliwiają mu utrzymanie wysokich standardów w jego opiece nad więźniami.*

Reguła 72.3 *Obowiązki personelu wykraczają poza zwykłe pilnowanie więźniów i uwzględniają potrzebę ułatwiania reintegracji więźniów ze społeczeństwem po odbyciu kary poprzez program opieki pozycyjnej i pomocy.*

Reguła 74 *Szczególną uwagę przykłada się do kierowania relacjami pomiędzy personelem mającym bezpośredni kontakt z więźniami a więźniami będącymi pod jego opieką.*

Reguła 75 *Personel zachowuje się cały czas i wykonuje swoje obowiązki w taki sposób by oddziaływać na więźniów dobrym przykładem i wzbudzać ich respekt.*

Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami [Nowy Jork 1984]

Reguła 46. (1) *Administracja więzienna dba o staranny dobór personelu na każdy szczebel służbowy, mając na uwadze, że od jego uczciwości, ludzkiego podejścia, umiejętności zawodowych i osobistych kwalifikacji do tej pracy zależy właściwe zarządzanie zakładem penitencjarnym.*

Dziesiąty Raport generalny CPT, [CPT/Inf (2000)13]

§ 23 (...) *mieszany skład personelu pod względem płci jest ważnym środkiem zabezpieczenia przeciwko maltretowaniu w miejscach pozbawienia wolności. Obecność przedstawicieli płci męskiej i żeńskiej wśród personelu może mieć dobroczynny skutek zarówno pod względem etosu dozoru jak i w związku ze wspieraniem stopnia normalności w miejscach pozbawienia wolności.*

Jedenasty Raport generalny CPT, [CPT/Inf (2001)16]

§ 26 *Prawdziwy profesjonalizm personelu więziennego wymaga, aby ludzie ci byli w stanie obchodzić się z więźniami w sposób przyzwoity i humanitarny, jednocześnie zwracając uwagę na kwestie bezpieczeństwa i właściwego porządku. Pod tym względem, kierownictwo więzienia powinno zachęcać personel do budowania rozsądnego poczucia zaufania i oczekiwań, iż więźniowie chcą zachowywać się właściwie. Budowa konstruktywnych i pozytywnych relacji pomiędzy personelem a więźniami nie tylko zmniejsza ryzyko maltretowania lecz także udoskonala kontrolę i bezpieczeństwo, co z kolei sprawia, iż praca personelu więziennego staje się bardziej satysfakcjonująca.*

Zarządzenie nr 2/04 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 24 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych [Dz. Urz. CZSW Nr 1 poz. 2]

W działach penitencjarnych wizytowanych jednostek pracują osoby legitymujące się wyższym wykształceniem. Opiekę psychologiczną zapewnia 1-2 psychologów na jednostkę (np. 2 psychologów na 164 osadzonych w ZK w Kluczborku, 1 psycholog na 218 osadzonych w AŚ w Grójcu).

Administracja wizytowanych jednostek wskazywała, iż utrudnieniem w prowadzonej pracy penitencjarnej jest konieczność dokonywania częstych przemieszczeń osadzonych między celami, spowodowanych zmieniającą się stale liczbą tymczasowo aresztowanych i skazanych, których należy rozlokować odrębnie oraz koniecznością rozdzielenia osób palących od niepalących. W wizytowanych jednostkach prowadzona była działalność profilaktyczna i edukacyjna w zakresie uzależnień (mityngi AA, programy edukacyjne, krótkie interwencje). Administracja jednostek sygnalizowała problemy w zakresie braku personelu do prowadzenia zajęć adresowanych do osób uzależnionych od środków odurzających

(np. AŚ w Grójcu). Niemniej jednak, **w ocenie Krajowego Mechanizmu Prewencji istotnym problemem w zakresie prowadzonych oddziaływań penitencjarnych jest brak odpowiedniej liczby pomieszczeń do pracy.** Przykładowo w ZK w Kluczborku jedynym miejscem do prowadzenia zbiorowych zajęć o charakterze kulturalno-oświatowym, sportowym, profilaktycznym, społecznym czy religijnym była tylko świetlica. Sytuacja ta ulegnie poprawie dopiero po zasiedleniu nowego pawilonu.

Podsumowując wyniki przeprowadzonych wizytacji w jednostkach penitencjarnych, należy wspomnieć o działaniach podjętych przez przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji w Zakładzie Karnym w Czerwonym Borze, które miały na celu sprawdzenie stanu realizacji zaleceń wydanych w dniach 17-18 maja 2005 r. przez przedstawicieli Rzecznika Praw Obywatelskich. Zgłoszone wówczas uwagi dotyczyły m. in.: przeprowadzenia generalnego remontu jednego z pawilonów, rozważenia możliwości udzielania widzeń w niedzielę i święta, rozważenie możliwości wydłużenia czasu udzielania widzeń, z uwagi na małą pojemność sali, zamontowanie w każdym oddziale jednego z pawilonów samoinkasującego aparatu telefonicznego, rozważenia możliwości częstszego niż tylko raz w tygodniu przyjmowania osadzonych przez lekarza ogólnego, udostępnienia łaźni dla osób pracujących po skończonej pracy, jak również zwiększenia ilości wydawanych środków czystości. Po przeanalizowaniu ustaleń dokonanych podczas wizytacji jednostki w 2010 r. stwierdzono, że wszystkie zalecenia wydane w wyniku poprzedniej wizytacji zostały wykonane.

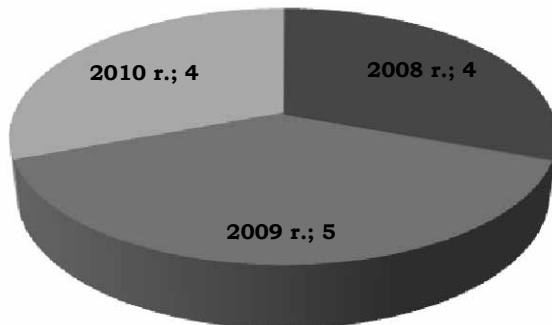
7.3. Policyjne izby dziecka

Dziecko pozbawione środowiska rodzinnego m.in. ze względu na konflikt z prawem, wymaga szczególnej troski i pomocy. Trudna sytuacja prawna, zatrzymanie przez funkcjonariuszy Policji, przesłuchanie i izolacja są dla młodego człowieka traumatycznym przeżyciem. Te szczególne okoliczności wywołują poczucie strachu, osamotnienia, niepewności i przygnębienia. Z uwagi na nieukształtowaną jeszcze osobowość oraz dojrzałość fizyczną i psychiczną dziecka, jest ono bardziej, aniżeli osoba dorosła, narażone na złe traktowanie oraz wszelkiego rodzaju nadużycia, przede wszystkim w okresie bezpośrednio po zatrzymaniu. W związku z tym należy zadbać, aby jego prawa były szczególnie chronione, bez względu na powód zatrzymania i uwięzienia.

Mając na celu dobro nieletnich zatrzymywanych przez Policję oraz ich ochronę przed torturami oraz innym okrutnym, nieludzkim lub

poniżającym traktowaniem albo karaniem, Krajowy Mechanizm Prewencji przeprowadza systematyczne wizytacje policyjnych izb dziecka (zwane dalej PID lub Izba). Łącznie w Polsce funkcjonuje 27 tego typu placówek. W 2010 r. Krajowy Mechanizm Prewencji przeprowadził wizytacje w 4 z nich⁴⁹.

Wykres 5. Wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji w policyjnych izbach dziecka w latach 2008–2009

Główne kryteria, jakimi kieruje się Krajowy Mechanizm Prewencji podczas wizytacji zapobiegawczych w policyjnych izbach dziecka wynikają ze standardów zawartych w aktach prawa międzynarodowego⁵⁰ oraz prawa krajowego⁵¹. Jako że pozbawienie nieletniego wolności jest środkiem ostatecznym i powinno trwać tak krótko, jak to możliwe, pierwszym i podstawowym zagadnieniem badanym przez KMP podczas wizytacji jest legalność i czas pobytu nieletnich w PID. Ponadto, przed-

⁴⁹ Policyjne izby dziecka w: Bielsku – Białej, Gdańsku, Legnicy, Rzeszowie.

⁵⁰ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych; Wzorcowe Reguły Minimum Narodów Zjednoczonych Dotyczące Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 40/33 (Zasady Pekinские); Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.; Konwencja o Prawach Dziecka; Zalecenia Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu oraz Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT), zawarte w sprawozdaniu dla polskiego rządu z wizyty w Polsce w 2004 r. (Rada Europy, Strasburg, 11.04.2005 r.); CPT (2005)3; Standardy Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom [CPT/Inf/E (2002)1 – Rev. 2003].

⁵¹ Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 roku (Dz. U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109 ze zm.); Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 stycznia 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad pobytu nieletnich w policyjnych izbach dziecka (Dz. U. Nr 10 poz. 104 ze zm.); Decyzja Nr 346 Komendanta Głównego Policji z dnia 9 sierpnia 2004 r. w sprawie pełnienia służby przez policjantów w policyjnych izbach dziecka (Dz. Urz. KGP. 04. 16. 101).

miotem zainteresowania wizytujących w 2010 r. był również sposób realizacji następujących gwarancji: prawa do powiadomienia osoby trzeciej o fakcie zatrzymania, prawa dostępu do lekarza, ochrony przed przemocą fizyczną i psychiczną, a także zapewnienie: właściwych warunków bytowych, odpowiedniego personelu, zajęć kulturalno – oświatowych, prawidłowego kształtowania dyscypliny oraz możliwości zapoznania nieletnich ze swoimi prawami i obowiązkami, w tym prawa do złożenia zażalenia na legalność pobytu.

a) Legalność i okres pobytu

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych

Art. 9.1. *Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być samowolnie aresztowany lub zatrzymany. Nikt nie może być pozbawiony wolności inaczej, jak tylko na zasadach i w trybie ustalonym przez ustawę.*

Konwencja o Prawach Dziecka

Art. 37 b *Żadne dziecko nie zostało pozbawione wolności w sposób bezprawny lub arbitralny. Aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka powinno być zgodne z prawem i może być zastosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas.*

Zasady Pekińskie

Zasada 13.1. *Zatrzymanie nieletniego przed rozprawą sądową ma być stosowane tylko jako środek ostateczny i na jak najkrótszy okres czasu.*

Zasada 10.2 *Sędzia, inny właściwy urzędnik lub organ powinien niezwłocznie rozważyć możliwość zwolnienia nieletniego.*

Zalecenia Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu oraz Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT), zawarte w sprawozdaniu dla polskiego rządu z wizyty w Polsce w 2004 r. (Rada Europy, Strasburg, 11.04.2005 r.); CPT (2005)3.

§ 10 *Biorąc pod uwagę fakt, że policyjne izby dziecka nie są odpowiednio przygotowane na dłuższe pobyty, CPT zaleca aby władze polskie zrobiły wszystko w celu zapewnienia przestrzegania w praktyce przepisów prawnych podczas pobytu dzieci w policyjnych izbach dziecka.*

Zgodnie z art. 40 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 r.⁵² (dalej: u.p.n.) Policja może zatrzymać i umieścić w policyjnej izbie dziecka nieletniego w związku z uzasadnionym podejrzeniem popełnienia przez niego czynu karalnego, w sytuacji gdy zachodzi uzasadniona obawa jego ukrycia się lub zatarcia śladów tego czynu, albo gdy nie można ustalić tożsamości nieletniego (wówczas pobyt nie może być dłuższy niż 72 godziny). Ponadto, w PID umieszcza się nieletniego w trakcie samowolnego pobytu poza schroniskiem dla nieletnich lub zakładem poprawczym (do 5 dni).

Krajowy Mechanizm Prewencji zwracał szczególną uwagę na czas pobytu nieletnich w policyjnych izbach dziecka i podstawę ich umieszczenia (zbierane informacje dotyczyły sytuacji w 2009 r. i 2010 r.). Problem długich pobytów nieletnich w tego typu placówkach najbardziej uwidocznił się w Policyjnej Izbie Dziecka w Legnicy, w której w 2009 r. powyżej 5 dni przebywało 13 % zatrzymanych. Z kolei, w 2009 r. najdłuższy pobyt osoby zatrzymanej w Policyjnej Izbie Dziecka w Tarnowie trwał 29 dni.

W odniesieniu do powyższej uwagi Mechanizmu, Komendant Wojewódzki Policji we Wrocławiu wyjaśnił, iż główną przyczyną przedłużonych pobytów zatrzymanych jest oczekiwanie na miejsce w schroniskach dla nieletnich. Taki stan rzeczy wynika przede wszystkim z braku przepisu prawnego określającego czas pobytu nieletniego w Izbie po ogłoszeniu przez sąd orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w schronisku dla nieletnich, dlatego też zdarza się, że nieletni oczekują w PID na przetransportowanie do orzeczonej placówki jeszcze przez kilka dni. **Krajowy Mechanizm Prewencji uważa, że takie postanowienie powinno być wykonane niezwłocznie.**

W tej samej placówce zwrócono również uwagę na sytuacje umieszczenia nieletnich w Izbie na podstawie nakazu sądu dotyczącego doprowadzenia nieletniego do placówki wychowawczej (młodzieżowego ośrodka wychowawczego lub młodzieżowego ośrodka socjoterapii). Zdaniem Wydziału Prewencji KWP we Wrocławiu stosowny nakaz lub postanowienie sądu legalizuje taką czynność na mocy art. 67 u.p.n. („Policja w zakresie postępowania wykonawczego wykonuje polecenia sądu rodzinnego”). Jednak w ocenie KMP, taka przesłanka umieszczenia nieletniego w Policyjnej Izbie Dziecka nie znajduje odzwierciedlenia w przepisach prawnych.

Odrębną kwestią jest ocena zasadności umieszczenia w izbie nieletniego, którego zachowanie nie wypełnia przesłanek określonych w art.

⁵² Dz. U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109 ze zm.

40 § 1 u.p.n. Zaniepokojenie wizytujących wzbudził fakt pobytu w jednej z wizytowanych izb nieletniego (PID w Legnicy), który został umieszczony na czas czynności toczących się przed sądem. Szczegółowa analiza przypadku wykazała, iż był to jego kolejny pobyt w Izbie. Każdorazowo podstawą przyjęcia do Izby było postanowienie sądu okręgowego. W rezultacie w 2010 r. nieletni przebywał w PID z w/w przyczyn 6-krotnie, a jego pobyt trwał średnio 7 dni.

Prezes Sądu Okręgowego w Legnicy odpowiedział, iż opisany przypadek to fakt jednorazowy, wynikający z postanowień sądu karnego, wydawanych w ramach toczącego się przeciwko nieletniemu postępowania karnego. Sprawa nieletniego miała charakter wyjątkowy, albowiem występował w niej jako oskarżony o popełnienie zbrodni usiłowania zabójstwa. Przebywając w Zakładzie Poprawczym w X usiłował dokonać zabójstwa wychowawcy. Za popełnienie tego czynu został skazany nieprawomocnym wyrokiem na karę 10 lat pozbawienia wolności. W czasie procesu, do daty wyrokowania, nieletni został umieszczony w Schronisku dla Nieletnich w Y (oddalonym od Legnicy ok. 500 km.). Z tej przyczyny Sąd Okręgowy w Legnicy zmuszony był za każdym razem umieszczać nieletniego na okres kilku dni właśnie w PID w Legnicy, gdyż bezpośrednie doprowadzenie nieletniego ze Schroniska w Y było niemożliwe. Celem jaki przyświecał sądowi karnemu w podjęciu decyzji o umieszczeniu nieletniego oskarżonego w PID w Legnicy było dążenie do sprawnego przeprowadzenia postępowania karnego i zapewnienie nieletniemu oskarżonemu udziału w rozprawie głównej. Sprawne przeprowadzenie postępowania karnego leży przede wszystkim w interesie pokrzywdzonego wychowawcy, który doznał ciężkiego kalectwa i stał się całkowicie niezdolny do pracy.

Mając na uwadze powyższe przykłady oraz w oparciu o standardy międzynarodowe, **Krajowy Mechanizm Prewencji każdorazowo podkreśla, że policyjne izby dziecka nie są placówkami dostosowanymi do dłuższych pobytów nieletnich, chociażby ze względu na to, że nieletni nie realizują w nich obowiązku szkolnego. W związku z tym należy podejmować wszelkie możliwe działania, aby pobyt nieletnich w tego typu placówce był możliwie najkrótszy.**

b) Powiadomienie osoby trzeciej o zatrzymaniu

Zasady Pekińskie

Zasada 10.1 *W przypadku zatrzymania nieletniego, jego rodzice lub opiekunowie powinni być niezwłocznie powiadomieni, a gdy jest to niemożliwe, powiadomienie takie powinno nastąpić w możliwie najkrótszym czasie.*

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia.

Zasada 16.1 *Niezwłocznie po zatrzymaniu oraz po każdym przeniesieniu z jednego miejsca aresztowania lub uwięzienia do innego, osoba aresztowana lub uwięziona będzie uprawniona powiadomić, bądź też domagać się od właściwego organu powiadomienia członków jej rodziny lub innych właściwych osób według swojego wyboru, o jej zatrzymaniu, aresztowaniu lub uwięzieniu, bądź o przeniesieniu i o miejscu, w którym jest przetrzymywana.*

Zasada 16.3 *Jeśli osoba aresztowana lub uwięziona jest nieletnia lub nie jest w stanie zrozumieć swoich uprawnień, właściwy organ z własnej inicjatywy podejmie się powiadomienia, o którym mowa jest w niniejszej zasadzie. Szczególną wagę przykładać się będzie do powiadomienia rodziców lub opiekunów.*

Zasada 16.4 *Powiadomienie, o którym mowa jest w niniejszej zasadzie, lub udzielenie zezwolenia na powiadomienie, nastąpi niezwłocznie. Niemniej, właściwy organ może opóźnić powiadomienie o rozsądny okres czasu, w przypadkach, gdy wyjątkowe okoliczności śledztwa tego wymagają.*

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Art. 41 § 2 *Każdy pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pozbawienia. O pozbawieniu wolności powiadamia się niezwłocznie rodzinę lub osobę wskazaną przez pozbawionego wolności.*

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 roku (Dz. U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109 ze zm.)

Art. 40 § 4 *Policja niezwłocznie zawiadamia rodziców lub opiekunów nieletniego o zatrzymaniu. Zawiadomienie przekazywane rodzicom lub opiekunom nieletniego powinno zawierać informacje o przyczynach zatrzymania, prawie do złożenia zażalenia i innych przysługujących mu prawach.*

W wizytowanych placówkach nie dostrzeżono nieprawidłowości w zakresie realizacji prawa do powiadomienia osoby trzeciej o zatrzymaniu. Informacja o powiadomieniu rodziców lub opiekunów wraz z podaniem sposobu (osobiście, telefonicznie) oraz godziny wykonania tej czynności zawarta była w protokołach zatrzymania nieletnich.

c) Zapoznanie nieletnich z ich prawami i obowiązkami

Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r. Zasada 13 *Każdej osobie, w momencie jej zatrzymania, jak również rozpoczęcia aresztowania lub uwięzienia, bądź też niezwłocznie po tej chwili, organ odpowiedzialny za to zatrzymanie, aresztowanie lub uwięzienie przekaze informację o jej prawach, jak też wyjaśnienie tych praw oraz informację o sposobach korzystania z nich.*

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 roku (Dz. U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109 ze zm.)

Art. 40 § 2 *Zatrzymanego nieletniego informuje się natychmiast o przyczynach zatrzymania, prawie do złożenia zażalenia, o którym mowa w art. 38, i innych przysługujących mu prawach.*

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 stycznia 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad pobytu nieletnich w policyjnych izbach dziecka (Dz. U. Nr 10 poz. 104 ze zm.)

§ 1 pkt 2. *Kierownik izby lub upoważniona przez niego osoba, niezwłocznie po przyjęciu nieletniego do izby, przeprowadzają z nim rozmowę, podczas której zapoznają go z prawami i obowiązkami, rozkładem zajęć oraz regulaminem izby, co nieletni potwierdza własnoręcznym podpisem.*

W dwóch wizytowanych jednostkach (PID w Gdańsku oraz PID w Rzeszowie) Krajowy Mechanizm Prewencji odnotował brak dostępu nieletnich do adresów instytucji, do których mogą się zwrócić w razie łamania ich praw, tj. do: Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka, Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka i sędziego rodzinnego. Ponadto, w Policyjnej Izbie Dziecka w Legnicy w rozdziale Praw i Obowiązków Nieletniego zatytułowanym „*Nieletni ma prawo do (...)*” nie wymieniono prawa do odwiedzin obrońcy.

Krajowy Mechanizm Prewencji zaleca, aby każdemu nieletniemu pozbawionemu wolności umożliwić stały dostęp do adresów instytucji, do których mogą się zwrócić w sytuacji, gdy ich prawa nie są przestrzegane. Adresy instytucji powinny znajdować się w ogólnodostępnym i widocznym dla nieletnich miejscu, tak by wgląd do nich nie był uzależniony od decyzji funkcjonariuszy policji lub innych czynników.

W jednej z placówek KMP postulował również, aby nieletni zapoznający się z przysługującymi im prawami i obowiązkami, potwierdzali ten fakt własnoręcznym podpisem (PID w Bielsku-Białej). Z informacji uzyskanej od personelu wynika, że w placówce istnieje praktyka, polegająca na tym, że nieletni są zapoznawani z przysługującymi im prawami, jednakże nie potwierdzają tego pisemnie.

Komendanci Policji, odpowiedzialni za wyżej wymienione placówki poinformowali KMP o zrealizowaniu wskazanych zaleceń.

W każdej placówce był opracowany dla nieletnich dokument tzw.: „Prawa i Obowiązki Nieletniego Zatrzymanego w Policyjnej Izbie Dziecka”, z którym nieletni winien być zapoznawany.

d) Opieka medyczna

Zasady Pekińskie

Zasada 13.5 *Zatrzymanym nieletnim należy się opieka i ochrona, a także indywidualna pomoc — społeczna, zawodowa, **psychologiczna, lekarska** oraz w zakresie kształcenia i wychowania fizycznego odpowiedniego dla ich wieku, płci i osobowości (13.5).*

Zalecenia Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu oraz Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT), zawarte w sprawozdaniu dla polskiego rządu z wizyty w Polsce w 2004 r. (Rada Europy, Strasburg, 11.04.2005 r.); CPT (2005)3.

§ 44 CPT *zaleca, aby władze polskie podjęły następujące kroki w policyjnych izbach dziecka: zapewnienie wszystkim nowoprzybyłym bezzwłoczne badania medyczne i regularne wizyty lekarskie lub pielęgniarskie.*

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 stycznia 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad pobytu nieletnich w policyjnych izbach dziecka (Dz. U. Nr 10 poz. 104 ze zm.)

§ 5 ust. 2 pkt 6 *Nieletni podczas pobytu w izbie powinien mieć dostęp do: opieki lekarskiej, świadczonej w zakresie określonym na podstawie przepisów o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym).*

Decyzja Nr 346 Komendanta Głównego Policji z dnia 9 sierpnia 2004 r. w sprawie pełnienia służby przez policjantów w policyjnych izbach dziecka (Dz. Urz. KGP. 04. 16. 101)

§ 5 *Jeżeli stan zdrowia nieletniego budzi wątpliwości, należy nieletniego skierować na badania lekarskie celem uzyskania opinii.*

§ 14 *Wyniki badań nieletnich przebywających w izbie powinny być dokumentowane przez lekarza w książce wizyt lekarskich.*

§ 16 *O usiłowaniu samobójstwa, samouszkodzenia ciała i ucieczce, a także zaistnieniu poważnego niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia zatrzymanego policjanci zobowiązani są powiadomić niezwłocznie przełożonego i spowodować – jeżeli jest to celowe – wezwanie lekarza.*

Krajowe przepisy w zakresie funkcjonowania policyjnych izb dziecka nie określają obowiązku przeprowadzania badań psychologicznych i lekarskich wobec każdego nowoprzybyłego nieletniego. Nie są praktykowane również regularne wizyty lekarskie lub pielęgniarskie, jak wynika to z zaleceń CPT. Prawo do opieki lekarskiej realizowane jest poprzez wezwanie pogotowia ratunkowego w sytuacji, gdy stan zdrowia nieletniego budzi wątpliwości.

W większości wizytowanych placówek wyodrębniono pokój lekarski, zaopatrzony w niezbędny sprzęt oraz apteczkę, a także kozetkę, umywalkę, biurko i szafę. Wyjątek stanowi Policyjna Izba Dziecka w Gdańsku, w której z uwagi na brak takiego pomieszczenia, badanie nieletniego odbywa się w sypialni. W jednej Izbie (PID w Rzeszowie) w apteczce znajdowały się przeterminowane medykamenty. Krajowy Mechanizm Prewencji zalecił stałą kontrolę leków znajdujących się na wyposażeniu placówek.

W Policyjnej Izbie w Gdańsku przedstawiciele KMP odnotowali fakt braku podania godziny przeprowadzonego badania lekarskiego w książce wizyt lekarskich, zaś w PID w Bielsku-Białej dostrzeżono przypadki braku nazwiska osoby badanej. W powyższych przypadkach KMP zalecał zwrócenie uwagi na rzetelność prowadzonej dokumentacji medycznej. Placówki te podjęły czynności mające na celu wyeliminowanie wskazanych uchybień.

Krajowy Mechanizm Prewencji zaleca, aby w miarę możliwości poddawać badaniu każdego nowoprzyjętego nieletniego. Świadcze-

nia lekarskie powinny odbywać się w pomieszczeniu przystosowanym do tego celu oraz powinny być odpowiednio dokumentowane. Ponadto, z uwagi na silny stres towarzyszący nieletniemu bezpośrednio po zatrzymaniu oraz podczas pobytu w warunkach izolacji, wskazane jest zapewnienie mu właściwej opieki psychologicznej.

e) Warunki bytowe

Zalecenie CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi

Zasada 19 *Wystarczające środki i personel powinny zostać zapewnione, aby zagwarantować, że ingerencje w życie młodocianych są konstruktywne. Brak środków nigdy nie stanowi wytłumaczenia dla naruszania praw człowieka w przypadku nieletnich.*

Zalecenia Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu oraz Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT), zawarte w sprawozdaniu dla polskiego rządu z wizyty w Polsce w 2004 r. (Rada Europy, Strasburg, 11.04.2005 r.); CPT (2005)3.

§ 44 CPT *zaleca, aby władze polskie podjęły następujące kroki w policyjnych izbach dziecka: poprawienie wystroju i wyposażenia sypialni, szczególnie poprzez dostarczenie miejsca do przechowywania rzeczy osobistych; dostarczenie zatrzymanym dzieciom właściwego odzienia dziennego i obuwia; zapewnienie odpowiednich ilości pożywienia i dostępność wody pitnej przez cały dzień;*

Fragment Dziewiątego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (99) 12]

§ 29 *Dobrze zaprojektowany ośrodek detencyjny dla nieletnich powinien zapewniać pozytywne i spersonalizowane warunki detencji młodych osób pozbawionych wolności. Miejsca, w których młode osoby śpią i prowadzą aktywność życiową powinny być – oprócz odpowiedniej wielkości, oświetlenia i wentylacji – właściwie umeblowane, dobrze urządzone i dostarczać odpowiednich wrażeń wzrokowych. Młodym ludziom powinno się pozwolić na przechowywanie rozsądnej ilości rzeczy osobistych, jeśli przeciwko temu nie przemawiają względy bezpieczeństwa.*

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 stycznia 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad pobytu nieletnich w policyjnych izbach dziecka (Dz. U. Nr 10, poz. 104, ze zm.)

§ 4 pkt 1 *Nieletni w czasie pobytu w izbie otrzymuje: całodzienne wyżywienie i napoje, czystą bieliznę pościelową i osobistą, piżamę, dres i obuwie, środki służące do utrzymania higieny osobistej;*

§ 5 pkt 2 ust. 5 *Nieletni podczas pobytu w izbie powinien mieć dostęp do codziennych natrysków.*

Krajowy Mechanizm Prewencji uznał, iż warunki materialne w Policyjnej Izbie Dziecka w Gdańsku i Rzeszowie są właściwe. W pozostałych placówkach osoby wizytujące miały szereg uwag dotyczących: wilgoci, zagrzybienia i zabrudzeń widocznych na ścianach pomieszczeń, odpadającego tynku. W PID w Legnicy zły stan techniczny doprowadził do wyłączenia z użytku jednej sypialni (czterooosobowej), w której oprócz silnego zagrzybienia ścian, doszło do częściowego zerwania sufitu. W odpowiedzi na wskazane nieprawidłowości Komendant Wojewódzki Policji we Wrocławiu, któremu podlega placówka, poinformował, iż prace związane z remontem budynku, w tym z usunięciem śladów zagrzybienia, zostały wstrzymane z uwagi na konieczność zmiany siedziby Policyjnej Izby Dziecka w Legnicy. Dotychczasowa lokalizacja przewidywana była jedynie do końca 2010 r.

Z kolei w Izbie w Bielsku-Białej sypialnie dla nieletnich stanowiły puste pomieszczenia, w których w zależności od potrzeby kładzione były materace z gąbki, koce i poduszki. Zastrzeżenia wizytujących wzbudził stan materaców. Niektóre z nich były znacznie zniszczone oraz nie posiadały bawełnianego pokrycia. W tej samej placówce, nieletni spożywali posiłki na stojąco, gdyż stołówkę wyposażono tylko w wysokie stoły barowe, bez krzeseł.

Zdaniem Krajowego Mechanizmu Prewencji, pokoje dla nieletnich w policyjnych izbach dziecka należy wyposażać w łóżka zapewniające właściwy odpoczynek w porze nocnej. Ponadto, estetyka i wyposażenie wszystkich innych pomieszczeń, z których korzystają nieletni nie mogą być dla nich źródłem dodatkowego stresu, a zatem powinny zostać zapewnione warunki umożliwiające właściwe wykonywanie codziennych czynności.

Komendant Miejski Policji z Bielska-Białej na przedstawione uchybienia odpowiedział, że poprawa estetyki pomieszczeń i przeprowadze-

nie remontów uzależnione jest od tego, czy na realizację tego celu zostaną przekazane odpowiednie środki finansowe. Ponadto poinformował, że w zakresie poprawy warunków bytowych do 4 sypialni zostały wstawione łóżka, zaś stół barowy w jadalni zamieniono na stół z krzesłami.

W rezultacie dostrzeżonych podczas wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji, złych warunków bytowych w niektórych izbach dziecka, Rzecznik Praw Obywatelskich w 2010 r. po raz drugi wystąpił do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie podjęcia inicjatywy legislacyjnej, zmierzającej do rozszerzenia delegacji ustawowej zawartej w art. 83 § 3 u.p.n., w takim zakresie, aby możliwe było uregulowanie w rozporządzeniu warunków bytowych, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia w policyjnych izbach dziecka. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji odpowiedział, że stosownie do art. 83 u.p.n., policyjne izby dziecka podlegają ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych, który w drodze zarządzenia tworzy i znosi policyjne izby dziecka. Przedmiotowa ustawa nie daje natomiast jednoznacznej podstawy do wydania przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji rozporządzenia w zakresie warunków, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia w policyjnych izbach dziecka. Mając na uwadze potrzebę precyzyjnego uregulowania tej kwestii, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, w procedowanym obecnie w MSWiA, projekcie ustawy o zmianie ustawy o Policji i niektórych innych ustaw, zaproponowało zawarcie delegacji dla ministra właściwego do spraw wewnętrznych do określenia w drodze rozporządzenia warunków, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia w policyjnych izbach dziecka – poprzez rozszerzenie art. 15 ust. 10 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji (Dz. U. z 2007 r. Nr 43, poz. 277 z późn. zm.).

Przedmiotowa propozycja ma charakter analogiczny do regulacji prawnych obowiązujących w zakresie pomieszczeń w jednostkach organizacyjnych Policji dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia. Zagadnienia te będą w dalszym ciągu monitorowane przez Krajowy Mechanizm Prewencji.

Badając kwestię warunków bytowych Krajowy Mechanizm Prewencji zauważył również, że w PID w Legnicy i Bielsku-Białej wychowankowie przebywający w placówce (zarówno w sypialniach, jak i w świetlicach) ubrani byli w pidżamy mimo pory dziennej. W Bielsku-Białej wychowanek ubrany był jedynie w pidżamę bez guzików, nie otrzymał również bielizny, dresów oraz szczoteczki do zębów. Krajowy Mechanizm Prewencji ustalił, że w wizytowanych placówkach były dostępne dresy, jednakże nie udostępniano ich podopiecznym.

Krajowy Mechanizm Prewencji każdorazowo podkreślał, że nieletni umieszczeni w policyjnych izbach dziecka powinni obowiązkowo otrzymywać odzież stosowną do pory dnia, bieliznę oraz środki służące do utrzymania higieny osobistej.

W izbie w Bielsku-Białej przedstawiciele KMP otrzymali od wychowanka informację, że w czasie gdy oglądał on telewizję, wychowawcy w swoim pokoju palili papierosy. Takie sytuacje nie powinny mieć miejsca, zgodnie bowiem z § 4 ust. 2 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 14 września 2001 r. w sprawie zasad dopuszczalności używania wyrobów tytoniowych na terenie obiektów podległych ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych⁵³ dzieci umieszczone w policyjnej izbie dziecka nie mogą być świadkami palenia wyrobów tytoniowych. W związku z powyższym Komendant Miejski Policji wprowadził w Izbie bezwzględny zakaz palenia wyrobów tytoniowych z uwagi na specyfikę placówki.

Zastrzeżenia KMP wzbudził stan 2 izb izolacyjnych w PID w Bielsku-Białej. Były to puste pomieszczenia, bez wyposażenia. W jednym z nich nie było sprawnej wentylacji. Z informacji uzyskanych od pracowników PID wynika, że w pomieszczeniach tych od 2009 r. do dnia wizytacji nie umieszczano nieletnich.

f) Ochrona przed przemocą fizyczną i psychiczną

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 stycznia 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad pobytu nieletnich w policyjnych izbach dziecka (Dz. U. Nr 10, poz. 104 ze zm.)

§ 5 pkt 1 ust. 3 *Nieletni przebywający w izbie ma prawo do: poszanowania godności osobistej (§ 5 pkt 1 ust. 2), ochrony przed przemocą fizyczną, psychiczną oraz wszelkimi przejawami okrucieństwa.*

§ 9 *Jeżeli zachowanie nieletniego może spowodować zagrożenie bezpieczeństwa jego życia lub zdrowia albo życia lub zdrowia innych osób, w celu rozładowania jego napięć emocjonalnych nieletniego można umieścić w pomieszczeniu izolacyjnym. W pomieszczeniu izolacyjnym nieletni może przebywać do czasu ustania zagrożenia. Zachowanie nieletniego umieszczonego w pomieszczeniu izolacyjnym podlega stałemu nadzorowi policjantów pełniących służbę w izbie. W przypadku szczególnie agresywnego zachowania nieletniego należy niezwłocznie wezwać lekarza.*

⁵³ Dz. U. z 2001 r. Nr 106, poz. 1163.

Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji za każdym razem rozmawiali na osobności ze wszystkimi nieletnimi, którzy w dniu wizytacji znajdowali się w placówkach. Podopieczni nie zgłosili żadnych uwag w zakresie ich niewłaściwego traktowania przez funkcjonariuszy Policji podczas zatrzymania i pobytu w Izbie.

g) Środki dyscyplinujące

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 stycznia 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad pobytu nieletnich w policyjnych izbach dziecka (Dz. U. Nr 10, poz. 104 ze zm.)

§6-8 *W izbie jako środki oddziaływania wychowawczego stosuje się ustną pochwałę lub upomnienie. Nieletni może być nagradzany za: właściwą postawę i zachowanie, aktywne uczestnictwo w zajęciach, wzorowe przestrzeganie porządku i regulaminu izby. Upomnienie stosuje się wobec nieletniego naruszającego obowiązujący w izbie porządek i regulamin oraz przejawiającego niewłaściwą postawę i zachowanie.*

W wizytowanych placówkach informacja na temat środków dyscyplinujących zawarta została w dokumencie *Prawa i Obowiązki Nieletniego Zatrzymanego w Policyjnej Izbie Dziecka*. Po jego analizie Krajowy Mechanizm Prewencji uznał, że wskazane jest przerehabilitowanie zapisów dotyczących stosowanych w Izbie środków oddziaływania dyscyplinującego⁵⁴. Katalog kar i nagród znajdujący się w tekście Praw i Obowiązków Nieletniego rozszerzono bowiem o nagrody w postaci: udzielenia pochwały z wpisem do akt nieletniego, pochwały umieszczonej w pismach opiniujących przesyłanych do sądów rodzinnych lub innych placówek opiekuńczo-wychowawczych, a także o kary takie jak: wpisanie upomnienia do akt nieletniego, wyszczególnienie negatywnego zachowania nieletniego w pismach kierowanych do sądów rodzinnych i placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz izolowanie nieletniego. Poszerzenie katalogu nagród i kar nie znajduje oparcia w obowiązujących przepisach prawa, bowiem izolowanie nieletniego nie może być potraktowane jako kara. Środek ten ma zastosowanie w sytuacjach, gdy zachowanie nieletniego może spowodować zagrożenie bezpieczeństwa jego życia lub zdrowia albo życia lub zdrowia innych osób, w celu rozładowania jego napięć emocjonalnych.

⁵⁴ Nie dotyczy Policyjnej Izby Dziecka w Rzeszowie.

Krajowy Mechanizm Prewencji zalecał dokonanie zmiany treści Praw i Obowiązków Nieletniego Zatrzymanego w Policynjnej Izbie Dziecka. W odpowiedziach, wizytowane placówki informowały o wprowadzeniu zmian do kwestionowanych zapisów.

h) Zajęcia kulturalno-oświatowe

Zasady Pekińskie

Zasada 13.5 *Zatrzymanym nieletnim należy się opieka i ochrona, a także indywidualna pomoc — społeczna, zawodowa, psychologiczna, lekarska oraz w zakresie kształcenia i wychowania fizycznego odpowiedniego dla ich wieku, płci i osobowości.*

Zalecenia Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu oraz Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT), zawarte w sprawozdaniu dla polskiego rządu z wizyty w Polsce w 2004 r. (Rada Europy, Strasburg, 11.04.2005 r.); CPT (2005)3.

§ 44 *CPT zaleca, aby władze polskie podjęły następujące kroki w policyjnych izbach dziecka: zorganizowanie programu konstruktywnych zajęć dla zatrzymanych dzieci z naciskiem położonym na edukację.*

§ 36 *CPT zaleca do podjęcia wysiłków w celu zapewnienia codziennych ćwiczeń na powietrzu dla osób znajdujących się przez dłuższy czas w (tj. 24 godz. i dłużej) w policyjnych celach.*

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 stycznia 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad pobytu nieletnich w policyjnych izbach dziecka (Dz. U. Nr 10, poz. 104 ze zm.)

§ 3 pkt 1-2 *Dla nieletnich izba organizuje zajęcia wychowawczo-opiekuńcze, kulturalno-oświatowe, sportowo-rekreacyjne oraz prace porządkowe na terenie izby. Program i metody zajęć, o których mowa w ust. 1, oraz metody wychowawcze stosowane wobec nieletniego powinny być zindywidualizowane, zmierzać do poznania nieletniego i jego środowiska, rozwijania jego zainteresowań, a także umiejętności współżycia w zespole;*

§ 5 pkt 2 ust 1-4 *Nieletni podczas pobytu w izbie powinien mieć dostęp do: codziennej prasy, środków audiowizualnych, podręcznej literatury, sprzętu sportowego i świetlicowego.*

Zdaniem Krajowego Mechanizmu Prewencji, nieletnim przebywającym w PID należy stworzyć warunki do tego, aby odpowiednią część dnia spędzali uczestnicząc w zajęciach o charakterze edukacyjnym, kulturalnym i sportowym, w tym 1 godzinę zajęć na świeżym powietrzu. Bierne spędzanie czasu w zamkniętych sypialniach powinno być ograniczone do minimum.

W wizytowanych placówkach, w celu realizacji wyżej wymienionych zajęć, wyodrębniono świetlice. Niektóre z nich wyposażone były bardzo dobrze: w stół do ping-ponga, telewizor, lektury, różnego rodzaju gry (np. puzzle, domino), materiały do zajęć plastycznych.

Niemniej jednak, bardzo często KMP spotykał się z sytuacjami, że zajęcia dodatkowe dla nieletnich nie były realizowane. Przykładowo w rozmowie z nieletnim przebywającym w PID w Bielsku-Białej przedstawiciel KMP dowiedział się, że nieletni nie brał udziału w żadnych zajęciach, jedynie przez godzinę oglądał telewizję, w ciągu dnia nie spędzał również czasu na świeżym powietrzu. Przyznał, że chciałby czytać gazetę jednakże nie wiedział, czy są one dostępne na terenie Izby. W ocenie Krajowego Mechanizmu Prewencji spędzanie wolnego czasu przez nieletniego jedynie przed telewizorem nie stanowi zapewnienia nieletniemu udziału w zajęciach wychowawczo-opiekuńczych. Wskazane jest również, aby w dokumentacji każdego wychowanka znajdowały się informacje dotyczące jego pobytu w PID, w szczególności notatki z istotnych rozmów przeprowadzonych przez wychowawcę oraz rodzaje oddziaływań edukacyjnych, kulturalnych i sportowych kierowanych wobec niego.

Natomiast w Izbie w Rzeszowie z uwagi na braki kadrowe, większość zajęć dla nieletnich nie była realizowana, a zajęcia kulturalno-oświatowe ograniczały się do korzystania przez nieletnich ze świetlic, w których znajdowały się tylko: ława, stół oraz telewizor. Nie posiadały one żadnych elementów ozdobnych, tj. plakatów czy gazetek ściennych. W związku z tym, że liczba nieletnich przebywających w tej placówce jest z reguły niewielka, wyznaczono tylko kilku funkcjonariuszy Policji do pełnienia służby w PID. Spowodowało to, że na dyżurze obecny jest tylko jeden policjant, który często nie jest w stanie zapewnić realizacji wszystkich uprawnień nieletniego, z uwagi na inne obowiązki. W powyższej sytuacji Krajowy Mechanizm Prewencji zalecił, aby zapewnić nieletnim inne, obok korzystania ze świetlicy, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowo-rekreacyjne oraz by zwiększyć obsadę funkcjonariuszy zatrudnionych w placówce i tym samym umożliwić, w przypadku umieszczenia w placówce większej liczby nieletnich, wdrożenie

dyżurów dwu osobowych, co z kolei pozwoliłoby na realizowanie innych form aktywności niż zajęcia świetlicowe.

Komendant Miejski Policji w Rzeszowie w związku z przedstawionymi rekomendacjami poinformował, że od marca 2011 r. zwiększono obsadę Izby Dziecka o 1 funkcjonariusza.

i) Personel

Zasady Pekińskie

Zasada 12.1 *W celu możliwie najlepszego wypełniania swoich obowiązków, policjanci zajmujący się często lub wyłącznie sprawami nieletnich, albo pełniący zadania związane głównie z zapobieganiem przestępczości nieletnich, powinni być specjalnie instruowani i szkoleni. W wielkich miastach należy tworzyć specjalne jednostki policyjne do zajmowania się sprawami nieletnich.*

Zalecenie CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi

Zasada 19 *Wystarczające środki i personel powinny zostać zapewnione, aby zagwarantować, że ingerencje w życie młodocianych są konstruktywne. Brak środków nigdy nie stanowi wytłumaczenia dla naruszania praw człowieka w przypadku nieletnich.*

Zalecenia Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom i Nieludzkiemu oraz Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu (CPT), zawarte w sprawozdaniu dla polskiego rządu z wizyty w Polsce w 2004 r. (Rada Europy, Strasburg, 11.04.2005 r.); CPT (2005)3.

§ 44 *CPT zaleca, aby władze polskie podjęły następujące kroki w policyjnych izbach dziecka: zapewnienie personelowi policyjnych placówek dla dzieci korzystanie z odpowiednich wstępnych i dalszych szkoleń.*

Fragment Dziewiątego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (99) 12]

§ 26 *W tym względzie Komitet pragnie podkreślić, że osoby pozbawione wolności – niezależnie od wieku – powinny być przeszukiwane jedynie przez personel tej samej płci, a ponadto każde przeszukiwanie, które wymaga rozebrania się osoby przeszukiwanej, powinno być wykonywane poza zasięgiem wzroku personelu dozorującego płci przeciwnej; zasady te stosuje się także w stosunku do nieletnich.*

§ 33 *Cały personel, łącznie z osobami wykonującymi wyłącznie obowiązki w zakresie dozoru, powinien przechodzić profesjonalne szkolenie, zarówno w czasie przyjęcia do pracy, jaki i w jej trakcie, a także otrzymywać odpowiednie wsparcie z zewnątrz oraz nadzór w wykonywaniu ich obowiązków. Ponadto zarządzanie takimi ośrodkami powinno być powierzone osobom z zaawansowanymi umiejętnościami przywódczymi, które mają zdolność skutecznego reagowania na złożone i rywalizujące ze sobą potrzeby, zarówno ze strony osób nieletnich, jak i personelu.*

Decyzja Nr 346 Komendanta Głównego Policji z dnia 9 sierpnia 2004 r. w sprawie pełnienia służby przez policjantów w policyjnych izbach dziecka (Dz. Urz. KGP. 04. 16. 101)

§ 2 *W czasie pobytu w izbie opiekę nad nieletnimi sprawują policjanci-wychowawcy (co najmniej dwóch policjantów na każdej zmianie), posiadający minimum średnie wykształcenie i przygotowanie pedagogiczne.*

§ 3 *W izbach, w których zatrzymywane są nieletnie dziewczęta, czynność przeszukania należy powierzać policjantom.*

W dwóch placówkach (PID w Bielsku–Białej i PID w Legnicy) nie wszyscy pracujący policjanci posiadali przygotowanie pedagogiczne, a zatem nie spełniali kryteriów zawartych w przepisach prawa. W PID w Legnicy pracownicy Izby przechodzą raz w roku systematyczne szkolenia w zakresie specyfiki pracy w policyjnych izbach dziecka. Komitet ds. Zapobiegania Torturom uznaje, że praca z nieletnimi pozbawionymi wolności jest szczególnie wymagająca. Dlatego też personel powołany do wypełniania tego zadania powinien być starannie dobrany pod względem osobistej dojrzałości i zdolności do radzenia sobie z wyzwaniami związanymi z pracą i dbaniem o dobro tej grupy wiekowej. W szczególności personel powinien być zaangażowany w pracę z młodymi ludźmi oraz być w stanie pokierować i zmotywować osoby nieletnie, za które ponosi odpowiedzialność⁵⁵. Kierując się tym kryterium, Krajowy Mechanizm Prewencji zalecił, aby policjanci-wychowawcy sprawujący opiekę nad nieletnimi w PID w Bielsku – Białej zostali objęci odpowiednimi szkoleniami, poszerzającymi ich wiedzę i umiejętności z zakresu pedagogiki. Komendant Miejski Policji w Bielsku – Białej poinformował, że funkcjonariusze, wychowawcy Izby Dziecka sprawujący opiekę nad nieletnimi zostali objęci stosowanymi szkoleniami z zakresu pracy wychowawczej. Na bieżąco prowadzone jest wewnętrzne doskonalenie zawodowe policjantów pełniących służbę w placówce obejmujące prak-

⁵⁵ Fragment Dziewiątego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (99) 12]; par. 33.

tyczne aspekty postępowania z nieletnimi, jak również aktualizację wiedzy z zakresu przepisów prawnych obowiązujących w przypadku realizacji czynności wobec nieletnich. (Z uwagi na ograniczenia zawodowe oraz brak wiedzy oraz uregulowań prawnych w tej materii nie są organizowane szkolenia dla policjantów z zakresu pracy wychowawczej z nieletnimi prowadzonymi przez podmioty zewnętrzne).

Osoby wizytujące zwracały również uwagę na zróżnicowanie personelu pod względem płci, które w opinii Komitetu ds. Zapobiegania Torturom stanowi zabezpieczenie przed złym traktowaniem w miejscach pozbawienia wolności, szczególnie jeśli chodzi o nieletnich. Obecność personelu zarówno płci męskiej, jak i żeńskiej może mieć korzystny wpływ tak w sensie etosu opiekuńczego, jak i w sprzyjaniu poczuciu normalności w miejscu pozbawienia wolności. Zróżnicowanie personelu pod względem płci pozwala także na właściwe rozlokowanie personelu przy wykonywaniu zadań drażliwych, takich jak przeszukania⁵⁶.

Praktyka zauważona przez KMP w wizytowanych placówkach wskazuje na to, że kontrola osobista nieletniego dokonywana jest przez osobę tej samej płci. W sytuacji, gdy dyżury w placówce pełnione są tylko przez mężczyzn, do przeszukania nieletniej wzywana jest funkcjonariuszka z innego pionu.

7.4. Młodzieżowe ośrodki wychowawcze i młodzieżowe ośrodki socjoterapii

W 2010 roku przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji przeprowadzili wizytację dwunastu młodzieżowych ośrodków wychowawczych⁵⁷ (dalej MOW, Ośrodek), w tym jednego ośrodka w ramach rewizytacji oraz jednego młodzieżowego ośrodka socjoterapii⁵⁸ (dalej: MOS, Ośrodek).

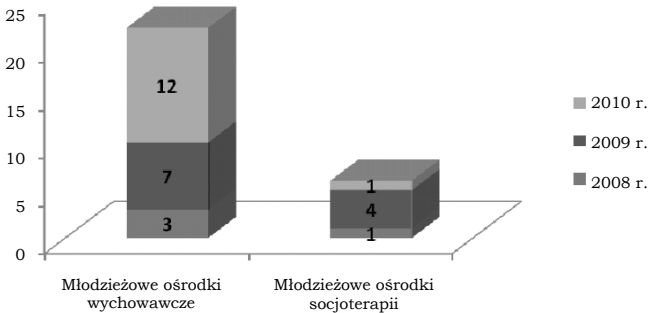
W związku z pojawiającymi się wątpliwościami w zakresie uprawnień Krajowego Mechanizmu Prewencji do wizytacji tego typu Ośrodków, na wstępie konieczne jest zwrócenie uwagi, iż w myśl definicji OPCAT, przez nieletnich pozbawionych wolności rozumie się nie tylko wychowanków zakładów poprawczych, schronisk dla nieletnich i policyjnych izb dziecka, ale również nieletnich przebywających w młodzieżowych ośrodkach wycho-

⁵⁶ Tamże, par. 26.

⁵⁷ Młodzieżowe Ośrodki Wychowawcze: Nr 1 w Łodzi, Nr 3 w Łodzi, w Jaworzcu, w Załuskowie, w Trzcińcu, w Różanymstoku, w Jaworze, w Strzelnie, w Bielicach, w Szczecinie, w Kielcach, w Podzamczu.

⁵⁸ Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii: Nr 2 w Łodzi.

Wykres 6. Liczba wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji w Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych i Młodzieżowych Ośrodkach Socjoterapii w latach 2008–2010

wawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii. Mimo iż te dwa ostatnie rodzaje placówek *de facto* nie mają charakteru zamkniętego, to umieszczona w nich młodzież przebywa w nich na mocy postanowienia sądu, który działając w trybie art. 6 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (dalej: u.p.n.), zarządził zastosowanie środka wychowawczego polegającego na izolacji. A zatem wychowankowie Ośrodków mieszczą się w definicji osób pozbawionych wolności, a placówki wychowawcze w kategorii miejsc zatrzymań, określonych w art. 4 OPCAT.

a) Warunki bytowe

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.

Reguła 63.1 Zapewnione młodocianym zakwaterowanie, a w szczególności noclegi, muszą respektować godność ludzką oraz, w jak największym możliwym stopniu, prywatność, oraz spełniać wymogi zdrowia i higieny, przy czym należyta uwaga należy poświęcić warunkom klimatycznym, a szczególnie przestrzeni podłogi, objętości powietrza, oświetleniu, ogrzewaniu i wentylacji. Konkretnie wymogi minimum dotyczące tych kwestii mają zostać określone w prawie krajowym.

Reguła 65.2 Młodociani mają mieć dostęp do pomieszczeń sanitarnych, które są higieniczne i respektują prywatność.

Reguła 68.1 Młodociani otrzymują pożywną dietę, która uwzględnia ich wiek, zdrowie, kondycję fizyczną, religię, kulturę i rodzaje działalności jakie podejmują w instytucji.

Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]

§ 29 *Dobrze zaprojektowany ośrodek detencyjny dla nieletnich powinien zapewniać pozytywne i spersonalizowane warunki detencji młodych osób pozbawionych wolności. Miejsca, w których młode osoby śpią i prowadzą aktywność życiową powinny być oprócz odpowiedniej wielkości, oświetlenia i wentylacji – właściwie umeblowane, dobrze urządzone i dostarczać odpowiednich wrażeń wzrokowych. Młodym ludziom powinno się pozwolić na przechowywanie rozsądnej ilości rzeczy osobistych, jeśli przeciwko temu nie przemawiają przeważające względy bezpieczeństwa.*

§ 30 *Komitet pragnie dodać, że w niektórych ośrodkach zauważył tendencję zaniedbywania osobistych potrzeb higienicznych kobiet, włącznie z nastoletnimi dziewczętami. Dla tej grupy osób pozbawionych wolności stały dostęp do zaplecza sanitarnego, jak również dostarczanie środków higienicznych, takich jak podpaski, jest szczególnie istotny. Niespełnianie tak podstawowych potrzeb może stanowić samo w sobie poniżające traktowanie.*

W trakcie wizytacji ośrodków dla nieletnich, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zwrócili uwagę na zróżnicowane warunki bytowe, jakie w nich panowały. W kilku placówkach zapewniono bowiem wychowankom bardzo dobre warunki bytowe i higieniczne, pomieszczenia placówek były w większości odnowione, widoczna była dbałość o utrzymanie porządku i czystości, zarówno w pokojach, jak i na korytarzach (np. MOW Nr 1 w Łodzi, MOS Nr 2 w Łodzi, MOW w Podzamczu). W innych zwrócono z kolei uwagę na konieczność przeprowadzenia generalnych, bądź doraźnych remontów części pomieszczeń, odnosiło się to do pomieszczeń sanitarnych (MOW Nr 3 w Łodzi, MOW w Jaworze, SOW w Różanymstoku, MOW w Jaworzcu), kuchni, siłowni (MOS Nr 2 w Łodzi), czy też pokoi wychowanków (MOW w Załuskowie). W Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym w Szczecinie wizytujący rekomendowali zamontowanie sprawnej wentylacji w niektórych sypialniach, gdyż na sufitach widoczne były ślady zagrzybienia. Dyrektor placówki zapewnił, że w miarę posiadanych środków finansowych pokoje są na bieżąco remontowane i malowane. Mając na uwadze poszanowanie prawa nieletnich do intymności, wizytujący zalecili wykonanie trwałych przegród pomiędzy prysznicami znajdującymi się w sanitariatach oraz wyposażenie natrysków w grupach wychowawczych w zasłony. Zwrócili również uwagę na konieczność uzupełnienia

brakujących drabinek i zabezpieczeń górnych łóżek (np. MOW Nr 3 w Łodzi, MOW Nr 1 w Łodzi, MOW w Jaworzu, MOW w Załuskowie, MOW w Kielcach, MOW w Podzamczu). Zgodnie z informacją udzieloną przez Dyrektora Salezjańskiego Ośrodka Wychowawczego w Różanymstoku, w okresie wakacyjnym przeprowadzono niezbędne remonty oraz naprawy uwzględniające obszary wskazane w raporcie powizytacyjnym przedstawicieli Mechanizmu.

Rewizytacja przeprowadzona w Salezjańskim Ośrodku Wychowawczym w Trzcińcu, pozwoliła na stwierdzenie pełnej realizacji zalecenia dotyczącego potrzeby przeprowadzenia prac remontowych w tym obiekcie. Rekomendowano natomiast dbałość o dostosowanie ubioru nieletnich do aktualnej pory roku. W opinii wizytujących, zaobserwowany podczas oglądu grupy strój wychowanków (krótkie spodenki, koszulki z krótkim rękawem), był zbyt lekki jak na okres zimowy. Postulowano również wyposażenie sypialni wychowanków w lampki nocne, ponieważ stwierdzono korzystanie przez nieletnich z lampek własnej produkcji służących do dodatkowego oświetlenia pokoi. Dyrektor placówki poinformował wizytujących, iż został zaplanowany zakup dodatkowych dresów dla wychowanków oraz rozważana jest zasadność zakupu lampek nocnych.

W zakresie warunków bytowych niezwykle istotną jest kwestia partycypowania w kosztach utrzymania wychowanków młodzieżowych ośrodków wychowawczych przez placówki opiekuńczo-wychowawcze (domy dziecka). W trakcie wizytacji Mechanizmu, dyrektorzy ośrodków niejednokrotnie wskazywali, iż domy dziecka po umieszczeniu ich wychowanka w MOW lub MOS uchylają się od obowiązku zapewnienia podstawowych potrzeb bytowych nieletniemu (opłaty za wyżywienie, ubranie). W związku z powyższym, w dniu 12 lutego 2010 r. Rzecznik skierował do Ministra Pracy i Polityki Społecznej wystąpienie⁵⁹, w którym zwrócił się o przedstawienie stanowiska w kwestii uchylania się przez placówki opiekuńczo – wychowawcze od obowiązku zapewnienia wychowankom, jednocześnie umieszczonym w placówkach oświatowych, właściwych warunków bytowych w zakresie wyposażenia w rzeczy podstawowego użytku. W odpowiedzi Minister poinformowała, że kwestie związane z zapewnieniem wychowankom placówek opiekuńczo – wychowawczych wyposażenia w odzież, środki czystości, kieszonkowe itp. oraz z uiszczaniem opłat za ich wyżywienie, zostały uzgodnione między Ministrem Pracy i Polityki Społecznej a Ministrem Edukacji Na-

⁵⁹ RPO-637047-VII/10.

rodowej. Zagadnienie to było również konsultowane z Ministerstwem Finansów i Ministerstwem Sprawiedliwości. W wyniku ustaleń przyjęto wspólne stanowisko, które jest rozsyłane do powiatowych centrów pomocy rodzinie. Postanowienie o umieszczeniu dziecka w młodzieżowym ośrodku socjoterapii lub młodzieżowym ośrodku wychowawczym nie uchyla wcześniejszego postanowienia o umieszczeniu go w placówce opiekuńczo – wychowawczej. Na placówce nadal ciążyą nałożone przez sąd obowiązki w zastępstwie rodziców, takie jak zaspokojenie jego podstawowych potrzeb bytowych. Za utrzymanie dziecka umieszczonego postanowieniem sądu w placówce opiekuńczo- wychowawczej płaci powiat, z którego dziecko pochodzi.

b) Ochrona przed poniżającym traktowaniem lub karaniem

Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.:

Zasada 30. 1. *Zachowania osób aresztowanych lub uwięzionych, które stanowią przewinienia dyscyplinarne w czasie trwania aresztowania lub uwięzienia, opis i czas trwania kar dyscyplinarnych, które mogą być wymierzane oraz organy właściwe do wymierzania takich kar, będą określone przez przepisy prawa lub zgodnych z prawem regulacji oraz właściwie opublikowane.*

2. Osoba aresztowana lub uwięziona będzie miała prawo do tego, aby być wysłuchaną zanim podjęte zostaną środki dyscyplinarne. Osoba ta będzie miała prawo odwołania się od takiego środka do organów wyższych.

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.

Reguła 11 *Sankcje i środki alternatywne mają być nakładane i wykonywane bez dyskryminowania, na jakiegokolwiek płaszczyźnie, takiej jak płeć, rasa, kolor, język, religia, orientacja seksualna, poglądy polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, powiązanie z mniejszością narodową, stan posiadania, urodzenie lub inny status (zasada niedyskryminacji).*

Reguła 66.3 *Odpowiednie ubrania to ubrania, które nie są poniżające lub upokarzające i są adekwatne do klimatu oraz nie stanowią zagrożenia dla bezpieczeństwa.*

Reguła 81 *Wszyscy młodociani pozbawieni wolności powinni mieć możliwość regularnego ćwiczenia przez co najmniej dwie godziny dziennie, z czego godzina na powietrzu, jeżeli pozwala na to pogoda.*

Reguła 88.2 *Szczególną uwagę poświęca się ochronie młodocianych narażonych na niebezpieczeństwo i zapobieganiu prześladowaniu.*

Reguła 89.2 *Przeszukania powinny respektować godność młodocianych oraz w najwyższym możliwym stopniu – ich prywatność. Młodociani mają być przeszukiwani przez personel tej samej płci. Powiązane badania intymne muszą być uzasadnione racjonalnym podejrzeniem dotyczącym indywidualnego przypadku i mogą być prowadzone tylko przez dyplomowanego lekarza.*

Reguła 94.1 *Procedury dyscyplinarne powinny być mechanizmami stosowanymi w ostateczności. Konstrukttywne rozwiązywanie konfliktów oraz interakcja wychowawcza mająca na celu uzasadnienie norm, powinny mieć pierwszeństwo względem formalnych dyscyplinarnych rozpraw i kar.*

Reguła 95.4 *Odseparowanie w celach dyscyplinarnych może być nałożona jedynie w wyjątkowych przypadkach, kiedy inne sankcje nie byłyby skuteczne. Takie odseparowanie może trwać przez określony, jak najkrótszy, okres czasu. System w trakcie odseparowania musi zapewniać odpowiedni kontakt z ludźmi, przyznać dostęp do materiałów do czytania oraz, jeśli pogoda na to pozwala, zapewnić każdego dnia co najmniej jedną godzinę ćwiczeń na powietrzu.*

Reguła 95.2 *Kary zbiorowe, kary cielesne, karanie poprzez umieszczanie w ciemnej celi i wszelkie inne formy niehumanitarnego i upokarzającego karania są zabronione.*

Reguła 95.6 *Przewinienie nie obejmuje ograniczenia kontaktów z rodziną lub wizyt, chyba że przewinienie to jest związane z takimi kontaktami lub wizytami.*

Reguła 95.7 *Ćwiczenia na mocy Reguły 81 nie powinny być ograniczane w ramach kary dyscyplinarnej.*

Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.

Art. 37 *Państwa-Strony zapewnią, aby:*

a. *żadne dziecko nie podlegało torturowaniu bądź okrutnemu, niehumanitarnemu czy poniżającemu traktowaniu lub karaniu. Ani kara śmierci, ani kara dożywotniego więzienia bez możliwości wcześniejszego zwolnienia nie może zostać orzeczona wobec osoby w wieku poniżej osiemnastu lat za popełnione przez nią przestępstwa;*

- b. żadne dziecko nie zostało pozbawione wolności w sposób bezprawny lub arbitralny. Aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka powinno być zgodne z prawem i może być zastosowane jedynie jako środek ostateczny i na właściwy, możliwie najkrótszy czas;
- c. każde dziecko pozbawione wolności było traktowane humanitarnie i z poszanowaniem wrodzonej godności jednostki ludzkiej, w sposób uwzględniający potrzeby osoby w danym wieku. W szczególności każde dziecko pozbawione wolności zostanie odseparowane od osób dorosłych, jeśli tylko rozwiązanie odwrotne nie będzie uznane za zgodne z najwyższym dobrem dziecka, oraz będzie miało prawo utrzymywać kontakty ze swoją rodziną poprzez korespondencję i wizyty, z wyłączeniem sytuacji wyjątkowych;
- d. każde dziecko pozbawione wolności miało prawo do uzyskania niezwłocznego dostępu do prawnej lub innej odpowiedzialnej pomocy, jak również prawo do kwestionowania legalności pozbawienia go wolności przed sądem lub inną kompetentną, niezawisłą i bezstronną władzą oraz domagania się uzyskania decyzji w tej sprawie.

Art. 40 pkt 1 Państwa-Strony uznają prawo każdego dziecka podejrzanego, oskarżonego bądź uznanego winnym pogwałcenia prawa karnego do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka, które umacnia w nim poszanowanie podstawowych praw i wolności innych osób oraz uwzględnia wiek dziecka i celowość sprzyjania jego reintegracji dla podjęcia przez nie konstruktywnej roli w społeczeństwie.

Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]

§ 35 Niemal we wszystkich miejscach pozbawienia wolności osób nieletnich obowiązują sankcje dyscyplinarne stosowane wobec osób zachowujących się niewłaściwie.

W związku z tym Komitet jest szczególnie zaniepokojony umieszczaniem osób nieletnich w warunkach przypominających osadzenie izolacyjne, co może narażać na szwank integralność fizyczną i/lub psychiczną. Komitet uważa, że stosowanie takiego środka musi się wiązać z wyjątkową koniecznością. Umieszczenie osoby nieletniej oddzielnie od innych osób powinno trwać jak najkrócej i – w każdym przypadku – powinno się wiązać z zapewnieniem jej właściwego kontaktu międzyludzkiego, dostępu do lektury oraz przynajmniej jednej godziny dziennie ćwiczeń na świeżym powietrzu.

Wszelkim procedurom dyscyplinarnym stosowanym wobec osób nieletnich powinny towarzyszyć formalne zabezpieczenia i właściwa dokumentacja. W szczególności, osoby nieletnie powinny mieć prawo do bycia wysłuchanym odnośnie zarzutu popełnienia przewinienia, a także do odwołania się do wyższej instancji przeciwko wszelkim nałożonym sankcjom; wszystkie szczegóły zastosowanych sankcji powinny zostać odnotowane w rejestrze prowadzonym w każdym ośrodku pozbawienia wolności dla nieletnich.

W wizytowanych Ośrodkach odebrano sygnały o **niedopuszczalnych formach traktowania nieletnich**. Przykładowo w Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym w Załuskowie cztery nieletnie wskazały, że spotykają się z wyzywaniem i krzykami ze strony wychowawców. Przedstawiciele Mechanizmu zalecili monitorowanie zasygnalizowanych zjawisk oraz podjęcie działań prewencyjnych. Do agresywnych reakcji i postaw personelu placówki wobec wychowanków dochodzi również w Młodzieżowym Ośrodku Socjoterapii Nr 2 w Łodzi, jednakże i w tym przypadku wychowankowie odmówili udzielenia bliższych informacji w sprawie. W zaleceniach zwrócono uwagę na konieczność dążenia do wyeliminowania takich sytuacji. Pewne sygnały o używaniu przemocy fizycznej i werbalnej przez kadrę pedagogiczną odebrano również w MOW w Strzelnie. Zalecono weryfikację tych zarzutów przez Dyrektora placówki. Kierownictwo wymienionych placówek poinformowało Krajowy Mechanizm Prewencji, iż problem niewłaściwego traktowania wychowanków został omówiony bezpośrednio z wychowawcami, których dotyczył oraz na posiedzeniach rady pedagogicznej.

W ocenie wizytujących wysoce niepokojąca była sytuacja panująca w Salezjańskim Ośrodku Wychowawczym w Trzcincu. Pomimo wypełnienia większości zaleceń sformułowanych przez Krajowy Mechanizm Prewencji po wizytacji Ośrodka w dniach 3–4 marca 2009 r., w dalszym ciągu nie udało się wyeliminować przejawów **złego traktowania nieletnich**. Podczas oglądu sypialni internatu Ośrodka znajdującego się w Trzcincu, wychowankowie przebywający w pokojach zasygnalizowali przedstawicielom KMP niewłaściwe traktowanie przez pracownika placówki. W trakcie rozmów indywidualnych skarżyli się na wychowawcę, który stosował wobec nich przemoc fizyczną oraz poniżanie werbalne. Z uwagi na charakter zarzutów, przedstawiciele Mechanizmu zorganizowali spotkania z wychowankami 3 grup wychowawczych przebywających w internacie, w celu ustalenia kręgu osób po-

krzywdzonych działaniami pracownika SOW. Podczas spotkań z wychowankami, większość chłopców potwierdziła zarzuty niewłaściwego zachowania wychowawcy, lecz tylko czterech z nich zdecydowało się na złożenie oficjalnej skargi w tym przedmiocie. Pozostali nie chcieli skorzystać z takiej możliwości, obawiając się ewentualnej zemsty ze strony pracownika. Część wychowanków, którzy wypowiadali się podczas spotkań w grupach, potwierdziła zgłoszone zarzuty, nie dostrzegając jednakże w postępowaniu pracownika niczego złego. Przyszli, iż byli świadkami zarówno stosowania przemocy fizycznej, jak i publicznego obrażania wychowanków, lecz nie mieli świadomości, iż takie zachowanie pracownika jest niedopuszczalne. Zarzuty sformułowane przez czterech wychowanków w oficjalnych skargach dotyczyły słownego poniżenia nieletnich oraz ich rodzin, czynionego przez pracownika w sposób publiczny np. podczas spotkań w jadalni lub dokonywania przeszukania pokoi wychowanków. Trzech chłopców podało ponadto, iż zostali uderzeni przez wspomnianego pracownika Ośrodka. Odebrane od nieletnich skargi potraktowane zostały jako zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa i przekazano je do Prokuratury Rejonowej w Drawsku Pomorskim. Prokuratura postanowieniem z dnia 24 maja 2010 r. odmówiła wszczęcia dochodzenia w sprawie. W uzasadnieniu postanowienia wskazano, iż powodem takiej decyzji było wycofanie się wychowanków w toku przeprowadzonych czynności dowodowych (rozpytanie) z zarzutów, które przekazali pracownikom KMP odnośnie zachowania pracownika MOW. Prokuratura zauważyła, iż ewentualne zachowanie wychowawcy można by rozważać jedynie w kategorii przestępstwa stypizowanego w art. 216 § 1 k.k. i art. 217 § 1 k.k. – kierowania zniewag oraz naruszenia nietykalności cielesnej, które stanowią czyny ścigane z oskarżenia prywatnego. W związku z poczynionymi w toku postępowania ustaleniami, w ocenie prokuratury nie zachodziły przesłanki do objęcia ścigania wspomnianych czynów z urzędu. Stąd też decyzja o odmowie wszczęcia dochodzenia w sprawie.

Dyrektor placówki odpowiadając na informację powizytacyjną Krajowego Mechanizmu Prewencji wskazał, iż po wizytacji w 2009 r. pracowników Biura Rzecznika przeprowadził dwukrotnie rozmowy z zainteresowanym pracownikiem. Podkreślił również, iż opinię zawartą w informacji powizytacyjnej: „w dalszym ciągu nie udało się wyeliminować przejawów złego traktowania”, będzie można rozważać dopiero wówczas, jeśli zostanie ona zweryfikowana przez odpowiednie decyzje procesowe. Zgodnie z sugestią Zachodniopomorskiego Kuratora Oświaty, organ prowadzący

w porozumieniu z Dyrektorem zdecydował o zawieszeniu pracownika do czasu wyjaśnienia sprawy. Po dokonaniu wyjaśnień decyzją dyrektora MOW pracownik został odsunięty od pełnienia obowiązków.

W odpowiedzi na zalecenia pracowników Mechanizmu, w celu poprawy i doskonalenia oddziaływań resocjalizacyjnych, podjęto m.in. następujące działania: Rada Pedagogiczna Ośrodka i szkoły odbyła trzy spotkania poświęcone analizie sytuacji wychowawczej w placówce, zorganizowano szereg spotkań dla wychowanków w formie apeli szkolnych, zebrań grup, w czasie których wyjaśniano nieletnim na czym polegają ich prawa, zwłaszcza w kontekście obowiązków oraz poszanowania praw innych osób. Dyrektor Ośrodka złożył również zawiadomienie do Prokuratury Rejonowej w Drawsku Pomorskim przeciwko trzem wychowankom, na skutek obrażania i naruszania godności nauczycieli i wychowawców. Prokuratura nie dopatrzyła się wypełnienia przez w/w wychowanków znamion czynów karalnych i w związku z tym wydała trzy postanowienia o odmowie wszczęcia dochodzenia.

Niejednokrotnie w trakcie wizytacji stwierdzano również przypadki stosowania **nieregulaminowych kar**, np. klęczenie całą noc pod ścianą, stanie na korytarzu przez całą noc za zakłócanie ciszy nocnej, czyszczenie sufitu w łazience, pompki za przeklinanie, „plaskacze” w twarz od wychowawcy, brak spacerów, noszenie różowych rajstop (przewidziane dla uciekinierów z placówki) oraz wymierzanie **odpowiedzialności zbiorowej** (np. zamykanie świetlicy, zakaz wyjść na miasto, zakaz korzystania z sali komputerowej czy potracania wszystkim kieszonkowego, przysiady dla całej grupy za przewinienie jednego wychowanka, ukaranie wszystkich wychowanek za zaginiony klucz do pokoju dyrektora obowiązkiem uiszczenia opłaty 5 zł). Kilku wychowanków skarżyło się na praktykę stosowania odpowiedzialności zbiorowej również w przypadku, gdy ustalono sprawcę przewinienia⁶⁰. **Zdaniem przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji kara w postaci uderzenia w twarz jest poniżającym traktowaniem i nie powinna mieć miejsca. Pracownicy tego typu placówek powinni umiejętnie postępować z wychowankami, aby nie wywoływać ostrych konfliktów i nie powielać złych wzorców ze środowiska, w jakim się wychowali.** W odpowiedzi na rekomendacje KMP, Dyrektorzy wymienionych placówek poinformowali Rzecznika o odstąpieniu od praktyki stosowania odpowiedzialności zbiorowej.

⁶⁰ Nieprawidłowości dotyczyły MOW Nr 1 w Łodzi, MOW w Jaworzcu, MOS Nr 2 w Łodzi, SOW w Różanymstoku, MOW w Strzelnie, MOW w Jaworze, MOW w Bielicach, MOW w Podzamczu, MOW w Szczecinie.

Ponadto, w katalogu środków dyscyplinarnych niektórych placówek zawarto kary w postaci pracy porządkowej na rzecz ośrodka (np. MOW Nr 1, MOW Nr 3 oraz MOS Nr 2 w Łodzi) lub ćwiczeń fizycznych. **Zdaniem przedstawicieli Mechanizmu, tego typu kary mogą zaoowocować u nieletnich wypaczeniem właściwego obrazu pracy pojmowanej jako podstawowa forma samodzielnego utrzymania oraz ćwiczeń służących wzmacnianiu kondycji fizycznej.** Dlatego też zalecono usunięcie z regulaminu wewnętrznego tego rodzaju zapisów. W odpowiedzi Dyrektor Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii w Łodzi poinformował, że młodzież na zebraniu społeczności stwierdziła, iż nie widzi potrzeby usuwania z systemu kar zapisu o karze w postaci pracy na rzecz Ośrodka. W związku tym stanowisko Mechanizmu w tej sprawie zostało ponownie przedstawione kierownictwu placówki efektem czego było usunięcie tego rodzaju zapisu z systemu kar. O zaprzestaniu stosowania tej kary poinformowali Rzecznika Dyrektorzy pozostałych jednostek, w których rekomendowano jej usunięcie.

W odpowiedzi na zalecenia pracowników Biura RPO dotyczące nie-regulaminowych kar, Dyrektor Salezjańskiego Ośrodka Wychowawczego w Różanymstoku wyjaśnił, iż prowadzona jest stała weryfikacja raportów dziennych oraz zapisów dzienników zajęć wychowawczych w celu sprawdzenia czy konsekwencje, jakie ponoszą wychowankowie za swoje zachowanie, są objęte obowiązującym regulaminem kar i nagród. Dyrektor podjął również próbę wyjaśnienia sygnałów o stosowaniu niehumanitarnych kar, odebranych przez wizytujących. W jego ocenie mało wiarygodnym jest przypadek, aby ukarano wychowanka „klęceniem całą noc pod ścianą”, ponieważ zastosowanie takiej kary zostałoby dostrzeżone przez osoby sprawdzające pracę wychowawców nocnych oraz dotarłoby do wiadomości innych osób, w tym pracowników szkoły. W związku z tym Dyrektor stwierdził, iż brak jest podstaw do uznania możliwości wystąpienia przypadku całonocnego klęczenia wychowanka w ramach konsekwencji. Podobnie odniesiono się do sygnałów o karze w postaci czyszczenia sufitu w łazience, wskazując że bez bliższych danych trudno ustosunkować się do takiej informacji. Pomimo wyjaśnień przedstawionych przez Dyrektora Ośrodka, w ocenie przedstawicieli Mechanizmu, liczba sygnałów odebranych podczas rozmów z wychowankami SOW w Różanymstoku, pozwala na stwierdzenie, iż tego typu przypadki karania mogły mieć miejsce.

Dyrektor MOW w Podzamczu zobowiązał się zwrócić szczególną uwagę na sposób traktowania nieletnich przez wychowawców.

c) Stosowanie środków przymusu bezpośredniego

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.

Reguła 90.1 *Personel nie może używać siły wobec młodocianych, za wyjątkiem ostateczności, w samoobronie lub w przypadkach usiłowania ucieczki, fizycznego opierania się nakazowi prawnemu, bezpośredniego ryzyka samookaleczenia, skrzywdzenia innych lub wyrządzenia poważnych szkód własności.*

Reguła 90.2. *Użyta siła musi być na poziomie koniecznego minimum i musi być stosowana przez jak najkrótszy konieczny czas.*

Reguła 93.1. *Jeżeli w bardzo wyjątkowych przypadkach, dany młodociany musi zostać odseparowany od innych z powodów bezpieczeństwa, decyzja w tej sprawie jest podejmowana przez właściwą władzę na podstawie jasnych procedur ustanowionych przez prawo krajowe, określających naturę odizolowania, jego maksymalny czas trwania oraz podstawy, na których zostało nałożone.*

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109)

Art. 95a (...)

§ 4. *Wobec nieletniego można stosować następujące środki przymusu bezpośredniego:*

- 1) *siłę fizyczną;*
- 2) *umieszczenie w izbie izolacyjnej;*
- 3) *założenie pasa obezwładniającego lub kaftana bezpieczeństwa.*

§ 5. *Środki przymusu bezpośredniego, o których mowa w § 4 pkt 2 i 3, stosuje się wyłącznie wobec nieletniego umieszczonego w zakładzie poprawczym lub schronisku dla nieletnich, jedynie w przypadku, o którym mowa w § 1 pkt 1. (usiłowanie targnięcia się nieletniego na życie lub zdrowie własne albo innej osoby).*

W zakresie stosowania środków przymus bezpośredniego (siły fizycznej) w wizytowanych placówkach nie stwierdzono nieprawidłowości. W tym miejscu warto jednak podkreślić, iż w wystąpieniu z dnia 21 grudnia 2009 r., skierowanym do Ministra Edukacji Narodowej⁶¹, Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił uwagę na pilną potrzebę podjęcia działań prawodawczych, zmierzających do wydania rozporządzenia

⁶¹ RPO-629059-VII/09.

regulującego szczegółowe warunki i sposób użycia środków przymusu bezpośredniego wobec nieletnich umieszczonych w zakładach poprawczych, schroniskach dla nieletnich, młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii. Dotychczas obowiązujące w tym zakresie rozporządzenie utraciło bowiem moc obowiązującą w dniu 22 sierpnia 2009 r. Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Edukacji Narodowej poinformował, że podjęto odpowiednie działania w tej sprawie. W dniu 6 sierpnia 2010 r. do Biura RPO wpłynął projekt rozporządzenia. Regulacja ta, różni się niewiele od poprzednio obowiązującej z 2005 r. Większość poprzednich rozwiązań zawarto w nowym rozporządzeniu, które weszło w życie z dniem 7 marca 2011 r.

d) Prawo do informacji

Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zasada 13 *Każdej osobie w momencie jej zatrzymania, jak również rozpoczęcia aresztowania lub uwięzienia, bądź też niezwłocznie po tej chwili, organ odpowiedzialny za zatrzymanie, aresztowanie lub uwięzienie przekaze informację o jej prawach, jak też wyjaśnienie tych praw oraz informację o sposobach korzystania z nich.*

Zasada 33 *Osoba aresztowana lub uwięziona, bądź jej obrońca, będą mieli prawo do składania do organów odpowiedzialnych za administrację miejsca przetrzymywania i do ich organów zwierzchnich, a także, gdy będzie to potrzebne, do właściwych organów, którym powierzone są kompetencje odwoławcze oraz kompetencje do podejmowania środków zaradczych, wniosków i skarg dotyczących traktowania tej osoby, w szczególności w przypadkach tortur lub innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania.*

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.

Reguła 33.1 *Młodociani mają być informowani, w sposób dla nich zrozumiały i zrozumiałym językiem, o sposobie wykonywania sankcji lub środków jakie na nich nałożono oraz o ich prawach i obowiązkach związanych z wykonywaniem sankcji lub środków.*

Reguła 62.3 *W chwili przyjęcia, regulamin instytucji oraz prawa i obowiązki młodocianego powinny zostać objaśnione w języku zrozumiałym dla niego oraz w zrozumiałym sposób.*

Reguła 62.4 Powiadomienie o umieszczeniu młodocianego w placówce, informacje na temat zasad regulujących funkcjonowanie instytucji oraz wszelkie inne istotne informacje mają zostać niezwłocznie przekazane rodzicom lub opiekunom prawnym młodocianego.

Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]

§ 36 Skuteczne zażalenia i procedury inspekcyjne są podstawowymi gwarancjami przeciwko złemu traktowaniu w ośrodkach dla nieletnich.

Osoby nieletnie powinny mieć możliwość złożenia zażalenia zarówno w ramach, jak i poza systemem administracyjnym danego ośrodka; ponadto osoby nieletnie powinny być upoważnione do poufnego kontaktowania się z właściwą władzą.

Komitet przywiązuje także szczególne znaczenie do regularnych wizytacji ośrodków dla nieletnich przez niezależne organy (na przykład komitet wizytacyjny lub sędziego) uprawnione do przyjmowania – i ewentualnego podejmowania dalszych kroków – zażaleń osób nieletnich, a także dokonywania inspekcji warunków zakwaterowania i pomieszczeń.

Każdy nieletni ma prawo być zapoznany z regulaminem placówki niezwłocznie po przyjęciu do niej. W większości wizytowanych jednostek zostało to potwierdzone w indywidualnych rozmowach nieletnimi. Wskazywali oni, iż znają swoje prawa i obowiązki oraz statut lub regulamin placówki, a także wiedzą, gdzie jest on dostępny (np. MOW w Bielicach, MOW w Jaworzu). W przypadku, gdy z rozmów z wychowankami wynikało, iż nie znają oni regulaminu ośrodka, wizytujący zalecali zorganizowanie pogadanki o przysługujących nieletnim prawach i sposobie ich egzekwowania (np. MOS Nr 2 w Łodzi).

Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji każdorazowo weryfikowali dostępność adresów instytucji stojących na straży praw nieletnich, takich jak: Rzecznik Praw Dziecka, Rzecznik Praw Obywatelskich, Helsińska Fundacja Praw Człowieka czy też sąd rodzinny. Koniecznym było wystosowanie zalecenia umieszczenia danych adresowych tego typu instytucji w ogólnodostępnym miejscu (MOW Nr 3 w Łodzi, MOW Nr 1 w Łodzi, MOW w Załuskowie, SOW w Różanymstoku, MOW w Strzelnie, MOW w Szczecinie, MOW w Kielcach, MOW w Podzamczu). **Nawet jeśli wychowankowie mają możliwość porozmawiać o swoich problemach, czy sytuacjach konfliktowych, na zebraniach społeczności bądź bezpośrednio z wychowawcami lub**

psychologami, istnienie alternatywy i możliwości zwrócenia się z problemem do instytucji zewnętrznej, jest niezwykle istotne. W ocenie przedstawicieli Mechanizmu nieletni powinni być o tym informowani i mieć stały dostęp do wyżej wskazanych adresów.

W odpowiedzi na rekomendacje pracowników Mechanizmu, Dyrektorzy wizytowanych Ośrodków poinformowali o umieszczeniu w widocznym miejscu adresów wskazanych instytucji.

W 2010 r. pozytywnie zakończyły się starania Rzecznika Praw Obywatelskich o przygotowanie informatora dla wychowanków, w którym zaprezentowane zostały informacje dotyczące sytuacji prawnej nieletniego umieszczonego w tego typu placówce, jego praw i obowiązków oraz instytucji, do których może się zwrócić o pomoc w sytuacji, gdy jego prawa są łamane⁶². W sierpniu 2010 r. Ośrodek Rozwoju Edukacji wydał informator pod nazwą „*Prawa. Obowiązki. Poradnik dla wychowanków MOS-ów i MOW-ów*”.

e) Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym – ochrona więzi rodzinnych

Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.:

Zasada 15 *Osoba aresztowana lub uwięziona nie będzie pozbawiona kontaktu ze światem zewnętrznym, w szczególności z rodziną lub obrońcą, przez okres dłuższy niż kilka dni.*

Zasada 16 *Jeśli osoba aresztowana lub uwięziona jest nieletnia lub nie jest w stanie zrozumieć swoich uprawnień, właściwy organ z własnej inicjatywy podejmie się powiadomienia, o którym mowa jest w niniejszej zasadzie. Szczególną wagę przykładać się będzie do powiadomienia rodziców lub opiekunów.*

Zasada 19 *Osoba aresztowana lub uwięziona będzie miała prawo do widzeń oraz do utrzymania korespondencji, w szczególności z członkami swojej rodziny, oraz będą jej przyznane odpowiednie możliwości kontaktowania się ze światem zewnętrznym, na rozsądnych warunkach oraz z uwzględnieniem ograniczeń określonych przez przepisy prawa lub zgodne z prawem regulacje.*

⁶² Wystąpienie RPO z dnia 22 lipca 2009 r., RPO-614994-VII/09.

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.

Reguła 32 *Wykonywanie wspólnotowych sankcji lub środków alternatywnych w jak największym stopniu musi respektować istniejące konstruktywne sieci społeczne osób młodocianych oraz relacje z ich rodzinami.*

Reguła 83 *Nieletni mają mieć możliwość porozumiewania się listownie – bez ograniczenia liczby listów, oraz jak najczęściej to możliwe, przez telefon lub za pomocą innych form komunikacji, ze swoimi rodzinami, innymi osobami i przedstawicielami zewnętrznych organizacji oraz otrzymywania regularnych wizyt tych osób.*

Reguła 84 *Uzgodnienia dotyczące wizyt powinny umożliwiać młodocianym utrzymanie i rozwój relacji rodzinnych w możliwie jak najbardziej normalny sposób oraz zapewniać możliwości reintegracji społecznej.*

Reguła 85.1 *Władze instytucji mają asystować młodocianym w utrzymywaniu adekwatnego kontaktu ze światem zewnętrznym i dostarczać im odpowiednie środki w tym celu.*

Reguła 86.1 *W ramach normalnego systemu, młodociani mają mieć możliwość korzystania z regularnych okresów przepustki, z eskortą lub samodzielnie. Ponadto młodociani mają możliwość opuszczania instytucji z powodów humanitarnych.*

Reguła 86.2 *Jeżeli nie praktykuje się regularnych przepustek, należy wprowadzić przepis dla dodatkowych długoterminowych wizyt członków rodziny lub innych osób, które mogą pozytywnie wpłynąć na rozwój młodocianego.*

Wzorcowe reguły Minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich

Zasada nr 26.5 *Dla dobra nieletniego przebywającego w zakładzie powinno się umożliwiać odwiedzanie go jego rodzicom lub opiekunom.*

Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]

§ 34. *Komitet przywiązuje duże znaczenie do utrzymywania dobrego kontaktu ze światem zewnętrznym przez wszystkie osoby pozbawione wolności. Wiodącą zasadą jest promowanie kontaktu ze światem zewnętrznym; jakiegokolwiek ograniczenia takich kontaktów powinny opierać się wyłącznie na uzasadnionych względach bezpieczeństwa lub względach związanych z dostępnymi środkami.*

Aktywne promowanie takich kontaktów może być szczególnie korzystne dla osób nieletnich pozbawionych wolności, z których wiele ma problemy związane z zachowaniem się powiązane z deprawacją emocjonalną lub brakiem umiejętności społecznych.

Komitet pragnie także podkreślić, że kontakt osoby nieletniej ze światem zewnętrznym nie powinien być nigdy ograniczony lub wyłączony jako środek dyscyplinarny.

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109 ze zm.)

Art. 66 § 3 *Korespondencja nieletniego umieszczonego w placówce, zakładzie lub schronisku dla nieletnich, o których mowa w § 1, z wyjątkiem korespondencji z organami państwowymi i samorządowymi, w szczególności z Rzecznikiem Praw Obywatelskich i z Rzecznikiem Praw Dziecka oraz organami powołanymi na podstawie ratyfikowanych w drodze ustawy przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka, może być kontrolowana przez dyrektora zakładu, placówki lub schroniska bądź przez upoważnionego przez niego pracownika pedagogicznego, wyłącznie w przypadkach powzięcia uzasadnionego podejrzenia, iż zawiera ona treści godzące w porządek prawny, bezpieczeństwo zakładu, placówki lub schroniska, w zasady moralności publicznej bądź może wpłynąć niekorzystnie na przebieg toczącego się postępowania lub resocjalizacji nieletniego. W razie stwierdzenia takich treści korespondencji nie doręcza się, powiadamiając o tym nieletniego oraz sąd rodzinny wykonujący orzeczenie, podając powody tej decyzji. Nieletniego poucza się o prawie do złożenia zażalenia, o którym mowa w art. 38. Zatrzymaną korespondencję włącza się do akt osobowych nieletniego.*

§ 4 *Dyrektor zakładu, placówki lub schroniska, o których mowa w § 1, może ograniczyć lub zakazać kontaktów nieletniego z osobami spoza zakładu, placówki lub schroniska dla nieletnich wyłącznie w przypadku, gdy kontakt ten stwarzałby zagrożenie dla porządku prawnego, bezpieczeństwa zakładu, placówki lub schroniska bądź może wpłynąć niekorzystnie na przebieg toczącego się postępowania lub proces resocjalizacji nieletniego.*

W wyniku analizy dokumentacji wewnętrznej wizytowanych jednostek dla nieletnich, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji dostrzegli potrzebę zapisania w regulaminach wewnętrznych kilku placówek zasad odwiedzin wychowanków. W Salezjańskim Ośrodku

Wychowawczym w Różanymstoku zasady odwiedzin wychowanków nie zostały uregulowane ani w statucie, ani w regulaminie. Jedynie w prawach wychowanka wymieniono prawo do kontaktów z rodziną i ochrony więzi rodzinnych, z uwzględnieniem ograniczeń wynikających ze statutu i regulaminu wewnętrznego Ośrodka oraz prawo do odwiedzania członków rodziny i znajomych, jeśli nie ma przeciwwskazań sądu. Nie było również wyznaczonego miejsca, w którym chłopcy mogliby przyjąć gości. W podobny sposób potraktowano kwestię odwiedzin w aktach wewnętrznych w Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym w Jaworze. Przedstawiciele KMP pozytywnie ocenili regulamin Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego w Szczecinie, który m.in. nie przewidywał ograniczania kontaktów z osobami bliskimi.

W odpowiedzi na informację o czynnościach przeprowadzonych przez przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji w Salezjańskim Ośrodku Wychowawczym w Różanymstoku, Dyrektor Ośrodka poinformował o opracowaniu regulaminu, w którym ustalono zasady odwiedzin wychowanków. Został on również umieszczony na stronie internetowej placówki.

Wątpliwości wizytujących wzbudził natomiast zapis jednego z regulaminów, w którym określono, że wychowanek uzyskuje możliwość odwiedzenia przez osoby bliskie spoza rodziny, dopiero po otrzymaniu oceny dobrej z zachowania. Tymczasem jedyne powody w zakresie ograniczania lub zakazania kontaktów nieletniego z osobami spoza placówki, zostały enumeratywnie określone w art. 66 § 4 u.p.n. Tym samym unormowanie to uniemożliwia ograniczanie tego prawa w zależności od posiadanej przez nieletniego oceny z zachowania.

Niepokojący dla przedstawicieli KMP był również fakt nadmiernej kontroli korespondencji wychowanków wizytowanych ośrodków (MOW w Szczecinie, MOW w Kielcach, MOW w Podzamczu). Nieletni, z którymi przeprowadzono indywidualne rozmowy stwierdzili, że zarówno otrzymywane, jak i wysyłane przez nich listy zawsze podlegają kontroli. Praktyka taka stoi w sprzeczności z art. 66 § 3 u.p.n. Dyrektorzy placówek, odnosząc się do stosownej rekomendacji, zobowiązali się do przestrzegania wskazanego przepisu.

W jednej z placówek wychowankowie podczas rozmów indywidualnych wskazywali, że mogą prowadzić rozmowy telefoniczne za pomocą telefonu stacjonarnego dostępnego u wychowawcy (MOW w Bielicach). Wątpliwości przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji wzbudziła wprowadzona w placówce zasada ograniczania lub limitowania czasu rozmów wychodzących z rodzinami wychowanków. W zależności

od poziomu resocjalizacji, korzystanie z tego prawa oraz czas przeznaczony na jego realizację był różny. **Tymczasem Krajowy Mechanizm Prewencji uznaje, iż wychowankowie, bez względu na posiadany stopień resocjalizacji, powinni mieć zagwarantowane prawo do kontaktu telefonicznego z rodziną.**

f) Prawo do opieki medycznej

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zasada 24 Osobie aresztowanej lub uwięzionej, tak szybko po przyjęciu do miejsca aresztowania lub uwięzienia, jak będzie to możliwe zostanie zaproponowane odpowiednie badanie lekarskie, a później, kiedy będzie to potrzebne, zapewniona opieka medyczna i leczenie. Opieka medyczna i leczenie zostaną zapewnione bezpłatnie.

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.

Reguła 62.5 Jak najszybciej po przyjęciu do placówki młodociany ma zostać poddany badaniom lekarskim, założony ma zostać rejestr medyczny oraz należy rozpocząć leczenie wszelkich chorób czy obrażeń.

Reguła 69.2 Zdrowie młodocianych pozbawionych wolności powinno być chronione zgodnie z uznanymi standardami lekarskimi mającymi zastosowanie do młodocianych w szerszej społeczności.

Reguła 70.1 Szczególną uwagę należy poświęcić zagrożeniom zdrowia związanym z pozbawieniem wolności.

Reguła 70.2 Szczególne strategie należy opracować i wdrożyć w celu zapobiegania samobójstwom i samoookaleczeniu się przez młodocianych, szczególnie w trakcie początkowego okresu zatrzymania, segregacji i innych okresów rozpoznanych jako okresy wysokiego ryzyka.

Reguła 71 Młodociani powinni otrzymywać profilaktyczną opiekę medyczną i edukację w zakresie zdrowia.

Reguła 75 Opieka zdrowotna w instytucjach dla nieletnich nie powinna ograniczać się do leczenia chorych pacjentów, ale powinna być rozszerzona na medycynę społeczną i profilaktykę oraz nadzorowanie żywienia.

Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]

§ 40 Ponadto, jest rzeczą oczywistą, że wszyscy nieletni pozbawieni wolności powinni mieć możliwość poufnego kontaktu z lekarzem w każdym czasie, bez względu na reżim (także dyscyplinarne umieszczenie w izolatce), jakiemu zostali poddani. Należy także zapewnić odpowiedni dostęp do specjalistycznej opieki zdrowotnej, włącznie z dentystą.

§ 41 Rola służby zdrowia w każdym miejscu pozbawienia wolności nie powinna ograniczać się do leczenia pacjentów z dolegliwościami; powinna natomiast obejmować także zadania związane z medycyną społeczną i profilaktyką. W związku z tym Komitet pragnie podkreślić dwa aspekty o szczególnym znaczeniu dla nieletnich pozbawionych wolności, mianowicie kwestię odżywiania oraz zapewnienie edukacji zdrowotnej.

Personel służby zdrowia powinien odgrywać aktywną rolę w monitorowaniu jakości jedzenia podawanego nieletnim. Jest to szczególnie istotne dla nieletnich, którzy nie zakończyli jeszcze okresu wzrostu. W ich przypadku konsekwencje niewłaściwego odżywiania mogą dać znać o sobie wcześniej i być poważniejsze niż u osób, które osiągnęły pełną dojrzałość fizyczną.

Wiadomo także, iż osoby nieletnie pozbawione wolności mają skłonność do podejmowania ryzykownych zachowań, szczególnie w odniesieniu do używek (w tym alkoholu) i seksu. W konsekwencji, zapewnienie edukacji zdrowotnej dla osób młodych jest istotnym elementem programu profilaktycznej opieki zdrowotnej. Program taki powinien obejmować w szczególności informacje o ryzyku związanym z korzystaniem z używek oraz chorobami zakaźnymi.

Opieka medyczna zapewniona nieletnim w wizytowanych Ośrodkach w większości nie wzbudziła zastrzeżeń wizytujących. Pozytywnie oceniali ją również sami nieletni. Sposób organizacji w zależności od placówki przedstawiał się zróżnicowanie. Najczęściej opiekę zdrowotną sprawuje pielęgniarka oraz lekarz, przyjmujący w ambulatorium Ośrodka np. pielęgniarka 1-5 razy w tygodniu, lekarz – 1-2 razy (MOS Nr 2 w Łodzi, MOW Nr 3 w Łodzi, MOW w Bielicach). W razie potrzeby wychowankowie korzystają również z opieki lekarskiej w przychodniach rejonowych, w ramach NFZ. Leki psychotropowe oraz inne przygotowywane są przez pielęgniarkę, a przyjmowane pod nadzorem wychowawców. W nagłych przypadkach wzywane jest pogotowie ratunkowe.

W placówkach, które nie zatrudniają personelu medycznego wychowankowie, w razie problemów zdrowotnych, dowożeni są na wizyty lekarskie do pobliskich zakładów opieki zdrowotnej. Leki zlecone przez lekarzy porcjowane są przez wychowawców, a następnie wydawane nieletnim o określonych porach zgodnie z zaleceniami (MOW w Kielcach).

Niemniej jednak **w opinii pracowników Krajowego Mechanizmu Prewencji, stałe zatrudnienie pielęgniarki w placówkach jest niezbędne, biorąc pod uwagę dokonywanie np. samouszkodzeń przez nieletnich oraz fakt, iż część z nich poddana jest stałej farmakoterapii psychotropowej.**

g) Oddziaływania wychowawcze i terapeutyczne

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.

Reguła 50.1 *Pozbawieni wolności młodociani mają mieć zagwarantowany szereg konstruktywnych rodzajów działalności i interwencji zgodnie z indywidualnym ogólnym planem, który ma na celu postęp poprzez stosowanie mniej restrykcyjnych systemów i przygotowanie do wypuszczenia na wolność oraz ponowną reintegrację społeczną. Te rodzaje działalności mają promować fizyczne i psychiczne zdrowie młodocianych, ich szacunek do siebie samych i poczucie odpowiedzialności oraz rozwijać u nich postawy i umiejętności, które ochronią ich przed powrotem do przestępczości.*

Reguła 77 *Działania w ramach systemu powinny mieć na celu edukację, rozwój osobisty i społeczny, szkolenie zawodowe, resocjalizację i przygotowanie do wyjścia na wolność. Mogą obejmować:*

- a. kształcenie;*
- b. szkolenie zawodowe;*
- c. pracę i terapię zajęciową;*
- d. szkolenie obywatelskie;*
- e. szkolenie z umiejętności społecznych i kompetencji;*
- f. zarządzanie agresją;*
- g. terapię uzależnień;*
- h. terapię indywidualną i grupową;*
- i. wychowanie fizyczne i sport;*
- j. kształcenie trzeciego stopnia i wyższe;*
- k. regulowanie długów;*

- l. programy sprawiedliwości naprawczej i naprawiania popełnionych przestępstw;
- m. kreatywne sposoby spędzania wolnego czasu i hobby;
- n. działania poza instytucją w społeczności, przepustki dzienne i inne formy zwolnienia; oraz
- o. przygotowanie do wyjścia na wolność i dalsza opieka.

Wzorcowe reguły Minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich

Zasada 26.1 Zadaniem wychowawczym i kierującym postępowaniem z nieletnim umieszczonym w zakładzie jest: zapewnienie mu opieki, ochrony i kształcenia oraz umożliwienie nabycia umiejętności zawodowych, tak aby pomóc mu w pełnieniu konstruktywnej i produktywnej roli w społeczeństwie.

Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]

§ 28 Zdaniem Komitetu, wszyscy nieletni pozbawieni wolności w związku z oskarżeniem lub skazaniem za przestępstwo kryminalne powinni być osadzani w ośrodkach detencyjnych specjalnie przeznaczonych dla osób w tym wieku, dostosowanych do ich potrzeb oraz zatrudniających osoby przeszkolone w postępowaniu z młodymi osobami.

Ponadto opieka nad nieletnimi pozbawionymi wolności wymaga szczególnych starań w celu zmniejszenia ryzyka długofalowego niedostosowania społecznego. W tym celu należy przyjąć podejście multidyscyplinarne, bazujące na umiejętnościach całej gamy specjalistów (włącznie z nauczycielami, instruktorami i psychologami), w celu reagowania na indywidualne potrzeby nieletnich w bezpiecznym środowisku wychowawczym i socjoterapeutycznym.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach (Dz. U. 2005 r. Nr 52, poz. 467)

§ 13 Do zadań młodzieżowego ośrodka wychowawczego należy eliminowanie przyczyn i przejawów niedostosowania społecznego oraz przygotowanie wychowanków do życia zgodnego z obowiązującymi normami społecznymi i prawnymi.

§ 15 Do zadań młodzieżowego ośrodka socjoterapii należy eliminowanie przyczyn i przejawów zaburzeń zachowania oraz przygotowanie wychowanków do życia zgodnego z obowiązującymi normami społecznymi i prawnymi.

§ 16 Zadania, o których mowa w § 13 i 15, są realizowane przez:

- 1) organizowanie zajęć dydaktycznych, profilaktyczno-wychowawczych, terapeutycznych i resocjalizacyjnych umożliwiających nabywanie umiejętności życiowych ułatwiających prawidłowe funkcjonowanie w środowisku rodzinnym i społecznym;
- 2) pomoc w planowaniu kariery edukacyjnej i zawodowej, z uwzględnieniem możliwości i zainteresowań wychowanków;
- 3) udzielanie pomocy rodzicom (prawnym opiekunom) w zakresie doskonalenia umiejętności niezbędnych we wspieraniu rozwoju dzieci i młodzieży, w szczególności w zakresie rozwijania potencjalnych możliwości oraz unikania zachowań ryzykownych.

§ 18 Młodzieżowy ośrodek wychowawczy i młodzieżowy ośrodek socjoterapii umożliwiają: (...)

- 1) udział w indywidualnych lub grupowych zajęciach specjalistycznych w zakresie terapii pedagogicznej, zajęciach psychoedukacyjnych, rewalidacyjnych, socjoterapeutycznych, profilaktyki społecznej i resocjalizacji; (...).

Wychowankowie wizytowanych ośrodków mają zapewnioną bogatą ofertę zajęć terapeutycznych, profilaktycznych, wychowawczych oraz resocjalizacyjnych. W zakresie zajęć terapeutycznych nieletni mają możliwość uczestniczenia np. w Treningu Umiejętności Kontroli Zachowań Związanych z Alkoholem i Narkotykami (TUKAN), Treningu Zastępowania Agresji, Treningu Asertywności, biblioterapii, Racjonalnej Terapii Zachowania, Szkole Saperów (program dla młodzieży z problemem agresji), programie zapobiegania wykluczeniu społecznemu wśród dzieci i młodzieży (Jesteśmy Razem), relaksacji, muzykoterapii, treningu wyobraźniowym, treningu autogennym, warsztatach ruchowych, a także zajęciach socjoterapeutycznych. Opiekę psychologiczną sprawuje najczęściej jeden psycholog, zatrudniony na pełny etat. Organizowane są również zajęcia dydaktyczne, szczególnie w zakresie nabywania umiejętności życiowych, planowania kariery zawodowej i edukacyjnej, przy uwzględnieniu możliwości i zainteresowań wychowanków⁶³.

Kształtowaniu i pogłębianiu zainteresowań służą działające na terenie placówek różnego rodzaju koła zainteresowań: modelarskie, teatralne, politechniczne, muzyczne, sportowe, turystyczne, sekcje wę-

⁶³ Przykładowe tematy zajęć wychowawczych dotyczyły: nauki pisania CV, listu motywacyjnego, wyrabiania dowodu osobistego, nabywania podstawowych umiejętności gastronomicznych, rozwiązywania konfliktów.

karskie, literackie oraz wolontariatu. Ta ostatnia forma aktywności przejawia się w praktyce na spełnianiu przez biorących w niej udział wychowanków szeregu społecznie pożytecznych prac, na rzecz lokalnej społeczności t.j.: odśnieżanie dróg, sprzątanie cmentarza czy wykonywanie plakatów antyalkoholowych dla okolicznych sklepów monopolowych. Organizowane są również zajęcia: sportowe, artystyczne, wycieczki a także imprezy okolicznościowe, np. Andrzejki, Mikołajki, Dzień Ziemi, Święto Wiosny.

Obowiązkiem każdego wychowawcy jest sporządzenie indywidualnego programu resocjalizacji wychowanka. Program ten opracowywany jest przy udziale nieletniego, psychologa oraz pedagoga. Jego realizacja podlega weryfikacji ze strony psychologa, który za pomocą ankiet skierowanych do wychowawców oraz rozmów z nieletnimi, zbiera informacje na temat braków i potrzeb emocjonalnych wychowanków. Są one następnie wykorzystywane przy opracowywaniu programów profilaktycznych i terapeutycznych. Jednym z obowiązków psychologa jest ponadto tworzenie poszerzonej diagnozy psychologicznej.

h) Prawo do nauki

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zasada 28 *Osoba aresztowana lub uwięziona będzie miała prawo uzyskać, w ramach ograniczeń wynikających z dostępnych środków, jeśli środki takie będą pochodzić ze źródeł publicznych, stosowne ilości materiałów edukacyjnych, kulturalnych i informacyjnych, z uwzględnieniem rozsądnych warunków mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa i porządku w miejscu aresztowania lub uwięzienia.*

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.

Reguła 78.4 *Młodociani mają dysponować możliwością kontynuowania nauki lub szkolenia zawodowego podczas pobytu w placówce, a ci, którzy nie zdobyli wykształcenia na poziomie obowiązkowym mogą być zobowiązani do ukończenia szkoły.*

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109 ze zm.)

Art. 66 § 1. *Organizacja i system wychowawczy w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach socjoterapii i schroniskach dla nieletnich oraz w zakładach poprawczych powinny zapewniać możliwość indywidualnego oddziaływania na nieletnich odpowiednio do ich osobowości i potrzeb wychowawczych.*

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach (Dz.U. z 2005 r. Nr 52, poz. 467)

§ 17. 1. *W skład młodzieżowego ośrodka wychowawczego i młodzieżowego ośrodka socjoterapii wchodzi co najmniej jedna z następujących szkół:*

- 1) *szkoła podstawowa specjalna;*
- 2) *gimnazjum specjalne;*
- 3) *szkoła ponadgimnazjalna specjalna.*

2. *W uzasadnionych przypadkach może funkcjonować młodzieżowy ośrodek socjoterapii, w skład którego nie wchodzi szkoła.*

Wizytowane Ośrodki zapewniają wychowankom kształcenie w zakresie szkoły podstawowej, gimnazjum, a czasami również w zakresie zasadniczej szkoły zawodowej (przygotowanie do zawodu krawca oraz kucharza małej gastronomii). Nieletni umieszczeni w Ośrodkach mają zatem zapewnioną możliwość kontynuowania nauki. Sale szkolne w większości wizytowanych placówek były czyste i zadbane, wyposażone w odpowiednie meble (ławki i krzesła) oraz różnorodne przybory szkolne (mapy, tablice poglądowe, sprzęt elektroniczny). Zajęcia sportowe odbywają się na terenie hali sportowej lub boiska znajdującego się przy budynkach ośrodków. Wychowankowie, z którymi przeprowadzono indywidualne rozmowy wysoko oceniali pracę nauczycieli. Zdecydowana większość rozmówców twierdziła, że nauczyciele chętnie pomagają im w nadrabianiu zaległości.

i) Prawo do wykonywania praktyk religijnych

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.

Reguła 87.1 *Wolność myśli, sumienia i wyznania młodocianych powinna być w respektowana.*

Reguła 87.2 *Instytucjonalny reżim powinien być zorganizowany w takim stopniu, w jakim możliwe jest praktykowanie przez młodocianych ich religii i przekonań, uczestnictwo w nabożeństwach lub spotkaniach prowadzonych przez upoważnionych przedstawicieli religii i wyznań, przyjmowanie wizyt prywatnych przedstawicieli religii lub wyznań oraz posiadanie ksiąg lub materiałów informacyjnych dotyczących ich religii lub przekonań.*

Reguła 87.3 *Młodociani nie mogą być zmuszani do praktykowania religii, wyznania, uczestnictwa w nabożeństwach religijnych lub spotkaniach, udziału w praktykach religijnych lub akceptowania wizyt przedstawicieli którejkolwiek religii lub wyznania.*

Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.

Art. 14 pkt 1 *Państwa-Strony będą respektowały prawo dziecka do swobody myśli, sumienia i wyznania.*

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109 ze zm.)

Art. 66a. § 1. *Nieletni ma prawo do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z usług religijnych oraz bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich w dni świąteczne, słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, a także do posiadania służących do wykonywania praktyk religijnych ksiązek, pism i przedmiotów.*

§ 2. *Nieletni ma prawo do uczestniczenia w prowadzonym w placówkach, zakładach i schroniskach dla nieletnich, o których mowa w art. 66 § 1, nauczaniu religii, działalności charytatywnej lub społecznej kościoła lub innego związku wyznaniowego, a także do spotkań indywidualnych z duchownym kościoła lub innego związku wyznaniowego, do którego należy. Duchowni ci mogą odwiedzać nieletnich w pomieszczeniach, w których przebywają.*

W kilku placówkach prawo do uczestniczenia w nabożeństwach religijnych nie było realizowane. W jednym z wizytowanych Ośrodków wszyscy nieletni, z którymi rozmawiano stwierdzili, że podczas pobytu w placówce nie mają możliwości uczestniczenia we mszy świętej (MOW w Podzamczu). Natomiast zgodnie z informacją uzyskaną od Dyrektora tej placówki – wyjścia do kościoła organizowane są cotygodniowo przez wychowawcę, po wcześniejszym zgłoszeniu chętnych chłopców. W związku z przedstawionymi przez wizytujących zarzutami, Dyrektor MOW w Podzamczu zobowiązał się wyjaśnić tę kwestię. W innej placówce wychowanki stwierdziły, iż istnieje możliwość wyjścia na mszę świętą do pobliskiego kościoła, jednakże dotyczy to tylko tych wychowanek, które są w grupie mającej odpowiednią punktację wewnętrzną (MOW w Szczecinie). Dyrektor Ośrodka poinformował pracowników Mechanizmu, iż zdarzało się, że niektóre wychowanki nie miały możliwości uczestnictwa w nabożeństwie, co wynikało z obawy o ich ucieczkę. Wizytujący zalecili zapewnienie wychowankom możliwości dobrowolnego uczestniczenia w nabożeństwach. Rekomendacja ta została zrealizowana.

j) Prawo do rekreacji i wypoczynku

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.

Reguła 80.2 *Institucja powinna także zapewnić konstruktywne rodzaje działalności w weekendy i święta.*

Reguła 81 *Wszyscy młodociani pozbawieni wolności powinni mieć możliwość regularnego ćwiczenia przez co najmniej dwie godziny dziennie, z czego godzina na powietrzu, jeżeli pozwala na to pogoda.*

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach (Dz.U. z 2005 r. Nr 52, poz. 467)

§ 18 *Młodzieżowy ośrodek wychowawczy i młodzieżowy ośrodek socjoterapii umożliwiają:(...)*

2) udział w zajęciach sportowych, turystycznych, rekreacyjnych oraz kulturalno-oświatowych; zajęcia te są prowadzone w wymiarze co najmniej 4 godzin tygodniowo.

Czas wolny wychowankowie mogą spędzać w świetlicach, uczestnicząc w zajęciach sportowych bądź kulturalno-oświatowych. Świetlice wyposażone są zazwyczaj w telewizory, odtwarzacze DVD, liczne pomoce dydaktyczne, gry planszowe, materiały plastyczne oraz inne rekwizyty przeznaczone do zabaw. Do dyspozycji nieletnich bardzo często przeznaczone są boiska – do koszykówki, siatkówki, piłki nożnej, ręcznej, a także siłownie. Ponadto, wychowankowie mają możliwość udziału w wielu organizowanych imprezach sportowych oraz wyjazdach turystyczno-krajoznawczych. Ośrodki, które nie mają zapewnionej odpowiedniej bazy sportowej, gościnnie korzystają z boisk oraz sal gimnastycznych w sąsiednich szkołach (np. MOW Jawor).

W kilku jednostkach, z powodu braku regulacji gwarantującej nieletnim przebywającym w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii codzienny dostęp do zajęć na świeżym powietrzu, wychowankowie niekiedy przez okres kilku tygodni nie mogli wychodzić na zewnątrz budynku, zwłaszcza w okresie zimowym (np. MOW Nr 1 w Łodzi, MOW w Strzelnie, MOW w Szczecinie). Niemniej jednak po sformułowaniu stosownych zaleceń w tym zakresie, kierownictwo jednostek podjęło odpowiednie działania, celem umożliwienia nieletnim codziennego udziału w zajęciach na świeżym powietrzu. W ocenie wizytujących placówka powinna zapewniać wychowankom możliwość spędzania czasu wolnego na świeżym powietrzu codziennie. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż taki pobyt i aktywność dobrze wpływa na właściwy rozwój młodych osób.

Rzecznik Praw Obywatelskich, wykonujący zadania **Krajowego Mechanizmu Prewencji od 2008 r. dąży do tego, by kwestia dostępu nieletnich do zajęć na świeżym powietrzu została uregulowana w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich jako jedno z podstawowych praw nieletniego przebywającego w warunkach izolacji**. W dniu 12 sierpnia 2009 r. Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił się do Minister Edukacji Narodowej⁶⁴ w sprawie rozważenia potrzeby podjęcia inicjatywy ustawodawczej, zmierzającej do właściwego uregulowania zasad i warunków zapewnienia nieletnim, w czasie pobytu w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i socjoterapii, prawa do codziennych zajęć na świeżym powietrzu. W odpowiedzi Rzecznik został poinformowany, iż obowiązujące przepisy umożliwiają wychowankom udział w zajęciach na świeżym powietrzu. Prowadzone są bowiem zajęcia wychowania fizycznego w ramach programowego kształcenia

⁶⁴ RPO- 614994-VII/09.

ogólnego oraz planów nauczania odpowiednich typów szkół, które wchodzi w skład młodzieżowych ośrodków wychowawczych i młodzieżowych ośrodków socjoterapii. Ponadto, nauczyciele i wychowawcy opracowują dla wychowanków indywidualne plany pracy edukacyjno – resocjalizacyjnej, w których uwzględniają m.in. zajęcia rekreacyjno – sportowe prowadzone na świeżym powietrzu. Jednakże, wyniki wizytacji przeprowadzonych w ramach Krajowego Mechanizmu Prewencji wskazują, że przytoczone powyżej podstawy prawne są zdecydowanie niewystarczające dla rozwiązania tego problemu. Możliwość przebywania nieletnich na powietrzu jest bowiem często uzależniona od indywidualnej zgody wychowawców, zaś zajęcia wychowania fizycznego przeprowadzane pod kierunkiem nauczyciela, nie zawsze są realizowane na świeżym powietrzu. Ograniczenia w tej mierze polegają też na stosowaniu nieregulaminowych środków dyscyplinarnych, związanych z zakazem wychodzenia na zewnątrz budynku. Stoją one w sprzeczności z *Europejskimi Zasadami w sprawie Nieletnich Sprawców Przystępstw będących podmiotem sankcji lub środków* (5 listopada 2008 r.) – zasada 81. **W ocenie Krajowego Mechanizmu Prewencji, unormowania prawne winny gwarantować wychowankom umieszczonym w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i socjoterapii prawo do korzystania z niezbędnego dla zdrowia, codziennego, przynajmniej godzinne spaceru (zajęć) na świeżym powietrzu.**

W rezultacie podjęto ustalenie, iż wymóg zapewnienia wychowankom co najmniej 1 godz. zajęć na świeżym powietrzu zostanie ujęty w przepisach znowelizowanego rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu *w sprawie ramowych statutów placówek publicznych*⁶⁵. Rzecznik Praw Obywatelskich w dalszym ciągu będzie dążył jednak do tego, aby kwestia ta została uregulowana w ustawie o *postępowaniu w sprawach nieletnich*.

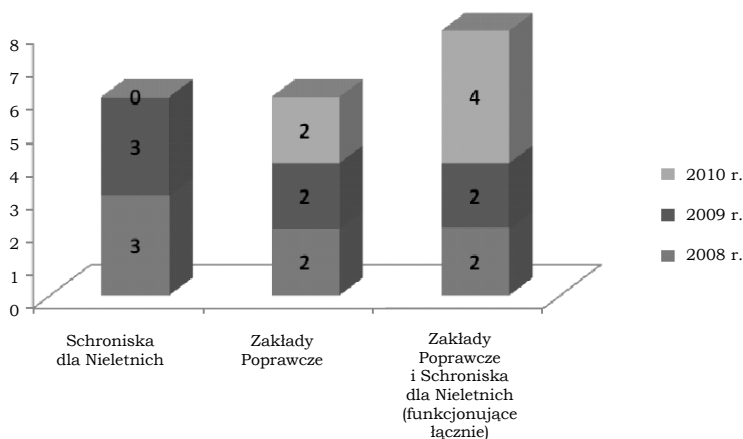
7.5. Zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich

W 2010 roku przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji przeprowadzili wizytacje dwóch zakładów poprawczych (dalej: ZP, Zakład), w tym jedną w ramach rewizytacji oraz czterech zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich funkcjonujących łącznie (dalej: ZP i SdN, placówka)⁶⁶.

⁶⁵ Dz. U. z 2005 r. Nr 52, poz. 466.

⁶⁶ Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich w: Laskowcu, Mrozach, Pszczynie, Warszawie-Falenicy oraz Zakład Poprawczy w: Studzieńcu i Białymstoku.

Wykres 7. Liczba wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji w Schroniskach dla Nieletnich i Zakładach Poprawczych w latach 2008–2010

Najwięcej nieprawidłowości w zakresie przestrzegania praw nieletnich członkowie Krajowego Mechanizmu Prewencji stwierdzili w Zakładzie Poprawczym i Schronisku dla Nieletnich w Białymstoku. Czynności podjęte w Zakładzie Poprawczym w Białymstoku w 2010 r. miały na celu weryfikację stanu realizacji zaleceń wydanych przez przedstawicieli KMP w następstwie wizytacji w 2008 r. W ramach dokonanej rekontroli przedstawiciele Mechanizmu stwierdzili, że nie usunięto większości nieprawidłowości związanych z funkcjonowaniem placówki, które ujawniono w trakcie poprzedniej wizytacji. Co więcej, po przeanalizowaniu dokumentacji oraz wysłuchaniu wychowanków i Dyrektora placówki ustalono, że w Zakładzie dochodzi do poniżającego traktowania oraz karania wychowanków. Najwięcej zastrzeżeń zgłoszono w zakresie umieszczania wychowanków w izbach przejściowych – bez podstawy prawnej, na długi okres, w niewłaściwych warunkach bytowych.

Dyrektor Zakładu oraz Kierownik Okręgowego Zespołu Nadzoru Pedagogicznego w Białymstoku w przeważającej części nie podzielili wniosków i zaleceń powizytacyjnych, zaś wprowadzenie niektórych zmian proponowanych przez przedstawicieli KMP napotykało trudności. W związku z powyższym, Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił się do Ministerstwa Sprawiedliwości z prośbą o odniesienie się do spornych – w ocenie Dyrektora ZP w Białymstoku – kwestii.

Przekazany do Ministerstwa Sprawiedliwości raport o czynnościach przeprowadzonych w Zakładzie Poprawczym w Białymstoku stał się podstawą do wszczęcia w Departamencie Wykonania Orzeczeń i Probacji Ministerstwa Sprawiedliwości postępowania wyjaśniającego, w trakcie którego zwrócono się o wyjaśnienia do Dyrektora Zakładu oraz Kierownika Okręgowego Nadzoru Pedagogicznego w Białymstoku. Również Prezes Sądu Okręgowego w Białymstoku wykonujący zwierzchni nadzór nad placówką, został zobligowany do przedstawienia opinii w zakresie sposobu realizacji zadań przez Zakład. Prezes Sądu Okręgowego w Białymstoku pozytywnie ocenił pracę Dyrektora jednostki, potwierdzając zasadność jedynie czterech zarzutów, z informacją o ich niezwłocznym usunięciu. Ponadto, w ramach swoich uprawnień zobowiązał się do zlecenia kompleksowej wizytacji Zakładu Poprawczego w Białymstoku. Po uzyskaniu przez Departament Wykonania Orzeczeń i Probacji przedmiotowych informacji w toku postępowania wyjaśniającego, podjęto decyzję o przeprowadzeniu lustracji placówki, której celem była ocena stanu realizacji zaleceń wydanych przez Krajowy Mechanizm Prewencji w wyniku wizytacji Zakładu przeprowadzonej w 2008 r. i porównanie z oceną dokonaną podczas rekontroli w 2010 r. W oparciu o wyniki z przeprowadzonej lustracji stwierdzono, że szereg zarzutów wyszczególnionych w informacji powizytacyjnej przedstawicieli KMP dotyczących nieprawidłowości w funkcjonowaniu placówki znalazło potwierdzenie. W związku z tym zobowiązano Dyrektora placówki do usunięcia stwierdzonych uchybień.

a) Warunki bytowe

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.

Reguła 63.1 *Zapewnione młodocianym zakwaterowanie, a w szczególności noclegi, muszą respektować godność ludzką oraz, w jak największym możliwym stopniu, prywatność, oraz spełniać wymogi zdrowia i higieny, przy czym należyta uwagę należy poświęcić warunkom klimatycznym, a szczególnie przestrzeni podłogi, objętości powietrza, oświetleniu, ogrzewaniu i wentylacji. Konkretnie wymogi minimum dotyczące tych kwestii mają zostać określone w prawie krajowym.*

Reguła 65.2 *Młodociani mają mieć dostęp do pomieszczeń sanitarnych, które są higieniczne i respektują prywatność.*

Reguła 68.1 *Młodociani otrzymują pożywną dietę, która uwzględnia ich wiek, zdrowie, kondycję fizyczną, religię, kulturę i rodzaje działalności jakie podejmują w instytucji.*

Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12] i 30

§ 29 *Dobrze zaprojektowany ośrodek detencyjny dla nieletnich powinien zapewniać pozytywne i spersonalizowane warunki detencji młodych osób pozbawionych wolności. Miejsca, w których młode osoby śpią i prowadzą aktywność życiową powinny być – oprócz odpowiedniej wielkości, oświetlenia i wentylacji – właściwie umeblowane, dobrze urządzone i dostarczać odpowiednich wrażeń wzrokowych. Młodym ludziom powinno się pozwolić na przechowywanie rozsądnej ilości rzeczy osobistych, jeśli przeciwko temu nie przemawiają przeważające względy bezpieczeństwa.*

§ 30 *Komitet pragnie dodać, że w niektórych ośrodkach zauważył tendencję zaniedbywania osobistych potrzeb higienicznych kobiet, włącznie z nastoletnimi dziewczętami. Dla tej grupy osób pozbawionych wolności stały dostęp do zaplecza sanitarnego, jak również dostarczanie środków higienicznych, takich jak podpaski, jest szczególnie istotny. Niespełnianie tak podstawowych potrzeb może stanowić samo w sobie poniżające traktowanie.*

Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113

Reguła 31 *Nieletnim pozbawionym wolności przysługuje prawo do takich warunków i wyposażenia w zakładzie, które zapewniają im zaspokojenie potrzeb zdrowotnych i godności ludzkiej.*

Reguła 32 *Rozplanowanie zakładu dla nieletnich oraz warunki fizyczne i wyposażenie powinny odpowiadać resocjalizacyjnym zadaniom postępowania stacjonarnego, uwzględniającym potrzebę zachowania przez nieletniego prywatności, dostarczenia mu bodźców do działania, możliwości współdziałania z rówieśnikami i uczestniczenia w grach sportowych, ćwiczeniach gimnastycznych i zajęciach rozrywkowo-wypoczynkowych.*

Reguła 34 *Sanitariaty powinny mieć właściwy standard i być tak umieszczone, aby każdy nieletni mógł z nich korzystać stosownie do swoich potrzeb, w odosobnieniu, w czystości i w przyzwoity sposób.*

Reguła 36 *W miarę możliwości należy zezwalać nieletniemu na używanie własnej odzieży. Zakład ma troszczyć się o to, aby każdy nieletni miał ubranie odpowiednie ze względu na klimat i wystarczające do zapewnienia dobrego stanu zdrowia; w żadnym wypadku nie może ono być źródłem upokorzenia lub poniżenia. Nieletniemu opuszczającemu zakład albo wychodzącemu z niego w jakimkolwiek celu, należy pozwalać na skorzystanie z własnego ubrania.*

Reguła 37 *Zakład powinien zapewnić nieletniemu należyście przygotowane pożywienie podawane w zwykłej porze posiłków, odpowiadające pod względem rodzaju i ilości standardom dietyki, higieny i zdrowia oraz, w miarę możliwości, zgodne z wymaganiami religijnymi i kulturowymi. Czysta woda do picia powinna być stale dostępna.*

Warunki bytowe panujące w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich wizytowanych w 2010 r. przez Krajowy Mechanizm Prewencji były zróżnicowane, jednakże ogólny wizerunek tych placówek należy ocenić jako dobry. Zastrzeżenia KMP budziły warunki izb przejściowych: izby nie zostały w żaden sposób umeblowane, do podłogi przymocowano jedynie drewniane płyty, na których wychowankowie kładli materace, udostępniane im w porze nocnej (np. ZP w Laskowcu). Jako zły oceniono również stan sanitariatu przy izbach przejściowych i pomieszczeniu izolacyjnym w tej placówce. Ponadto, członkowie KMP zwrócili uwagę na konieczność przeprowadzenia generalnych, bądź doraźnych remontów niektórych pokoi wychowanków (ZP w Studzieńcu, ZP w Falenicy) oraz sal warsztatowych (ZP w Studzieńcu). W większości wizytowanych placówek zalecano wyposażenie kabin prysznicowych w maty antypoślizgowe oraz zasłony, a także uzupełnienie brakujących drabinek i zabezpieczeń górnych łóżek (np. ZP w Laskowcu, ZP w Studzieńcu, ZP w Mrozach).

Do zaleceń Krajowego Mechanizmu Prewencji w kwestii warunków bytowych pozytywnie ustosunkowali się Dyrektorzy: ZP i SdN w Laskowcu, ZP w Studzieńcu, ZP i SdN w Mrozach oraz ZP i SdN w Warszawie-Falenicy.

b) Ochrona przed poniżającym traktowaniem lub karaniem**Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.**

Zasada 30. 1. Zachowania osób aresztowanych lub uwięzionych, które stanowią przewinienia dyscyplinarne w czasie trwania aresztowania lub uwięzienia, opis i czas trwania kar dyscyplinarnych, które mogą być wymierzane oraz organy właściwe do wymierzania takich kar, będą określone przez przepisy prawa lub zgodnych z prawem regulacji oraz właściwie opublikowane.

2. Osoba aresztowana lub uwięziona będzie miała prawo do tego, aby być wysłuchaną zanim podjęte zostaną środki dyscyplinarne. Osoba ta będzie miała prawo odwołania się od takiego środka do organów wyższych.

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.

Reguła 11 Sankcje i środki alternatywne mają być nakładane i wykonywane bez dyskryminowania, na jakiegokolwiek płaszczyźnie, takiej jak płeć, rasa, kolor, język, religia, orientacja seksualna, poglądy polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, powiązanie z mniejszością narodową, stan posiadania, urodzenie lub inny status (zasada niedyskryminacji).

Reguła 66.3 Odpowiednie ubrania to ubrania, które nie są poniżające lub upokarzające i są adekwatne do klimatu oraz nie stanowią zagrożenia dla bezpieczeństwa.

Reguła 81 Wszyscy młodociani pozbawieni wolności powinni mieć możliwość regularnego ćwiczenia przez co najmniej dwie godziny dziennie, z czego godzina na powietrzu, jeżeli pozwala na to pogoda.

Reguła 88.2 Szczególną uwagę poświęca się ochronie młodocianych narażonych na niebezpieczeństwo i zapobieganiu prześladowaniu.

Reguła 89.2 Przeszukania powinny respektować godność młodocianych oraz w najwyższym możliwym stopniu – ich prywatność. Młodociani mają być przeszukiwani przez personel tej samej płci. Powiązane badania intymne muszą być uzasadnione racjonalnym podejrzeniem dotyczącym indywidualnego przypadku i mogą być prowadzone tylko przez dyplomowanego lekarza.

Reguła 94.1 *Procedury dyscyplinarne powinny być mechanizmami stosowanymi w ostateczności. Konstrukttywne rozwiązywanie konfliktów oraz interakcja wychowawcza mająca na celu uzasadnienie norm, powinny mieć pierwszeństwo względem formalnych dyscyplinarnych rozpraw i kar.*

Reguła 95.4 *Odseparowanie w celach dyscyplinarnych może być nałożone jedynie w wyjątkowych przypadkach, kiedy inne sankcje nie byłyby skuteczne. Takie odseparowanie może trwać przez określony, jak najkrótszy, okres czasu. System w trakcie odseparowania musi zapewniać odpowiedni kontakt z ludźmi, przyznać dostęp do materiałów do czytania oraz, jeśli pogoda na to pozwala, zapewnić każdego dnia co najmniej jedną godzinę ćwiczeń na powietrzu.*

Reguła 95.2 *Kary zbiorowe, kary cielesne, karanie poprzez umieszczanie w ciemnej celi i wszelkie inne formy nieludzkiego i upokarzającego karania są zabronione.*

Reguła 95.6 *Przewinienie nie obejmuje ograniczenia kontaktów z rodziną lub wizyt, chyba że przewinienie to jest związane z takimi kontaktami lub wizytami.*

Reguła 95.7 *Ćwiczenia na mocy Reguły 81 nie powinny być ograniczane w ramach kary dyscyplinarnej.*

Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.

Art. 37 *Państwa-Strony zapewnią, aby:*

a. żadne dziecko nie podlegało torturowaniu bądź okrutnemu, nieludzkiemu czy poniżającemu traktowaniu lub karaniu. Ani kara śmierci, ani kara dożywotniego więzienia bez możliwości wcześniejszego zwolnienia nie może zostać orzeczona wobec osoby w wieku poniżej osiemnastu lat za popełnione przez nią przestępstwa; (...)

c. każde dziecko pozbawione wolności było traktowane humanitarnie i z poszanowaniem wrodzonej godności jednostki ludzkiej, w sposób uwzględniający potrzeby osoby w danym wieku. W szczególności każde dziecko pozbawione wolności zostanie odseparowane od osób dorosłych, jeśli tylko rozwiązanie odwrotne nie będzie uznane za zgodne z najwyższym dobrem dziecka, oraz będzie miało prawo utrzymywać kontakty ze swoją rodziną poprzez korespondencję i wizyty, z wyłączeniem sytuacji wyjątkowych;

d. każde dziecko pozbawione wolności miało prawo do uzyskania niezwłocznego dostępu do prawnej lub innej odpowiedzialnej pomocy, jak również prawo do kwestionowania legalności pozbawienia go wolności przed sądem lub inną kompetentną, niezawisłą i bezstronną władzą oraz domagania się uzyskania decyzji w tej sprawie.

Art. 40 pkt 1 Państwa-Strony uznają prawo każdego dziecka podejrzanego, oskarżonego bądź uznanego winnym pogwałcenia prawa karnego do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka, które umacnia w nim poszanowanie podstawowych praw i wolności innych osób oraz uwzględnia wiek dziecka i celowość sprzyjania jego reintegracji dla podjęcia przez nie konstruktywnej roli w społeczeństwie.

Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]

§ 35 *Niemal we wszystkich miejscach pozbawienia wolności osób nieletnich obowiązują sankcje dyscyplinarne stosowane wobec osób zachowujących się niewłaściwie. W związku z tym Komitet jest szczególnie zaniepokojony umieszczaniem osób nieletnich w warunkach przypominających osadzenie izolacyjne, co może narażać na szwank integralność fizyczną i/lub psychiczną. Komitet uważa, że stosowanie takiego środka musi się wiązać z wyjątkową koniecznością. Umieszczenie osoby nieletniej oddzielnie od innych osób powinno trwać jak najkrócej i – w każdym przypadku – powinno się wiązać z zapewnieniem jej właściwego kontaktu międzyludzkiego, dostępu do lektury oraz przynajmniej jednej godziny dziennie ćwiczeń na świeżym powietrzu. Wszelkim procedurom dyscyplinarnym stosowanym wobec osób nieletnich powinny towarzyszyć formalne zabezpieczenia i właściwa dokumentacja. W szczególności, osoby nieletnie powinny mieć prawo do bycia wysłuchanym odnośnie zarzutu popełnienia przewinienia, a także do odwołania się do wyższej instancji przeciwko wszelkim nałożonym sankcjom; wszystkie szczegóły zastosowanych sankcji powinny zostać odnotowane w rejestrze prowadzonym w każdym ośrodku pozbawienia wolności dla nieletnich.*

Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113

Reguła 66 *Wszelkie środki dyscyplinarne i procedury z nimi związane powinny mieć na celu zapewnienie bezpieczeństwa w życiu społecznym zakładu; nie powinny uwłaczać godności nieletnich i sprzeciwiać się głównym celom postępowania z nieletnimi w zakładzie tj. pogłębieniu u nich poczucia sprawiedliwości, szacunku do siebie samych i do podstawowych praw przysługujących każdemu człowiekowi.*

Reguła 67 *Wszelkie środki dyscyplinarne polegające na okrutnym, nieludzkim lub poniżającym traktowaniu, w tym kary cielesne, umieszczenie w celi pozbawionej światła, przetrzymywanie w izolacie, albo jakiegokolwiek inne karanie mogące powodować zagrożenie dla fizycznego lub psychicznego zdrowia nieletniego, powinny być bezwzględnie zabronione. Podobnie zakazane powinno być zmniejszanie racji żywnościowych oraz odmawianie zezwolenia na kontaktowanie się z członkami rodziny, bez względu na to jakiemu celowi miałyby to służyć. Praca powinna być zawsze postrzegana jako środek wychowawczy i promujący w nieletnim szacunek do samego siebie na drodze przygotowywania go do powrotu do społeczeństwa; nie może ona stanowić kary dyscyplinarnej. Żaden nieletni nie powinien być karany więcej niż raz za to samo przewinienie. Sankcje zbiorowe mają być zakazane.*

Reguła 70 *Dyscyplinarne karanie nieletniego powinno być dozwolone wyłącznie w granicach obowiązującego prawa. Przed wymierzeniem kary dyscyplinarnej należy w wyraźny i zrozumiały sposób poinformować nieletniego o tym, jakie przewinienie jest mu zarzucane oraz przedstawić mu wszelkie możliwości swojej obrony; powinien on mieć prawo do odwołania się do właściwej bezstronnej władzy. Wszystko co dotyczy postępowania dyscyplinarnego powinno być protokolowane.*

Jak zostało wspomniane we wstępie, największe nieprawidłowości będące poniżającym traktowaniem lub karaniem, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji stwierdzili w Zakładzie Poprawczym w Białymstoku.

Przykładem był „rygor” zastosowany wobec wychowanków przebywających w izbach przejściowych, który przypominał niemalże dyscyplinę wojskową. Poniższe opisy, zauważonych podczas wizytacji zachowań, oddają atmosferę panującą wśród wychowanków umieszczonych w izbach przejściowych:

- podczas, gdy do izby wchodził pracownik Zakładu, wychowanek miał obowiązek stać na baczność i wypowiedzieć powitanie: „Dzień dobry Panie strażniku. Wychowanek (imię i nazwisko) melduje się w izbie przejściowej i życzy Panu miłego dnia”. W ocenie wizytujących taka komenda nie niesie za sobą żadnego pedagogicznego uzasadnienia. Jej celem nie jest nauczenie nieletniego dobrych manier ani wypowiedzania zwrotów grzecznościowych, lecz zaznaczenie jego bezwzględnej podległości wobec pracowników;

- wychowankowie podczas pobytu w izbie przejściowej (nowoprzyjęci) przez całą dobę chodzili w piżamach. Nie otrzymywali dresów, w które mogliby się ubrać w ciągu dnia;
- zasadą jest, że w porze dziennej chłopcy nie mogli leżeć na łóżku, mogli jedynie stać, chodzić i siedzieć na krześle;
- w porze nocnej swoje potrzeby fizjologiczne nieletni załatwiali do wiadra, które znajdowało się w izbie;
- jeżeli wychowankowie nie podporządkowali się ściśle wymienionym zasadom postępowania oraz tym zawartym z Regulaminie, byli karani. Jednakże wymierzane środki dyscyplinarne nie znajdowały odzwierciedlenia w przepisach prawnych. Przykładowo w dniu wizytacji, jeden z chłopców umieszczony w izbie przejściowej, z powodu użycia niewłaściwego słownictwa wobec strażnika pozbawiony został wszelkich rzeczy, które znajdowały się na wyposażeniu izby, tj.: łóżka, stołu, krzesła, książek, prasy. Dwie noce spał na podłodze, mając do dyspozycji jedynie koc. Praktyka ta została potwierdzona przez innych wychowanków, którzy również doświadczyli tego typu kary. Nieletni, z którymi rozmawiano, wskazali, że nie mieli dostępu zarówno do prasy, jak i książek. Z całą stanowczością stwierdzić należy, iż takie postępowanie jest niedopuszczalne”.⁶⁷

Ponadto, informacje o złym traktowaniu lub karaniu, które uzyskałi członkowie Krajowego Mechanizmu Prewencji wskazywały m.in. na stosowanie odpowiedzialności zbiorowej (ZP w Laskowcu) lub kar pozaregulaminowych (np. ZP w Studzieńcu). Wysoce niepokojące były sygnały o stosowaniu przemocy fizycznej w postaci popychania, szarpnięcia i bicia przez personel (ZP w Pszczynie, ZP w Laskowcu i ZP w Studzieńcu)⁶⁸.

Wizytujący zalecili również wyeliminowanie ingerencji w intymność nieletnich poprzez zainstalowanie monitoringu obejmującego kącik sanitarny (ZP w Mrozach). Ponadto, za pośrednictwem Kampanii Przeciw Homofobii, przedstawiciele KMP otrzymali informację o karaniu izolacją nieletnich wykazujących zachowania mogące świadczyć o orientacji homoseksualnej. Zalecono wyeliminowanie tego rodzaju praktyk. W ocenie przedstawicieli KMP traktowanie w ten sposób nieletnich jest niedopuszczalne. Karanie nieletnich za różnego rodzaju praktyki mogące świadczyć o ich orientacji seksualnej (np. pisanie miłosnych

⁶⁷ RPO-597667-VII-7020/11006.3/10/JJ.

⁶⁸ Wychowankowie nie chcieli złożyć skargi ani podać szczegółowych informacji na temat zgłaszanej przemocy.

listów do osób tej samej płci) jest nieuzasadnione. Zachowania te nie powinny być traktowane jako przewinienia dyscyplinarne.

Nieletni w większości omawianych zakładów czuli się bezpiecznie i dobrze oceniali kadre pedagogiczną i psychologiczną. Niemniej jednak niektórzy wychowankowie wskazywali na występowanie tzw. drugiego życia (ZP w Laskowcu) i doświadczania przemocy ze strony innych wychowanków (ZP w Mrozach, ZP Studzieńcu, ZP w Pszczynie), a także dostęp do alkoholu lub narkotyków na terenie placówki (ZP w Studzieńcu, ZP w Falenicy).

Do poniżającego traktowania lub karania może prowadzić również umieszczenie na tablicy informacji o ukaraniu danej osoby (ZP w Studzieńcu)⁶⁹ czy umieszczenie wychowanki w izbie izolacyjnej w koszuli zakładowej, bez bielizny (ZP w Falenicy)⁷⁰.

Wizytatorzy zaobserwowali, że często występującym naruszeniem jest stosowanie umieszczania nieletnich w izbach przejściowych jako środka dyscyplinującego (ZP w Falenicy, ZP w Studzieńcu, ZP w Laskowcu).

Dyrektor ZP w Pszczynie poinformował KMP o przeprowadzeniu cyklu szkoleń kadry, aby zapobiec w przyszłości niedozwolonym formom traktowania nieletnich przez personel oraz wydał polecenie zwiększenia nacisku w pracy wychowawczej na zajęcia socjoterapeutyczne, redukujące agresywne zachowania nieletnich wobec swoich kolegów. Szereg działań w celu wyeliminowania powyższych naruszeń podjęli również Dyrektorzy placówek w Mrozach i Laskowcu.

Dyrektor ZP w Studzieńcu wyjaśnił, iż w kwestii zamieszczenia na tablicy ogłoszeń informacji o ukaraniu danej osoby nie zgadza się z opinią KMP. Zdaniem Dyrektora ZP Studzieniec taka praktyka ma charakter prewencyjny i dla wielu chłopców może być formą przestrogi. Wyjaśnił, że jawność procesu karania i nagradzania jest elementem procesu wychowawczego. Dyrektor poinformował również, iż nie było przypadków stosowania izb przejściowych jako środka dyscyplinarnego, a taka informacja mogła wiązać się z niejasnym zapisem w księdze izby.

Dyrektor ZP w Falenicy poinformował przedstawicieli KMP, że w podległej mu placówce tożsamość seksualna wychowanek jest szanowana i akceptowana. Nikt nie stosuje dyskryminujących praktyk odnośnie ich orientacji seksualnej.

⁶⁹ § 32 pkt 12 Regulaminu wychowanków Zakładu Poprawczego w Studzieńcu.

⁷⁰ § 38 ust. 5 Regulaminu Zakładu Poprawczego i Schroniska dla Nieletnich w Warszawie-Falenicy.

c) Stosowanie środków przymusu bezpośredniego

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.

Reguła 90.1 *Personel nie może używać siły wobec młodocianych, za wyjątkiem ostateczności, w samoobronie lub w przypadkach usiłowania ucieczki, fizycznego opierania się nakazowi prawnemu, bezpośredniego ryzyka samookaleczenia, skrzywdzenia innych lub wyrządzenia poważnych szkód własności.*

Reguła 90.2 *Użyta siła musi być na poziomie koniecznego minimum i musi być stosowana przez jak najkrótszy konieczny czas.*

Reguła 93.1 *Jeżeli w bardzo wyjątkowych przypadkach, dany młodociany musi zostać odseparowany od innych z powodów bezpieczeństwa, decyzja w tej sprawie jest podejmowana przez właściwą władzę na podstawie jasnych procedur ustanowionych przez prawo krajowe, określających naturę odizolowania, jego maksymalny czas trwania oraz podstawy, na których zostało nałożone.*

Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nietletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113

Reguła 64 *Środki przymusu i użycie siły może nastąpić tylko wyjątkowo, kiedy wszystkie inne sposoby opanowania sytuacji zostały wyczerpane i okazały się bezskuteczne, i tylko wówczas gdy użycie ich znajduje wyraźną podstawę w przepisach prawa. Środki te nie powinny powodować poniżenia lub upokorzenia nietletniego, a ich stosowanie ma trwać możliwie jak najkrócej. Na polecenie kierownika zakładu można posłużyć się tymi środkami w celu zapobieżenia samouszkodzeniom nietletnich, ranieniu innych oraz dokonaniu poważnych zniszczeń mienia. W takich wypadkach kierownik zakładu powinien niezwłocznie porozumieć się z personelem służby zdrowia i innymi właściwymi pracownikami oraz powiadomić o zdarzeniu wyższą władzę administracyjną.*

Ustawa o postępowaniu w sprawach nietletnich

Art. 95a § 4 *Wobec nietletniego można stosować następujące środki przymusu bezpośredniego:*

- 1) *siłę fizyczną;*
- 2) *umieszczenie w izbie izolacyjnej;*
- 3) *założenie pasa obezwładniającego lub kaftana bezpieczeństwa.*

§ 5 Środki przymusu bezpośredniego, o których mowa w § 4 pkt 2 i 3 stosuje się wyłącznie wobec nieletniego umieszczonego w zakładzie poprawczym lub schronisku dla nieletnich, jedynie w przypadku, o którym mowa w § 1 pkt 1 (usiłowanie targnięcia się nieletniego na życie lub zdrowie własne albo innej osoby).

Art. 95b § 3 Nieletniego, wobec którego zastosowano środek przymusu bezpośredniego, poddaje się niezwłocznie badaniu lekarskiemu.

Nieprawidłowości w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego stwierdzono m.in. w:

- ZP i SdN w Falenicy – umieszczenie wychowanki w izbie izolacyjnej z powodu niszczenia mienia;
- ZP w Laskowcu – niezachowanie wymaganych procedur polegających na poddaniu badaniu lekarskiemu wychowanka, wobec którego stosowano kaftan bezpieczeństwa;
- ZP w Białymstoku – używanie kasku ochronnego, którego stosowanie wobec nieletnich jest zabronione.

Dyrektorzy ZP w Falenicy i w Laskowcu pozytywnie ustosunkowali się do zaleceń dotyczących ww. nieprawidłowości.

d) Prawo do informacji

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zasada 13 Każdej osobie w momencie jej zatrzymania, jak również rozpoczęcia aresztowania lub uwięzienia, bądź też niezwłocznie po tej chwili, organ odpowiedzialny za zatrzymanie, aresztowanie lub uwięzienie przekazuje informację o jej prawach, jak też wyjaśnienie tych praw oraz informację o sposobach korzystania z nich.

Zasada 33 Osoba aresztowana lub uwięziona, bądź jej obrońca, będą mieli prawo do składania do organów odpowiedzialnych za administrację miejsca przetrzymywania i do ich organów zwierzchnich, a także, gdy będzie to potrzebne, do właściwych organów, którym powierzone są kompetencje odwoławcze oraz kompetencje do podejmowania środków zaradczych, wniosków i skarg dotyczących traktowania tej osoby, w szczególności w przypadkach tortur lub innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania.

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi

Reguła 33.1 *Młodociani mają być informowani, w sposób dla nich zrozumiały i zrozumiałym językiem, o sposobie wykonywania sankcji lub środków jakie na nich nałożono oraz o ich prawach i obowiązkach związanych z wykonywaniem sankcji lub środków.*

Reguła 62.3 *W chwili przyjęcia, regulamin instytucji oraz prawa i obowiązki młodocianego powinny zostać objaśnione w języku zrozumiałym dla niego oraz w zrozumiały sposób.*

Reguła 62.4 *Powiadomienie o umieszczeniu młodocianego w placówce, informacje na temat zasad regulujących funkcjonowanie instytucji oraz wszelkie inne istotne informacje mają zostać niezwłocznie przekazane rodzicom lub opiekunom prawnym młodocianego.*

Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]

§ 36 *Skuteczne zażalenia i procedury inspekcyjne są podstawowymi gwarancjami przeciwko złemu traktowaniu w ośrodkach dla nieletnich. Osoby nieletnie powinny mieć możliwość złożenia zażalenia zarówno w ramach, jak i poza systemem administracyjnym danego ośrodka; ponadto osoby nieletnie powinny być upoważnione do poufnego kontaktowania się z właściwą władzą. Komitet przywiązuje także szczególne znaczenie do regularnych wizytacji ośrodków dla nieletnich przez niezależne organy (na przykład komitet wizytacyjny lub sędziego) uprawnione do przyjmowania – i ewentualnego podejmowania dalszych kroków – zażaleń osób nieletnich, a także dokonywania inspekcji warunków zakwaterowania i pomieszczeń.*

Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113

Reguła 24 *Każdy nieletni powinien w chwili przyjęcia otrzymać tekst regulaminu zakładu oraz pisemne określenie praw i obowiązków w zrozumiałym języku, jak również adresy władz właściwych do rozpoznania jego skarg oraz publicznych i prywatnych agend i organizacji udzielających pomocy prawnej. Tym nieletnim, którzy nie umieją czytać albo nie potrafią zrozumieć języka pisanego, informacje te należy przekazać w sposób w pełni dla nich jasny.*

Reguła 25 *Każdemu nieletniemu należy pomóc w zrozumieniu przepisów regulujących wewnętrzną organizację zakładu, cele i sposoby udzielania opieki, uwarunkowania i zasady postępowania dyscyplinarnego, dozwolone sposoby uzyskiwania informacji i składania skarg oraz wszystkie inne kwestie, których poznanie potrzebne mu jest do pełnej znajomości jego praw i obowiązków w czasie przebywania w zakładzie.*

Reguła 62 *Nieletniemu należy zapewnić możliwość bieżącego dostępu do wiadomości za pośrednictwem gazet, czasopism i innych publikacji, radia i programów telewizyjnych oraz filmów, a także przez przyjmowanie przedstawicieli działających zgodnie z prawem klubów i organizacji, w których działalności jest zainteresowany.*

Reguła 75 *Każdy nieletni powinien mieć możliwość przedłożenia próśb i skarg kierownikowi zakładu lub jego upoważnionemu przedstawicielowi.*

Reguła 76 *Każdy nieletni powinien mieć prawo do składania drogą urzędową próśb lub skarg, bez cenzurowania ich treści, do administracji centralnej, władz sądowych lub innych kompetencyjnych władz i powinien otrzymać bez zwłoki informacje o udzielonej odpowiedzi.*

Reguła 78 *Każdy nieletni powinien mieć prawo do zwrócenia się o pomoc przy przedstawianiu skargi do członków swojej rodziny, doradcy prawnego, członków grup działających na rzecz praw człowieka lub, jeśli to możliwe, do innych osób. Nieletnim nie umiejącym pisać należy udzielić pomocy w zwracaniu się do służb lub agend publicznych lub prywatnych i organizacji świadczących pomoc prawną albo właściwych do przyjmowania skarg.*

Jednym z czynników wpływających na poczucie bezpieczeństwa osób pozbawionych wolności jest znajomość przysługujących im praw, zasad funkcjonowania placówki, a także instytucji, do których można zwrócić się w sytuacji złego traktowania. W ocenie przedstawicieli KMP informacje powinny być ogólnodostępne, bez konieczności zwracania się o ich udostępnienie do kadry placówki.

Badanie wskazanych powyżej kwestii w wizytowanych zakładach poprawczych oraz schroniskach dla nieletnich wykazały, że nieletni mają dostęp do informacji o instytucjach stojących na straży przestrzegania ich praw. W kontrolowanych placówkach adresy wspomnianych instytucji wywieszane były na tablicach lub w gablotach w miejscach dostępnych dla wychowanków. Wyjątkiem był ZP i SdN w Falenicy,

bowiem adresy instytucji wywieszono w pokoju wychowawcy, tym samym nie były ogólnodostępne, oprócz tego w regulaminie tej placówki dostrzeżono niewłaściwy zapis następującej treści: *Na prośbę wychowanki dyrektor udostępnia jej adresy instytucji powołanych do przestrzegania praw człowieka*. W ZP w Mrozach wizytujący zauważyli brak adresów np. do Rzecznika Praw Dziecka, jednakże kierownictwo poinformowało, że dane te były dostępne dla wychowanków, ale w związku z przeprowadzanymi remontami zapomniano o ponownym ich zawieszeniu.

Informacje o przysługujących nieletnim prawach i obowiązkach również były dostępne w omawianych placówkach. W wyniku rozmów przeprowadzonych przez przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji z nieletnimi ustalono, że nieletni w większości wiedzą, w którym miejscu dostępny jest regulamin, jeżeli zechcą ponownie się z nim zapoznać. Nie wszyscy rozmówcy natomiast potrafili wskazać osobę, do której mogą zwrócić się w razie niesłusznego ukarania (np. ZP w Mrozach). Są to niepokojące sygnały, które wskazują na konieczność ustalenia w tego typu placówkach, jasnego i zrozumiałego trybu odwołania się od wymierzonej kary, o którym następnie będą pouczeni wychowankowie.

W niniejszym raporcie warto również wskazać, iż w dniu 13 kwietnia 2010 r. Rzecznik skierował kolejne wystąpienie⁷¹ do Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości w sprawie przygotowania przez resort sprawiedliwości informatora dla wychowanków umieszczonych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich, w którym zostaną zawarte informacje o sytuacji prawnej nieletniego, jego prawach i obowiązkach oraz instytucjach, do których może się zwrócić w sytuacji, gdy przysługujące mu prawa są łamane. W odpowiedzi z dnia 19 maja 2010 r. na wcześniejsze wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich w tej sprawie, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości poinformował, iż Ministerstwo Sprawiedliwości planuje opracować standardowy wzór informacji o prawach i obowiązkach nieletniego na potrzeby wszystkich zakładów dla nieletnich. Ponadto, zostanie określony sposób rozpowszechniania tej informacji wśród nieletnich, uwzględniający potrzebę zapewnienia stałego dostępu do niej. Ujednoliceniu mają również ulec inne dokumenty dotyczące pobytu nieletnich w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich np. regulamin izby przejściowej i regulamin izby izolacyjnej. Prace nad wprowadze-

⁷¹ RPO-603898-VII/10.

niem tych regulacji nie zostały jeszcze zakończone. Proces opracowania standardowego wzoru takiej informacji oraz ujednoczenia niektórych dokumentów dotyczących pobytu nieletnich w podległych placówkach jest monitorowany przez przedstawicieli KMP.

e) Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym – ochrona więzi rodzinnych

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zasada 15 Osoba aresztowana lub uwięziona nie będzie pozbawiona kontaktu ze światem zewnętrznym, w szczególności z rodziną lub obrońcą, przez okres dłuższy niż kilka dni.

Zasada 16 Jeśli osoba aresztowana lub uwięziona jest nieletnia lub nie jest w stanie zrozumieć swoich uprawnień, właściwy organ z własnej inicjatywy podejmie się powiadomienia, o którym mowa jest w niniejszej zasadzie. Szczególną wagę przykładać się będzie do powiadomienia rodziców lub opiekunów.

Zasada 19 Osoba aresztowana lub uwięziona będzie miała prawo do widzeń oraz do utrzymania korespondencji, w szczególności z członkami swojej rodziny, oraz będą jej przyznane odpowiednie możliwości kontaktowania się ze światem zewnętrznym, na rozsądnych warunkach oraz z uwzględnieniem ograniczeń określonych przez przepisy prawa lub zgodne z prawem regulacje.

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi

Reguła 32 Wykonywanie wspólnotowych sankcji lub środków alternatywnych w jak największym stopniu musi respektować istniejące konstruktywne sieci społeczne osób młodocianych oraz relacje z ich rodzinami.

Reguła 83 Nieletni mają mieć możliwość porozumiewania się listownie – bez ograniczenia liczby listów, oraz jak najczęściej to możliwe, przez telefon lub za pomocą innych form komunikacji, ze swoimi rodzinami, innymi osobami i przedstawicielami zewnętrznych organizacji oraz otrzymywania regularnych wizyt tych osób.

Reguła 84 Uzgodnienia dotyczące wizyt powinny umożliwiać młodocianym utrzymanie i rozwój relacji rodzinnych w możliwie jak najbardziej normalny sposób oraz zapewniać możliwości reintegracji społecznej.

Reguła 85.1 *Władze instytucji mają asystować młodocianym w utrzymywaniu adekwatnego kontaktu ze światem zewnętrznym i dostarczać im odpowiednie środki w tym celu.*

Reguła 86.1 *W ramach normalnego systemu, młodociani mają mieć możliwość korzystania z regularnych okresów przepustki, z eskortą lub samodzielnie. Ponadto młodociani mają możliwość opuszczania instytucji z powodów humanitarnych.*

Reguła 86.2 *Jeżeli nie praktykuje się regularnych przepustek, należy wprowadzić przepis dla dodatkowych długoterminowych wizyt członków rodziny lub innych osób, które mogą pozytywnie wpłynąć na rozwój młodocianego.*

Wzorcowe reguły Minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich

Zasada nr 26.5 *Dla dobra nieletniego przebywającego w zakładzie powinno się umożliwiać odwiedzanie go jego rodzicom lub opiekunom.*

Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]

§ 34 *Komitet przywiązuje duże znaczenie do utrzymywania dobrego kontaktu ze światem zewnętrznym przez wszystkie osoby pozbawione wolności. Wiodącą zasadą jest promowanie kontaktu ze światem zewnętrznym; jakiegokolwiek ograniczenia takich kontaktów powinny opierać się wyłącznie na uzasadnionych względach bezpieczeństwa lub względach związanych z dostępnymi środkami. Aktywne promowanie takich kontaktów może być szczególnie korzystne dla osób nieletnich pozbawionych wolności, z których wiele ma problemy związane z zachowaniem się powiązane z deprawacją emocjonalną lub brakiem umiejętności społecznych. Komitet pragnie także podkreślić, że kontakt osoby nieletniej ze światem zewnętrznym nie powinien być nigdy ograniczony lub wyłączony jako środek dyscyplinarny.*

Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113

Reguła 59 *Nieletniemu należy pozwalać na utrzymanie łączności z rodziną, przyjaciółmi i innymi osobami lub przedstawicielami godnych zaufania organizacji, otrzymywać przepustki w celu odwiedzania domu i rodziny, a nadto dostawać specjalne pozwolenie na opuszczanie zakładu w celu pobierania nauki, w sprawach zawodowych i z innych ważnych powodów.*

Reguła 60 *Każdy nieletni powinien mieć prawo do regularnego i częstego przyjmowania odwiedzin, w zasadzie raz w tygodniu, nie rzadziej wszakże niż raz w miesiącu, powinny one obejmować rodzinę i obrońcę, i odbywać się w warunkach zapewniających poczucie prywatności i zbliżenia oraz możliwość swobodnej wymiany myśli.*

Reguła 61 *Każdy nieletni powinien mieć prawo, przy czym, jeśli zachodzi potrzeba należy mu w jego realizowaniu udzielić pomocy, do utrzymania kontaktu listowego lub telefonicznego co najmniej 2 razy w tygodniu z osobą przez niego wybraną, chyba, że zostało mu ono odebrane na drodze prawnej. Każdy nieletni powinien mieć prawo otrzymywania korespondencji.*

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109 zez zm.)

Art. 66 § 3 *Korespondencja nieletniego umieszczonego w placówce, zakładzie lub schronisku dla nieletnich, o których mowa w § 1, z wyjątkiem korespondencji z organami państwowymi i samorządowymi, w szczególności z Rzecznikiem Praw Obywatelskich i z Rzecznikiem Praw Dziecka oraz organami powołanymi na podstawie ratyfikowanych w drodze ustawy przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka, może być kontrolowana przez dyrektora zakładu, placówki lub schroniska bądź przez upoważnionego przez niego pracownika pedagogicznego, wyłącznie w przypadkach powzięcia uzasadnionego podejrzenia, iż zawiera ona treści godzące w porządek prawny, bezpieczeństwo zakładu, placówki lub schroniska, w zasady moralności publicznej bądź może wpłynąć niekorzystnie na przebieg toczącego się postępowania lub resocjalizacji nieletniego. W razie stwierdzenia takich treści korespondencji nie doręcza się, powiadamiając o tym nieletniego oraz sąd rodzinny wykonujący orzeczenie, podając powody tej decyzji. Nieletniego poucza się o prawie do złożenia zażalenia, o którym mowa w art. 38. Zatrzymaną korespondencję włącza się do akt osobowych nieletniego.*

§ 4 *Dyrektor zakładu, placówki lub schroniska, o których mowa w § 1, może ograniczyć lub zakazać kontaktów nieletniego z osobami spoza zakładu, placówki lub schroniska dla nieletnich wyłącznie w przypadku, gdy kontakt ten stwarzałby zagrożenie dla porządku prawnego, bezpieczeństwa zakładu, placówki lub schroniska bądź może wpłynąć niekorzystnie na przebieg toczącego się postępowania lub proces resocjalizacji nieletniego.*

Istotną gwarancją ochrony przed złym taktowaniem jest prawidłowo realizowane prawo nieletnich do kontaktu ze światem zewnętrznym. W tym miejscu należy podkreślić obowiązek administracji tego typu placówek do ochrony więzi rodzinnych nieletnich. W większości wizytowanych zakładów poprawczych nieletni mieli możliwość odwiedzin z najbliższą rodziną bez ograniczeń. Podczas rozmów nieletni nie zgłaszali problemów związanych z odwiedzinami. Jednakże pojawiały się niepokojące sygnały wskazujące na to, iż prawo nieletnich do kontaktu ze światem zewnętrznym może być naruszane. Mowa tutaj m. in. o uwagach zgłoszonych przez nieletnich w trakcie rozmów z członkami Krajowego Mechanizmu Prewencji w ZP w Białymstoku i ZP w Laskowcu. Uwagi dotyczyły praktyki udzielania zgody na odwiedziny wyłącznie rodzicom, co stanowi nadmierne ograniczenie, nieznajdujące potwierdzenia w przepisach. Ponadto, w ZP w Laskowcu osobą upoważnioną do decydowania o kontaktach nieletniego ze środowiskiem otwartym jest wychowawca, co w ocenie KMP jest zbyt daleko idącym uprawnieniem. Natomiast w Regulaminie nie określono prawa do kontaktów z rodziną nieletnich umieszczonych w izbie przejściowej.

Naruszeniem omawianego w tym punkcie prawa nieletnich, jest również praktyka kontrolowania wszystkich listów nieletnich, której stosowanie stwierdzono podczas wizytacji w placówkach w Laskowcu, Falenicy, Białymstoku i Mrozach. Należy zaznaczyć, że całkowicie niedopuszczalne jest kontrolowanie korespondencji nieletnich adresowanej do instytucji takich jak Rzecznik Praw Dziecka czy Rzecznik Praw Obywatelskich, co stwierdzono w ZP w Mrozach.

Godząca w ochronę więzi rodzinnych była również praktyka stwierdzona przez przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji w Zakładzie Poprawczym w Białymstoku – nieletni z jednej z grup, tzw. grupy readaptacyjnej, mieli ograniczony kontakt telefoniczny z rodzicami. Wychowanek miał prawo przeprowadzić w ciągu dnia tylko jedną rozmowę telefoniczną, której czas trwania nie mógł przekraczać 5 minut.

Zalecenia KMP mające na celu usunięcie ww. nieprawidłowości zostały zrealizowane zgodnie z wyjaśnieniami Dyrektorów Zakładów w Laskowcu, Mrozach i Falenicy. Dyrektor ZP w Białymstoku zanełował zalecenia Krajowego Mechanizmu Prewencji. Poinformował, że przepisy u.p.n. w zakresie udzielania widzeń i kontroli korespondencji są przestrzegane i nie planuje wprowadzenia w tym względzie żadnych zmian.

f) Prawo do opieki medycznej**Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.**

Zasada 24 *Osobie aresztowanej lub uwięzionej, tak szybko po przyjęciu do miejsca aresztowania lub uwięzienia, jak będzie to możliwe zostanie zaproponowane odpowiednie badanie lekarskie, a później, kiedy będzie to potrzebne, zapewniona opieka medyczna i leczenie. Opieka medyczna i leczenie zostaną zapewnione bezpłatnie.*

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi

Reguła 62.5 *Jak najszybciej po przyjęciu do placówki młodociany ma zostać poddany badaniom lekarskim, założony ma zostać rejestr medyczny oraz należy rozpocząć leczenie wszelkich chorób czy obrażeń.*

Reguła 69.2 *Zdrowie młodocianych pozbawionych wolności powinno być chronione zgodnie z uznanymi standardami lekarskimi mającymi zastosowanie do młodocianych w szerszej społeczności.*

Reguła 70.1 *Szczególną uwagę należy poświęcić zagrożeniom zdrowia związanym z pozbawieniem wolności.*

Reguła 70.2 *Szczególne strategie należy opracować i wdrożyć w celu zapobiegania samobójstwom i samookaleczeniu się przez młodocianych, szczególnie w trakcie początkowego okresu zatrzymania, segregacji i innych okresów rozpoznanych jako okresy wysokiego ryzyka.*

Reguła 71 *Młodociani powinni otrzymywać profilaktyczną opiekę medyczną i edukację w zakresie zdrowia.*

Reguła 75 *Opieka zdrowotna w instytucjach dla nieletnich nie powinna ograniczać się do leczenia chorych pacjentów, ale powinna być rozszerzona na medycynę społeczną i profilaktykę oraz nadzorowanie żywienia.*

Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]

§ 40 *Ponadto, jest rzeczą oczywistą, że wszyscy nieletni pozbawieni wolności powinni mieć możliwość poufnego kontaktu z lekarzem w każdym czasie, bez względu na reżim (także dyscyplinarne umieszczenie w izolacie), jakiemu zostali poddani. Należy także zapewnić odpowiedni dostęp do specjalistycznej opieki zdrowotnej, włącznie z dentystą.*

§ 41 *Rola służby zdrowia w każdym miejscu pozbawienia wolności nie powinna ograniczać się do leczenia pacjentów z dolegliwościami; powinna natomiast obejmować także zadania związane z medycyną społeczną i profilaktyką. W związku z tym Komitet pragnie podkreślić dwa aspekty o szczególnym znaczeniu dla nieletnich pozbawionych wolności, mianowicie kwestię odżywiania oraz zapewnienie edukacji zdrowotnej. Personel służby zdrowia powinien odgrywać aktywną rolę w monitorowaniu jakości jedzenia podawanego nieletnim. Jest to szczególnie istotne dla nieletnich, którzy nie zakończyli jeszcze okresu wzrostu. W ich przypadku konsekwencje niewłaściwego odżywiania mogą dać znać o sobie wcześniej i być poważniejsze niż u osób, które osiągnęły pełną dojrzałość fizyczną. Wiadomo także, iż osoby nieletnie pozbawione wolności mają skłonność do podejmowania ryzykownych zachowań, szczególnie w odniesieniu do używek (w tym alkoholu) i seksu. W konsekwencji, zapewnienie edukacji zdrowotnej dla osób młodych jest istotnym elementem programu profilaktycznej opieki zdrowotnej. Program taki powinien obejmować w szczególności informacje o ryzyku związanym z korzystaniem z używek oraz chorobami zakaźnymi.*

Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113

Reguła 49 *Każdy nieletni powinien być objęty należytą opieką lekarską, zapobiegawczą oraz leczniczą, w tym dentystryczną, okulistyczną i w zakresie zdrowia psychicznego, a także ma otrzymywać przepisane mu leki i specjalną dietę.*

Zgodnie z ustaleniami Krajowego Mechanizmu Prewencji prawo nieletnich do opieki medycznej w wizytowanych w 2010 r. zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich było w pełni respektowane. Nieletni mieli zapewnioną prawidłową opiekę lekarską. W placówkach zatrudnieni byli zarówno lekarze rodzinni, jak i innych specjalizacji. W ośrodkach przeznaczonych dla dziewcząt zatrudniony był ginekolog. W rozmowach indywidualnych większość wychowanków nie zgłaszała uwag i oceniała opiekę lekarską jako dobrą.

g) Oddziaływania wychowawcze i terapeutyczne**Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi**

Reguła 50.1 *Pozbawieni wolności młodociani mają mieć zagwarantowany szereg konstruktywnych rodzajów działalności i interwencji zgodnie z indywidualnym ogólnym planem, który ma na celu postęp poprzez stosowanie mniej restrykcyjnych systemów i przygotowanie do wypuszczenia na wolność oraz ponowną reintegrację społeczną. Te rodzaje działalności mają promować fizyczne i psychiczne zdrowie młodocianych, ich szacunek do siebie samych i poczucie odpowiedzialności oraz rozwijać u nich postawy i umiejętności, które ochronią ich przed powrotem do przestępczości.*

Reguła 77 *Działania w ramach systemu powinny mieć na celu edukację, rozwój osobisty i społeczny, szkolenie zawodowe, resocjalizację i przygotowanie do wyjścia na wolność. Mogą obejmować:*

- p. kształcenie;*
- q. szkolenie zawodowe;*
- r. pracę i terapię zajęciową;*
- s. szkolenie obywatelskie;*
- t. szkolenie z umiejętności społecznych i kompetencji;*
- u. zarządzanie agresją;*
- v. terapię uzależnień;*
- w. terapię indywidualną i grupową;*
- x. wychowanie fizyczne i sport;*
- y. kształcenie trzeciego stopnia i wyższe;*
- z. regulowanie długów;*
- aa. programy sprawiedliwości naprawczej i naprawiania popełnionych przestępstw;*
- bb. kreatywne sposoby spędzania wolnego czasu i hobby;*
- cc. działania poza instytucją w społeczności, przepustki dzienne i inne formy zwolnienia; oraz*
- dd. przygotowanie do wyjścia na wolność i dalsza opieka.*

Wzorcowe reguły Minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich

Zasada 26.1 *Zadaniem wychowawczym i kierującym postępowaniem z nieletnim umieszczonym w zakładzie jest: zapewnienie mu opieki, ochrony i kształcenia oraz umożliwienie nabycia umiejętności zawodowych, tak aby pomóc mu w pełnieniu konstruktywnej i produktywnej roli w społeczeństwie.*

Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]

§ 28 Zdaniem Komitetu, wszyscy nieletni pozbawieni wolności w związku z oskarżeniem lub skazaniem za przestępstwo kryminalne powinni być osadzani w ośrodkach detencyjnych specjalnie przeznaczonych dla osób w tym wieku, dostosowanych do ich potrzeb oraz zatrudniających osoby przeszkolone w postępowaniu z młodymi osobami. Ponadto opieka nad nieletnimi pozbawionymi wolności wymaga szczególnych starań w celu zmniejszenia ryzyka długofalowego niedostosowania społecznego. W tym celu należy przyjąć podejście multidyscyplinarne, bazujące na umiejętnościach całej gamy specjalistów (włącznie z nauczycielami, instruktorami i psychologami), w celu reagowania na indywidualne potrzeby nieletnich w bezpiecznym środowisku wychowawczym i socjoterapeutycznym.

Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113

Reguła 54 Zakłady dla nieletnich powinny mieć opracowane specjalistyczne programy zapobiegania i leczenia uzależnieniom od środków odurzających, realizowane przez odpowiednio przeszkolony personel. Programy te powinny być dostosowane do wieku, płci i potrzeb nieletnich. Nieletni uzależnieni od narkotyków lub alkoholu powinni mieć dostęp do specjalistycznej placówki detoksykacyjnej i być objęci fachowym leczeniem odwykowym.

Reguła 79 Wszyscy nieletni powinni korzystać z ułatwień pomagających im w powrocie do społeczeństwa, życia w rodzinie, do nauki lub pracy po zwolnieniu. W tym celu należy stworzyć rozmaite sposoby postępowania, jak wcześniejsze zwolnienie i prowadzenie specjalnych kursów przygotowawczych.

Wachlarz oddziaływań terapeutycznych i wychowawczych w wizytowanych zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich w ocenie Krajowego Mechanizmu Prewencji jest szeroki i urozmaicony. Przykładem jest ZP w Laskowcu, w którym prowadzona jest m.in. socjoterapia, arteterapia, hipoterapia i trening zastępowania agresji. Interesującym rozwiązaniem jest zorganizowanie alternatywnych do lekcji zajęć dla wychowanków w ZP w Białymstoku, którzy ukończyli 18 r. życia i zrezygnowali z uczęszczania do szkoły. Oddziaływania te skupiają się przede wszystkim na treningu podstawowych umiejętności z zakresu edukacji i umiejętności praktycznych, połączonych z elementami wysiłku fizycznego, wiedzy o świecie, rozwijaniu zdolności manualnych i rozrywkowych.

Niemniej jednak w tym samym Zakładzie członkowie KMP stwierdzili nieprawidłowości w omawianej kwestii. Niepokój przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji wzbudziły zasady funkcjonowania tzw. grupy readaptacyjnej oraz uboga oferta zajęć profilaktycznych. „Niewątpliwie jest to grupa, w której obowiązują najbardziej rygorystyczne zasady, co wyraża się również w samym wyglądzie pomieszczeń (surowy wystrój, tylko niezbędne wyposażenie). Wychowankowie noszą czerwone uniformy celem zaznaczenia ich odrębności i większego poziomu demoralizacji. Mogą wychodzić na świeże powietrze tylko raz w tygodniu. Otrzymują jedną parę skarpet i bielizny na miesiąc (bez możliwości wymiany), w związku z czym w czasie prania i suszenia zmuszeni są chodzić bez bielizny. W sypialniach nie mogą posiadać żadnych osobistych rzeczy. Podczas kąpieli używają tylko szarego mydła. Pozbawieni są możliwości korzystania z własnych środków do utrzymania higieny osobistej. Uczestnictwo w dodatkowych zajęciach jest ograniczane do minimum (np. raz w tygodniu zajęcia świetlicowe, socjoterapeutyczne, czytelnia oraz możliwość skorzystania z sali gimnastycznej, ale tylko wtedy jeżeli po jej wcześniejszym sprzątnięciu pozostanie na to czas). Rozmowy z wychowankami oraz analiza rozkładu dnia potwierdziły sztywny sposób określania godziny poszczególnych zajęć, które w głównej mierze polegają na wykonywaniu dyżurów i prac porządkowych (nawet w niedzielę). W tej grupie nie można również korzystać w pełni z nagród przewidzianych rozporządzeniem w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich. Telewizję mogą oglądać tylko wychowankowie z dobrym zachowaniem, raz w tygodniu”⁷².

h) Prawo do nauki

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zasada 28 *Osoba aresztowana lub uwięziona będzie miała prawo uzyskać, w ramach ograniczeń wynikających z dostępnych środków, jeśli środki takie będą pochodzić ze źródeł publicznych, stosowne ilości materiałów edukacyjnych, kulturalnych i informacyjnych, z uwzględnieniem rozsądnych warunków mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa i porządku w miejscu aresztowania lub uwięzienia.*

⁷² RPO-597667-VII/10, pismo z dnia 21 lipca 2010 r.

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi

Reguła 78.4 *Młodociani mają dysponować możliwością kontynuowania nauki lub szkolenia zawodowego podczas pobytu w placówce, a ci, którzy nie zdobyli wykształcenia na poziomie obowiązkowym mogą być zobowiązani do ukończenia szkoły.*

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji roku szkolnego w szkołach w zakładach poprawczych i w schroniskach dla nieletnich (Dz. U. Nr 188, poz. 1947)

§ 7 *Wychowankowi umieszczonemu w izbie przejściowej zakładu poprawczego lub schroniska dla nieletnich, a także w grupie schroniska interwencyjnego, szkoła zapewnia udział w zajęciach dydaktyczno-wychowawczych organizowanych dla ogółu wychowanków, a w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa – w zajęciach indywidualnych, według ustalonego przez dyrektora szkoły tygodniowego rozkładu zajęć.*

Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113

Reguła 38 *Każdy nieletni w wieku szkolnym ma prawo do edukacji odpowiadającej jego potrzebom i zdolnościom, mającej przygotować go do powrotu do społeczeństwa. Jeśli to tylko możliwe nieletni powinien uczęszczać do szkoły poza zakładem; zawsze powinien pobierać naukę od wykwalifikowanych nauczycieli i według programu przyjętego przez ogólny system oświaty istniejący w kraju, tak aby mógł bez trudności kontynuować naukę szkolną po zwolnieniu. Administracja zakładu powinna zwracać uwagę na kwestię nauki nieletnich obcego pochodzenia albo mających szczególne kulturowe lub etniczne potrzeby. Nieletni analfabeci lub mający trudności w pojmowaniu lub uczeniu się mają prawo do nauki w szkole specjalnej.*

Reguła 41 *W każdym zakładzie powinna znajdować się biblioteka odpowiednio zaopatrzona w książki dydaktyczne i rozrywkowe oraz czasopisma dla młodzieży; nieletnich należy zachęcać do korzystania z niej i im to ułatwiać.*

Reguła 42 *Każdy nieletni powinien mieć prawo do kształcenia zawodowego w dziedzinach, które przygotowują go do późniejszego zatrudnienia.*

W oparciu o ustalenia dokonane na podstawie czynności przeprowadzanych przez przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji należy stwierdzić, iż w większości placówek prawo nieletnich do nauki jest przestrzegane. Placówki prowadzą nauczanie na poziomie szkoły gimnazjalnej i/lub szkoły podstawowej. Ponadto, posiadają bogatą ofertę zajęć warsztatowych (w ramach nauczania w zasadniczej szkole zawodowej lub kursów zawodowych) przygotowujących nieletnich do wykonywania danego zawodu.

Należy jednak wskazać, iż naruszenie prawa do nauki przedstawiciele KMP stwierdzili w ZP w Białymstoku. Wychowankowie przebywający w izbach przejściowych (od 1 do 4 miesięcy) nie mieli możliwości realizowania obowiązku szkolnego. Natomiast w księgach ewidencji w ZP w Falenicy brakowało informacji dotyczących prowadzonych oddziaływań i realizacji obowiązku szkolnego, co wzbudziło wątpliwości wizytujących, czy prawo nieletnich przebywających w izbach przejściowych w tym zakresie było przestrzegane.

Dyrektor ZP w Falenicy poinformował, iż zobowiązał pracowników pedagogicznych do rejestrowania prowadzonych wobec wychowanek oddziaływań m.in. realizacji obowiązku szkolnego. Dyrektor ZP w Białymstoku zaprzeczył, aby dochodziło do naruszeń w tym zakresie – stwierdził, iż nieletni, którzy przebywają w izbie przejściowej realizują obowiązek szkolny.

i) Prawo do wykonywania praktyk religijnych

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi

Reguła 87.1 *Wolność myśli, sumienia i wyznania młodocianych powinna być respektowana.*

Reguła 87.2 *Instytucjonalny reżim powinien być zorganizowany w takim stopniu, w jakim możliwe jest praktykowanie przez młodocianych ich religii i przekonań, uczestnictwo w nabożeństwach lub spotkaniach prowadzonych przez upoważnionych przedstawicieli religii i wyznań, przyjmowanie wizyt prywatnych przedstawicieli religii lub wyznań oraz posiadanie ksiąg lub materiałów informacyjnych dotyczących ich religii lub przekonań.*

Reguła 87.3 *Młodociani nie mogą być zmuszani do praktykowania religii, wyznania, uczestnictwa w nabożeństwach religijnych lub spotkaniach, udziału w praktykach religijnych lub akceptowania wizyt przedstawicieli którejkolwiek religii lub wyznania.*

Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.

Art. 14 pkt 1 *Państwa-Strony będą respektowały prawo dziecka do swobody myśli, sumienia i wyznania.*

Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113

Reguła 48 *Każdemu nieletniemu należy pozwolić na zaspokojenie potrzeb jego życia religijnego i duchowego, w szczególności na uczestniczenie w obrzędach i zebraniach religijnych w zakładzie albo na własne modlitwy i czynności obrzędowe zgodnie z wyznawaną religią, oraz na posiadanie księжек i przedmiotów kult. Jeśli w zakładzie przebywa wystarczająca liczba nieletnich jednego wyznania, należy powołać jednego lub więcej przedstawicieli tego wyznania, mających odpowiednie kwalifikacje, aby odprawiali dla nich odpowiednie obrzędy i udzielali i prośbę zainteresowanych indywidualnych postug religijnych. Każdy nieletni powinien mieć prawo do przyjmowania wizyt duchownych wskazanego przez siebie wyznania, do uczestniczenia w obrzędach, ale także do nieuczęszczania w nich i do swobody odmowy poddawania się religijnej edukacji i indoktrynacji.*

Ważnym aspektem wychowania i resocjalizacji jest zwrócenie uwagi na kwestię wolności myśli i wyznania. Obowiązkiem kadry zakładów poprawczych oraz schronisk dla nieletnich jest taka organizacja zajęć, która uwzględni prawo nieletnich do wykonywania praktyk religijnych, jak również prawo do odmowy udziału w tych praktykach. W omawianych placówkach pojawiły się naruszenia tego prawa poprzez nieumożliwianie bezpośredniego udziału w nabożeństwach wychowankom umieszczonym w ZP i SdN w Mrozach. W ZP w Studzieńcu, w trakcie rozmowy, chłopcy zgłosili, że grupa Wzmoczonej Opieki Wychowawczej⁷³ co do zasady nie uczęszcza na msze św. Wychowanek z innej grupy podał natomiast, że był zmuszany do uczestnictwa w nabożeństwach. Z podobny zarzutem

⁷³ RPO-673628-VII-10: „Grupa ta przewidziana jest dla wychowanków mających trudności adaptacyjne. Maksymalny czas pobytu w niej wynosi zgodnie z regulaminem tej grupy dwa miesiące i jest uzależniony od efektów oddziaływań wychowawczych” (pismo z dnia 4 marca 2010 r.).

członkowie KMP spotkali się w Warszawie-Falenicy: wychowanka podała, że uczestnictwo we mszy św. jest obowiązkowe.

W pozostałych placówkach nie było zastrzeżeń co do urzeczywistnienia prawa nieletnich do wykonywania praktyk religijnych. Pomocne natomiast w prawidłowej jego realizacji jest zorganizowanie kaplicy na terenie placówki (a w szczególności na terenie schroniska dla nieletnich), czego przykładem jest ZP i SdN w Laskowcu i Pszczynie.

Dyrektor ZP w Falenicy zaprzeczył, ażeby nieletnie były zmuszane do udziału w nabożeństwach, wskazując jednocześnie, iż każdorazowo są do tego zachęcane i motywowane. Dyrektor ZP i SdN w Mrozach wyjaśnił natomiast, że wychowanki przebywające w Schronisku nie mają możliwości uczestnictwa w niedzielnej mszy św., ponieważ bez zgody sądu nie mogą opuścić terenu placówki, a placówka nie dysponuje kaplicą na terenie Schroniska.

j) Prawo do rekreacji i wypoczynku

Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi

Reguła 80.2 *Instytucja powinna także zapewnić konstruktywne rodzaje działalności w weekendy i święta.*

Reguła 81 *Wszyscy młodociani pozbawieni wolności powinni mieć możliwość regularnego ćwiczenia przez co najmniej dwie godziny dziennie, z czego godzina na powietrzu, jeżeli pozwala na to pogoda.*

Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113

Reguła 47 *Każdy nieletni powinien mieć prawo do odpowiedniej ilości czasu na dziennie, swobodne ćwiczenia na wolnym powietrzu, jeśli pozwala pogoda, w porze zwykle przeznaczonych na gry sportowe i wychowanie fizyczne. Na zajęcia powinno się przeznaczyć odpowiednią przestrzeń, boiska i wyposażenie. Część wolnego czasu mogłaby być, na życzenie nieletniego, przeznaczona na pogłębienie umiejętności w zakresie rzemiosła i rozwijanie uzdolnień artystycznych. Personel powinien zadbać, aby każdy nieletni mógł uczestniczyć w zorganizowanych zajęciach wychowania fizycznego. Nieletnim, którzy tego potrzebują, powinno umożliwić korzystanie pod nadzorem lekarskim z gimnastyki korekcyjnej i podobnych rodzajów terapii.*

Dbanie o rozwój fizyczny i kulturalny wychowanków to bardzo ważne zadanie placówek dla nieletnich. Na podstawie zebranych informacji można stwierdzić, że w wizytowanych zakładach kadra pedagogiczna stara się realizować ten obowiązek poprzez organizowanie kół zainteresowań (np. ZP w Mrozach, ZP w Falenicy, ZP w Laskowcu), zespołów muzycznych lub teatralnych (ZP w Pszczynie, ZP w Falenicy), wycieczek edukacyjno-krajoznawczych (ZP w Laskowcu), wolontariatów (ZP w Pszczynie) lub „klubów” (ZP w Studzieńcu).

Istotnym naruszeniem standardów europejskich w zakresie prawa do rekreacji i wypoczynku jest natomiast ograniczenie dostępu wychowanków do zajęć na świeżym powietrzu (ZP w Białymstoku, ZP w Laskowcu, ZP w Mrozach). **Krajowy Mechanizm Prewencji podkreśla, iż nieletni powinni codziennie mieć zapewniony dostęp do zajęć na świeżym powietrzu.**

Dyrektorzy ww. placówek poinformowali wizytujących o podjęciu działań mających na celu umożliwienie wychowankom codziennego dostępu do zajęć na świeżym powietrzu.

Należy w tym miejscu wspomnieć, iż w dniu 11 lutego 2010 r. Rzecznik Praw Obywatelskich, nawiązując do poprzedniej korespondencji w sprawie braku przepisów gwarantujących nieletnim przebywającym w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich codzienny dostęp do zajęć na świeżym powietrzu skierował wystąpienie⁷⁴ do Ministra Sprawiedliwości. Zwrócił się w nim o przekazanie informacji, czy zostały już podjęte zapowiadane przez Ministra w tym zakresie działania. W odpowiedzi z dnia 16 marca 2010 r. Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości poinformował, że nowe rozwiązania wprowadzone rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 lipca 2009 r., zmieniającym rozporządzenie z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich, mają wpłynąć m.in. na ograniczenie możliwości występowania zdarzeń nadzwyczajnych, które często stanowią podstawę ograniczania dostępu do korzystania ze spacerów i przebywania wychowanków poza budynkami zakładu lub schroniska. To z kolei powinno wpłynąć na szerszy niż dotychczas dostęp wychowanków do tego rodzaju zajęć. Obecnie opracowywane są, w oparciu o wyżej wskazane rozporządzenie, szczegółowe regulaminy dotyczące zapewnienia bezpieczeństwa w tego typu placówkach. Ponadto, w Ministerstwie Sprawiedliwości przystąpiono do opracowania jednolitych dla wszystkich zakładów i schronisk procedur, w których

⁷⁴ RPO-597667-VII/10.

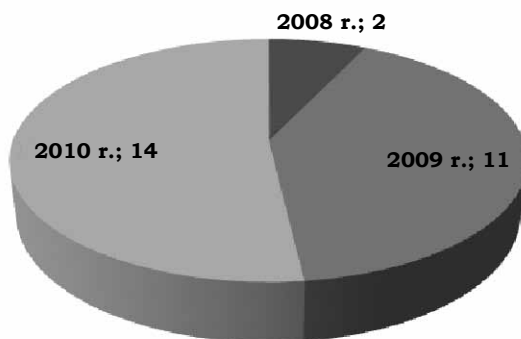
znajdą się zasady korzystania przez wychowanków z zajęć na świeżym powietrzu.

7.6. Izby wytrzeźwień

W 2010 r. Krajowy Mechanizm Prewencji przeprowadził wizytacje 13 izb wytrzeźwień⁷⁵ (dalej: IW, Izba). Zaznaczyć przy tym należy, iż podczas wizytacji Pogotowia Socjalnego dla Osób Nietrzeźwych w Gdańsku w dniu 17 marca 2010 r., pracownikom KMP odmówiono prawa zapoznania się z większością dokumentacji placówki, nagraniem z monitoringu oraz uniemożliwiono przeprowadzenie rozmów na osobności z osobami opuszczającymi placówkę. W związku z tym, podjęto interwencję u Prezydenta Miasta Gdańska. Wizytacja została powtórzona w dniu 30 czerwca 2010 r.

Jednocześnie należy wskazać, iż w Izbie Wytrzeźwień w Bielsku-Białej nie zaistniała potrzeba przedstawienia jakichkolwiek rekomendacji. Izba ta zapewnia bowiem osobom w niej umieszczonym bardzo dobre warunki bytowe. Nie stwierdzono występowania jakichkolwiek czynników, które mogą ewentualnie prowadzić do okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania umieszczonych w niej osób.

Wykres 8. Liczba wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji w Izbach wytrzeźwień w latach 2008–2010

⁷⁵ Izby Wytrzeźwień w: Bielsku-Białej, Sosnowcu, Wrocławiu, Legnicy, Zielonej Górze, Gliwicach, Chelmie, Szczecinie, Rzeszowie oraz Całodobowe Pogotowie Socjalne dla Osób Nietrzeźwych w Gdańsku, Ośrodek Terapii i Opieki nad Nietrzeźwymi w Koszalinie, Ośrodek Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Uzależnień w Inowrocławiu, Ośrodek Profilaktyki Uzależnień od Alkoholu oraz Pobytu Nietrzeźwych w Jaworznie.

Z ustaleń poczynionych przez pracowników Krajowego Mechanizmu Prewencji wynika, że większość wizytowanych w 2010 r. izb wytrzeźwień właściwie realizuje zadania nałożone ustawą z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi⁷⁶ (dalej: ustawa) oraz rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 4 lutego 2004 r. w sprawie trybu doprowadzania, przyjmowania i zwalniania osób w stanie nietrzeźwości oraz organizacji izb wytrzeźwień i placówek utworzonych lub wskazanych przez jednostkę samorządu terytorialnego⁷⁷ (dalej: rozporządzenie).

a) Warunki bytowe

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 4 lutego 2004 r. w sprawie trybu doprowadzania, przyjmowania i zwalniania osób w stanie nietrzeźwości oraz organizacji izb wytrzeźwień i placówek utworzonych lub wskazanych przez jednostkę samorządu terytorialnego (Dz. U. z 2004 r. Nr 20, poz. 192 ze zm.).

W wyniku wizytacji IW w Gdańsku postulowano przeprowadzenie remontu budynku bądź też doprowadzenie do przeniesienia placówki do innego lokalu. Prezydent Miasta Gdańska w odpowiedzi na raport powizytacyjny Krajowego Mechanizmu Prewencji wskazał, iż kształtując budżety na kolejne lata kalendarzowe weźmie pod uwagę sugestie wizytatorów co do przeprowadzenia remontu budynku lub przeniesienia placówki w inne miejsce.

Pracownicy KMP zarekomendowali również przeprowadzenie generalnego remontu pomieszczeń Izb w Chełmie, Raculi k. Zielonej Góry i w Jaworznie. Zarówno stan zewnętrzny, jak i wewnętrzny wskazywał na duże wyeksploatowanie budynków. W odpowiedzi udzielonej Rzecznikowi Praw Obywatelskich kierownicy wymienionych placówek poinformowali, iż remont pomieszczeń przeprowadzany będzie na bieżąco, w miarę posiadanych środków finansowych (IW w Jaworznie) lub też, że zaplanowano ich generalny remont w 2011 r. (IW w Chełmie, IW w Raculi k. Zielonej Góry). Z kolei w placówce w Gliwicach zalecono dokonanie renowacji ściany przy wejściu do jej pomieszczeń, zaś w Izbie Wytrzeźwień w Koszalinie zlikwidowanie śladów zagrzybnienia w toalecie. Zgodnie z udzieloną przez kierownika placówki w Koszalinie

⁷⁶ Dz. U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473 ze zm.

⁷⁷ Dz. U. z 2004 r. Nr 20, poz. 192 ze zm.

odpowiedzią, zalecany remont został przeprowadzony. Kierownik Izby w Gliwicach wskazał, iż uwzględniono wskazaną rekomendację w planie remontowym na rok 2011.

W Izbie Wytrzeźwień w Chełmie zastrzeżenia wizytujących wzbudził zamontowany w przedsionku pomieszczenia natryskowego kran z gumowym wężem prysznicowym oraz zakratowany natrysk z włącznikiem wody. Taka konstrukcja może być bowiem wykorzystywana do przymusowego mycia pacjenta, które uznaje się za poniżające traktowanie. Z informacji uzyskanych od pracownika Izby wynika, że personel czasami stosuje wąż do obmycia nóg osobom w stanie nietrzeźwości. Pracownicy KMP zalecili dokonanie natychmiastowego demontażu wskazanych powyżej instalacji. W odpowiedzi udzielonej Rzecznikowi Praw Obywatelskich Prezydent Miasta Chełma poinformował, iż zdemontowano gumowy wąż prysznicowy oraz rozpoczęto prace mające na celu usunięcie kraty w pomieszczeniu natryskowym.

W placówce w Legnicy oraz w Inowrocławiu za konieczne uznano zapewnienie pacjentom oddzielnych toalet dla kobiet i mężczyzn oraz oddzielnych pryszniców, zgodnie z § 20 ust. 1 pkt 3 i 4 rozporządzenia⁷⁸ oraz wyposażenie tych ostatnich w maty antypoślizgowe. W odpowiedzi na zalecenie pracowników KMP, dyrektor Izby Wytrzeźwień w Legnicy wskazał, iż jednostka ma trudności techniczne z uruchomieniem oddzielnych pryszniców dla mężczyzn i kobiet, w związku z czym przyjęto rozwiązanie polegające na przemiennym korzystaniu z pryszniców. Wskazano, iż w łazience zawsze znajduje się tylko jedna osoba, pod nadzorem właściwego pracownika. Podjęto również czynności mające zabezpieczyć środki na wymagany remont pomieszczenia sanitarnego, tak aby spełniało ono wymogi wyżej wskazanego rozporządzenia.

Wizytatorzy KMP zalecili również wyposażenie pomieszczeń wizytowanych Izb w urzędzenia dla osób niepełnosprawnych ruchowo (IW w Jaworznie, IW w Rzeszowie, IW w Chełmie), a także wydawanie każdej doprowadzonej osobie koca z poszewką (IW w Koszalinie) i czystej pościeli (IW w Sosnowcu). Kierownictwo Izby Wytrzeźwień w Chełmie, w związku z planowanym remontem pomieszczeń w okresie wiosennym 2011 r., zapowiedziało dostosowanie ich do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową.

W Izbie Wytrzeźwień we Wrocławiu za konieczne uznano wyposażenie sal placówki w instalację przywoławczą, zgodnie z § 20 pkt 5 rozporządzenia⁷⁹. Z informacji uzyskanej od dyrektora placówki wynika, że postulat ten został zrealizowany.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ Tamże.

b) Informowanie pacjentów Izb o przysługujących im prawach**Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 9 grudnia 1988 r. Zbiór zasad ochrony wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie zatrzymania lub uwięzienia.**

Zasada 13 *Każdy, w chwili swojego aresztowania oraz w momencie rozpoczęcia pozbawienia go wolności lub uwięzienia lub niezwłocznie po tym momencie, otrzyma od organu władzy odpowiedzialnego za jego aresztowanie, pozbawienie go wolności lub uwięzienie odpowiednio, informacje na temat jego praw wraz z ich objaśnieniem oraz na temat sposobu, w jaki może z nich skorzystać.*

W opinii osób wizytujących świadomość przysługujących praw stanowi dla osób umieszczonych w izbach wytrzeźwień jedną z podstawowych gwarancji przeciwko złemu traktowaniu. W placówkach w Chełmie, Jaworznie i Rzeszowie w wyniku przeprowadzonych czynności, przedstawiciele KMP rekomendowali sporządzenie oraz udostępnienie w widocznym dla wszystkich miejscu regulaminu przeznaczonego dla osób w nich umieszczanych, tak aby ich pacjenci przy zwolnieniu z Izby mogli zapoznać się z przysługującymi im prawami. W związku z wydanymi rekomendacjami, dyrektorzy wymienionych placówek, sporządzili oraz umieścili Regulamin Izby w dostępnym miejscu.

c) Stosowanie przymusu bezpośredniego**Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473 ze zm.)**

Art. 42. 1. *Wobec osób przyjętych do izb wytrzeźwień, które stwarzają zagrożenie dla życia lub zdrowia własnego lub innej osoby, niszczą przedmioty znajdujące się w ich otoczeniu, może być zastosowany przymus bezpośredni, polegający na przytrzymywaniu lub unieruchomieniu.*

2. *Przytrzymywanie jest doraźnym, krótkotrwałym unieruchomieniem osoby z użyciem siły fizycznej.*

3. *Unieruchomienie jest dłużej trwającym obezwładnieniem osoby z użyciem pasów, uchwytów, prześcieradeł lub kaftana bezpieczeństwa.*

4. *Przymus bezpośredni może trwać tylko do czasu ustania przyczyn jego zastosowania.*

5. *Za doprowadzenie i pobyt w izbie wytrzeźwień lub jednostce Policji pobierane są opłaty.*

5a. *Egzekucja należności, o których mowa w ust. 5, następuje w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.*

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 4 lutego 2004 r. w sprawie trybu doprowadzania, przyjmowania i zwalniania osób w stanie nietrzeźwości oraz organizacji izb wytrzeźwień i placówek utworzonych lub wskazanych przez jednostkę samorządu terytorialnego (Dz. U. z 2004 r. Nr 20, poz. 192 ze zm.)

§ 11. 1. *O zastosowaniu lub zaprzestaniu stosowania środka przymusu bezpośredniego decyduje lekarz lub felczer po konsultacji z kierownikiem zmiany lub innym pracownikiem wyznaczonym przez dyrektora izby.*

1a. ⁽³⁾ *Przed zastosowaniem środka przymusu bezpośredniego polegającego na unieruchomieniu należy odebrać osobie przedmioty, które mogą być niebezpieczne dla życia lub zdrowia tej osoby albo innych osób, a zwłaszcza przedmioty ostre, okulary, protezy zębowe, pasy, szelki, sznurowadła, zapalki.*

1b. ⁽⁴⁾ *Lekarz zleca zastosowanie przymusu bezpośredniego polegającego na unieruchomieniu na czas nie dłuższy niż 4 godziny. W razie potrzeby lekarz, po osobistym badaniu, może przedłużyć unieruchomienie na następne okresy 6-godzinne, przy czym nie jest możliwe zastosowanie unieruchomienia na okres dłuższy niż 24 godziny.*

1c. ⁽⁵⁾ *Pracownik wyznaczony przez dyrektora izby kontroluje stan fizyczny osoby unieruchomionej, nie rzadziej niż co 15 minut, również w czasie snu tej osoby.*

1d. ⁽⁶⁾ *W trakcie kontroli, o której mowa w ust. 1c, pracownik:*

1) *ocenia prawidłowość unieruchomienia, w szczególności sprawdza, czy pasy, uchwyty, prześcieradła lub kaftan bezpieczeństwa nie są założone zbyt luźno lub zbyt ciasno;*

2) *zapewnia krótkotrwale uwolnienie osoby od unieruchomienia w celu zmiany jej pozycji lub zaspokojenia potrzeb fizjologicznych i higienicznych, nie rzadziej niż co 4 godziny.*

1e. ⁽⁷⁾ *W razie wystąpienia zagrożenia dla zdrowia lub życia osoby pracownik jest obowiązany natychmiast wezwać lekarza.*

2. *Niezwłocznie po zaprzestaniu stosowania środka przymusu bezpośredniego lekarz lub felczer podejmuje kontrolę stanu zdrowia osoby, w stosunku do której zastosowano przymus bezpośredni.*

3. *Zastosowanie środka przymusu bezpośredniego odnotowuje się w karcie ewidencyjnej, podając:*

- 1) powód zastosowania;*
- 2) rodzaj zastosowanego środka;*
- 3) czas stosowania środka;*
- 4) opis reakcji osoby podczas stosowania przymusu bezpośredniego oraz po jego zaprzestaniu.*

§ 27 pkt 3 ust. 5 lit. b) *Karta [ewidencyjna], o której mowa w ust. 1 pkt 2, zawiera część dotyczącą pobytu w izbie lub placówce obejmującą informacje o zastosowanych środkach przymusu wraz z podaniem przyczyny, czasu przytrzymania lub unieruchomienia i osoby podejmującej decyzję o zastosowaniu środka.*

Pracownicy Krajowego Mechanizmu Prewencji kilkakrotnie postulowali stosowanie przymusu bezpośredniego wyłącznie wobec osób, o których mowa w art. 42 ust. 1 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (IW w Legnicy oraz IW w Koszalinie). Zalecano również przeprowadzanie kontroli stanu fizycznego osoby unieruchomionej, zgodnie z przepisami rozporządzenia⁸⁰, nie rzadziej niż co 15 minut (IW w Sosnowcu) oraz precyzyjne wypełnianie kart ewidencji w tym zakresie (IW w Inowrocławiu). Kierownik Izby Wyrzeźwień w Koszalinie w odpowiedzi na zalecenia wizytatorów poinformował o przeprowadzeniu szkolenia opiekunów dotyczącego trybu postępowania w przypadku stosowania przymusu bezpośredniego, opracowano także kartę obserwacji pacjenta. Wspólnie z lekarzami pełniącymi dyżury w Ośrodku, ustalono, iż karty pobytu będą wypełniane bardziej szczegółowo, poprzez opisywanie zastosowanych procedur medycznych oraz zleconych leków.

Dokonując analizy dokumentacji, w Izbie Wyrzeźwień w Chełmie zalecono dokumentowanie w kartach pobytu pacjentów przypadków stosowania przymusu bezpośredniego. Ustalono bowiem, że w raportach znajdują się informacje świadczące o jego używaniu, jednakże nie są one odnotowywane w kartach pobytu pacjentów, których dotyczył zapis. Natomiast zgodnie z § 27 pkt 3 ust. 5 lit. b rozporządzenia⁸¹, karta ewidencyjna powinna zawierać część dotyczącą pobytu w izbie lub placówce obejmującą informację o zastosowanym przymusie bezpośrednim wraz z podaniem przyczyny, czasu przytrzymania lub

⁸⁰ Dz. U. z 2004 r. Nr 20, poz. 192 ze zm.

⁸¹ Tamże.

unieruchomienia i osoby podejmującej decyzję o zastosowaniu środka. W odpowiedzi na zalecenia wizytujących Prezydent Miasta Chelma poinformował, iż wszyscy pracownicy Izby Wytrzeźwień, a w szczególności kierownicy zmian oraz personel medyczny, zostali pouczeni przez Dyrektora Izby o bezwzględnym obowiązku rzetelnego wypełniania dokumentacji w przypadku użycia przymusu bezpośredniego. Kartę z przyjęcia uzupełniono o odpowiedni formularz przeznaczony do opisanie tego typu zdarzenia.

Niemniej jednak wysoce niepokojącym w ocenie wizytujących jest fakt, że prawidłowa dokumentacja w zakresie dokonywanej kontroli osób, wobec których zastosowano unieruchomienie, nie oznacza, iż kontrola taka w rzeczywistości miała miejsce. W Izbie Wytrzeźwień w Gliwicach informacje o stosowaniu przymusu bezpośredniego odnotowuje się prawidłowo zarówno w księdze raportów, jak i dołączonym do karty pobytu protokole. Ponadto, w dodatkowej karcie obserwacji zapisywane jest co 15 minut zachowanie pacjenta. Wizytujący obejrżeli zapis z monitoringu jednego przypadku zastosowania przymusu bezpośredniego w postaci unieruchomienia, w celu weryfikacji m. in. czy faktycznie przeprowadzono kontrolę osoby unieruchomionej. W karcie obserwacji unieruchomionego pacjenta odnotowano, iż kontrole stanu fizycznego osoby odbywały się co 15 minut. Natomiast obraz z monitoringu nie potwierdził faktu dokonywania kontroli, zgodnie z § 11 ust. 1c wskazanego powyżej rozporządzenia⁸². W związku z tym zarekomendowano rzetelne przeprowadzanie kontroli stanu zdrowia pacjenta, wobec którego zastosowano przymus bezpośredni w postaci unieruchomienia, nie rzadziej niż co 15 minut. W odpowiedzi Kierownik Izby poinformował, iż pracownicy zostali pouczeni, aby sumiennie przeprowadzać kontrole stanu zdrowia pacjentów, w oznaczonym zgodnie z przepisami czasie.

Pracownicy KMP wskazywali na celowość prowadzenia osobnych rejestrów wypadków nadzwyczajnych i stosowania przymusu bezpośredniego. Mimo, iż rozporządzenie nie nakłada wprost obowiązku prowadzenia odrębnej dokumentacji w tym zakresie, to jednak stawia wymóg gromadzenia i przekazywania danych statystycznych. Prowadzenie tego typu rejestrów nie tylko ułatwi przekazywanie wskazanych danych statystycznych, ale umożliwi również sprawne odnajdywanie takich informacji oraz pozwoli skuteczniej odpowiadać na ewentualne skargi. Jednocześnie będzie to pomocne w analizowaniu przypadków stosowania przymusu bezpośredniego, z uwzględnieniem zasadności ich zastosowa-

⁸² Tamże.

nia (IW w Gdańsku). Prezydent Miast Gdańska po zapoznaniu się z uwagami zespołu wizytującego Izbę Wytrzeźwień w Gdańsku poinformował, iż zlecił kierownikowi placówki założenie odrębnych rejestrów.

d) Ochrona przed niewłaściwym traktowaniem – przymusowe przebieranie osób doprowadzonych w odzież zastępczą

Sprawa Wiktoro przeciwko Polsce⁸³, wyrok ETPCz z dnia 31 marca 2009: *o ile takie rewizje mogą być niezbędne w przypadkach, w których konieczne jest zapewnienie bezpieczeństwa w więzieniu, lub zapobieżenie chaosowi lub przestępstwom, muszą one odbywać się we właściwy sposób oraz być uzasadnione. Powinny się one odbywać w odpowiedni sposób z poszanowaniem godności osoby ludzkiej oraz w odpowiednim celu (Yankov p. Bułgarii, nr 39084/97, § 166-176, ETPCz 2003-XII (fragmenty); Wainwright p. Zjednoczonemu Królestwu, nr 12350/04, § 42, ETPCz 2006-...). Nawet pojedyncze przypadki rewizji osobistej zostały uznane za upokarzające traktowanie odnośnie sposobu, w który zostały dokonane, możliwości, że ich celem było upokorzenie i poniżenie oraz braku uzasadnienia (por. Valašinas p. Litwie, nr 44558/98, § 117, ETPCz 2001-VIII). Trybunał podnosi także, że gdy rozkaz rozebrania się w celu przeszukania nie jest w ustalony sposób powiązany z zachowaniem bezpieczeństwa, czy zapobieganiem przestępstwom i nieporządkowi, może dojść do naruszenia artykułu 3 Konwencji (Wainwright, op. cit., § 42; Wieser p. Austrii, nr 2293/03, § 40, 22 lutego 2007 roku, w którym skarżący został rozebrany przez funkcjonariuszy policji).*

Po przeanalizowaniu zapisu w losowo wybranym raporcie w Izbie Wytrzeźwień w Chelmie, w którym znalazły się informacje dotyczące używania siły fizycznej w celu rozebrania pacjenta, przedstawiciele KMP zapoznali się z nagraniem z monitoringu przyjęcia tej osoby. Odtworzony obraz potwierdził praktykę przymusowego rozbierania osób doprowadzonych. Co więcej, zaniepokojenie wizytatorów KMP wzbudził agresywny sposób wprowadzenia przez funkcjonariuszy Policji zatrzymanego do Izby oraz doprowadzenie go przez personel Izby do sali. Pacjent podczas przyjęcia został rzucony na podłogę, rozebrany, a następnie szarpany, wręcz ciągnięty do sali, w której został umieszczony bez ubrania. Zaobserwowane na monitoringu zachowanie, w ocenie

⁸³ skarga nr 14612/02.

przedstawicieli KMP, świadczyło o poniżającym traktowaniu. Obraz ten uzasadnia przypuszczenie, że niektórzy pracownicy Izby prezentują wrogi stosunek do pacjentów. W odpowiedzi Prezydent Miasta Chełma poinformował pracowników KMP, iż po ujawnieniu przypadku poniżającego traktowania, Dyrektor Izby ukarał dyscyplinarnie karą upomnienia z wpisem do akt dwóch podwładnych, którzy dopuścili się przekroczenia swoich uprawnień w stosunku do osoby doprowadzonej. Kierownictwo Izby zostało zobowiązane do dołożenia wszelkich starań, aby tego typu przypadki nie miały miejsca ponownie.

Podczas wizytacji izb wytrzeźwień rekomendowano odstąpienie od praktyki przymusowego przebierania osób doprowadzonych w odzież zastępczą, w sytuacji, gdy nie wyrażają na to zgody, a stan sanitarno-higieniczny tych osób nie uzasadnia takiego działania (IW w Chełmie, IW w Szczecinie, IW w Rzeszowie, IW w Gliwicach, IW w Raculi k. Zielonej Góry). Kierownicy izb, w których stwierdzono obowiązek przebierania wszystkich pacjentów w odzież zastępczą, poinformowali Rzecznika Praw Obywatelskich o odstąpieniu od tej praktyki.

e) Prawo do opieki medycznej

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 4 lutego 2004 r. w sprawie trybu doprowadzania, przyjmowania i zwalniania osób w stanie nietrzeźwości oraz organizacji izb wytrzeźwień i placówek utworzonych lub wskazanych przez jednostkę samorządu terytorialnego (Dz. U. z 2004 r. Nr 20, poz. 192 ze zm.)

§ 4. 1. Osobę doprowadzoną do izby lub placówki poddaje się niezwłocznie badaniom lekarskim.

2. Lekarz lub felczer po przeprowadzeniu badania osoby doprowadzonej do izby lub placówki stwierdza:

- 1) brak objawów stanu nietrzeźwości uzasadniających umieszczenie w izbie lub placówce;
- 2) potrzebę udzielenia pomocy doraźnej, która może być udzielona w izbie lub placówce;
- 3) konieczność wykonania zabiegów higieniczno-sanitarnych, uwzględniając objawy stanu nietrzeźwości oraz brak przeciwwskazań do umieszczenia w izbie lub placówce;
- 4) istnienie medycznych przesłanek skierowania do szpitala lub innego zakładu opieki zdrowotnej – uwzględniając objawy stanu nietrzeźwości oraz istnienie wskazań do hospitalizacji.

3. W przypadku stwierdzenia lub podejrzenia u osoby doprowadzonej do izby, placówki lub jednostki Policji wystąpienia istotnych zakłóceń funkcji zdrowotnych organizmu, natychmiast powiadamia się pogotowie lub zespół ratownictwa medycznego.

§ 18 ust. 5 pkt 1 Izba informuje o szkodliwości nadużywania alkoholu oraz motywuje do podjęcia leczenia odwykowego.

§ 21.1 Izba posiada ambulatorium składające się z gabinetu lekarskiego oraz pokoju zabiegowego, zaopatrzone w produkty lecznicze, sprzęt medyczny i aparaturę diagnostyczną, w tym atestowane urządzenie służące do pomiaru zawartości alkoholu w organizmie z możliwością wydruku wyniku pomiaru.

3. Wykaz produktów leczniczych oraz listę sprzętu medycznego i aparatury diagnostycznej, w które wyposaża się ambulatorium, określa załącznik do rozporządzenia.

§ 27 ust. 2 pkt 3 Karta [ewidencyjną], o której mowa w ust. 1 pkt 2, zawiera opinię lekarza obejmującą:

- a) datę i godzinę badania lekarskiego,
- b) wywiad środowiskowy oraz lekarski określający stan zdrowia, a także okoliczności, rodzaj i ilość wypitego alkoholu i inne okoliczności związane z wprowadzeniem się w stan nietrzeźwości,
- c) badanie osoby doprowadzonej z oceną:
 - zaburzeń świadomości,
 - zachowania,
 - nastroju,
 - chodu,
 - mowy,
 - śladów wymiotów,
 - tętna,
 - serca,
 - źrenic,
 - skóry,
 - płuc,
 - stanu jamy brzusznej,
 - obrażeń,
 - innych objawów chorobowych,
 - ogólnego stanu badanego,
- d) uzasadnienie przyjęcia do izby lub placówki albo braku potrzeby przyjęcia do izby lub placówki.

W Izbie Wyrzeźwień w Rzeszowie **Krajowy Mechanizm Prewencji zalecał, aby wyeliminować przypadki udzielania świadczeń zdrowotnych w obecności osób innych aniżeli niezbędny personel medyczny.** Analiza losowo wybranego zapisu z monitoringu, dokonana podczas wizytacji, potwierdziła przypadek obecności w ambulatorium funkcjonariuszy Policji w czasie trwania badania medycznego osoby doprowadzonej. Ponadto, samo pomieszczenie do udzielania świadczeń medycznych w tej placówce nie zapewniało poszanowania intymności i godności osobistej badanych. Ambulatorium było przestronnym pomieszczeniem oddzielnym za pomocą szyb z trzech stron: od pokoju przyjęć oraz przeciwległych korytarzy, na których odpowiednio znajdują się sale dla pacjentów i pokoje administracji. Szyby od strony korytarzy zasłonięte zostały żaluzjami. Tego typu osłonięcia wnętrza ambulatorium brakowało od strony pokoju przyjęć. W ujawnionym stanie, pacjent w trakcie udzielania świadczeń medycznych był widoczny dla wszystkich osób wchodzących w tym czasie do Izby i znajdujących się w pokoju przyjęć lub dyżurce. Usytuowanie ambulatorium w centralnej części placówki powodowało również, iż pracownicy przechodzili przez nie „na skróty” przemieszczając się pomiędzy korytarzami a dyżurką i pokojem przyjęć. Ponadto, w ambulatorium znajdował się termos z napojem oraz naczynia jednorazowe przeznaczone dla osób umieszczonych w Izbie, po które każdorazowo pracownicy Izby wchodzili i pobierali dla pacjentów. W odpowiedzi na rekomendacje Krajowego Mechanizmu Prewencji, Prezydent Miasta Rzeszowa poinformował, iż szyby w ambulatorium zostały wyklejone białą folią, a w wejściu zamontowano przesuwaną zasłonę. Ponadto, wprowadzono zakaz wstępu do ambulatorium osobom nieuprawnionym, w tym również funkcjonariuszom Policji, zaś napoje dla pacjentów przeniesiono na korytarz.

W Izbie Wyrzeźwień w Chełmie **Krajowy Mechanizm Prewencji zalecił prowadzenie dokumentacji lekarskiej w sposób prawidłowy.** W ocenie eksperta zewnętrznego Krajowego Mechanizmu Prewencji (lekarza), z przejranych 35 ewidencyjnych kart pobytu wynikało, iż badania wstępne wpisywane były stereotypowo. W wielu przypadkach przy wypisie brakowało adnotacji lekarza, podpisu i pieczętki lekarskiej, nie podano czasu pobytu, ani stanu zdrowia pacjenta przy przyjęciu. We wszystkich kartach był dołączony wydruk badania alkometrem (badanie przy przyjmowaniu do Izby). Ekspert KMP stwierdził, że raporty lekarskie to luźne, nieponumerowane karty. W danych identyfikacyjnych wielokrotnie brakowało numeru PESEL, nie podawana była godzina badania, w opisie stanu zdrowia powtarzało się krótkie określenie „wydolny krążeniowo-oddechowo”, zaś w zaleceniach najczęstszym był „zakaz

picia alkoholu”, rzadko umieszczano adnotację o konieczności leczenia. **Ekspert medyczny zalecił również uporządkowanie apteczki, wymianę przeterminowanych leków oraz uzupełnienie sprzętu reanimacyjnego w defibrylator.** Wyposażenie apteczki w leki z ważnym terminem przydatności zalecono również w Izbie Wytrzeźwień w Gliwicach. Zgodnie z informacją uzyskaną od Kierownika tej jednostki, zalecenie to zostało wykonane. Z kolei, Prezydent Miasta Chełm odnosząc się do zaleceń wizytujących wskazał, iż w Izbie Wytrzeźwień w Chełmie wyznaczono lekarza odpowiedzialnego za stan i skompletowanie apteczki w gabinecie lekarskim oraz podkreślił, że uzupełnienie sprzętu reanimacyjnego w defibrylator będzie możliwe dopiero przy zaplanowaniu odpowiedniego budżetu na kolejny rok. Ponadto, zobligowano personel medyczny do prowadzenia zapisów rzetelnie i czytelnie.

Izba Wytrzeźwień w Rzeszowie oraz Izba Wytrzeźwień w Chełmie nie zatrudniają psychologa. Zgodnie z zapisami zawartymi w aktach wewnętrznych tych placówek, przeprowadzanie rozmów motywacyjnych z osobami opuszczającymi izbę w zakresie szkodliwości spożywania alkoholu oraz informowanie o sposobach i możliwościach podjęcia leczenia należy do zadań lekarza, felczera bądź kierownika zmiany. Jednakże w ocenie przedstawicieli Rzecznika, szereg czynności związanych ze zwolnieniem pacjenta z izby powoduje, że zadania te mogą być pomijane lub realizowane przez wyznaczone w regulaminach osoby nierzetelnie, tzn. w pośpiechu. W związku z powyższym zalecano podjęcie współpracy z psychologiem lub terapeutą, dysponującym pełną wiedzą w obszarze leczenia uzależnień. Praca tej osoby skupiałaby się wyłącznie na przeprowadzaniu rozmów profilaktycznych i motywacyjnych z pacjentami. W wyniku wydanej w tym zakresie rekomendacji, Prezydent Miasta Rzeszowa zobowiązał Dyrektora Izby do nawiązania współpracy z Centrum Profilaktyki i Terapii Uzależnień, w zakresie motywowania pacjentów Izby do podjęcia leczenia odwykowego.

f) Poszanowanie prawa do intymności oraz prywatności

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 4 lutego 2004 r. w sprawie trybu doprowadzania, przyjmowania i zwalniania osób w stanie nietrzeźwości oraz organizacji izb wytrzeźwień i placówek utworzonych lub wskazanych przez jednostkę samorządu terytorialnego (Dz. U. z 2004 r. Nr 20, poz. 192 ze zm.)

§ 24 ust. 5. *Czynności związane z przyjęciem kobiet do izby lub placówki oraz bezpośrednią opieką nad nimi w czasie pobytu może sprawować wyłącznie żeński personel izby lub placówki, z wyjątkiem sprawowania opieki medycznej.*

W Izbie Wyrzeźwień w Szczecinie **Krajowy Mechanizm Prewencji rekomendował zamianę miejsca montażu kamer w sanitariatach dla kobiet i mężczyzn, w taki sposób, by części intymne osób załatwiających potrzeby fizjologiczne nie były widoczne na obrazie transmitowanym przez kamery.** Dyrektor placówki wyjaśnił, iż w wyniku przeprowadzonych czynności, zmieniono kąt ustawienia kamery w taki sposób, aby uniemożliwić podgląd osoby korzystającej z sanitariatu. Ponadto, zalecano, aby czynności związane z bezpośrednią opieką nad kobietami doprowadzonymi do Izby sprawował żeński personel (IW w Raculi k. Zielonej Góry, IW w Koszalinie) oraz postulowano usunięcie kamery z pomieszczenia przebieralni (IW w Koszalinie, IW w Inowrocławiu). Kierownik Izby w Koszalinie odpowiadając na rekomendację przedstawicieli KMP poinformował o jej zdemontowaniu.

W Izbie Wyrzeźwień we Wrocławiu postulowano wyposażenie toalet w przesłony przy wejściu, co umożliwi załatwienie potrzeb fizjologicznych w warunkach zapewniających intymność. Podczas wizytacji tej placówki ustalono również, iż w Izbie, na podstawie art. 41 ust. 4 ustawy⁸⁴, dokonywane są zastawy na niektórych przedmiotach posiadanych przez osoby umieszczane w Izbie (w szczególności na telefonach komórkowych). Tymczasem praktyka dokonywania zastawów na telefonach komórkowych wraz z kartą SIM uznana została przez Generalnego Inspektora Danych Osobowych za niedopuszczalną, z uwagi na możliwość pozyskania danych osobowych przez pracowników izby, do których przetwarzania nie są uprawnieni oraz naruszenia poprzez takie działanie prawa do prywatności pacjenta. W związku z powyższym, zalecono zrezygnowanie z ustanawiania tego typu zastawów. Dyrektor placówki przedstawił przedstawicielom KMP pismo GİODO, w którym stwierdził iż, o ile przy przyjmowaniu od osób doprowadzonych do izby wyrzeźwień do depozytu telefonów komórkowych wraz z kartą pamięci nie będzie dochodzić do pozyskiwania i gromadzenia danych osobowych na nich się znajdujących, to tego rodzaju działanie należy uznać za zgodne z przepisami ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych⁸⁵. W związku z rozbieżnościami w opiniach w przedmiotowej sprawie, w dniu 22 kwietnia 2011 r. Krajowy Mechanizm Prewencji zwrócił się do Generalnego Inspektora Danych Osobowych o zajęcie stanowiska w sprawie⁸⁶. Postępowanie wyjaśniające nie zostało jeszcze zakończone.

⁸⁴ Dz. U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473 ze zm.

⁸⁵ Dz. U. z 2002 r. Nr 101, poz. 926 ze zm.

⁸⁶ R-071-19/11.

7.7. Szpitale psychiatryczne

W 2010 r. przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji przeprowadzili wizytacje pięciu szpitali psychiatrycznych⁸⁷.

a) Warunki bytowe

Ósme Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (98) 12]

§ 32 *Komitet uważnie bada warunki życia i leczenia pacjentów; braki w tym zakresie mogą szybko doprowadzić do sytuacji wchodzącej w zakres pojęcia „niehumanitarne i poniżające traktowanie”. Powinno zmierzać się do zapewnienia takich warunków materialnych, które sprzyjają leczeniu i dobremu samopoczuciu pacjentów; posługując się terminologią psychiatryczną: właściwe środowisko terapeutyczne. Ma to duże znaczenie nie tylko dla pacjentów, lecz także dla personelu pracującego w ośrodkach psychiatrycznych.(...)*

§ 34 *Stworzenie pozytywnego środowiska terapeutycznego obejmuje, w pierwszym rzędzie zapewnienie właściwej przestrzeni życiowej pacjentom, a także odpowiednie oświetlenie, ogrzewanie i wentylację, utrzymywanie ośrodka w zadowalającym stanie oraz spełnianie wymogów higienicznych.*

Warunki bytowe w wizytowanych szpitalach psychiatrycznych były bardzo zróżnicowane. W dwóch placówkach były one bardzo dobre (Klinika Psychiatrii Samodzielnego Publicznego Szpitala Klinicznego Nr 1 w Szczecinie, Samodzielny Publiczny Szpital Wojewódzki w Gorzowie Wielkopolskim – w szczególności na oddziale psychiatrii sądowej o wzmocnionym zabezpieczeniu, który wyremontowano w 2010 roku). W innym szpitalu na skutek dużych opadów śniegu bezpośrednio przed wizytacją, przeciekał dach i w niektórych pomieszczeniach (m.in. na części sal chorych) z sufitów kapała woda. Zalecono dokonanie niezbędnego remontu tych sal (Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie). Ponadto z informacji udzielonych na jednym z oddziałów tego szpitala wynikało, że są w nim 34 łóżka, natomiast NFZ zakontraktował 38 łóżek. Stąd w oddziale zdarzają się tzw. dostawki

⁸⁷ Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Lubiążu, Samodzielny Wojewódzki Zespół Publicznych Zakładów Psychiatrycznej Opieki Zdrowotnej w Warszawie przy ul. Nowowiejskiej, Samodzielny Publiczny Szpital Kliniczny Nr 1 Pomorskiej Akademii Medycznej im. prof. Tadeusza Sokołowskiego w Szczecinie, Samodzielny Publiczny Szpital Wojewódzki w Gorzowie Wielkopolskim.

(łóżka wystawione na korytarz). Jeden z pacjentów na stałe przebywał na korytarzu, „bo pali papierosy”. W drugim z wizytowanych oddziałów także zauważono 2 „dostawki”. W kilku oddziałach jednej z placówek czystość oraz warunki higieniczne oceniono jako niezadowalające. Zastrzeżenia wizytujących wzbudziło też wyposażenie sal chorych – zaobserwowano, że niektórzy pacjenci w jednym oddziałów spali na materacach z gąbki, pozbawionych pokrowca. Część sprzętu była bardzo zniszczona. Pacjenci przebywający w sali jednego z oddziałów zwrócili się do wizytujących z prośbą o pomoc w uzyskaniu lepszego wyposażenia sali (zapewnienie każdemu z pacjentów szafki nocnej i naprawę zamka szafy stojącej). Zastępca dyrektora Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie poinformował wizytujących, iż w pomieszczeniach najbardziej zniszczonych przez zimowe zalenie spowodowane roztopiającym śniegiem przeprowadzono remonty. Przygotowywane jest postępowanie przetargowe na generalny remont dachów wszystkich Klinik Psychiatrycznych. Ponadto pacjenci wskazywali, że pozostawiona do ich dyspozycji lodówka przeznaczona do przechowywania produktów żywnościowych nie działa. Nie mieli również swobodnego dostępu do zakupionej żywności – personel wydawał ją jedynie w oznaczonych godzinach. Wielu pacjentów skarżyło się na wyżywienie – zarzuty te dotyczyły jego jakości i ilości. Sygnalizowali także, iż otrzymywane przez nich posiłki są chłodne (Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Lubiążu, w zakresie żywienia również Samodzielny Publiczny Szpital Wojewódzki w Gorzowie Wielkopolskim). W odpowiedzi na rekomendacje KMP dyrektor Szpitala w Gorzowie Wielkopolskim poinformował, że jakość posiłków serwowanych pacjentom w kontrolowanych oddziałach spełnia wymogi pod względem ich kaloryczności i wartości odżywczej. Pacjenci mają też możliwość dokonywania zakupów, otrzymują paczki żywnościowe od rodzin.

b) Opieka lekarska

Ósme Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (98) 12]

§ 32 (...) Ponadto należy zapewnić pacjentom właściwe leczenie i opiekę, zarówno psychiatryczną, jak i somatyczną; zważywszy na zasadę równoważności opieki, leczenie i opieka pielęgniarska nad osobami przymusowo umieszczonymi w ośrodku psychiatrycznym powinna być porównywalna z opieką nad pacjentami leczonymi z własnej woli.

§ 37 *Leczenie psychiatryczne powinno opierać się na zindywidualizowanym podejściu, które implikuje sporządzenie planu leczenia dla każdego pacjenta. Plan taki powinien obejmować szeroki zakres czynności rehabilitacyjnych i terapeutycznych, kontakt ze sztuką, teatrem, muzyką i sportem. Pacjenci powinni mieć regularny dostęp do właściwie wyposażonych pokoiów rekreacyjnych oraz mieć możliwość codziennych ćwiczeń na świeżym powietrzu. (...)*

§ 40 *Regularne kontrole stanu zdrowia pacjenta i zaordynowanych leków są innym podstawowym wymaganiem. Pozwoli to między innymi na podejmowanie odpowiednich decyzji w zakresie możliwego wypisania ze szpitala lub przemieszczenia pacjenta do ośrodka o lżejszym rygorze.*

Brak ekspertów zewnętrznych (lekarzy psychiatrów, psychologów) w zespołach wizytujących szpitale psychiatryczne, uniemożliwił dokonanie oceny oferowanego pacjentom leczenia. Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji weryfikowali jednak każdorazowo dostępność do zajęć terapeutycznych. W jednym ze szpitali, ze względu na zalanie sali terapii i czasowe przerwanie zajęć, trudno było obiektywnie ocenić ofertę terapeutyczno-zajęciową. Na oddziałach pacjenci mieli możliwość korzystania ze skromnej biblioteczki, będącej własnością jednego z pracowników, mieli również dostęp do świetlic z telewizorami (Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie). W odpowiedzi zastępca dyrektora Instytutu wyjaśnił, że sala terapii zajęciowej została wyremontowana i odbywają się w niej zajęcia.

W innym Szpitalu pacjenci sygnalizowali niemal całkowity brak terapii zajęciowej – jak podawali, „mogą jedynie oglądać telewizję”, a „życie towarzyskie toczy się w palarni”. Wskazywali również na bardzo ograniczone możliwości korzystania ze spacerów. Według wyjaśnień udzielonych przez personel medyczny, ograniczenia te związane są ze stanem pacjentów, nasileniem objawów chorobowych oraz podyktowane względami bezpieczeństwa (Klinika Psychiatrii Samodzielnego Publicznego Szpitala Klinicznego Nr 1 w Szczecinie). Brak rozwiniętych składników skutecznego leczenia społecznego i rehabilitacyjnego prowadzi do wniosku, iż leczenie to polega przede wszystkim na farmakoterapii.

c) Traktowanie pacjentów i przymus bezpośredni**Ósme Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (98) 12]**

§ 44 (...) Komitet zwraca także uwagę na podejście lekarzy i personelu pielęgniarskiego. W szczególności Komitet szuka dowodów autentycznego zainteresowania nawiązaniem relacji terapeutycznych z pacjentami. Komitet sprawdza także, czy nie są zaniedbywani pacjenci, których można uznać za uciążliwych lub nie rokujących poprawy w sensie rehabilitacyjnym.

§ 47 W każdym ośrodku psychiatrycznym może niekiedy okazać się konieczne ograniczenie swobody ruchu pobudzonych lub gwałtownych pacjentów. Jest to obszar szczególnej troski Komitetu, zważywszy na potencjalne niebezpieczeństwo nadużyć i złego traktowania.

§ 48 Komitet spotykał się niekiedy ze stosowaniem środków przymusu u pacjentów w ośrodkach psychiatrycznych przez okres dłuższy od jednego dnia; Komitet musi podkreślić, że taki stan rzeczy nie ma żadnego uzasadnienia terapeutycznego i – zdaniem Komitetu – oznacza złe traktowanie.

§ 49 (...) Nigdy nie należy stosować odosobnienia jako kary.

§ 50 Każdy przypadek użycia środka przymusu fizycznego wobec pacjenta (kontrola manualna, użycie instrumentów przymusu bezpośredniego, odizolowanie) powinien być odnotowany w specjalnym rejestrze założonym do tego celu (jak również w aktach pacjenta). Wpis do rejestru powinien zawierać czas zastosowania danego środka (początek i koniec), okoliczności sprawy, powody użycia danego środka, nazwisko lekarza, który zarządził lub wydał zgodę na zastosowanie środka, a także opis wszelkich obrażeń, jakich doznał pacjent lub członek personelu.

Powyższa praktyka znacznie ułatwi zarówno poradzenie sobie z takimi incydentami, jak również monitorowanie skali ich występowania.

Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego z dnia 19 sierpnia 1994 r. (Dz. Nr 111 poz. 535 z późn. zm.)

Art. 18 ust. 1. Przymus bezpośredni wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, przy wykonywaniu czynności przewidzianych w niniejszej ustawie, można stosować tylko wtedy, gdy przepis niniejszej ustawy do tego upoważnia albo osoby te:

1) dopuszczają się zamachu przeciwko:

a) życiu lub zdrowiu własnemu lub innej osoby, lub

b) bezpieczeństwu powszechnemu, lub

2) w sposób gwałtowny niszczą lub uszkadzają przedmioty znajdujące się w ich otoczeniu, lub

3) poważnie zakłócają lub uniemożliwiają funkcjonowanie zakładu psychiatrycznej opieki zdrowotnej lub jednostki organizacyjnej pomocy społecznej. (...)

ust. 6. Zastosowanie przymusu bezpośredniego wobec osoby, o której mowa w ust. 1 pkt 1 i 2, polega na przytrzymywaniu, przymusowym podaniu leków, unieruchomieniu lub izolacji, a wobec osoby, o której mowa w ust. 1 pkt 3 – na przytrzymaniu lub przymusowym podaniu leku.

W dwóch placówkach stwierdzono praktyki noszące znamiona okrutnego i nieludzkiego traktowania pacjentów. W Samodzielnym Wojewódzkim Zespole Publicznych Zakładów Psychiatrycznej Opieki Zdrowotnej przy ul. Nowowiejskiej w Warszawie, zaobserwowano sale mieszkalne dla chorych oddzielone od korytarza przezroczystą ścianą, co umożliwia stały, nieograniczony wgląd na sale. Ponadto, w Oddziale wydzielono dwie sale obserwacyjne w postaci swoistych klatek z przezroczystymi ścianami, w których wykonywany jest m. in. przymus bezpośredni w formie izolacji i unieruchomienia. **Rozwiązanie w postaci szklanych sal pobytowych oraz szklanych „klatek” obserwacyjnych, wzbudziło zasadnicze wątpliwości wizytujących, ponieważ pozostaje ono w kolizji z obowiązkiem ochrony przyrodzonej i niezbywalnej godności pacjenta jako człowieka oraz respektowania jego prawa do intymności i ochrony swego wizerunku.** W związku z powyższym zalecono podjęcie niezbędnych kroków w celu dostosowania tych pomieszczeń do wymogów zapewniających pacjentom poszanowanie ich praw. W odpowiedzi dyrektor Szpitala wskazał, iż przeszklenie sal obserwacyjnych służy przede wszystkim kontroli bezpieczeństwa pacjenta, zgodnie ze standardami opieki w oddziałach intensywnej terapii psychiatrycznej, w których zaleca się możliwość obserwacji całego pomieszczenia. Dyrektor przyznał jednakże, że może to stanowić pewne ograniczenie prawa do prywatności. Kierownictwo szpitala stara się znaleźć kompromis pomiędzy ochroną bezpieczeństwa pacjenta a jego prywatnością.

W tej samej placówce zalecono również niezwłoczne zaprzestanie dyskryminujących i stygmatyzujących praktyk wobec pacjentów przyjętych do Szpitala bez zgody, polegających na obowiązku przebywania całą dobę w pidżamach. W odpowiedzi dyrektor wyjaśnił, że część pacjentów przyjmowana jest do Szpitala w stanie zaniedbania higienicznego, w brudnych, zniszczonych, niekiedy zawoszonych ubraniach. W związku z tym, przebranie w pidżamę uznaje się za niezbędne.

Z kolei, w Wojewódzkim Szpitalu dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Lubiążu pacjenci w rozmowach z osobami wizytującymi skarżyli się na zdarzające się przypadki traktowania chorych w sposób niegrzeczny i pozbawiony szacunku. Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zaobserwowali podczas wykonywanych czynności m.in. wchodzenie do sal chorych bez pukania oraz mówienie do pacjentów per „ty”. Ponadto, pacjenci z sali obserwacyjnej jednego z oddziałów podali, że ogranicza się im możliwość korzystania z toalety (to samo ograniczenie stwierdzono również w Klinice Psychiatrii Samodzielnego Publicznego Szpitala Klinicznego Nr 1 Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie). Według pacjentów prośby o zezwolenie na wyjście do sanitariatu poza wyznaczonymi godzinami spełniane są przez personel niechętnie. Pacjenci doznają również ograniczeń możliwości poruszania się po oddziale, mimo że pozwala na to regulamin oraz zakazów korzystania z odtwarzaczy mp3 i mp4. **Krajowy Mechanizm Prewencji zalecił dążenie do poprawy sposobu traktowania pacjentów przez personel placówki oraz wyeliminowanie niedopuszczalnych ograniczeń wolności i praw pacjentów w szpitalach.**

Wizytujący dostrzegali również potrzebę zapewnienia pacjentom poszanowania **prawa do prywatności i intymności**. Zdarzało się, że drzwi od kabin w toaletach osłaniały jedynie częściowo osoby załatwiające potrzeby fizjologiczne (Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie). Zastępca dyrektora Instytutu wyjaśnił, iż podyktowane jest to względami bezpieczeństwa. Krajowy Mechanizm Prewencji nie uznał tych wyjaśnień za wystarczające i zwrócił się do dyrektora Departamentu Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Ministerstwie Zdrowia z prośbą o podjęcie w tym zakresie stosownych działań. Uzyskano wyjaśnienia, iż pacjenci Instytutu Psychiatrii i Neurologii cierpią na schorzenia neurologiczne łączące się z określonymi objawami (np. utrata przytomności). Dlatego też niezbędne jest, aby był z nimi stały kontakt. Stąd drzwi w pomieszczeniach sanitarnych umożliwiające obserwowanie pacjentów. Mając powyższe na uwadze, w ocenie dyrektora Departamentu Nauki i Szkolnictwa Wyższego dyskusją akademicką zdają się być po-

lemiki co do relacji problemu intymności pacjenta z dbałością o jego życie i zdrowie. W tym stanie rzeczy uznał on, iż obserwowanie pacjentów nie jest niczym nagannym w świetle *Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*.

Przedstawiciele Mechanizmu wielokrotnie zalecali zapewnienie zgodnej z prawem praktyki stosowania środków przymusu bezpośredniego. W jednym ze Szpitali jako przesłanki uzasadniające zastosowanie unieruchomienia przyjęto m.in. trudny kontakt, zdezorientowanie, kładzenie się do łóżek innych pacjentów, zabieranie im różnych rzeczy. Na podstawie wpisów w dokumentacji nie można było jednoznacznie stwierdzić, czy zaistniały przesłanki zastosowania tych środków. Ponadto, zgodnie z uzyskanymi informacjami, personel medyczny nie traktuje izolacji i przymusowego podawania leków jako formy przymusu bezpośredniego i nie umieszcza w dokumentacji medycznej odpowiednich wzmianek dotyczących ich zastosowania oraz nie zawiadamia o tym fakcie kierownictwa (Instytut Psychiatrii i Neurologii Warszawie). W odpowiedzi zastępca dyrektora Instytutu poinformował, iż problematyka dokumentowania przypadków zastosowania środków przymusu bezpośredniego została omówiona z personelem. Wskazał, iż błędem były lakoniczne opisy uzasadnienia, niemniej jednak unieruchomienie było stosowane każdorazowo zgodnie z ustawowymi przesłankami. W zakresie przymusowego podawania leków wyjaśniono, iż przymusowe podawanie leków wobec pacjentów przyjętych do szpitala bez zgody nie może być rozumiane jako forma przymusu bezpośredniego. Takie stwierdzenie pozostaje w sprzeczności podstawową gwarancją wobec pacjenta przymusowo umieszczonego w ośrodku jaką jest – swobodna i świadoma zgoda na leczenie⁸⁸. W innej placówce, w jednym z oddziałów zaobserwowano stosowanie umieszczania w zamykanej sali obserwacyjnej pacjentek „uporczywie łamiących regulamin” (np. próby przekazywania listów, uchylanie się od zajęć, prowokujące zachowanie wobec pacjentów z męskich oddziałów), w ramach „czynnika leczniczo-terapeutycznego”. W efekcie praktyka taka jest tożsama ze stosowaniem środka przymusu bezpośredniego w formie izolacji. Jednakże, z informacji udzielonych przez personel wynika, że umieszczenia w sali obserwacyjnej nie traktuje się jako wyżej wskazanego środka przymusu bezpośredniego. W związku z tym nie jest dokumentowane ani podane kontroli przez kierownika zakładu w sposób zgodny z przepisami.

⁸⁸ Por. § 41 Ósmego sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (98) 12].

Izolacja była stosowana jako kara (Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Lubiążu). W związku z tym przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zwrócili się do Prokuratury Rejonowej w Wołowie z prośbą o zbadanie sprawy w zakresie przekroczenia uprawnień przez personel Szpitala. Prokuratura umorzyła dochodzenie w sprawie wobec braku znamion czynu zabronionego określonego w art. 231 § 1 k.k. Stwierdzono, iż nie można przyjąć, że praktyka stosowania środków przymusu bezpośredniego w formie izolacji w sali obserwacyjnej postrzegana była jako forma procesu leczniczo-rehabilitacyjnego, a nie jako środek przymusu. Niemniej jednak ustalenia Krajowego Mechanizmu Prewencji oraz wyjaśnienia dyrektora placówki wskazują na odmienny stan rzeczy. Jak wynika z uzasadnienia postanowienia o umorzeniu dochodzenia, dyrektor Szpitala wydał bezwzględny zakaz stosowania praktyki „umieszczania osób łamiących regulamin oddziału II w odrębnym pomieszczeniu (...) jako metody dyscyplinowania”.

d) Przyjęcia bez zgody pacjenta oraz wykonanie środków zabezpieczających

Ósme Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (98) 12]

§ 41 *Co do zasady, leczenie powinno być uzależnione od uzyskania swobodnej i świadomej zgody pacjenta. Przymusowe umieszczenie osoby w ośrodku psychiatrycznym nie powinno oznaczać autoryzacji leczenia bez zgody tej osoby. Wynika z tego, że każdy pacjent – przebywający w ośrodku przymusowo czy też z własnej woli – powinien mieć możliwość odmowy poddania się leczeniu lub jakiegokolwiek innej interwencji lekarskiej. Wszelkie odstępstwa od tej podstawowej zasady powinny mieć podstawę prawną i stosować się tylko w jasno i ściśle określonych sytuacjach nadzwyczajnych.*

Rzecz jasna, zgoda na leczenie może być uznana za pełną i świadomą wtedy, gdy jest oparta na pełnych, dokładnych i wyczerpujących informacjach o stanie pacjenta i proponowanym leczeniu; przykładem informacji niepełnej i niedokładnej jest określenie terapii wstrząsowej jako „terapii w czasie snu”. A zatem wszyscy pacjenci powinni być okresowo informowani o ich stanie i proponowanym leczeniu. Także po leczeniu (wyniki badań, itp.) należy udzielić pacjentom odpowiednich informacji.

§ 51 *Osoby chore psychicznie i niepełnosprawne umysłowo – z racji swojej wrażliwości – wymagają znacznej uwagi, tak aby uniknąć wszelkich działań – czy też nie dopuścić się zaniechania – na ich szkodę. Wynika z tego, że przymusowe umieszczenie w ośrodku psychiatrycznym powinno być zawsze związane z właściwymi gwarancjami.*

Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego z dnia 19 sierpnia 1994 r. (Dz. Nr 111 poz. 535 z późn. zm.)

Art. 21 ust. 1. *Osoba, której zachowanie wskazuje na to, że z powodu zaburzeń psychicznych może zagrażać bezpośrednio własnemu życiu albo życiu lub zdrowiu innych osób, bądź nie jest zdolna do zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych, może być poddana badaniu psychiatrycznemu również bez jej zgody, a osoba małoletnia lub ubezwłasnowolniona całkowicie – także bez zgody jej przedstawiciela ustawowego. W tym przypadku art. 18 ma zastosowanie.*

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 10 sierpnia 2004 r. w sprawie wykazu zakładów psychiatrycznych i zakładów leczenia odwykowego przeznaczonych do wykonywania środków zabezpieczających oraz składu, trybu powoływania i zadań komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających (Dz. U. Nr 179 poz. 1854 ze zm.)

§ 3. *Zakłady psychiatryczne dysponujące warunkami podstawowego zabezpieczenia:*

- 1) *zapewniają stały nadzór nad sprawcami przebywającymi w zakładzie;*
- 2) *posiadają drzwi i okna wyposażone w urządzenia uniemożliwiające sprawcom samowolne opuszczenie zakładu.*

§ 4 ust. 1. *Zakłady psychiatryczne dysponujące warunkami wzmocnionego zabezpieczenia spełniają wymagania określone w § 3, a ponadto:*

- 1) *są wyposażone w:*
 - a) *system telewizji wewnętrznej umożliwiający obserwację drzwi wejściowych, okien zewnętrznych, sal ogólnych, izolatek oraz korytarzy,*
 - b) *elektroniczny system sygnalizujący niekontrolowane otwarcie drzwi i okien;*
- 2) *mają możliwość wydzielenia od 10-łóżkowych do 20-łóżkowych pododdziałów;*
- 3) *mają bezpośredni dostęp do ogrodzonego terenu rekreacyjnego;*
- 4) *zatrudniają personel w liczbie co najmniej dwukrotnie większej niż pojemność zakładu.*

§ 10 ust. 1. *Sprawca skierowany do zakładu o podstawowym zabezpieczeniu jest umieszczany w oddziale psychiatrycznym ogólnym zgodnie z zasadą kierowania pacjentów do oddziałów obowiązującą w danym zakładzie.*

ust. 2 *Sprawca przebywający w zakładzie jest zobowiązany do przestrzegania regulaminu organizacyjno-porządkowego obowiązującego w danym zakładzie.*

ust. 3 *Regulamin organizacyjno-porządkowy dla zakładów dysponujących warunkami wzmocnionego i maksymalnego zabezpieczenia określa załącznik nr 6 do rozporządzenia.*

ust. 4 *W zakładach dysponujących warunkami podstawowego zabezpieczenia stosuje się przepisy regulaminu organizacyjno-porządkowego tego zakładu.*

W trakcie wizytacji przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji weryfikowali praktykę przyjmowania pacjentów na leczenie lub obserwację psychiatryczną bez ich zgody. Co do zasady była ona prawidłowa. O przyjęciu bez zgody terminowo informowany był właściwy sąd opiekuńczy (Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Klinika Psychiatrii Samodzielnego Publicznego Szpitala Klinicznego w Szczecinie, Samodzielny Publiczny Szpital Wojewódzki w Gorzowie Wielkopolskim, Szpital przy ul. Nowowiejskiej w Warszawie). Niemniej jednak zdarzało się, że pacjenci umieszczeni w Szpitalu bez zgody nie brali udziału w posiedzeniach sądu dotyczących zasadności ich pobytu w zakładzie, gdyż placówka nie miała możliwości zapewnienia im transportu i opieki. Natomiast sąd od kilku lat odmawiał przeprowadzania posiedzeń na terenie szpitala (nawet jeśli szpital posiada przeznaczoną do tego salę). Kolejnym problemem były przypadki niezawiadomiania Szpitala przez sąd o treści postanowienia w przedmiocie przyjęcia lub dalszego pobytu w zakładzie. Kierownictwo placówki prowadziło w tej sprawie korespondencję z sądem, jednakże nie uzyskano satysfakcjonujących rozwiązań powyższej kwestii (Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie).

Krajowy Mechanizm Prewencji każdorazowo weryfikował również warunki i sposób przestrzegania praw pacjentów, w stosunku do których są wykonywane środki zabezpieczające. Dostrzeżono, iż występują w tym zakresie pewne nieprawidłowości. W niektórych Szpitalach zdarzało się, że pacjenci, wobec których środek zabezpieczający był wykonywany w warunkach podstawowego zabezpieczenia,

byli umieszczeni w dwóch wyodrębnionych oddziałach sądowych o podstawowym stopniu zabezpieczenia. W oddziałach tych obowiązywały odrębne regulaminy, zawierające zastrzone normy w stosunku do obowiązującego regulaminu organizacyjno-porządkowego dotyczącego pozostałych oddziałów. Praktyka ta stoi w sprzeczności z obowiązującymi w tym zakresie przepisami (§ 10 rozporządzenie Ministra Zdrowia z 10 sierpnia 2004 r. w sprawie wykazu zakładów psychiatrycznych i zakładów leczenia odwykowego przeznaczonych do wykonywania środków zabezpieczających oraz składu, trybu powoływania i zadań komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających). W przypadku środków zabezpieczających wykonywanych w warunkach wzmocnionego zabezpieczenia wizytujący stwierdzali, że większość wymagań określonych w § 4 wskazanego powyżej rozporządzenia została spełniona. Niemniej jednak, nie była realizowana norma w zakresie zatrudnienia w oddziale liczby osób personelu medycznego co najmniej dwukrotnie przewyższającej liczebność pacjentów (Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Lubiążu, Samodzielny Publiczny Szpital Wojewódzki w Gorzowie Wielkopolskim). Ponadto w oddziale dla pacjentów, wobec których był wykonywany środek zabezpieczający w warunkach wzmocnionego zabezpieczenia wprowadzono *Regulamin pobytu pacjentów w całodobowym oddziale psychiatryczno – sądowym o wzmocnionym zabezpieczeniu*. Jako podstawę prawną Regulaminu podano rozporządzenie Ministra Zdrowia z 10 sierpnia 2004 r. Tymczasem wspomniane rozporządzenie nie uprawnia władz szpitala do tworzenia odrębnego regulaminu na oddziałach sądowo psychiatrycznych (§ 10 ust. 3 rozporządzenia). Tworzenie oddzielnego regulaminu, a w szczególności wprowadzanie dodatkowych rygorów i ograniczeń, jest niedopuszczalne (Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Lubiążu).

e) Prawo do kontaktów ze światem zewnętrznym

Ósme Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (98) 12]

§ 54 *Niezbędne jest utrzymywanie kontaktu ze światem zewnętrznym, nie tylko w celu zapobiegania złemu traktowaniu, ale także z terapeutycznego punktu widzenia.*

Pacjentom powinno umożliwić się wysyłanie i otrzymywanie korespondencji, dostęp do telefonu, a także odwiedzanie przez członków rodziny i przyjaciół. Należy także zagwarantować dostęp do adwokata na zasadzie poufności.

Wątpliwości w zakresie respektowania praw pacjentów (zwłaszcza wobec tych, którzy przebywają bez zgody lub wobec których wykonywany jest środek zabezpieczający) do kontaktów ze światem zewnętrznym wzbudziły ograniczenia zawarte w regulaminach wewnętrznych wizytowanych Szpitali. W jednej z placówek, w dokumencie zatytułowanym *Odowiedziny* zawarto zakaz odwiedzania pacjentów przez dzieci (punkt 5). Taka regulacja narusza prawo „internowanych” do kontaktów z rodziną. Spotykano się również z ograniczeniami możliwości utrzymywania z bliskimi kontaktów telefonicznych. Zgodnie z wprowadzonym w oddziale dla pacjentów, wobec których był wykonywany środek zabezpieczający w warunkach wzmocnionego zabezpieczenia *Regulaminu pobytu pacjentów w całodobowym oddziale psychiatryczno – sądowym o wzmocnionym zabezpieczeniu*, z telefonów w dyżurkach można korzystać wyłącznie do przyjmowania rozmów przychodzących, o wyznaczonych porach, trzy razy dziennie i, zgodnie z punktem 22 *Regulaminu pobytu*, rozmowa taka może trwać tylko 3 minuty. Należy wskazać, że wobec zakazu posiadania telefonów komórkowych i wykonywania rozmów wychodzących z telefonu przy dyżurce, ograniczono tym samym możliwość utrzymywania więzi z rodziną (Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Lubiążu). W innym Szpitalu przedstawiciele Mechanizmu zostali poinformowani, że pacjentom „internowanym” nie udziela się przepustek (Samodzielny Publiczny Szpital Wojewódzki w Gorzowie Wielkopolskim). Problem udzielania przepustek osobom, wobec których stosowany jest środek zabezpieczający w warunkach podstawowego zabezpieczenia, był wielokrotnie przedmiotem działania Rzecznika Praw Obywatelskich. Należy zauważyć, że wprawdzie rozporządzenie w sprawie wykazu zakładów (...) nie zawiera regulacji dotyczących przepustek czy przerw w stosowaniu środka zabezpieczającego, jednakże „internowani”, wobec których orzeczono środek zabezpieczający wykonywany w warunkach podstawowego zabezpieczenia, zgodnie z § 10 ust. 4 wspomnianego rozporządzenia, powinni przebywać w oddziałach ogólnych i przestrzegać regulaminu obowiązującego na danym oddziale, który może regulować m. in. kwestię udzielania przepustek, w tym uprawniać kierownika zakładu do udzielania internowanym przepustek (por. postanowienie Sądu Najwyższego z 28 września 2006 r.⁸⁹). Ponadto, w tym samym orzeczeniu, poza stwierdzeniem, że *przepisy kodeksu karnego wykonawczego, określone w rozdziale XIII dotyczące wykonywania środków zabezpieczających, [nie uprawniają Sądu Rejonowego] do rozpoznania wniosków (...) o udzielenie przerwy,*

⁸⁹ Sygn. sprawy I KZP 23/06.

Sąd Najwyższy stwierdza, że wadliwość prowadzonego przez Sąd Rejonowy postępowania w przedmiocie rozpoznania wniosków (...) o udzielenie przepustki w toku wykonywania (...) środka zabezpieczającego wynika też z nieuwzględnienia przepisów rozporządzenia Ministra Zdrowia z 10 sierpnia 2004 r. w sprawie wykazu zakładów, wydanego na podstawie art. 201 § 4 k.k.w. Stosownie do § 10 ust. 4 tego rozporządzenia w zakładach dysponujących warunkami podstawowego zabezpieczenia stosuje się przepisy regulaminu organizacyjno-porządkowego tego zakładu. Regulamin ten zaś może (...) uprawnianić kierownika zakładu do podejmowania decyzji w przedmiocie udzielania internowanym przepustek. Niekorzystną dla internowanego decyzję można zaskarżyć do sądu penitencjarnego (...) w trybie określonym w art. 7 k.k.w.. W odpowiedzi dyrektor Szpitala w Gorzowie Wielkopolskim wskazał, iż zakaz udzielania przepustek pacjentom „internowanym” jest zgodny z wytycznymi Przewodniczącego Wydziału Penitencjarnego w Gorzowie Wlkp. W jego ocenie udzielanie przepustek pacjentom, którzy stwarzają poważne zagrożenie dla otoczenia, i którzy z tego powodu są nakazem sądu „internowani” pozostaje w sprzeczności z interesem publicznym i z celem internacji. Jeżeli ustają przesłanki do „internacji” lekarze leczący wnioskuje do sądu o jej uchylenie. W ocenie Krajowego Mechanizmu Prewencji stanowisko to jest sprzeczne z wskazanymi powyżej przepisami oraz orzecznictwem Sądu Najwyższego⁹⁰.

f) Prawo do skargi

Ósme Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (98) 12]

§ 53 (...) jak w każdym miejscu pozbawienia wolności – podstawową gwarancją przeciwko złemu traktowaniu w ośrodku psychiatrycznym jest skuteczna procedura zażaleniowa. Powinny istnieć szczególne procedury pozwalające pacjentom na składanie formalnych skarg do wyraźnie wyznaczonego organu, a także na poufne kontaktowanie się z odpowiednią władzą poza ośrodkiem.

Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego z dnia 19 sierpnia 1994 r. (Dz. Nr 111 poz. 535 z późn. zm.)

Art. 10a. 1. Osoba korzystająca ze świadczeń zdrowotnych udzielanych przez szpital psychiatryczny ma prawo do pomocy w ochronie swoich praw.

⁹⁰ I KZP 23/06.

- 2. Prawo do pomocy w ochronie praw osoby, o której mowa w ust. 1, przysługuje również jej przedstawicielowi ustawowemu, opiekunowi prawnemu lub faktycznemu.*
- 3. Świadczeniodawca informuje osoby, o których mowa w ust. 1 i 2, o zakresie działania i sposobie kontaktu z Rzecznikiem Praw Pacjenta Szpitala Psychiatrycznego, o którym mowa w art. 10b ust. 1.*
- 4. Osoby, o których mowa w ust. 1 i 2, mają prawo w szczególności do:*
 - 1) przekazania ustnych i pisemnych skarg dotyczących naruszenia praw osoby, o której mowa w ust. 1,*
 - 2) spotkania z Rzecznikiem Praw Pacjenta Szpitala Psychiatrycznego, w warunkach zapewniających swobodę wypowiedzi, nie później niż w terminie 7 dni od dnia zgłoszenia takiej potrzeby,*
 - 3) uzyskania informacji o rozstrzygnięciu zgłoszonej sprawy.*

Praktyka w zakresie realizacji prawa do skargi w wizytowanych jednostkach co do zasady była prawidłowa. Pacjenci chcący złożyć skargę mogli to zrobić zarówno w formie ustnej, jak i pisemnej, w ramach oddziału lub u dyrektora. Skargi wraz z odpowiedziami były rejestrowane i archiwizowane. W jednej z placówek z poddanej analizie dokumentacji nie wynikało, czy na skargi udziela się pisemnej odpowiedzi. Wizytujący zalecili przestrzeganie procedur w tym zakresie (Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychiczenie Chorych w Lubiażu). W innym szpitalu w jednym z oddziałów stwierdzono interesującą praktykę prowadzenia książki skarg i pochwał, w której pacjenci oddziału mogą umieszczać swoje uwagi. Kierownictwo oddziału na bieżąco zapoznaje się z tymi uwagami i zamieszcza w zeszycie odpowiednie adnotacje. (Klinika Psychiatrii Samodzielnego Publicznego Szpitala Klinicznego nr 1 w Szczecinie).

g) Prawo do informacji dotyczącej praw pacjenta

Ósme Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (98) 12]

§ 53 *Każdemu pacjentowi w czasie przyjmowania do ośrodka – oraz jego rodzinie – powinno się udostępnić broszurę opisującą zasady obowiązujące na jego terenie, a także prawa pacjenta. Pacjenci, którzy nie są w stanie zrozumieć broszury samodzielnie, powinni uzyskać stosowną pomoc.*

W większości wizytowanych szpitali pacjenci byli informowani o przyczynach przyjęcia oraz otrzymywali kartę praw pacjenta. Tylko w jednej placówce zalecono zapewnienie wystarczającego i stałego dostępu do informacji dotyczącej praw pacjenta (Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie).

7.8. Domy pomocy społecznej

W 2010 r. przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji przeprowadzili wizytacje sześciu domów pomocy społecznej⁹¹ (dalej: DPS, Dom). W większości były to domy przeznaczone dla osób przewlekle, psychicznie chorych. Wizytacje przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji w tego typu placówkach wzbudziły wątpliwości Wojewody Mazowieckiego. W piśmie z dnia 18 sierpnia 2010 r. Wojewoda zgłosił zastrzeżenia co do podstawy prawnej przeprowadzania wizytacji w domach pomocy społecznej. W jego ocenie domy pomocy społecznej nie mogą być uznane jako miejsca zatrzymania, a mieszkańcy tych domów jako osoby pozbawione wolności w rozumieniu art. 4 Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania. Podkreślił, że co do zasady, umieszczenie w domu pomocy społecznej nie następuje w drodze nakazu pochodzącego od władzy sądowej czy administracyjnej, lecz jest prawem przysługującym osobie, które może być zrealizowane po uzyskaniu zgody tej osoby, bądź zgody jej przedstawiciela ustawowego. Odnosząc się do przypadków osób, o których pobycie w domu pomocy społecznej decyduje sąd opiekuńczy (umieszczenie bez zgody lub gdy zgoda została wyrażona, a następnie odwołana) wskazał, iż warunki pobytu oraz respektowanie praw tych osób są przedmiotem wizytacji dokonywanych przez sędziów sądów rejonowych. W odpowiedzi z dnia 22 września 2010 r.⁹² Rzecznik Praw Obywatelskich podzielił stanowisko Wojewody Mazowieckiego, że w domach pomocy społecznej nie przebywają osoby pozbawione wolności w rozumieniu prawa karnego, a kierowanie do takich placówek odbywa się co do zasady na podstawie wniosku osoby zainteresowanej. Niemniej jednak wskazał, iż w domach pomocy społecznej przebywają również osoby, wobec których orzeczenie o umieszczeniu wydał sąd. Zgodnie z definicją art. 4 OPCAT, ta druga grupa osób traktowana jest

⁹¹ Dom Pomocy Społecznej w: Nr 3 w Łodzi, im. Waleriana Łukasińskiego w Górze Kalwarii, „Leśny” w Warszawie, w Radomiu (ul. Zientalów), w Jedlance, w Bytomiu (ul. Dworcowa).

⁹² RPO-641335-III/10; RPO-641336-III/10.

w kategoriach osób pozbawionych wolności i z tego względu domy pomocy społecznej stanowią przedmiot zainteresowania Krajowego Mechanizmu Prewencji. Ponadto, Rzecznik Praw Obywatelskich poinformował, że nie ma znaczenia dla wizytacji zapobiegawczych miejsc zatrzymań, będących istotą działalności Krajowego Mechanizmu Prewencji, możliwość kontrolowania domów pomocy społecznej przez inne podmioty na podstawie odrębnych przepisów.

a) Warunki bytowe

Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (Dz. U. Nr 64, poz. 593 z późn. zm.)

Art. 55. 1. *Dom pomocy społecznej świadczy usługi bytowe, opiekuńcze, wspomagające i edukacyjne na poziomie obowiązującego standardu, w zakresie i formach wynikających z indywidualnych potrzeb osób w nim przebywających, zwanych dalej „mieszkańcami domu”.*

2. *Organizacja domu pomocy społecznej, zakres i poziom usług świadczonych przez dom uwzględnia w szczególności wolność, intymność, godność i poczucie bezpieczeństwa mieszkańców domu oraz stopień ich fizycznej i psychicznej sprawności.*

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 października 2005 r. w sprawie domów pomocy społecznej (Dz. U. Nr 217, poz. 1837)

§ 5. ust. 1 *Dom, niezależnie od typu, świadczy usługi:*

1) *w zakresie potrzeb bytowych, zapewniając:*

- a) *miejsce zamieszkania,*
- b) *wyżywienie,*
- c) *odzież i obuwie,*
- d) *utrzymanie czystości.*

(...) oraz **§ 6 ust. 1.**

Warunki bytowe zapewnione osobom przebywającym we wszystkich wizytowanych placówkach co do zasady były zgodne z przepisami wskazanego powyżej rozporządzenia. W pokojach wyposażonych w podstawowe meble utrzymano czystość i porządek. Wyposażenie pokoi, ich estetyka i różnorodność stwarzały, zaplanowaną przez personel Domu, atmosferę wręcz domową. Jednak z uwagi na fakt, iż pensjonariusze spożywali posiłki w pokojach i spędzali w nich większość dnia, powierzchnia pomieszczeń mieszkalnych wzbudziła zastrzeżenia wizytujących w dwóch placówkach (DPS „Leśny” w Warszawie oraz DPS

w Górze Kalwarii). Problemem było również zainstalowanie zabezpieczeń w oknach pokoi, znacznie ograniczających możliwość ich uchylania, co stanowiło dla mieszkańców znaczną uciążliwość, zwłaszcza w okresie upałów (DPS „Leśny” w Warszawie). W odpowiedzi dyrektor DPS „Leśny” w Warszawie zgodziła się z wizytującymi, iż zabezpieczenia w oknach uniemożliwiają szersze otwarcenie okien, jednakże nie znaleziono innego rozwiązania. Mocowanie krat zostało wykluczone przez lekarzy psychiatrów jako pogłębiające chorobę.

W jednej z wizytowanych placówek za przejaw nieludzkiego i poniżającego traktowania przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji uznali warunki panujące w pomieszczeniu przeznaczonym do stosowania środka przymusu bezpośredniego w postaci izolacji. Osoba przebywająca w tym pomieszczeniu nie miała zapewnionego dostępu do sanitariatu, udostępniono jedynie wiadro (DPS „Leśny” w Warszawie). W innej placówce z powodu remontu jednego z oddziałów, mieszkańcy zostali tymczasowo (od ok. 8 miesięcy) umieszczeni w pomieszczeniach zastępczych internatu (DPS w Górze Kalwarii). Warunki panujące w tym budynku były bardzo złe, panowała w nim ciasnota oraz brud. Zajęcia terapeutyczne odbywały się w ograniczonym zakresie. Wizytujący zalecili niezwłoczne podjęcie działań mających na celu umieszczenie pensjonariuszy w warunkach mieszkalnych, respektujących prawo do poszanowania godności, intymności i zapewniania podstawowych potrzeb bytowych (DPS w Górze Kalwarii). W odpowiedzi Wojewoda Mazowiecki poinformował przedstawicieli KMP, że DPS w Górze Kalwarii jest w trakcie realizacji planu naprawczego mającego na celu spełnienie standardu wynikającego z ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

We wszystkich wizytowanych domach, pensjonariusze, których nie stać na zakup odzieży, obuwia czy lekarstw mieli zabezpieczane te potrzeby przez placówkę.

b) Prawo do opieki medycznej

Domy pomocy społecznej są jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej świadczące całodobowo usługi bytowe, opiekuńcze i wspomagające. Osoby przebywające w domach pomocy społecznej i objęte powszechnym ubezpieczeniem zdrowotnym mają prawo do korzystania ze świadczeń opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych na zasadach jak wszyscy świadczeniobiorcy, którzy potrzebują pomocy medycznej w warunkach domu rodzinnego. Domy nie realizują świadczeń usług zdrowotnych w placówce, a jedynie umożliwiają mieszkań-

com korzystanie z tych usług, gdyż nie są zakładami opieki zdrowotnej⁹³. Zgodnie z ustaleniami Krajowego Mechanizmu Prewencji prawo do umożliwienia korzystania mieszkańcom z usług opieki medycznej było respektowane. W placówkach zatrudnieni byli zarówno lekarze interniści, jak i psychiatry. Przyjęcia lekarzy odbywały się od 1 do 3 razy w tygodniu – internisty i psychiatry, w zależności od Domu. Konsultacje lekarzy innych specjalności odbywały się poza placówką w ramach Narodowego Funduszu Zdrowia. Mieszkańcy mieli również możliwość udziału w zajęciach terapeutycznych.

c) Traktowanie mieszkańców i przymus bezpośredni

Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (Dz. U. Nr 64, poz. 593 z późn. zm.)

Art. 55 ust. 2. *Organizacja domu pomocy społecznej, zakres i poziom usług świadczonych przez dom uwzględnia w szczególności wolność, intymność, godność i poczucie bezpieczeństwa mieszkańców domu oraz stopień ich fizycznej i psychicznej sprawności.*

Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego z dnia 19 sierpnia 1994 r. (Dz. Nr 111, poz. 535 z późn. zm.)

Art. 18 ust 1. *Przymus bezpośredni wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, przy wykonywaniu czynności przewidzianych w niniejszej ustawie, można stosować tylko wtedy, gdy przepis niniejszej ustawy do tego upoważnia albo osoby te:*

- 1) dopuszczają się zamachu przeciwko:
 - a) życiu lub zdrowiu własnemu lub innej osoby, lub
 - b) bezpieczeństwu powszechnemu, lub
- 2) w sposób gwałtowny niszczą lub uszkadzają przedmioty znajdujące się w ich otoczeniu, lub
- 3) poważnie zakłócają lub uniemożliwiają funkcjonowanie zakładu psychiatrycznej opieki zdrowotnej lub jednostki organizacyjnej pomocy społecznej. (...)

ust. 6. *Zastosowanie przymusu bezpośredniego wobec osoby, o której mowa w ust. 1 pkt 1 i 2, polega na przytrzymywaniu, przymusowym podaniu leków, unieruchomieniu lub izolacji, a wobec osoby, o której mowa w ust. 1 pkt 3 – na przytrzymaniu lub przymusowym podaniu leku.*

⁹³ Treść wyjaśnień Departamentu Pomocy i Integracji Społecznej Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, nadesłana za pośrednictwem Biura Rzecznika Praw Pacjenta, pismo z dnia 24 czerwca 2010 r. (RzPP-ZZp-071-2-6/TN/JS/10).

Dyrektorzy wizytowanych placówek w większości przytaczali przykłady wskazujące na ofiarność i zaangażowanie pracowników. Na podstawie zaobserwowanych sytuacji wizytującym trudno było ocenić stosunek osób pracujących w Domach do mieszkańców. W jednej z placówek część pensjonariuszy twierdziła, że personel krzyczy, trzaska drzwiami, zamyka w ciągu dnia pokoje mieszkalne, jest agresywny. Przedstawicielom Mechanizmu trudno było ocenić, czy uwagi te są zgodne z rzeczywistością, aczkolwiek należy podkreślić, że były one liczne i dość spójne ze sobą (DPS „Leśny” w Warszawie). W odpowiedzi Dyrektor Domu „Leśny” w Warszawie wyjaśniła, iż faktem jest, że pokoje w ciągu dnia są zamykane. Odbywa się to jednak tylko na czas wietrzenia i mycia okien (z uwagi na bezpieczeństwo mieszkańców) oraz mycia podłóg. W innych Domach również zalecono traktowanie mieszkańców z większym szacunkiem (DPS w Górze Kalwarii, 3 DPS w Łodzi). Ponadto, obawę przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji w zakresie poszanowania prawa do intymności i respektowania godności pensjonariuszy wzbudził układ łazienek i toalet, brak zasłonek przy prysznicach, czy usytuowanie wanien (DPS „Leśny” w Warszawie, DPS w Górze Kalwarii, 3 DPS w Łodzi). W odpowiedzi Dyrektor DPS „Leśny” w Warszawie wskazała, iż brak zasłonek przy prysznicach wynika z faktu zrywania ich (oraz drażków) przez mieszkańców, którzy z uwagi na swoją chorobę mają urojenia i czują się zagrożeni. Osoby te nie mogą myć się w zamkniętych pomieszczeniach. Braki są na bieżąco uzupełniane. Z kolei dyrektor 3 DPS w Łodzi wyjaśniła, że zasłony prysznicowe w łazience były zdjęte jedynie okresowo, z powodu ich wymiany na nowe.

Ochrona przed niewłaściwym traktowaniem związana jest również m.in. ze stosowaniem środków przymusu bezpośredniego. W tej kwestii we wszystkich placówkach, z wyjątkiem DPS w Radomiu, **Krajowy Mechanizm Prewencji stwierdził, że konieczne jest przeprowadzenie szkoleń personelu w tym zakresie oraz bezwzględne przestrzeganie procedur zawartych w ustawie z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego.** Pracownicy domów pomocy społecznej stanowczo zaprzeczali stosowaniu środków przymusu bezpośredniego, co więcej ich zdaniem taki zakaz wynika z ustawy. Wypowiedzi te wskazały na brak chociażby podstawowej znajomości przepisów regulujących ich stosowanie. Ponadto, z dokumentacji placówek oraz informacji udzielonych przez pacjentów wynikało, że personel w krytycznych sytuacjach stosował faktycznie przymus bezpośredni, najczęściej w formie przytrzymania bądź przymusowego podania leków, lecz

jego zasadność oraz sposób wykonania nie był poddawany jakiegokolwiek weryfikacji. W wyniku analizy dokumentacji przedstawiciele KMP dostrzegli również przypadek, w którym wobec pensjonariusza zaczepiającego innych mieszkańców nie zastosowano izolacji bezpośrednio po jego agresywnym zachowaniu, lecz dopiero po zjedzeniu przez niego kolacji (z dokumentacji nie wynikało, aby po kolacji pacjent zachowywał się agresywnie). Pomijając fakt, że z zapisu w raporcie pielęgniarskim nie można było wywnioskować, aby zachowanie pensjonariusza spełniało przesłanki zastosowania izolacji, izolowanie mieszkańca dopiero po pewnym czasie od zaistnienia przesłanki izolacji jest sprzeczne z zasadami stosowania przymusu bezpośredniego, który można stosować tylko wtedy, i jedynie tak długo, jak jest to konieczne.

Odnosząc się do ustaleń w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego dyrektor DPS „Leśny” w Warszawie poinformowała że przy iniekcjach nie stosuje się przytrzymania. Iniekcje odbywają się tylko za zgodą mieszkańców. Stosowanie przytrzymania przy iniekcji byłoby nazbyt niebezpieczne. W przypadku odmowy przyjęcia leków, nie stosuje się przytrzymania, lecz odnotowuje ten fakt w raportach pielęgniarskich. Natomiast dyrektor 3 DPS w Łodzi wyjaśniła, iż Dom posiada wdrożone procedury stosowania środków przymusu bezpośredniego i są one znane wszystkim zainteresowanym pracownikom. Ponadto powołano się na kontrole wykonywane przez sędziego Sądu Rejonowego Wydziału Rodzinnego i Nieletnich, podczas których nie stwierdzono żadnych uchybień. Z kolei dyrektor DPS w Jedlance poinformował przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji, że personel medyczny został przeszkolony w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego, opracowano również procedurę postępowania personelu podczas stosowania tych środków, zgodnie z wymogami ustawy.

d) Prawo do kontaktów ze światem zewnętrznym

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 października 2005 r. w sprawie domów pomocy społecznej (Dz. U. Nr 217, poz.1837)

§ 5. 1. *Dom, niezależnie od typu, świadczy usługi: (...)*

3) wspomagające, polegające na: (...)

e) stymulowaniu nawiązywania, utrzymywania i rozwijania kontaktu z rodziną i społecznością lokalną.

W wizytowanych Domach, pensjonariusze mogli opuszczać placówkę po uprzednim uzyskaniu stosownej przepustki, która była wydawana w uzgodnieniu z lekarzem psychiatrą, z wyjątkiem DPS w Jedlance – mieszkańcy mogli opuszczać placówkę bez uzyskania wcześniejszej przepustki, tylko osoby ubezwłasnowolnione opuszczały placówkę po uprzednim uzgodnieniu wyjścia z personelem. Korespondencja była odbierana bezpośrednio w placówkach.

e) Prawo do skargi

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 października 2005 r. w sprawie domów pomocy społecznej (Dz. U. Nr 217, poz. 1837)

§ 5. 1. Dom, niezależnie od typu, świadczy usługi:

3) *wspomagające, polegające na (...):*

k) *sprawnym wnoszeniu i załatwianiu skarg i wniosków mieszkańców domu.*

Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji we wszystkich placówkach zalecali uporządkowanie sprawy dokumentowania wszystkich skarg i wniosków (pisemnych i ustnych), składanych przez mieszkańców. Według deklaracji kierownictwa wizytowanych placówek, książki skarg i wniosków były puste, ponieważ skarg pisemnych nikt nie zgłaszał. Problemy sygnalizowane ustnie, nie były protokolowane, gdyż w opinii kierownictwa, nie było takiej potrzeby, z uwagi na to, że nie miały one charakteru skarg. Zdaniem wizytujących sytuacja taka budzi wątpliwości, dlatego też rekomendowano odnotowywanie tego typu przypadków w książkach skarg i wniosków. Dyrektor DPS „Leśny” w Warszawie wyjaśniła, iż skargi zawierają treści typowo urojeniowe (promieniowanie, podsłuchy, wpuszczanie do pokoi gazu) i służą jako informacja w leczeniu mieszkańca. Traktowanie ich jako skargi w rozumieniu prawa byłoby niewłaściwe, gdyż wymagałoby zastosowanie stosownej procedury, m. in. zawiadomienia o sposobie załatwienia skargi, a to z kolei powodowałoby dynamiczny rozwój systemu urojeniowego. Z kolei dyrektor 3 DPS w Łodzi odnosząc się do zaleceń Krajowego Mechanizmu Prewencji w zakresie dokumentowania skarg, wskazała, iż istniejący stan jest zgodny z wymogami obowiązujących w tym zakresie przepisów, zaś pustą książkę skarg i wniosków należy interpretować jako pozytywną ocenę pracy personelu placówki. Dyrektorzy DPS w Radomiu oraz DPS w Jedlance pozytywnie odnieśli się do

wskazanych w tym zakresie uwag i poinformowali przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji, iż rejestracja zgłaszanych skarg zarówno ustnych, jak i pisemnych będzie dokonywana na bieżąco.

7.9. Placówki dla cudzoziemców

W Polsce istnieją ośrodki zakwaterowania cudzoziemców (otwarte) i ośrodki zatrzymań (zamknięte). Wyjaśnić należy, że umieszczone w zamkniętym ośrodku zatrzymań mogą być osoby, które złożyły wniosek o azyl podczas kontroli granicznej i nie mają prawa wstępu na terytorium Polski lub przebywają na terenie Polski nielegalnie. Istnieją dwa rodzaje ośrodków zatrzymań podlegających władzom policyjnym i straży granicznej (dalej: SG), gdzie przetrzymywani są nielegalni imigranci: areszty w celu wydalenia i ośrodki strzeżone dla cudzoziemców.

Obowiązuje zasada umieszczania cudzoziemca najpierw w ośrodku strzeżonym, a gdy pobyt w nim okaże się lub mógłby się okazać nieskuteczny, dopiero wtedy umieszcza się go w areszcie.

W przypadku zaistnienia przeszkody uniemożliwiającej doprowadzenie cudzoziemca do strzeżonego ośrodka albo aresztu w celu wydalenia lub przyjęcie go tam, cudzoziemiec może być umieszczony w wydzielonym pomieszczeniu Straży Granicznej lub Policji przeznaczonym dla osób zatrzymanych, do czasu usunięcia tej przeszkody.

Kwestie dotyczące postępowania w sprawie zatrzymania cudzoziemca i umieszczenia go w ośrodku strzeżonym lub w areszcie w celu wydalenia zostały uregulowane w: art. 101-123 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. *o cudzoziemcach*⁹⁴ oraz art. 87-89c ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. *o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*⁹⁵. Zgodnie z pierwszym aktem w zakresie nieuregulowanym w ustawie do zatrzymania cudzoziemca i w postępowaniu w sprawie umieszczenia cudzoziemca w strzeżonym ośrodku stosuje się kodeks postępowania karnego.

W 2010 roku pracownicy Zespołu Administracji Publicznej, Zdrowia i Ochrony Praw Cudzoziemców Biura RPO, działając w ramach Krajowego Mechanizmu Prewencji, przeprowadzili wizytacje trzech aresztów w celu wydalenia (dalej: Areszt) i jednego ośrodka strzeżonego dla cudzoziemców (dalej: Ośrodek)⁹⁶.

⁹⁴ Dz. U. z 2006 r. Nr 234, poz. 1694 ze zm.

⁹⁵ Dz. U. z 2009 r. Nr 189, poz. 1472 ze zm.

⁹⁶ Areszt w celu wydalenia przy Placówce Straży Granicznej w Lubaniu, Areszt w celu wydalenia przy Placówce Straży Granicznej w Szczecinie, Ośrodek Strzeżony dla Cudzoziemców przy Nadodrzańskim Oddziale Straży Granicznej w Krośnie Odrzańskim.

a) Legalność osadzenia cudzoziemca w ośrodku lub w areszcie

Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (otwarta do podpisu 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284) art.5

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)

Art. 9 *Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być samowolnie aresztowany lub zatrzymany. Nikt nie może być pozbawiony wolności inaczej, jak tylko na zasadach i w trybie ustalonym przez ustawę.*

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zasada 2. *Zatrzymanie, aresztowanie bądź uwięzienie będą wykonywane w ścisłej zgodzie z przepisami prawa oraz przez właściwe organy lub osoby w tym celu upoważnione.*

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Art. 31. 1. *Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.*

Art. 37. 1. *Kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji.*

2. *Wyjątki od tej zasady, odnoszące się do cudzoziemców, określa ustawa.*

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2006 r. Nr 234, poz. 1694 ze zm.) art. 102, art.104, art.106, art.107 i art.108.

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2009 r., Nr 189, poz.1472 ze zm.) art. 87, 88, 89, 89b, 89c.

Cudzoziemcy mogą być zatrzymani przez straż graniczną lub policję na okres nie dłuższy niż 48 godzin. Po upływie tego okresu sąd odpowiedniej instancji wydaje nakaz zatrzymania. Od decyzji tej służy odwołanie, które jest rozpoznawane przez sąd w trybie natychmiastowym. Okres zatrzymania nie może przekroczyć 90 dni, może być jednak przedłużony o określoną ilość dni, jeżeli jest to konieczne do wykonania decyzji o wydaleniu, które nie nastąpiło z winy cudzoziemca. Całkowity okres zatrzymania w ośrodku strzeżonym lub areszcie w celu wydalenia nie może przekroczyć jednego roku.

Cudzoziemca umieszcza się w ośrodku strzeżonym, jeżeli:

- 1) jest to niezbędne do sprawnego przeprowadzenia postępowania w sprawie o wydalenie go poza granice Polski albo o cofnięcie mu zezwolenia na osiedlenie się lub zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego WE;*
- 2) zachodzi uzasadniona obawa, że będzie się on uchylał od wykonania decyzji o wydaleniu albo decyzji o cofnięciu zezwolenia na osiedlenie się lub zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego WE;*
- 3) przekroczył lub usiłował przekroczyć granicę niezgodnie z przepisami, jeżeli nie został niezwłocznie doprowadzony do granicy.*

Areszt w celu wydalenia stosuje się natomiast wobec cudzoziemca wtedy, gdy zachodzi dowolna z omówionych wyżej okoliczności oraz istnieje obawa, że cudzoziemiec nie podporządkuje się zasadom pobytu obowiązującym w ośrodku detencyjnym.

Postanowienia o umieszczeniu cudzoziemca w strzeżonym ośrodku lub o zastosowaniu wobec niego aresztu w celu wydalenia nie wydaje się, jeżeli mogłoby to spowodować niebezpieczeństwo dla jego życia lub zdrowia.

W areszcie w celu wydalenia może przebywać kobieta do siódmego miesiąca ciąży.

Dzieci pod opieką rodziców mogą być umieszczone wraz z nimi w ośrodkach zatrzymań. Organ, który zatrzymał małoletniego cudzoziemca przebywającego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej bez opieki, może wystąpić do sądu właściwego ze względu na miejsce zatrzymania małoletniego z wnioskiem o umieszczenie go w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

Wizytacje nie ujawniły problemu bezpodstawności umieszczenia któregośkolwiek cudzoziemca w strzeżonym ośrodku lub niesłusznego zastosowania wobec niego aresztu w celu wydalenia. Cudzoziemcy byli umieszczani w wizytowanych placówkach na podstawie nakazów przyjęcia i postanowień właściwych sądów powszechnych. W toku wizytacji nie stwierdzono nieprawidłowości w stosowaniu obowiązujących w tym zakresie procedur.

b) Ochrona przed torturami, okrucieństwem, poniżającym traktowaniem lub karaniem

Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (otwarta do podpisu 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284)

Art. 3. *Nikt nie może być poddany torturom ani niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu.*

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) przyjęta i proklamowana dnia 10 grudnia 1948 r.)

Art. 5 *Nie wolno nikogo torturować ani karać lub traktować w sposób okrutny, niehumaniczny lub poniżający.*

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych

Art. 7 *Nikt nie będzie poddawany torturom lub okrutnemu, niehumanicznemu albo poniżającemu traktowaniu lub karaniu. W szczególności nikt nie będzie poddawany, bez swej zgody swobodnie wyrażonej, doświadczeniom lekarskim lub naukowym.*

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zasada 1. *Wszystkie osoby poddane jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia będą traktowane w sposób humanitarny i z szacunkiem dla godności przyrodzonej istocie ludzkiej.*

Zasada 6. *Wobec żadnej osoby poddanej jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia nie będą stosowane tortury ani też okrutne, niehumaniczne bądź poniżające traktowanie lub karanie. Żadne okoliczności nie mogą być przywoływane jako usprawiedliwienie tortur lub okrutnego, niehumanicznego bądź poniżającego traktowania albo karania.*

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zasada 30. 1. *Zachowania osób aresztowanych lub uwięzionych, które stanowią przewinienia dyscyplinarne w czasie trwania aresztowania lub uwięzienia, opis i czas trwania kar dyscyplinarnych, które mogą być wymierzane oraz organy właściwe do wymierzania takich kar, będą określone przez przepisy prawa lub zgodnych z prawem regulacji oraz właściwie opublikowane.*

2. *Osoba aresztowana lub uwięziona będzie miała prawo do tego, aby być wysłuchaną zanim podjęte zostaną środki dyscyplinarne. Osoba ta będzie miała prawo odwołania się od takiego środka do organów wyższych.*

Standardy Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom. Fragment Siódmego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (97) 10] dot. Pozbawienia wolności cudzoziemców – nielegalnych imigrantów

Poza rozwiniętymi umiejętnościami w zakresie komunikacji interpersonalnej, personel w omawianych ośrodkach powinien być zaznajomiony z podłożem kulturowym przebywających tam imigrantów, a przynajmniej część personelu powinna posiadać odpowiednie kwalifikacje językowe. Poza tym personel powinien zostać przeszkolony odnośnie rozpoznawania możliwych symptomów reakcji stresowych (zarówno spowodowanych przeżytym szokiem, jak i powstałych na skutek zmian socjo-kulturowych) osób przebywających w ośrodku, a także podejmowania stosownych działań.

Funkcjonariusze służb porządku publicznego mogą czasem być zmuszeni do użycia siły w celu przeprowadzenia deportacji. Jednakże użyta siła nie powinna przekraczać stopnia niezbędnego w danej sytuacji. W szczególności byłoby całkowicie nie do zaakceptowania, gdyby osoby poddawane deportacji były bite w celu zmuszenia do wejścia do pojazdu lub na pokład samolotu albo karane w ten sposób za niepodporządkowanie się takiemu poleceniu. Poza tym Komitet musi podkreślić, że knebłowanie jest praktyką wysoce niebezpieczną. Komitet zwraca także uwagę, iż aplikowanie lekarstw osobom poddawanych deportacji musi wynikać z decyzji lekarza i być przeprowadzane w zgodzie z etyką medyczną.

Kodeks Postępowania Funkcjonariuszy Porządku Prawnego z 1979 r.

Rezolucja 34/169 Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych (1979 r.).

Zalecenie Rec (2001) 10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotyczące Europejskiego Kodeksu Etyki Zawodowej Policji.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483)

art. 40 *Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych.*

Tortury czy poniżające traktowanie nie może być rozumiane wąsko, jako jedynie czynne działanie (np. bicie cudzoziemca przebywającego w areszcie). Krajowy Mechanizm Prewencji, biorąc pod uwagę definicje tortur i poniżającego traktowania, zapisy prawa międzynarodowego oraz wewnętrznego, dokonuje kompleksowego badania różnych zagadnień (dotyczących m.in. warunków bytowych czy opieki zdrowotnej), które w określonym kontekście, pojedynczo lub w sumie, mogą stanowić o problemie stosowania tortur czy okrutnego, poniżającego traktowania ludzi przebywających w wizytowanych placówkach. Problem ten należy zatem przedstawić również z perspektywy stosowanych przez personel aresztów i ośrodków środków kontroli, przymusu, kar⁹⁷, a także codziennych relacji osób zatrudnionych we wskazanych jednostkach z osadzonymi w nich cudzoziemcami.

Na terenie wizytowanych placówek sporadycznie dochodziło do użycia środków przymusu bezpośredniego w stosunku do osadzonych. Przypadki takie odnotowywane były w prowadzonej przez funkcjonariuszy książce wydarzeń, a także w raportach służbowych.

Wątpliwości wizytujących wzbudziły natomiast zbyt częste kontrole osobiste, przeprowadzane w Areszcie w Szczecinie. W placówce tej poddawani kontroli osobistej byli zarówno cudzoziemcy przyjmowani do Aresztu, jak i osoby, które korzystały ze spaceru (tzw. obszukanie ręczne lub za pomocą detektora do wykrywania metali). Zdaniem osób wizytujących charakter wizytowanej placówki, a zwłaszcza fakt, iż nie jest to typowe miejsce detencji dla sprawców czynów zabronionych, nie stanowił uzasadnienia tak częstej kontroli osób w niej osadzonych.

Kontrole, a zwłaszcza częstotliwość prowadzenia przez funkcjonariuszy SG szczegółowych kontroli pomieszczeń mieszkalnych i wykorzystywanie do tych kontroli psów służbowych, stanowiły również podstawę do zwrócenia na ten problem większej uwagi podczas wizytacji Ośrodka w Krośnie Odrzańskim.

Kolejną wątpliwością wizytujących była praktyka mająca miejsce w Areszcie w Lubaniu, polegająca na umieszczaniu przez personel placówki imiennego wykazu osadzonych przed każdą z cel. W wykazach tych odnotowano, poza personaliami cudzoziemców, daty ich urodze-

⁹⁷ Cudzoziemiec przejawiający negatywną postawę wobec nałożonych na niego obowiązków i zakazów określonych w art. 119 i 120 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (Dz. U. Nr 128, poz. 1175 oraz z 2004 r. Nr 96, poz. 959 i Nr 179, poz. 1842), a także w celu zapewnienia cudzoziemcowi bezpieczeństwa, może być umieszczony, na polecenie kierownika strzeżonego ośrodka lub funkcjonariusza odpowiadającego za funkcjonowanie aresztu, w jednoosobowym pokoju lub celi mieszkalnej (patrz: § 10 *Regulaminu organizacyjno-porządkowego pobytu cudzoziemców w strzeżonym ośrodku i areszcie w celu wydalenia*).

nia i obywatelstwo oraz daty przewidywanego zwolnienia z placówki. Wykazy opatrzone zostały także zdjęciami osadzonych.

W ocenie osób wizytujących, taki sposób informowania o tożsamości przebywających w Areszcie cudzoziemców wydaje się być nieuzasadniony, a ponadto godzić może w ich prawo do ochrony danych osobowych. Dostęp do tych informacji, poza funkcjonariuszami SG, mają bowiem także wszyscy współosadzeni oraz osoby trzecie, przebywające w Areszcie w związku np. z odwiedzinami.

W odpowiedzi na zarzuty przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji, komendanci wizytowanych jednostek przedstawili swoje pisemne stanowiska.

Zastępca Komendanta Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej, ustosunkowując się do uwag w zakresie przeprowadzania wielokrotnych kontroli cudzoziemców osadzonych w Areszcie w Szczecinie wyjaśnił, że zgodnie z § 34 i 35 Regulaminu Nr 2 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 20 marca 2008 r. *w sprawie sposobu pełnienia służby przez funkcjonariuszy Straży Granicznej w strzeżonym ośrodku dla cudzoziemców oraz w pomieszczeniach, w których wykonywany jest areszt w celu wydalenia*, funkcjonariusze pełniący służbę w pomieszczeniach aresztu dokonują przeglądu cel raz na dobę z reguły w trakcie trwania spaceru, a cudzoziemcy poddawani są kontroli osobistej po odbyciu spaceru oraz w przypadkach określonych w przepisach. Komendant wskazał, że jest to szczególnie ważne, gdyż plac spacerowy graniczy bezpośrednio z drogą publiczną i podczas spaceru istnieje możliwość zdobycia przez cudzoziemców niebezpiecznych przedmiotów.

Komendant Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej w Krośnie Odrzańskim, odnosząc się do podobnych zarzutów, wskazał, że pokoje dla cudzoziemców oraz inne pomieszczenia Ośrodka są kontrolowane co najmniej raz w tygodniu zgodnie z § 1 *Regulaminu organizacyjno-porządkowego pobytu cudzoziemców w strzeżonym ośrodku i areszcie w celu wydalenia* stanowiącego załącznik do rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 26 sierpnia 2004 r. *w sprawie warunków, jakim powinny odpowiadać strzeżone ośrodki i areszty w celu wydalenia oraz regulaminu organizacyjno – porządkowego pobytu cudzoziemców w strzeżonym ośrodku i areszcie w celu wydalenia*. Kontrole te, zgodnie z informacją Komendanta, mają głównie na celu sprawdzenie stanu czystości i porządków w pokojach i innych pomieszczeniach oraz prowadzenia rozmów z cudzoziemcami na temat warunków socjalno-bytowych w Ośrodku, jak również nurtujących ich problemów.

Oprócz tego, kierownik sekcji ochrony, zgodnie z ustalonym planem (najczęściej raz w tygodniu) dokonuje szczegółowej kontroli pokoi mieszkalnych i innych pomieszczeń, w których przebywają cudzoziemcy. Podczas tej kontroli, cudzoziemcy poddawani są kontroli osobistej polegającej na oględzinach zewnętrznych osoby oraz sprawdzeniu odzieży, bielizny i obuwia. Powyższe czynności – zgodnie z § 11 cytowanego wyżej *Regulaminu organizacyjno-porządkowego*, są wykonywane w pomieszczeniu, bez obecności osób nieupoważnionych oraz osób odmiennej płci.

Dodatkowo funkcjonariusze sekcji ogólnej zostali wyznaczeni przez Naczelnika Ośrodka do cotygodniowej kontroli pomieszczeń Strzeżonego Ośrodka dla Cudzoziemców pod kątem stwierdzenia uszkodzeń lub awarii, czy też braków sprzętu i wyposażenia. Podczas tych przeglądów mają zwracać szczególną uwagę na przedmioty, które mogą stanowić zagrożenie dla porządku lub bezpieczeństwa w Ośrodku, jak również gdy ich wymiary lub ilość mogą naruszać porządek pobytu w Ośrodku. W przypadku stwierdzenia takich przedmiotów, przekazywane są one do depozytu Ośrodka.

Funkcjonariusze sekcji ochrony pełniący służbę bezpośrednio na oddziałach podczas instruktaży do służby mają obowiązek, dokonywania kontroli stanu zabezpieczeń techniczno-ochronnych, w tym również pokoi dla cudzoziemców. Oprócz tego w porze nocnej (pomiędzy 22.00 a 6.00) wartownicy mają obowiązek nie rzadziej niż co 2 godziny, w nieregularnych odstępach czasu, kontrolować zachowanie osadzonych w pokojach dla cudzoziemców. To z kolei wymusza kolejną kontrolę pokoi dla cudzoziemców. Fakt dokonywania tych czynności jest odnotowywany w książce służby kierownika zmiany.

Kierownik nadmienił również, że pokoje dla cudzoziemców są czasami kontrolowane doraźnie przez funkcjonariuszy sekcji ochrony w przypadku uzasadnionego podejrzenia posiadania przez cudzoziemców przedmiotów niebezpiecznych lub niedozwolonych.

Krajowy Mechanizm Prewencji otrzymał też wyjaśnienia dotyczące kwestii wykorzystywania do powyższych kontroli psów służbowych, wskazujące na to, że są to incydentalne przypadki. W roku 2010, do czasu wizytacji KMP, zgodnie z zapewnieniem Komendanta, miał miejsce tylko jeden taki przypadek: 3 miesiące po zamachach bombowych w Moskwie. W Ośrodku przebywała wówczas kilkuosobowa grupa obywateli Rosji narodowości czecheńskiej.

W ocenie członków Krajowego Mechanizmu Prewencji wyjaśnienia dotyczące kontroli w Ośrodku w Krośnie Odrzańskim potwierdzają jedynie uwagi wizytujących dotyczące zbyt częstych kontroli cudzoziem-

ców i zajmowanych przez nich pokoi, wskazując na nieustanne kontrole. Faktem jest, że § 1 *Regulaminu organizacyjno-porządkowego pobytu cudzoziemców w strzeżonym ośrodku i areszcie w celu wydalenia* obli-guje kierownika strzeżonego ośrodka do kontroli pokoi dla cudzoziem-ców co najmniej raz w tygodniu. Przepis ten nie ogranicza jednak tych kontroli do opisanego przez Komendanta zakresu i nie może stanowić podstawy do wyodrębnienia szeregu kolejnych kontroli. Nie jest przy tym czytelne, jakie regulacje stanowią podstawę do zobowiązania war-towników Ośrodka do tak częstych, jak opisane, kontroli osadzonych w pokojach dla cudzoziemców.

Zgodnie z wskazanym przez Komendanta § 11 Regulaminu, cudzo-ziemiec podlega kontroli osobistej tylko w przypadkach uzasadnionych względami bezpieczeństwa i porządku. Tymczasem w Ośrodku w Kro-śnie Odrzańskim kontrole osobiste, jak wynika w przytoczonego wyżej opisu Komendanta, nie są motywowane uzasadnionymi względami, ale odbywają się planowo, najczęściej raz w tygodniu. To, że kontrole te odbywają się bez obecności osób nieupoważnionych nie stanowi pod-stawy do uznania, że są one uprawnione.

Krajowy Mechanizm Prewencji za niezrozumiałą uznaje kon-trolę z udziałem psa służbowego. Fakt, że w kraju cudzoziemca dochodzi do poważnego aktu agresji, nie może stanowić podstawy do podejmowania działań wymierzonych w tę osobę. Należy zwrócić uwagę, że poza wskazaniem na narodowość przebywających w Ośrod-ku osób, Komendant nie wskazał na podstawy prawne przeprowadzo-nej czynności, mimo że jak wyjaśnił, była ona jedynie jednorazowa.

c) Prawo do informacji

Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolno-ści (otwarta do podpisu 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284)

art. 5. 2. *Każdy, kto został zatrzymany, powinien zostać niezwłocznie i w zrozumiałym dla niego języku poinformowany o przyczynach zatrzymania i o stawianych mu zarzutach.*

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zasada 10 *Każdy, kto jest zatrzymany, będzie poinformowany w mo-mencie zatrzymania o przyczynach zatrzymania, jak również będzie niezwłocznie poinformowany o stawianych mu zarzutach.*

Zasada 13 Każdej osobie w momencie jej zatrzymania, jak również rozpoczęcia aresztowania lub uwięzienia, bądź też niezwłocznie po tej chwili, organ odpowiedzialny za zatrzymanie, aresztowanie lub uwięzienie przekaze informację o jej prawach, jak też wyjaśnienie tych praw oraz informację o sposobach korzystania z nich.

Zasada 33 Osoba aresztowana lub uwięziona, bądź jej obrońca, będą mieli prawo do składania do organów odpowiedzialnych za administrację miejsca przetrzymywania i do ich organów zwierzchnich, a także, gdy będzie to potrzebne, do właściwych organów, którym powierzone są kompetencje odwoławcze oraz kompetencje do podejmowania środków zaradczych, wniosków i skarg dotyczących traktowania tej osoby, w szczególności w przypadkach tortur lub innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania.

Zalecenie Rec (2001) 10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotyczące Europejskiego Kodeksu Etyki Zawodowej Policji

§ 55 Policja w zakresie możliwym na podstawie prawa krajowego niezwłocznie poinformuje osoby pozbawione wolności o powodach, dla jakich zostały jej pozbawione oraz o wszelkich zarzutach wysuwanych w stosunku do nich, a także bezzwłocznie poinformuje osoby pozbawione wolności o procedurze mającej zastosowanie w ich przypadku.

Dwunasty Raport generalny CPT, [CPT/Inf (2002)15]:

§44 Prawa osób pozbawionych wolności nie mają wielkiej wartości, jeżeli osoby zainteresowane nie są świadome, iż przysługują im takie prawa. W związku z powyższym jest bezwzględnie konieczne, aby osoby zatrzymane przez policję zostały w sposób wyraźny poinformowane o swoich prawach bezzwłocznie oraz w języku, który rozumieją. W celu zapewnienia, iż tak się stanie, osobom zatrzymanym przez policję w chwili, w której zostały zaaresztowane, powinny być systematycznie wydawane formularze, na jakich prawa te byłyby wyszczególnione w sposób jasny i bezpośredni. Następnie osoby zaaresztowane zostałyby poproszone o podpisanie oświadczenia stwierdzającego, iż zostały one poinformowane o swoich prawach.

Standardy Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom. Fragment Siódmego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (97) 10] dot. Pozbawienia wolności cudzoziemców – nielegalnych imigrantów:

Osoby pozbawione wolności w związku z imigracją – tak samo jak inne kategorie osób pozbawionych wolności – powinny być uprawnione od samego początku do poinformowania wybranej osoby o ich sytuacji oraz dostępu do adwokata i lekarza. Ponadto powinno się udzielić takim osobom wyraźnej informacji – niezwłocznie i w zrozumiałym dla nich języku – o wszystkich przysługujących im prawach oraz o zastosowanych wobec nich procedurach.(...) osoby pozbawione wolności w związku z imigracją powinno się na zasadzie reguły zapoznawać z dokumentem wyjaśniającym stosowaną wobec nich procedurę oraz przysługujące im prawa. Dokument tego rodzaju powinien być dostępny w językach najczęściej używanych przez osoby zainteresowane, a w razie konieczności należy skorzystać z usług tłumacza.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555)

art. 244 § 2. *Zatrzymanego należy natychmiast poinformować o przyczynach zatrzymania i o przysługujących mu prawach, w tym o prawie do skorzystania z pomocy adwokata, oraz wysłuchać go.*

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (Dz. U. z 2006 r. Nr 234, poz. 1694 ze zm.)

art. 10.1. *Organy prowadzące postępowania w sprawach o wydanie lub przedłużenie wizy, udzielenie zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony, zezwolenia na osiedlenie się lub zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich, zwanego dalej „zezwoleniem na pobyt rezydenta długoterminowego WE”, oraz o wydalenie z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pouczają cudzoziemca w języku dla niego zrozumiałym o zasadach i trybie postępowania oraz o przysługujących mu prawach i ciążących na nim obowiązkach.*

W wizytowanych placówkach, Krajowy Mechanizm Prewencji uznał, że prawo cudzoziemców do informacji realizowane jest w sposób niepozbawiony wad.

Przy przyjęciu do placówki cudzoziemcom zapewnia się wprowadzić możliwość zapoznania się z treścią obowiązującego w Areszcie porządku organizacyjnego, jednak tekst regulaminu, w odpowiednich wersjach językowych, wywieszony był na korytarzu Aresztu jedynie w Areszcie w Lubaniu.

W Areszcie w Szczecinie, który w omawianym obszarze, w dacie wizytacji, prezentował się najgorzej, nie zostały także wywieszane listy adresowe organów, instytucji i organizacji pozarządowych, zajmujących się sprawami cudzoziemców, ani inne informacje dotyczące praw lub obowiązków osadzonych. Jak już wskazano w innych rozdziałach niniejszego raportu, niezmiernie ważna dla osadzonych jest znajomość nie tylko zasad funkcjonowania placówki, a także instytucji, do których można zwrócić się w sytuacji złego traktowania. **Informacje tego typu powinny być ogólnodostępne, bez konieczności zwracania się o ich udostępnienie do kadry placówki.**

Wizytacje ujawniły nadto, że cudzoziemcy rzadko mają dostęp do dodatkowych materiałów w postaci broszur lub ulotek tematycznych, które zawierałyby informacje o przysługujących im prawach lub ciężających na nich obowiązkach. Do placówek nie docierają na ogół organizacje pozarządowe, które świadczyłyby osadzonym pomoc prawną lub udzielały w tym zakresie porad.

Sytuacja panująca w wizytowanych placówkach może zatem być utrudnieniem dla korzystania przez przebywających w nich cudzoziemców z przysługujących im środków prawnych, w konsekwencji prowadząc do naruszeń podstawowych praw cudzoziemców.

Zastępca Komendanta Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej w odpowiedzi na wskazane zarzuty powiadomił Krajowy Mechanizm Prewencji, że w chwili przyjęcia do Aresztu każdy cudzoziemiec otrzymuje *Regulamin pobytu cudzoziemców w areszcie w celu wydalenia* w języku dla niego zrozumiałym. Zawiera on między innymi listę adresową organów, instytucji i organizacji pozarządowych, zajmujących się sprawami cudzoziemców oraz inne informacje dotyczące praw i obowiązków osób osadzonych. Natomiast *Porządek wewnętrzny* w celach mieszkalnych Aresztu został wywieszony niezwłocznie po zakończeniu wizytacji.

Komendant Placówki Straży Granicznej w Lubaniu potwierdził wątpliwości wizytujących w zakresie małej aktywności podmiotów zewnętrznych w zakresie dostarczania do Aresztów i Ośrodków materiałów dla cudzoziemców i wskazał, że od dłuższego czasu Areszt w Szczecinie nie otrzymuje żadnych materiałów informacyjnych od instytucji i organizacji pozarządowych zajmujących się udzielaniem pomocy cudzoziemcom. Funkcjonariusze Aresztu w Lubaniu podjęli po wizytacji samodzielne działania zmierzające do uzyskania dla cudzoziemców broszur i materiałów. Efektem tej akcji było przekazanie osadzonym: gazety uchodźców „REEFUGEE”, materiałów informacyjnych IOM (Program Dobrowolnych Powrotów) w języku ojczystym cudzoziemców, materiałów informacyj-

nych CARITAS „Pomoc migrantom i uchodźcom” oraz materiałów informacyjnych Stowarzyszenia Praw Człowieka im. Haliny Nieć.

d) Prawo do kontaktu z instytucjami państwowymi, pozarządowymi i dyplomatycznymi oraz prawo do kontaktu/widzeń z osobami bliskimi i adwokatem

Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (otwarta do podpisu 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284)

art. 8.1. *Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji.*

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zasada 16. 1 *Niezwłocznie po zatrzymaniu oraz po każdym przeniesieniu z jednego miejsca aresztowania lub uwięzienia do innego, osoba aresztowana lub uwięziona będzie uprawniona powiadomić, bądź też domagać się od właściwego organu powiadomienia członków jej rodziny lub innych właściwych osób według swojego wyboru, o jej zatrzymaniu, aresztowaniu lub uwięzieniu, bądź o przeniesieniu i o miejscu, w którym jest przetrzymywana.*

2. *Jeśli osobą aresztowaną lub uwięzioną jest obcokrajowiec, będzie on również niezwłocznie poinformowany o jego prawie do komunikowania się za pomocą odpowiednich środków z placówką konsularną lub misją dyplomatyczną Państwa, którego jest obywatelem, lub które na innej podstawie, zgodnie prawem międzynarodowym, uprawnione jest do takiego komunikowania się z nim, bądź też z przedstawicielstwem właściwej organizacji międzynarodowej, jeśli jest uchodźcą lub w inny sposób pozostaje pod opieką organizacji międzyrządowej.*

3. *Jeśli osoba aresztowana lub uwięziona jest nieletnia lub nie jest w stanie zrozumieć swoich uprawnień, właściwy organ z własnej inicjatywy podejmie się powiadomienia, o którym mowa jest w niniejszej zasadzie. Szczególną wagę przykładać się będzie do powiadomienia rodziców lub opiekunów.*

4. *Powiadomienie, o którym mowa jest w niniejszej zasadzie, lub udzielenie zezwolenia na powiadomienie, nastąpi niezwłocznie. Niemniej, właściwy organ może opóźnić powiadomienie o rozsądny okres czasu, w przypadkach, gdy wyjątkowe okoliczności śledztwa tego wymagają.*

Zasada 18. 1 Osoba aresztowana lub uwięziona będzie uprawniona do komunikowania się oraz konsultowania ze swoim obrońcą.

2. Osobie aresztowanej lub uwięzionej będą przyznane stosowny czas i środki na konsultację z obrońcą.

3. Prawo osoby aresztowanej lub uwięzionej do widzeń, konsultowania się i komunikowania z obrońcą – bezzwłocznie, bez cenzury i w pełni poufnie – nie może być zawieszane lub ograniczone, z wyjątkiem sytuacji, gdy następuje to w szczególnych okolicznościach określonych przez przepisy prawa lub zgodne z prawem regulacje, kiedy jest to uznane za niezbędne przez organ sądowy lub inny do utrzymania bezpieczeństwa i porządku.

4. Rozmowy pomiędzy osobą aresztowaną lub uwięzioną i jej obrońcą mogą odbywać się w zasięgu wzroku, ale nie w zasięgu słuchu funkcjonariuszy organów ścigania.

5. Kontakty pomiędzy osobą aresztowaną lub uwięzioną a jej obrońcą, o których mowa jest w niniejszej zasadzie, będą niedopuszczalne jako źródło dowodów przeciwko osobie aresztowanej lub uwięzionej, chyba że wiążą się z przestępstwem wciąż dokonywanym lub planowanym.

Zasada 19. Osoba aresztowana lub uwięziona będzie miała prawo do widzeń oraz do utrzymywania korespondencji, w szczególności z członkami swojej rodziny, oraz będą jej przyznane odpowiednie możliwości kontaktowania się ze światem zewnętrznym, na rozsądnych warunkach oraz z uwzględnieniem ograniczeń określonych przez przepisy prawa lub zgodne z prawem regulacje.

Standardy Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom. Fragment Siódmego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (97) 10] dot. Pozbawienia wolności cudzoziemców – nielegalnych imigrantów: Prawo dostępu do adwokata powinno obowiązywać przez cały okres pozbawienia wolności i obejmować zarówno prawo do rozmowy z adwokatem na osobności, jak i prawo do obecności adwokata w czasie przesłuchań przeprowadzanych przez właściwe władze. (...) Ogólnie rzecz biorąc, osoby pozbawione wolności w związku z imigracją powinny być uprawnione do utrzymywania kontaktów ze światem zewnętrznym w czasie przebywania w ośrodku, a w szczególności mieć dostęp do telefonu i możliwość odwiedzin krewnych oraz przedstawicieli stosownych organizacji.

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2009 r., Nr 189, poz.1472 ze zm.) art. 89 a.

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (Dz. U. z 2006 r. Nr 234 poz. 1694) art. 117.

Załącznik do Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 26 sierpnia 2004 r. w sprawie warunków, jakim powinny odpowiadać strzeżone ośrodki i areszty w celu wydalenia oraz regulaminu organizacyjno-porządkowego pobytu cudzoziemców w strzeżonym ośrodku i areszcie w celu wydalenia (Dz. U. z 2004 r. Nr 190 poz. 1953) pt.: Regulamin organizacyjno-porządkowy pobytu cudzoziemców w strzeżonym ośrodku i areszcie w celu wydalenia – rozdz. 6.

Z ustaleń dokonanych w wizytowanych placówkach wynika, że prawo cudzoziemców do widzeń z osobami bliskimi oraz prowadzenia korespondencji i otrzymywania paczek, co do zasady, było realizowane.

Do dyspozycji cudzoziemców pozostawały także znajdujące się na terenie wizytowanych placówek aparaty telefoniczne. Cudzoziemcy przebywający w Ośrodku w Krośnie Odrzańskim mogli także korzystać z telefonów komórkowych, które przechowywane były w depozycie. Wydawane były na prośbę zainteresowanego, przy czym pobranie telefonu odnotowywano w książce wydarzeń.

Wątpliwości wizytujących wzbudził natomiast zapis § 20 obowiązującego w Ośrodku w Krośnie Odrzańskim *Porządku wewnętrznego*, który ograniczał umieszczonemu w izolatce cudzoziemcowi prawo do prowadzenia korespondencji. Komendant Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej w Krośnie Odrzańskim nie odniósł się do tego zarzutu.

W zakresie przebiegu rozmów telefonicznych, odnotowano nieprawidłowości w Areszcie w Lubaniu. Mianowicie w Areszcie tym, przez cały czas trwania rozmowy telefonicznej funkcjonariusz SG stał w pobliżu aparatu, tak, aby móc słyszeć treść rozmowy. Zwrócić należy także uwagę na fakt, iż w prowadzonej przez personel placówki *Książce rozmów* odnotowywano nie tylko dane osoby korzystającej aparatu, lecz także dane rozmówcy, a w przypadku rozmów wychodzących także i numer telefonu, pod który dzwonił osadzony. **W ocenie Krajowego Mechanizmu Prewencji bezpośredni nadzór nad przebiegiem rozmowy, a także pozyskiwanie danych rozmówców i ich powielanie w dokumentacji są nieuzasadnione.**

Komendant Placówki Straży Granicznej w Lubaniu, ustosunkowując się do wątpliwości osób wizytujących, wyjaśnił, że konieczność prowadzenia ciągłego nadzoru nad cudzoziemcem, w tym również korzystającym z aparatu telefonicznego, wynika z treści § 38 Regulaminu Nr 2 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 20 marca 2008 r. *w sprawie sposobu pełnienia służby przez funkcjonariuszy Straży Granicznej w strzeżonym ośrodku dla cudzoziemców oraz w pomieszczeniach, w których wykonywany jest areszt w celu wydalenia*. Działania funkcjonariuszy Aresztu ukierunkowane są bezpośrednio na właściwy sposób realizacji zadania ciągłego nadzoru cudzoziemca poza całą mieszkalną, a nie nadzoru nad treścią prowadzonej przez cudzoziemca rozmowy telefonicznej. W kwestii dokumentowania faktu odbycia przez cudzoziemca rozmowy telefonicznej, Komendant polecił niezwłoczne zaprzestanie tej praktyki.

e) Warunki bytowe

Dyrektywa Rady Unii Europejskiej nr 2000/43/WE z 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na rasę lub pochodzenie etniczne we wszystkich sferach życia społecznego, m. in. opieki społecznej, włącznie z zabezpieczeniem społecznym i opieką zdrowotną, edukacją i dostępem do dóbr i usług oferowanych publicznie.

Standardy Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom. Fragment Siódmego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (97) 10] dot. Pozbawienia wolności cudzoziemców – nielegalnych imigrantów: tego rodzaju ośrodki powinny zapewniać zakwaterowanie w odpowiednio wyposażonych i czystych pomieszczeniach, dostarczając wystarczającej przestrzeni życiowej przebywającym tam osobom. Poza tym należy zadbać o właściwe zaprojektowanie i urządzenie pomieszczeń, tak by w największym stopniu unikać skojarzenia ze środowiskiem więziennym.

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2006 r. Nr 234, poz. 1694 ze zm.) art. 117.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 26 sierpnia 2004 r. w sprawie warunków, jakim powinny odpowiadać strzeżone ośrodki i areszt w celu wydalenia oraz Regulamin organizacyjny – porządkowy pobytu cudzoziemców w strzeżonym ośrodku i areszcie w celu wydalenia (Dz. U. Nr 190, poz. 1953).

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 11 grudnia 2007 r. w sprawie warunków otrzymywania posiłków i napojów przez cudzoziemców umieszczonych w strzeżonym ośrodku lub przebywających w areszcie w celu wydalenia oraz wartości dziennej normy żywienia (Dz.U. Nr 236, poz. 1742).

Pokój dla cudzoziemców (w przypadku ośrodków strzeżonych) i celę mieszkalną (w przypadku aresztów) wyposaża się w sprzęt zapewniający cudzoziemcowi osobne miejsce do spania, odpowiednie warunki higieny, dostateczny dopływ powietrza i odpowiednią do pory roku temperaturę, a także oświetlenie odpowiednie do czytania. Powierzchnia tych pomieszczeń nie może być mniejsza niż 3 m² na jednego mężczyznę lub 4 m² na jedną kobietę lub małoletniego.

Zakwaterowanie organizuje się w sposób umożliwiający wspólne przebywanie rodzin. Co do zasady jednak cudzoziemców odmiennej płci umieszcza się w oddzielnych pomieszczeniach, a małoletnich cudzoziemców bez opieki, w wyodrębnionej części ośrodka w sposób uniemożliwiający kontakt z osobami dorosłymi umieszczonymi w ośrodku. Cudzoziemiec otrzymuje nieodpłatnie środki czystości niezbędne do utrzymania higieny osobistej. Może on otrzymać również nieodpłatnie odpowiednią do pory roku odzież, bieliznę czy obuwie, jeżeli jego własne rzeczy nie nadają się do użytku (również ze względów higienicznych) i gdy sam nie może dokonać ich zakupu.

Przy przygotowywaniu posiłków dla cudzoziemców uwzględnia się wiek osadzonych, stan (np. czy jest to kobieta w ciąży), zalecenia lekarza oraz wymogi religijne i kulturowe. Cudzoziemcy przebywający w obiektach otrzymują trzy posiłki dziennie, w tym jeden posiłek gorący, oraz napoje (przy czym w przypadku upałów, czyli gdy temp. osiąga ponad 28°C, zwiększa się ich ilość). Pierwszy posiłek przysługuje cudzoziemcom po upływie sześciu godzin od momentu umieszczenia w obiekcie.

Wizytacje, które miały miejsce w 2010 r. nie ujawniły odstępstw od wyżej opisanych reguł. Dodać należy, że udostępnione osobom osadzonym pomieszczenia wizytowanych placówek, w opinii wizytujących, utrzymane były w dobrym stanie technicznym oraz należytej czystości.

Cudzoziemcy mieli też zagwarantowane żywienie (odrębnie przygotowane np. przez firmę cateringową śniadania, obiady i kolacje, dostarczane w jednorazowych pojemnikach) i możliwość zadbania o higienę oraz kondycję fizyczną. Mogli również dokonywać zakupów z własnych środków pieniężnych.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że osoby odpowiedzialne za funkcjonowanie wizytowanych placówek, do których posiłki dostarczane są przez firmy zewnętrzne lub inne jednostki organizacyjne, nie mają możliwości sprawdzenia, czy wartość kaloryczna wydawanych posiłków faktycznie odpowiada normom określonym w rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 11 grudnia 2007 r. *w sprawie warunków otrzymywania posiłków i napojów przez cudzoziemców umieszczonych w strzeżonym ośrodku lub przebywających w areszcie w celu wydalenia oraz wartości dziennej normy żywienia*⁹⁸.

Nieliczne uwagi wizytujących w zakresie warunków bytowych dotyczyły: konieczności poprawy warunków w jednym z pomieszczeń sanitarnych Aresztu w Szczecinie tak, aby zapewnić osobom korzystającym z natrysków należyta intymność oraz konieczności przeprowadzenia remontu w pomieszczeniach sanitarnych i wyposażenia prowizorycznej sali telewizyjnej w stosowne meblowanie w Areszcie w Lubaniu.

W Ośrodku w Krośnie Odrzańskim wizytujący negatywnie ocenili sposób zabezpieczenia okien od wewnątrz, jako charakterystyczny dla aresztów w celu wydalenia i nieprzewidziany w obowiązujących przepisach prawa odnoszących się do ośrodków strzeżonych dla cudzoziemców. Kolejna wątpliwość wizytujących dotyczyła całkowitego braku infrastruktury sportowo-rekreacyjnej na placu spacerowym dla dorosłych. W placówce tej cudzoziemcy sygnalizowali również, że pokoje mieszkalne nie są w wystarczający sposób ogrzewane.

Odnosząc się do wątpliwości osób wizytujących Areszt w Szczecinie, Zastępca Komendanta Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej stwierdził, że warunki jakie muszą spełniać umywalnie, zostały określone w § 17 ust. 6 pkt 5 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 26 sierpnia 2004 r. *w sprawie warunków, jakim powinny odpowiadać strzeżone ośrodki i areszt w celu wydalenia oraz Regulaminu organizacyjno-porządkowego pobytu cudzoziemców w strzeżonym ośrodku i areszcie w celu wydalenia*⁹⁹. Przepis ten wskazuje jedynie, że *drzwi do umywalni z natryskiem i ustępów wyposażone w matową szybą z nietłukącego się szkła lub zwykłą szybę zabezpieczoną obustronnie siatką stalową*. Zastosowane rozwiązanie polegające na oddzieleniu kabin natryskowych przegrodami o wysokości 1 m trwale przytwierdzonymi do podłogi i ścian nie stanowi więc, w ocenie kierownictwa Aresztu w Szczecinie, uchybienia formalnego.

⁹⁸ Dz. U. z 2007 r. Nr 236, poz. 1742.

⁹⁹ Dz. U. Nr 190, poz. 1953.

W ocenie Krajowego Mechanizmu Prewencji, prawdziwy profesjonalizm personelu aresztów w celu wydalenia i ośrodków strzeżonych dla cudzoziemców nakazuje, aby był on w stanie obchodzić się z osadzonymi w tych placówkach cudzoziemcami w sposób humanitarny. Zabudowa kabin natryskowych jest konieczna do zapewnienia poczucia intymności osób myjących się. Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazywał zresztą na konieczność zagwarantowania osobom pozbawionym wolności warunków zapewniających poszanowanie prywatności, w kontekście art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Poza podstawowym komfortem osób myjących się, sprawa ta ma również znaczenie dla prewencji zagrożeń, w tym zwłaszcza czynów o charakterze seksualnym.

Odmienne do uwag wizytujących ustosunkował się Komendant Placówki Straży Granicznej w Lubaniu. Mimo podobnego stwierdzenia, że brak odpowiedniego wyposażenia sali telewizyjnej w podległej mu jednostce, w świetle wyżej wymienionego rozporządzenia, nie stanowi uchybienia formalnego, gdyż w składzie pomieszczeń Aresztu nie przewidziano tego pomieszczenia, Komendant zapowiedział jednak polepszenie warunków korzystania z odbiornika telewizyjnego przez cudzoziemców. Powiadomił nadto, że prace nad poprawieniem warunków bytowych osadzonych zostaną podjęte zgodnie z harmonogramem stanowiącym integralną część przyjętego planu modernizacyjnego, a część prac, związanych ze stanem ścian w pomieszczeniach sanitarnych Aresztu, zostało już przeprowadzonych.

Komendant Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej w Krośnie Odrzańskim, wyjaśnił, że sezon grzewczy w Ośrodku rozpoczyna się w dniu 10 października, a zatem w czasie wizytacji, która miała miejsce we wrześniu, pomieszczenia placówki mogły być jeszcze niedogrzaane. Odnosząc się natomiast do uwag dotyczących zamontowanych na oknach od wewnątrz metalowych siatek, wyjaśnił, że są to pozostałe zabezpieczenia Aresztu w celu wydalenia, który został przekształcony właśnie w obecny Strzeżony Ośrodek dla Cudzoziemców. W opinii Naczelnika Ośrodka, stanowią one dodatkowe zabezpieczenie np. przed wybicciem szyby, czy też uszkodzeniem okna.

Zaznaczyć w tym miejscu należy, że zgodnie ze standardami Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) należy zadbać o właściwe zaprojektowanie i urządzenie pomieszczeń ośrodków dla cudzoziemców, tak by w największym stopniu unikać skojarzenia ze środowiskiem więziennym¹⁰⁰.

¹⁰⁰Siódme Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (97) 10] i zestawienie standardów CPT dostępne <http://www.cpt.coe.int/lang/pol/pol-standards.pdf>

W kwestii dotyczącej infrastruktury sportowo-rekreacyjnej dla dorosłych, poza wskazaniem, iż w Ośrodku znajduje się boisko do gry w squasha, Komendant Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej w Krośnie Odrzańskim powiadomił, że w najbliższym czasie zostanie zamocowana tablica z obręczą do gry w koszykówkę.

f) Prawo do ochrony zdrowia

Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (otwarta do podpisu 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284)

art. 3 *Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu.*

Dyrektywa Rady Unii Europejskiej nr 2000/43/WE z 29 czerwca 2000 r. *wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na rasę lub pochodzenie etniczne we wszystkich sferach życia społecznego, m. in. opieki społecznej, włącznie z zabezpieczeniem społecznym i opieką zdrowotną, edukacją i dostępem do dóbr i usług oferowanych publicznie.*

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.

Zasada 22 *Żadna osoba aresztowana lub uwięziona nie będzie, nawet za jej zgodą, poddawana jakimkolwiek eksperymentom medycznym lub naukowym, które mogą być szkodliwe dla jej zdrowia.*

Zasada 24 *Osobie aresztowanej lub uwięzionej, tak szybko po przyjęciu do miejsca aresztowania lub uwięzienia, jak będzie to możliwe, zostanie zaproponowane odpowiednie badanie lekarskie, a później, kiedy będzie to potrzebne, zapewniona opieka medyczna i leczenie. Opieka medyczna i leczenie zostaną zapewnione bezpłatnie.*

Zasada 26 *Fakt poddania osoby aresztowanej lub uwięzionej badaniu lekarskiemu, nazwisko lekarza i rezultaty badania zostaną w odpowiedni sposób utrwalone. Zostanie zapewniony dostęp do tych danych. Realizacja powyższych postanowień będzie następowała zgodnie z odpowiednimi przepisami prawa krajowego.*

Standardy Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom. Fragment Siódmego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (97) 10] dot. Pozbawienia wolności cudzoziemców – nielegalnych imigrantów:

Wszystkie ośrodki dla imigrantów powinny zapewniać dostęp do opieki zdrowotnej. Należy zwrócić szczególną uwagę na stan fizyczny i psychologiczny osób ubiegających się o azyl, z których część mogła być torturowana lub w inny sposób źle traktowana w krajach pochodzenia. Prawo dostępu do lekarza powinno obejmować – jeśli wnioskuje o to zainteresowana osoba – prawo do zbadania przez wybranego lekarza; jednakże wówczas badany powinien liczyć się z koniecznością pokrycia kosztów takiego powtórnego badania. Odnośnie reżimu zajęć, powinno się uwzględnić ćwiczenia na świeżym powietrzu, dostęp do świetlicy z radiem/telewizorem oraz gazetami/magazynami, jak również inne właściwe środki służące rekreacji (np. gry planszowe, tenis stołowy). Im dłuższy okres pobytu w takich ośrodkach, tym bardziej rozwinięte powinny być programy zajęciowe dla imigrantów.

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2006 r. Nr 234, poz. 1694 ze zm.)

art. 118. 1 Cudzoziemiec umieszczony w strzeżonym ośrodku lub przebywający w areszcie w celu wydalenia otrzymuje świadczenia zdrowotne, leki, artykuły sanitarne oraz posiłki i napoje. Świadczenia zdrowotne, leki i artykuły sanitarne cudzoziemiec otrzymuje na zasadach określonych w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557, z późn. zm.), stosowanych wobec osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 26 sierpnia 2004 r. w sprawie warunków, jakim powinny odpowiadać strzeżone ośrodki i areszt w celu wydalenia oraz Regulamin organizacyjno – porządkowy pobytu cudzoziemców w strzeżonym ośrodku i areszcie w celu wydalenia (Dz.U. Nr 190, poz. 1953).

Przebywający w ośrodkach cudzoziemcy otrzymują świadczenia zdrowotne, leki, artykuły sanitarne oraz posiłki i napoje na zasadach określonych w kodeksie karnym wykonawczym, czyli stosowanych wobec osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych. Cudzoziemiec może nadto leczyć się na własny koszt, przez wybranego przez niego lekarza, na terenie placówki, za zgodą kierownika/funkcjonariusza odpowiadającego za funkcjonowanie ośrodka lub aresztu.

Cudzoziemiec przyjęty do ośrodka strzeżonego niezwłocznie zostaje poddany badaniu lekarskiemu oraz, jeśli zachodzi taka potrzeba, zabiegom sanitarnym. Cudzoziemca poddaje się lekarskim badaniom kontrolnym nie rzadziej niż raz w miesiącu oraz bezpośrednio przed jego zwolnieniem. Cudzoziemiec ma prawo do korzystania z opieki lekarskiej i umieszczenia w zakładzie opieki zdrowotnej, jeżeli wymaga tego stan jego zdrowia.

Warto zaznaczyć, że zgodnie z art. 103 ustawy o cudzoziemcach obcokrajowca nie umieszcza się w placówce detencyjnej, jeśli mogłoby to spowodować niebezpieczeństwo dla jego życia lub zdrowia (fizycznego i/lub psychicznego). Ponadto art. 107 ust. 1 pkt. 2 tej ustawy nakazuje zwolnienie cudzoziemca ze strzeżonego ośrodka lub aresztu w celu wydalenia, gdy jego dalszy pobyt w takiej placówce stanowiłby zagrożenie dla jego zdrowia lub życia.

Przebywający w aresztach i ośrodkach cudzoziemcy mają prawo do niezakłóconego snu w godzinach od 22.00 do 6.00, a w dni świąteczne do godziny 7.00 oraz w innym czasie, jeśli nie jest to sprzeczne z porządkiem pobytu w Ośrodku. Mogą także korzystać z urządzeń sanitarnych i środków czystości niezbędnych do utrzymania higieny osobistej (mężczyznom przysługuje ciepła kąpiel co najmniej raz w tygodniu, kobietom co najmniej raz dziennie ciepła woda i dwa razy w tygodniu ciepła kąpiel), a osoby umieszczone w strzeżonych ośrodkach mają prawo użytkowania w określonym czasie i miejscu sprzętu rekreacyjno-sportowego.

Cudzoziemiec przebywający w areszcie w celu wydalenia ma prawo do odbywania codziennie jednogodzinnego spaceru na wolnym powietrzu, chyba że co innego wynika z zaleceń lekarza.

W wizytowanych placówkach nie ma stałych dyżurów lekarskich. W razie konieczności lekarze wzywani są telefonicznie. Na podobnych zasadach osadzeni mają także dostęp do psychologa czy stomatologa. Specjalistyczna pomoc medyczna udzielana jest natomiast na podstawie umowy zawartej z jednym z zakładów opieki zdrowotnej. Okresowym badaniom lekarskim cudzoziemcy poddawani są raz w miesiącu.

W czasie wizytacji skonkretyzowane wątpliwości w zakresie prawidłowego zaopatrzenia medycznego pojawiły się jedynie podczas wizytacji Ośrodka w Krośnie, gdzie osadzeni w tym czasie cudzoziemcy wskazywali na trudności w dostępie do należytej opieki medycznej, a niektórzy twierdzili, iż z uwagi na brak środków finansowych odmawia im się specjalistycznego leczenia lub badań.

Do naruszeń dotyczących omawianych zagadnień, należy też zaliczyć, po pierwsze, fakt, iż w dniu wizytacji placówki w Lubaniu, w gabinecie, w miejscu ogólnodostępnym wyłożona była **Książka wizyt lekarskich**, w której – jak ustalono – figurowały dane cudzoziemców korzystających z pomocy medycznej. **Tego rodzaju zbiorowa dokumentacja, z uwagi na charakter zawartych w niej danych, powinna natomiast być w sposób odpowiedni zabezpieczona przed dostępem osób nieuprawnionych.**

Po drugie umieszczeni w Areszcie w Szczecinie cudzoziemcy korzystali jedynie z prawa do godzinnego spaceru na wolnym powietrzu, a czas spaceru jedynie sporadycznie bywał przedłużany. **Wizytujący uznali, że ograniczanie możliwości spaceru do godziny dziennie i sporadyczne jedynie przypadki przedłużania czasu trwania spacerów mogą stanowić nadmierną uciążliwość dla przebywających w Areszcie osób. Przypomnieć przy tym należy, iż art. 117 ust. 4 pkt 1 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2006 r. Nr 234, poz. 1694), gwarantując osadzonym cudzoziemcom prawo do godzinnego spaceru dziennie określa jedynie pewne minimum i w żaden sposób nie ogranicza możliwości przedłużania czasu trwania spaceru.**

Komendant Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej w Krośnie Odrzańskim, odnosząc się do uwag dotyczących kierowanego przez niego Ośrodka, przedstawił wiarygodne informacje przeczące zarzutom dotyczącym braku pomocy medycznej, w tym – specjalistycznych badań lekarskich osadzonych w placówce cudzoziemców.

Zastępca Komendanta Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej zaprzeczył, jakoby spaceru cudzoziemców w Areszcie w Szczecinie ograniczone były do minimum 1 godziny dziennie i wskazał, że są przedłużane w zależności od możliwości i warunków atmosferycznych.

8. Rekomendacje Krajowego Mechanizmu Prewencji

W wyniku czynności przeprowadzonych podczas 80 wizytacji zapobiegawczych w 2010 r., Krajowy Mechanizm Prewencji wydał rekomendacje mające na celu właściwą realizację standardów zawartych w akatach prawa międzynarodowego i wewnętrznego. Poniżej przedstawiono najważniejsze i najczęściej wydawane rekomendacje w poszczególnych jednostkach:

8.1. Pomieszczenia dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia w jednostkach organizacyjnych Policji

- Dążenie do polepszania warunków materialnych, w jakich przebywają osoby zatrzymane, poprzez m.in.: odpowiednie wyposażenie cel w sprzęt kwaterunkowy, przeprowadzanie systematycznych remontów pomieszczeń, zapewnienie oświetlenia odpowiedniego do czytania i pisania, zadbanie o poprawę wentylacji w pokojach. Krajowy Mechanizm Prewencji uważa również, że osobie zatrzymanej należy stworzyć odpowiednie warunki do zadbania o higienę osobistą oraz dostarczyć jej niezbędnych środków higienicznych.
- Przywiązywanie należytej uwagi do jakości i sposobu udzielania świadczeń zdrowotnych, rzetelnego prowadzenia dokumentacji medycznej, zaopatrzenia w apteczkę pierwszej pomocy, usunięcia przeterminowanych leków. Ponadto, należy wyeliminować przypadki udzielania świadczeń zdrowotnych w obecności osób innych aniżeli niezbędny personel medyczny.
- Krajowy Mechanizm Prewencji stoi na stanowisku, iż niezbędna jest zmiana sposobu zapoznawania się osób zatrzymanych z treścią regulaminu pobytu w PdOZ na taki, który będzie dawał im gwarancję przyswojenia jego treści w warunkach wolnych od pośpiechu i konieczności wykonywania innych czynności. Informacje odebrane przez pracowników Krajowego Mechanizmu Prewencji od zatrzymanych w kwestii znajomości przysługujących im uprawnień, świadczą w zdecydowany sposób o pozorności zapoznania się z treścią regulaminu przez osoby umieszczane w Izbie.

8.2. Zakłady karne i areszty śledcze

- Krajowy Mechanizm Prewencji zauważył, iż mimo ograniczenia zjawiska przeludnienia, jednostki penitencjarne nadal borykają się z problemem rozmieszczania więźniów. Brak przeludnienia można bowiem stwierdzić jedynie na poziomie statystycznym, zaś stan faktyczny pokazuje, że odbywa się to kosztem wielu niewłaściwych praktyk. Na przykład w niektórych wizytowanych jednostkach, na potrzeby związane z zakwaterowaniem osób pozbawionych wolności wykorzystywane były: świetlice, izby chorych, cele izolacyjne oraz cele przejściowe. Ponadto, w pomieszczeniach przeznaczonych dla osadzonych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu również osadzano więźniów, którzy nie zostali do tej grupy zakwalifikowani i z uwagi na szczególny rygor oraz zabezpieczenia panujące w takich oddziałach, nie powinni być w nim zakwaterowywani. Konieczność zapewnienia osadzonym właściwego metrażu powierzchni mieszkalnej jest także przeszkodą w przeprowadzaniu remontów na szerszą skalę. Bowiem każdy remont wiąże się z wyłączeniem z użytku odnawianych cel, czego konsekwencją jest przeniesienie osadzonych do innych pomieszczeń.
- Krajowy Mechanizm Prewencji stoi na stanowisku, iż obecność funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego w trakcie udzielania świadczeń zdrowotnych osadzonemu w każdym przypadku powinna mieć charakter wyjątkowy i znajdować zastosowanie wyłącznie wtedy, gdy wymaga tego bezpieczeństwo osoby wykonującej świadczenie zdrowotne. W związku z tym Mechanizm zaleca, aby udzielanie świadczeń odbywało się poza zasięgiem słuchu i wzroku funkcjonariuszy służby więziennej. W przeciwnym razie naruszane jest prawo do intymności i poszanowania godności osadzonych oraz prawo do tajemnicy medycznej.
- W zakresie kontaktów ze światem zewnętrznym KMP wielokrotnie rekomendował uchylenie całkowitego zakazu prowadzenia rozmów telefonicznych przez osoby tymczasowo aresztowane ze swoim obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym podczas nieobecności innych osób oraz umożliwieniu wykonywania takich rozmów z poszanowaniem tajemnicy i bez ograniczeń częstotliwości kontaktów.
- Jednostka powinna umożliwiać wykonanie na prośbę osadzonego badań na obecność wirusa HIV, zaś wystarczającym warunkiem do wykonania takiego badania jest wola osadzonego, bez konieczności uzasadnienia tego jakikolwiek wskazaniem medycznymi.

- KMP rekomendował również zapewnienie właściwych warunków bytowych przede wszystkim w zakresie: zabudowy kącików sanitarnych oraz wprowadzenia w nich odrębnego oświetlenia, wyposażenia łóżek piętrowych w drabinki i zabezpieczenia lub dokonanie wymiany łóżek na inne (o konstrukcji gwarantującej bezpieczeństwo osadzonych), wydzielenia pomieszczeń do przeprowadzania kontroli osobistych, dostosowania warunków w celach mieszkalnych i łazienkach do potrzeb osób niepełnosprawnych.
- Podczas wizytacji zapobiegawczych zauważono, iż zdarzają się przypadki osadzania w jednej celi skazanych z różnymi podgrupami klasyfikacyjnymi (np. P-1 z P-2 i P-3, R-1 z R-2 i R-3). Praktyka ta, w opinii Krajowego Mechanizmu Prewencji również wymaga weryfikacji, ponieważ prowadzi do niczym nieuzasadnionego ograniczania praw osób zakwalifikowanych przez komisję penitencjarną do odbywania kary w warunkach zakładu typu półotwartego lub otwartego.
- Przedstawiciele Mechanizmu postulowali również zapewnienie cudzoziemcom dostępu do przetłumaczonych na języki obce regulaminów organizacyjno-porządkowych wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania wraz z wyciągiem z przepisów z Kodeksu karnego wykonawczego. Krajowy Mechanizm Prewencji proponował również, aby osadzeni byli informowani (np. w ramach zajęć kulturalno-oświatowych) o prawnych i praktycznych skutkach wyroków Trybunału Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach, które bezpośrednio dotyczą osób pozbawionych wolności.
- W związku z likwidacją świetlic i ich przekształcaniem w cele mieszkalne pojawił się istotny problem ograniczonej oferty zajęć kulturalno-oświatowych w jednostkach penitencjarnych. Każdorazowo Krajowy Mechanizm Prewencji zalecał zintensyfikowanie zajęć kulturalno-oświatowych, a także zapewnienie osadzonym możliwości korzystania z zajęć sportowych poza godzinami przeznaczonymi na codzienny spacer.
- W następstwie przeprowadzanych wizytacji KMP wnioskował o wyodrębnienie i urządzenie pomieszczenia do udzielania widzeń w oddzielnym pomieszczeniu, bez osoby dozorującej. Brak w jednostce pomieszczenia do realizacji takiej nagrody, przewidzianej w Kodeksie karnym wykonawczym, w praktyce uniemożliwia jej udzielenie, nawet w przypadku spełniania przez osadzonych warunków do jej przyznania.

8.3. Policyjne izby dziecka

- Należy podejmować wszelkie możliwe działania, aby pobyt nieletnich w tego typu placówce był możliwie najkrótszy. Krajowy Mechanizm Prewencji każdorazowo podkreśla, że policyjne izby dziecka nie są placówkami dostosowanymi do dłuższych pobytów nieletnich, chociażby ze względu na to, że nieletni nie realizują w nich obowiązku szkolnego.
- Każdemu nieletniemu pozbawionemu wolności należy umożliwić stały dostęp do adresów instytucji, do których mogą się zwrócić w sytuacji, gdy ich prawa nie są przestrzegane. Adresy instytucji powinny znajdować się w ogólnodostępnym i widocznym dla nieletnich miejscu, tak by wgląd do nich nie był uzależniony od decyzji funkcjonariuszy policji lub innych czynników.
- Każdego nowoprzyjętego nieletniego należy w miarę możliwości poddawać badaniu. Świadczenia lekarskie winny odbywać się w pomieszczeniu przystosowanym do tego celu oraz powinny być odpowiednio dokumentowane. Ponadto, z uwagi na silny stres towarzyszący nieletniemu bezpośrednio po zatrzymaniu oraz podczas pobytu w warunkach izolacji, wskazane jest zapewnienie mu właściwej opieki psychologicznej.
- Pokoje dla nieletnich należy wyposażyć w łóżka zapewniające właściwy odpoczynek w porze nocnej. Ponadto, estetyka i wyposażenie wszystkich innych pomieszczeń, z których korzystają nieletni nie mogą być dla nich źródłem dodatkowych napięć, a zatem powinny zostać zapewnione warunki umożliwiające właściwe wykonywanie codziennych czynności.
- Nieletni powinni obowiązkowo otrzymywać odzież stosowną do pory dnia, bieliznę oraz środki służące do utrzymania higieny osobistej.
- Nieletnim należy stworzyć warunki do tego, aby odpowiednią część dnia spędzali uczestnicząc w zajęciach o charakterze edukacyjnym, kulturalnym i sportowym, w tym 1 godzina zajęć na świeżym powietrzu. Bierne spędzanie czasu w zamkniętych sypialniach powinno być ograniczone do minimum.

8.4. Młodzieżowe ośrodki wychowawcze i Młodzieżowe ośrodki socjoterapii

- Zdaniem przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji pracownicy tego typu placówek powinni umiejętnie postępować z wychowankami, aby nie wywoływać ostrych konfliktów i nie powielać złych

wzorców ze środowiska, w jakim się wychowali. Wszystkie kary mogące zachwiać poczucie wartości podopiecznego oraz spowodować utratę szacunku do samego siebie powinny być zakazane. Przedstawiciele Mechanizmu uznają, że karanie zbiorowe oraz kara w postaci uderzenia lub kierowania inwektyw w stronę nieletnich jest niewłaściwym traktowaniem i nie powinna mieć miejsca. Ponadto, stosowanie kary polegającej na wykonywaniu ćwiczeń fizycznych lub dodatkowej pracy również jest niewłaściwym oddziaływaniem. Zdaniem przedstawicieli Mechanizmu, tego typu kary mogą zaowocować u nieletnich wypaczeniem właściwego obrazu pracy pojmowanej jako podstawowej formy samodzielnego utrzymania oraz ćwiczeń służących wzmacnianiu kondycji fizycznej.

- Ważną kwestią jest również zapewnienie właściwej opieki lekarskiej wychowankom ośrodków. W opinii Krajowego Mechanizmu Prewencji, stałe zatrudnienie pielęgniarki w placówkach jest niezbędne, biorąc pod uwagę dokonywanie np. samouszkodzeń przez nieletnich oraz fakt, iż część z nich poddana jest stałej farmakoterapii psychotropowej.
- Krajowy Mechanizm Prewencji od 2009 r. dąży do tego, by kwestia dostępu nieletnich do zajęć na świeżym powietrzu została uregulowana w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich jako jedno z obligatoryjnych praw nieletniego przebywającego w warunkach izolacji. W ocenie Krajowego Mechanizmu Prewencji, unormowania prawne winny gwarantować wychowankom umieszczonym w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i socjoterapii prawo do korzystania z niezbędnego dla zdrowia, codziennego, przynajmniej godzinnego spaceru (zajęć) na świeżym powietrzu.
- Wychowankowie powinni mieć zapewniony regularny kontakt z rodziną i osobami spoza ośrodka. Wszelkie ograniczenia w tym zakresie powinny być uzasadnione i odbywać się przy zastosowaniu odpowiedniej procedury. Krajowy Mechanizm Prewencji za niewłaściwe uznaje sytuacje, w których kontakt ten uzależniony jest od stopnia resocjalizacji nieletniego.
- Badając warunki materialne w ośrodkach, Krajowy Mechanizm Prewencji zauważył, iż brak ich właściwego zapewnienia dotyczył głównie nieletnich będących jednocześnie wychowankami placówek opiekuńczo-wychowawczych (domów dziecka) oraz młodzieżowych ośrodków wychowawczych. Zdaniem Mechanizmu, sytuacja prawna dziecka oraz fakt, że jest jednocześnie wychowankiem dwóch placówek podlegającym dwóm różnym resortom, nie powinna mieć wpływu na zagwarantowanie mu właściwych warunków bytowych w zakresie

wyposażenia w rzeczy podstawowego użytku. Żadna z tych placówek nie może uchylać się od obowiązków, jakie pełni wobec dziecka, co więcej powinny one ze sobą ściśle współpracować, aby wszelkie oddziaływania były jak najbardziej adekwatne do jego sytuacji.

- Nieletni powinni mieć stały dostęp do adresów instytucji, do których mogą się zwrócić w sytuacji łamania ich praw. Nawet jeśli wychowankowie mają możliwość porozmawiać o swoich problemach, czy sytuacjach konfliktowych, na zebraniach społeczności bądź bezpośrednio z wychowawcami lub psychologami, istnienie alternatywy i możliwość zwrócenia się z problemem do instytucji zewnętrznej, jest niezwykle istotne.

8.5. Zakłady poprawcze i Schroniska dla nieletnich

- Krajowy Mechanizm Prewencji uważa, że ważnym elementem oddziaływania na nieletnich umieszczonych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich jest wypracowanie odpowiedniego systemu dyscyplinowania i nagradzania. Nie mogą być stosowane inne środki dyscyplinarne aniżeli te, które określone zostały w przepisach prawnych krajowych. Stosowanie odpowiedzialności zbiorowej również jest niedopuszczalne. Wykazywanie przez nieletnich zachowań mogących świadczyć o ich odmiennej orientacji seksualnej nie powinny być traktowane jako przewinienia dyscyplinarne.
- Odseparowanie wychowanka w celach bezpieczeństwa powinno trwać jak najkrócej i być stosowane w ostateczności, wówczas gdy inne oddziaływania nie przyniosły rezultatu. Izby przejściowe powinny być wyposażone w sposób zbliżony do innych pomieszczeń mieszkalnych, dostarczając pozytywnych wrażeń wzrokowych. Ponadto, muszą znajdować się w nich meble umożliwiające nieletnim wykonywanie codziennych czynności, w tym odpoczynek. Nieletni umieszczeni w izbach przejściowych powinni mieć zapewnione prawo do nauki i prawo do kontaktów z rodziną w takim samym zakresie jak pozostali wychowankowie. W trakcie pobytu podopiecznego w izbie przejściowej umożliwia się mu korzystanie z książek i gazet oraz godzinnych ćwiczeń na świeżym powietrzu. Wskazany jest także częsty kontakt z wychowawcą, psychologiem i lekarzem. Wszystkie te czynności powinny być odnotowane w dokumentacji nieletniego.
- Stosowanie środków przymusu bezpośredniego powinno odbywać się w oparciu o przepisy prawa i opracowane na ich podstawie procedury. Niedopuszczalne jest stosowanie wobec nieletnich kasku ochronnego.

- Jednym z czynników wpływających na poczucie bezpieczeństwa osób pozbawionych wolności jest znajomość przysługujących im praw, zasad funkcjonowania placówki, a także instytucji, do których można zwrócić się w sytuacji złego traktowania. W związku z tym Krajowy Mechanizm Prewencji zaleca przygotowanie przez resort sprawiedliwości informatora dla wychowanków umieszczonych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich, w którym zostaną zawarte informacje o sytuacji prawnej nieletniego, jego prawach i obowiązkach oraz instytucjach, do których może się zwrócić w sytuacji, gdy przysługujące mu prawa są łamane. Ujednolicenia wymagają również inne dokumenty dotyczące pobytu nieletnich w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich np. regulamin izby przejściowej i regulamin izby izolacyjnej.
- Z uwagi na fakt, iż pobyt nieletniego w placówce jest dla niego trudnym doświadczeniem, to świadomość posiadania bliskich i utrzymywania z nimi kontaktu jest niezwykle potrzebna i może wpłynąć korzystnie na jego dalsze funkcjonowanie. W związku z tym, Krajowy Mechanizm Prewencji jest zdania, iż należy dążyć, aby kontakt ten mógłby być jak najczęstszy oraz odbywał się nie tylko z najbliższą rodziną, ale także rodzeństwem, krewnymi, lub innymi osobami spoza zakładu.
- Kontrola korespondencji wychowanków (zarówno przychodzącej jak i wychodzącej) powinna odbywać się w oparciu o granice wytyczone prawem. Niedopuszczalne jest kontrolowanie korespondencji nieletnich adresowanej do instytucji takich jak Rzecznik Praw Dziecka czy Rzecznik Praw Obywatelskich.
- Zdaniem Krajowego Mechanizmu Prewencji każdemu wychowankowi należy zapewnić wolność sumienia i religii, która obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz zakazać zmuszania do uczestniczenia w praktykach religijnych.

8.6. Izby wytrzeźwień

- Krajowy Mechanizm Prewencji zaleca zaprzestanie praktyki przymusowego rozbierania pacjentów izb wytrzeźwień, która może prowadzić do ich poniżającego traktowania oraz uwrażliwić pracowników izby na postępowanie z osobami w niej umieszczonymi z poszanowaniem godności ludzkiej. Ponadto, każdej osobie której odzież nie nadaje się do użycia, należy zapewnić odzież zastępczą w pełni osłaniającą intymne części ciała.

- Stan niektórych wizytowanych placówek wskazywał na duże wyeksploatowanie budynków, zarówno zewnątrz jak i wewnątrz. Wobec tego, Krajowy Mechanizm Prewencji każdorazowo zalecał przeprowadzanie generalnych remontów, które polepszyłyby warunki bytowe.
- Wizytatorzy KMP zalecali również wyposażenie pomieszczeń wizytowanych izb w urządzenia dla osób niepełnosprawnych ruchowo.
- Świadczenia lekarskie osób nietrzeźwych winny odbywać się w pomieszczeniu przystosowanym do tego celu oraz powinny być odpowiednio dokumentowane. Aby badanie odbywało się z poszanowaniem intymności pacjenta, powinno ono być wykonywane w pomieszczeniu osłoniętym, bez obecności osób innych aniżeli niezbędny personel medyczny. Z uwagi na specyfikę placówki, ważne jest odpowiednie wyposażenie apteczki w leki z ważnym terminem przydatności oraz sprzęt reanimacyjny (defibrylator).
- Świadomość przysługujących praw stanowi jedną z podstawowych gwarancji przeciwko złemu traktowaniu. W związku z powyższym KMP zaleca sporządzenie oraz udostępnienie w widocznym dla wszystkich miejscu regulaminu przeznaczonego dla osób przebywających w izbach wytrzeźwień.
- Stosowanie przymusu bezpośredniego powinno odbywać się zgodnie z przepisami prawa w tym zakresie, w sposób nieupokarzający osób nietrzeźwych. Wszystkie przypadki stosowania przymusu bezpośredniego powinny być rzetelnie dokumentowane. Krajowy Mechanizm Prewencji zaleca ponadto sumienne przeprowadzanie kontroli stanu zdrowia pacjenta (nie rzadziej niż co 15 minut), wobec którego zastosowano przymus bezpośredni w postaci unieruchomienia.
- Z uwagi na zaobserwowane podczas wizytacji przypadki niewłaściwego traktowania pacjentów przez personel placówek, Krajowy Mechanizm Prewencji zaleca systematyczne szkolenia w zakresie postępowania z osobami nietrzeźwymi oraz stosowania środków przymusu bezpośredniego.
- Krajowy Mechanizm Prewencji zachęca również dyrektorów izb wytrzeźwień do nawiązywania współpracy z psychologami lub terapeutami, dysponującymi pełną wiedzą w obszarze leczenia uzależnień. Praca takich osób winna być ukierunkowana wyłącznie w stronę przeprowadzania rozmów profilaktycznych i motywacyjnych z pacjentami.

8.7. Domy pomocy społecznej

- Jako że stosowanie środków przymusu bezpośredniego może prowadzić do nadużyć i złego traktowania, Krajowy Mechanizm Prewencji uważa, że wszyscy pracownicy domów pomocy społecznej powinni przechodzić systematyczne, kompleksowe szkolenia w zakresie stosowania przymusu bezpośredniego oraz procedur postępowania i zasadności stosowania tego typu środków.
- W celu zagwarantowania właściwej ochrony mieszkańców przed złym traktowaniem, KMP zaleca odnotowywanie wszystkich ustnych oraz pisemnych skarg i wniosków w odrębnym rejestrze.
- Należy również podjąć niezbędne działania, mające na celu wyeliminowanie możliwości naruszenia prawa do intymności i godności w trakcie dokonywania zabiegów higienicznych oraz załatwiania potrzeb fizjologicznych przez pensjonariuszy.
- Ważną kwestią jest także weryfikowanie poprawności księgowania kont depozytowych mieszkańców, a także przestrzeganie zasad dysponowania przez kuratorów środkami finansowymi mieszkańców.

8.8. Szpitale psychiatryczne

- Należy dążyć do poprawy sposobu traktowania pacjentów przez personel placówki. Rygorystycznie winno być egzekwowane respektowanie podmiotowości pacjentów oraz poszanowanie ich przyrodzonej godności osobistej. Wszelkie nieuzasadnione ograniczenia praw i wolności pacjentów, takie jak: limitowanie wyjść do toalety lub umieszczanie pacjentów w oszklonych „klatkach”, powinny być zabronione.
- W ocenie Mechanizmu, szczególną uwagę należy poświęcić kwestii stosowania przymusu bezpośredniego, aby jego zastosowanie nie godziło w bezpieczeństwo pacjenta oraz każdorazowo znajdowało faktyczne uzasadnienie.
- Zalecenia Krajowego Mechanizmu Prewencji dotyczyły również zapewnienia właściwych warunków bytowych pacjentom szpitali poprzez: wyeliminowanie przypadków umieszczania pacjentów na korytarzach, zagwarantowania odpowiednich warunków w sanitariatach.
- Krajowy Mechanizm Prewencji uznał, iż pacjentom, wobec których stosowany jest środek zabezpieczający w warunkach podstawowego zabezpieczenia, należy udzielać przepustek na tych

samych zasadach, co pacjentom przebywającym w placówce na podstawie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego.

- Zastrzeżenia Mechanizmu wzbudzał również fakt braku w niektórych szpitalach terapii zajęciowej. Przedstawiciele KMP podkreślali wówczas, iż konieczne jest poszerzenie oferty oddziaływań terapeutycznych, by nie ograniczała się ona tylko do farmakoterapii.
- Ważną kwestią jest zorganizowanie systemu przyjmowania i załatwiania oraz ewidencjonowania pisemnych i ustnych skarg pacjentów, spełniającego wymogi wynikające z obowiązujących przepisów prawa.

8.9. Placówki dla cudzoziemców

- W ocenie Krajowego Mechanizmu Prewencji sprawowanie nadzoru nad przebiegiem rozmowy telefonicznej wykonywanej przez cudzoziemców oraz odnotowywanie w dokumentacji służbowej numerów telefonów, pod które dzwonią osadzeni i danych rozmówców jest nieuzasadnioną ingerencją w kontakty ze światem zewnętrznym.
- Odrębną kwestią jest prowadzenie przez funkcjonariuszy Służby Granicznej z nadmierną częstotliwością szczegółowych kontroli pomieszczeń mieszkalnych. Krajowy Mechanizm Prewencji za niezrozumiałe uznaje wykorzystywanie do tych kontroli psa służbowego. Ponadto fakt, że w kraju cudzoziemca dochodzi do poważnego aktu agresji (np. zamachu bombowego), nie może stanowić podstawy do podejmowania działań, takich jak nadmierne kontrole z udziałem psa, wymierzonych w tę osobę.
- Krajowy Mechanizm Prewencji uznał za konieczne stworzenie osobom pozbawionym wolności warunków gwarantujących poszanowanie intymności podczas wykonywania czynności higienicznych. Zalecił zatem, by kabiny natryskowe posiadały zabudowę lub osłonę, które zapewniałyby osobie myjącej się komfort i poczucie intymności.
- Krajowy Mechanizm Prewencji jest zaniepokojony praktyką umieszczania przy drzwiach cel mieszkalnych informacji o osadzonych w nich cudzoziemcach. W ocenie osób wizytujących, taki sposób informowania o tożsamości przebywających w Areszcie cudzoziemców wydaje się być nieuzasadniony, a ponadto godzić może w ich prawo do ochrony danych osobowych. Dostęp do tych informacji, poza funkcjonariuszami Straży Granicznej, mają bowiem także wszyscy współosadzeni oraz osoby trzecie, przebywające w Areszcie w związku np. z odwiedzinami.

- Niezmiernie ważna dla osadzonych jest znajomość nie tylko zasad funkcjonowania danej placówki, lecz również instytucji, do których można zwrócić się w sytuacji złego traktowania. W związku z tym Krajowy Mechanizm Prewencji rekomendował zamieszczenie danych adresowych organów, instytucji i organizacji pozarządowych, zajmujących się sprawami cudzoziemców oraz innych informacji dotyczących praw i obowiązków osadzonych. Informacje tego typu powinny być ogólnodostępne, bez konieczności zwracania się o ich udostępnienie do kadry placówki.
- Ograniczanie możliwości spaceru do godziny dziennie i sporadyczne jedynie przypadki przedłużania czasu trwania spacerów, w ocenie Mechanizmu stanowią nadmierną uciążliwość dla przebywających w placówce osób. W związku z tym należy zapewnić cudzoziemcom większe możliwości odbywania codziennych spacerów, nie ograniczając ich do minimum.

9. Zespół wizytujący jednostki w 2010 r. w ramach Krajowego Mechanizmu Prewencji (w kolejności alfabetycznej)

Ewelina Brzostymowska – prawnik, absolwentka Wydziału Prawa Uczelni Łazarskiego w Warszawie, obecnie doktorantka w Instytucie Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk. Od 2009 r. w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich zajmuje się problematyką prawa karnego wykonawczego.

Magdalena Chmielak – prawnik, absolwentka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz studiów podyplomowych „Pedagogika resocjalizacyjna” w Zakładzie Psychopedagogiki Resocjalizacyjnej Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie. Od 2009 r. jest pracownikiem Krajowego Mechanizmu Prewencji w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich. Od stycznia 2011 r. zastępca dyrektora Zespołu „Krajowy Mechanizm Prewencji”.

Karolina Chyła – pedagog resocjalizacyjny, absolwentka Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Od 2010 r. zatrudniona w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich, pracownik Krajowego Mechanizmu Prewencji.

Ewa Dawidziuk – prawnik, doktorantka w Zakładzie Prawa Karnego Wykonawczego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. W latach 2008–2010 p.o. zastępcy dyrektora Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich.

Kinga Dękiejowska – prawnik, od 1997 r. pracownik Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, w którym zajmuje się tematyką pomocy społecznej, w tym tematyką domów pomocy społecznej w Zespole Prawa Pracy i Zabezpieczenia Społecznego.

Bogumił Furche – prawnik, aplikant adwokacki, absolwent Uniwersytetu Gdańskiego. Pracownik Biura Rzecznika Praw Obywatelskich od 2008 r., uczestniczy w wizytacjach Krajowego Mechanizmu

Prewencji na terenie właściwości Pełnomocnika Terenowego Rzecznika Praw Obywatelskich w Gdańsku.

Tomasz Gellert – pedagog, absolwent Podyplomowego Studium Administracji na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 2003–2005 Dyrektor Zespołu Ochrony Zdrowia w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich, następnie dyrektor Zespołu Administracji Publicznej, Zdrowia i Ochrony Praw Cudzoziemców. Obecnie główny specjalista w Zespole Prawa Administracyjnego i Gospodarczego w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich.

Marta Junk – prawnik, absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego, obecnie studiuje w Instytucie Filozofii UW; mediator Stowarzyszenia Mediatorów Polskich. W Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich pracuje od 2006 r.

Justyna Jóźwiak – absolwentka Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego, obecnie doktorantka w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego. Od 2008 r. jest pracownikiem Krajowego Mechanizmu Prewencji w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich.

Przemysław Kazimirski – prawnik, absolwent Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Od 2002 r. pracuje w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich – początkowo w Zespole Prawa Karnego Wykonawczego, a od 2008 r. jest pracownikiem Krajowego Mechanizmu Prewencji. Reprezentuje KMP w Programie Współpracy Ombudsmanów Państw Partnerstwa Wschodniego UE 2009–2013.

Małgorzata Kiryluk – pedagog resocjalizacyjny, absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego, problematyką prawa karnego wykonawczego w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich zajmuje się od 1993 r.

Michał Kleszcz – prawnik, absolwent Uniwersytetu Śląskiego oraz Podyplomowego Studium Prawa Gospodarczego i Handlowego. Pracownik Biura Rzecznika Praw Obywatelskich od 2007 r. Od 2008 r. uczestniczy w wizytacjach Krajowego Mechanizmu Prewencji na terenie właściwości Pełnomocnika Terenowego Rzecznika Praw Obywatelskich w Katowicach.

Natalia Kłaczyńska – doktor nauk prawnych Uniwersytetu Wrocławskiego, nauczyciel akademicki. Pracownik Biura Rzecznika Praw Obywatelskich od 2005 r. Uczestniczy w wizytacjach Krajowego Mechanizmu Prewencji na terenie właściwości Pełnomocnika Terenowego Rzecznika Praw Obywatelskich we Wrocławiu.

Anna Kostka-Godecka – psycholog, psychoterapeuta, absolwentka Społecznej Psychologii Klinicznej w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej oraz Studium Pedagogicznego w Warszawie. Ukończyła Szkołę Sprawiedliwości Naprawczej przy Uniwersytecie Warszawskim w zakresie mediacji cywilnych. Zawodowo związana z IV Kliniką Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie oraz stowarzyszeniem „Pomost”. Współpracuje z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym. Od 2009 r. pełni funkcję eksperta Krajowego Mechanizmu Prewencji.

Dorota Krzysztoń – kryminolog, absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego. Wieloletni urzędnik państwowy, działający w zakresie ochrony uprawnień obywatelskich oraz mediator w sprawach karnych. Od stycznia 2011 r. pracownik Krajowego Mechanizmu Prewencji w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich.

Marcin Kusy – prawnik, absolwent Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz Szkoły Praw i Wolności Człowieka Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk. Szeroka wiedza z zakresu prawa amerykańskiego – certyfikat Chicago Kent College of Law. Zainteresowania w dziedzinie orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu oraz prawa antydyskryminacyjnego. Pracownik Krajowego Mechanizmu Prewencji od 2008 r.

Zbigniew Kuźma – prawnik, długoletni pracownik Służby Więziennej. Podczas pracy w więziennictwie wdrażał nowatorskie rozwiązania walki z uzależnieniami (program Atlantis), postępowania z więźniami „niebezpiecznymi”, pracy resocjalizacyjnej. Uczestniczył w komisjach tworzących nowy model więziennictwa, opracowujących ustawy i akty wykonawcze związane z funkcjonowaniem więziennictwa i wykonaniem kary pozbawienia wolności. Od 1998 roku pracownik Biura Rzecznika Praw Obywatelskich.

Justyna Lewandowska – prawnik, absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego. Od stycznia 2011 r. dyrektor Zespołu „Krajowy Mechanizm Prewencji” w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich. W roku 2007 ukończyła aplikację prokuratorską w Warszawie, a od 2010 r. jest członkiem Izby Adwokackiej w Warszawie. Długoletni pracownik Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka. W Fundacji zajmowała się głównie prawami osób pozbawionych wolności oraz osób zażywających substancje psychoaktywne, a także żyjących z wirusem HIV/AIDS. W latach 2007/2008 była członkiem Zespołu ds. zmiany ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw powołanego przez Ministra Sprawiedliwości.

Marcin Mazur – prawnik, doktorant na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, aplikant radcowski. Pracownik Biura Rzecznika Praw Obywatelskich od 2004 r.

Janina de Michelis – prawnik, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, prawem karnym wykonawczym zajmuje się od 1975 r. W Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich od 1988 r., od 1989 r. w Zespole Prawa Karnego Wykonawczego.

Przemysław Możejko – absolwent politologii i prawa na Uniwersytecie Gdańskim. W latach 1992-1994 zatrudniony jako wychowawca działu penitencjarnego, następnie kontrolujący jednostki penitencjarne. W Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich od 2009 r. zajmuje się problematyką prawa karnego wykonawczego.

Jolanta Nowakowska – politolog, absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego. Wieloletni pracownik aresztu śledczego. Brała udział w realizacji projektu otwarcia oddziałów terapeutycznych dla skazanych uzależnionych od alkoholu „Atlantis”. W polskich przedstawicielstwach konsularnych w Niemczech zajmowała się pomocą polskim obywatelom czasowo pozbawionym wolności. Od 2009 r. w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich zajmuje się problematyką prawa karnego wykonawczego.

Ewa Pańszczyk – prawnik, historyk, absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1994 r. pracownik Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, w którym zajmuje się sprawami dotyczącymi emerytów, rencistów, kombatantów i inwalidów wojennych. Pracuje w zespole Prawa Pracy i Zabezpieczenia Społecznego.

Tomasz Rychlicki – prawnik, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego. W Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich pracuje od 2009 r. Od stycznia 2010 r. jest aplikantem adwokackim Izby Adwokackiej w Warszawie.

Wojciech Sadownik – prawnik, absolwent Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Pracował m.in. w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Od 2010 r. zatrudniony w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich, pracownik Krajowego Mechanizmu Prewencji.

Marcin Sośniak – prawnik, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz studiów podyplomowych „Migracje międzynarodowe” na Wydziale Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego i studiów „Prawa i wolności człowieka”, organizowanych przez Helsińską Fundację Praw Człowieka. Od 2004 r. pracownik Zespołu Prawa Administracyjnego i Gospodarczego w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich.

Zdzisław Szalaj – główny specjalista w Zespole Prawa Pracy i Zabezpieczenia Społecznego, pracownik Biura Rzecznika Praw Obywatelskich od 1992 r.

Ester Tarnowska – prawnik, psycholog, absolwentka Uniwersytetu Gdańskiego. Pracownik Biura Rzecznika Praw Obywatelskich od 2007 r., uczestniczy w wizytacjach Krajowego Mechanizmu Prewencji na terenie właściwości Pełnomocnika Terenowego Rzecznika Praw Obywatelskich w Gdańsku.

Janusz Zagórski – doktor nauk prawnych, Prezes Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Do 2010 r. dyrektor Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich, obecnie naczelnik Wydziału Karnego Postępowania Wykonawczego w Zespole Prawa Karnego.

Joanna Klara Żuchowska – lekarz, specjalista chorób wewnętrznych, doktor nauk medycznych. Współautorka książki „Zawał serca” oraz kilkunastu doniesień naukowych. Absolwentka Szkoły Praw Człowieka Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka. Z ramienia Fundacji uczestniczka wielu lustracji instytucji izolacyjnych oraz szpitali psychiatrycznych i domów pomocy społecznej pod kątem przestrzegania międzynarodowych standardów praw człowieka i praw pacjenta. Od 2009 pełni funkcję eksperta medycznego Krajowego Mechanizmu Prewencji.

10. Wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji w 2010 r. – tabela według dat

L.p	Wizytowana jednostka oraz skład wizytujący	Miejscowość	Data	Udział ekspertów	Udział Zespołów terenowych BRPO
1	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich – Magdalena Chmielak – Zbigniew Kuźma – Justyna Józwiak – Justyna Lewandowska	Laskowiec	08.01.2010		
2	Zakład Poprawczy – Justyna Lewandowska – Marcin Kusy – Jolanta Nowakowska – Przemysław Możejko	Studzieniec	14.01.2010		
3	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komendzie Miejskiej Policji – Michał Kleszcz	Bytom	14.01.2010		Zespół Terenowy Katowice
4	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komendzie Powiatowej Policji – Marcin Mazur – Justyna Lewandowska	Legionowo	15.01.2010		
5	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komendzie Powiatowej Policji – Marcin Mazur – Justyna Lewandowska	Nowy Dwór Mazowiecki	15.01.2010		
6	Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii Nr 2 – Przemysław Kazimirski – Justyna Józwiak – Marcin Kusy – Ewa Dawidziuk	Łódź	18.01.2010		
7	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy (MOW nr 11) – Przemysław Kazimirski – Justyna Józwiak – Marcin Kusy – Ewa Dawidziuk	Łódź	19.01.2010		

8	3 Dom Pomocy Społecznej – Marta Junk – Kinga Dekierowska	Łódź	18-19.01.2010		Zespół X i Zespół III
9	Młodzieżowy Ośrodek Wy- chowawczy (MOW nr 13) – Przemysław Kazimirski – Justyna Józwiak – Marcin Kusy – Ewa Dawidziuk	Łódź	20-21.01.2010		
10	Zakład Poprawczy i Schro- nisko dla Nieletnich – Magdalena Chmielak – Janina de Michelis – Tomasz Rychlicki – Małgorzata Kiryłuk	Mrozy	01.02.2010		
11	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Ko- mendzie Rejonowej Policji – Warszawa I – Przemysław Kazimirski – Przemysław Możejko – Magdalena Chmielak	Warszawa	02.02.2010		
12	Zakład Karny – Przemysław Kazimirski – Przemysław Możejko	Tarnów	04-05.02.2010		
13	Policyjna Izba Dziecka – Magdalena Chmielak – Justyna Lewandowska – Justyna Józwiak – Marcin Kusy – Michał Kleszcz	Bielsko- -Biała	16,18.02.2010		Zespół Tereno- wy Kato- wice
14	Młodzieżowy Ośrodek Wy- chowawczy – Magdalena Chmielak – Justyna Lewandowska – Justyna Józwiak – Marcin Kusy – Michał Kleszcz	Jaworze	17.02.2010		Zespół Tereno- wy Kato- wice
15	Zakład Poprawczy i Schro- nisko dla Nieletnich – Magdalena Chmielak – Justyna Lewandowska – Justyna Józwiak – Marcin Kusy – Michał Kleszcz	Pszczyna – Łąka	18.02.2010		Zespół Tereno- wy Kato- wice
16	Izba Wytrzeźwień – Magdalena Chmielak – Justyna Lewandowska – Justyna Józwiak – Marcin Kusy – Michał Kleszcz	Bielsko- -Biała	19.02.2010		Zespół Tereno- wy Kato- wice

17	Instytut Psychiatrii i Neurologii – Marta Junk – Marcin Sośniak	Warszawa	19.02.2010		Zespół X
18	Dom Pomocy Społecznej im. Waleriana Łukasińskiego – Kinga Dękiejowska – Marta Junk	Góra Kalwaria	22-23.02.2010		Zespół X i Zespół III
19	Dom Pomocy Społecznej „Leśny” – Kinga Dękiejowska – Marta Junk	Warszawa	24-25.02.2010		Zespół X i Zespół III
20	Izba Wyrzęwień – Michał Kleszcz – Sławomir Tkacz	Sosnowiec	25.02.2010		Zespół Terenowy Katowice
21	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy „Dom na Szlaku” im. gen. Tadeusza Kutrzeby – Justyna Lewandowska – Zbigniew Kuźma – Tomasz Rychlicki	Załusków	01.03.2010		
22	Areszt Śledczy i Oddział Zewnętrzny Aresztu Śledczego w Choszcznie – Justyna Józwiak – Jolanta Nowakowska – Przemysław Kazimirski – Przemysław Możejko	Choszczno	9-10,12.03.2010		
23	Salezjański Ośrodek Wychowawczy im. św. Jana Bosko – Justyna Józwiak – Jolanta Nowakowska – Przemysław Kazimirski – Przemysław Możejko	Trzciniec	11.03.2010		
24	Zakład Karny – Marcin Kusy – Janina de Michelis – Tomasz Rychlicki	Czerwony Bór	12.03.2010		
25	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komendzie Miejskiej Policji – Natalia Kłaczyńska – Piotr Mąkosa	Wrocław	15.03.2010		Zespół Terenowy Wrocław

26	Areszt w Celu Wydale- nia przy Sudeckim Od- dziale Straży Granicznej – Marcin Sośniak – Tomasz Gellert – Marta Junk	Lubań	16.03.2010		Zespół X
27	Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychiczenie Chorych – Marcin Sośniak – Tomasz Gellert – Marta Junk	Lubiąż	17-18.03.2010		Zespół X
28	Całodobowe Pogotowie Socjalne dla Osób Nietrzeż- wych w Gdańsku (Izba Wytrzeźwień) – Estera Tarnowska – Bogumił Furche	Gdańsk	17.03.2010		Zespół Tere- nowy Gdańsk
29	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Ko- mendzie Powiatowej Policji – Marcin Kusy – Justyna Lewandowska – Małgorzata Kiryłuk – Ewelina Brzostymowska	Kutno	24.03.2010		
30	Areszt Śledczy – Marcin Kusy – Justyna Lewandowska – Małgorzata Kiryłuk – Ewelina Brzostymowska	Środa Wielkopol- ska	25.03.2010		
31	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Ko- mendzie Powiatowej Policji – Marcin Kusy – Justyna Lewandowska – Małgorzata Kiryłuk – Ewelina Brzostymowska	Środa Wielkopol- ska	26.03.2010		
32	Zakład Poprawczy i Schro- nisko dla Nieletnich – Justyna Józwiak – Jolanta Nowakowska – Marcin Kusy – Bogumił Furche	Warszawa- -Falenica	06.05.2010		Zespół Tere- nowy Gdańsk
33	Areszt Śledczy – Przemysław Kazimirski – Justyna Lewandowska – Przemysław Możejko – Ewelina Brzostymowska – Magdalena Chmielak – Zdzisław Szałaj – Natalia Kłaczyńska	Warszawa- -Grochów	06.05.2010		Zespół Tere- nowy Wrocław, Zespół IX

34	Samodzielny Wojewódzki Zespół Publicznych Zakładów Psychiatrycznej Opieki Zdrowotnej przy ul. Nowowiejskiej – Marta Junk – Tomasz Gellert – Marcin Sośniak – Anna Sosińska – Kinga Dękierowska – Ewa Pańszczyk – Michał Kleszcz	Warszawa	06.05.2010		Zespół Terenowy Katowice, Zespół X i Zespół III
35	Izba Wyrzewień – Przemysław Kazimirski – Ewelina Brzostymowska – Justyna Lewandowska – Marcin Kusy – Natalia Kłaczyńska	Wrocław	24.05.2010		Zespół Terenowy Wrocław
36	Areszt Śledczy – Przemysław Kazimirski – Ewelina Brzostymowska – Justyna Lewandowska – Marcin Kusy – Natalia Kłaczyńska	Wrocław	25-27.05.2010		Zespół Terenowy Wrocław
37	Dom Pomocy Społecznej przy ul. Rodziny Zietałów – Kinga Dękierowska – Ewa Pańszczyk – Marta Junk – Anna Sosińska	Radom	24-25.05.2010		Zespół X, Zespół III
38	Dom Pomocy Społecznej – Kinga Dękierowska – Ewa Pańszczyk – Marta Junk – Anna Sosińska	Jedlanka	25-26.05.2010		Zespół X, Zespół III
39	Areszt w Celu Wydalenia przy Pomorskim Oddziale Straży Granicznej – Marcin Sośniak – Marta Junk – Tomasz Gellert	Szczecin	16.06.2010		Zespół X
40	Samodzielny Publiczny Szpital Kliniczny Nr 1 Pomorskiej Akademii Medycznej im. prof. Tadeusza Sokołowskiego – Marcin Sośniak – Marta Junk – Tomasz Gellert	Szczecin	17.06.2010		Zespół X

41	Salezjański Ośrodek Wychowawczy – Justyna Lewandowska – Justyna Józwiak – Jolanta Nowakowska – Przemysław Kazimirski	Różany- stok	21-22.06.2010		
42	Zakład Poprawczy – Justyna Lewandowska – Justyna Józwiak – Jolanta Nowakowska – Przemysław Kazimirski	Białystok	23-24.06.2010		
43	Całodobowe Pogotowie Socjalne dla Osób Nietrzeźwych w Gdańsku (Izba Wyrzębów) – Estera Tarnowska – Bogumił Furche	Gdańsk	30.06.2010		Zespół Tere- nowy Gdańsk
44	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komen- dzie Miejskiej Policji – Wiesław Rostkowski – Justyna Lewandowska – Przemysław Kazimirski – Przemysław Możejko – Marcin Mazur	Koszalin	26.07.2010		
45	Ośrodek Terapii i Opieki nad Nietrzeźwymi (Izba Wyrzębów) – Wiesław Rostkowski – Justyna Lewandowska – Przemysław Kazimirski – Przemysław Możejko – Marcin Mazur	Koszalin	27.07.2010	Joanna Klara Żuchow- ska-lekarz specjalista chorób we- wnętrznych	
46	Areszt Śledczy – Wiesław Rostkowski – Justyna Lewandowska – Przemysław Kazimirski – Przemysław Możejko – Marcin Mazur	Koszalin	28-30.07.2010	Joanna Klara Żuchow- ska-lekarz specjalista chorób we- wnętrznych	
47	Policyjna Izba Dziecka – Marcin Kusy – Janusz Zagórski – Justyna Józwiak – Magdalena Chmielak – Bogumił Furche	Gdańsk	10.08.2010		Zespół Tere- nowy Gdańsk
48	Areszt Śledczy – Marcin Kusy – Janusz Zagórski – Justyna Józwiak – Magdalena Chmielak – Estera Tarnowska	Wejherowo	11-12.08.2010		Zespół Tere- nowy Gdańsk

49	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komendzie Miejskiej Policji – Marcin Kusy – Janusz Zagórski – Justyna Józwiak – Magdalena Chmielak – Bogumił Furche	Gdynia	13.08.2010		Zespół Terenowy Gdańsk
50	Policyjna Izba Dziecka – Justyna Józwiak – Marcin Kusy – Justyna Lewandowska – Magdalena Chmielak – Natalia Kłaczyńska	Legnica	24.08.2010		Zespół Terenowy Wrocław
51	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy – Justyna Józwiak – Marcin Kusy – Justyna Lewandowska – Magdalena Chmielak – Natalia Kłaczyńska	Jawor	25.08.2010		Zespół Terenowy Wrocław
52	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komendzie Miejskiej Policji – Justyna Józwiak – Marcin Kusy – Justyna Lewandowska – Magdalena Chmielak – Natalia Kłaczyńska	Legnica	26.08.2010		Zespół Terenowy Wrocław
53	Izba Wyrzężeń – Justyna Józwiak – Marcin Kusy – Justyna Lewandowska – Magdalena Chmielak – Natalia Kłaczyńska	Legnica	27.08.2010		Zespół Terenowy Wrocław
54	Areszt Śledczy – Justyna Lewandowska – Wojciech Sadownik – Wiesław Rostkowski – Małgorzata Kiryluk	Zielona Góra	08-10.09.2010	Joanna Klara Żuchowska-lekarz specjalista chorób wewnętrznych	
55	Izba Wyrzężeń – Justyna Lewandowska – Wojciech Sadownik – Wiesław Rostkowski – Małgorzata Kiryluk	Zielona Góra	09.09.2010	Joanna Klara Żuchowska-lekarz specjalista chorób wewnętrznych	

56	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komendzie Powiatowej Policji – Marcin Kusy – Przemysław Kazimirski – Justyna Józwiak – Jolanta Nowakowska	Mogilno	14.09.2010		
57	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy – Marcin Kusy – Przemysław Kazimirski – Justyna Józwiak – Jolanta Nowakowska	Strzelno	15.09.2010	Anna Kostka-Godecka – psycholog kliniczny	
58	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy – Marcin Kusy – Przemysław Kazimirski – Justyna Józwiak – Jolanta Nowakowska	Bielice	16.09.2010	Anna Kostka-Godecka – psycholog kliniczny	
59	Ośrodek Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Uzależnień (Izba Wytrzeźwień) – Marcin Kusy – Przemysław Kazimirski – Justyna Józwiak – Jolanta Nowakowska	Inowrocław	17.09.2010	Anna Kostka-Godecka – psycholog kliniczny	
60	Ośrodek Strzeżony dla Cudzoziemców przy Nadodrzańskim Oddziale Straży Granicznej – Marcin Sośniak – Marta Junk – Tomasz Gellert	Krosno Odrzańskie	22.09.2010		Zespół X
61	Samodzielny Publiczny Szpital Wojewódzki – Marcin Sośniak – Marta Junk – Tomasz Gellert	Gorzów Wielkopolski	23-24.09.2010		Zespół X
62	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komendzie Miejskiej Policji – Magdalena Chmielak – Zbigniew Kuźma – Przemysław Kazimirski – Michał Kleszcz	Gliwice	27.09.2010		Zespół Terenowy Katowice

63	Areszt Śledczy – Magdalena Chmielak – Zbigniew Kuźma – Przemysław Kazimirski – Michał Kleszcz	Gliwice	28-29.09.2010	Joanna Klara Żuchowska-lekarz specjalista chorób wewnętrznych	Zespół Terenowy Katowice
64	Izba Wyrządzeń – Magdalena Chmielak – Zbigniew Kuźma – Przemysław Kazimirski – Michał Kleszcz	Gliwice	30.09.2010	Joanna Klara Żuchowska – lekarz specjalista chorób wewnętrznych	Zespół Terenowy Katowice
65	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komen- dzie Miejskiej Policji – Justyna Józwiak – Justyna Lewandowska – Wojciech Sadownik – Zbigniew Kuźma	Chełm	12.10.2010		
66	Zakład Karny – Justyna Józwiak – Justyna Lewandowska – Wojciech Sadownik – Zbigniew Kuźma	Hrubieszów	13-14.10.2010	Joanna Klara Żuchowska-lekarz specjalista chorób wewnętrznych	
67	Izba Wyrządzeń – Justyna Józwiak – Justyna Lewandowska – Wojciech Sadownik – Zbigniew Kuźma	Chełm	15.10.2010	Joanna Klara Żuchowska-lekarz specjalista chorób wewnętrznych	
68	Dom Pomocy Społecznej Caritas – Kinga Dękiejowska – Marta Junk – Rafał Wrucha – Michał Kleszcz	Bytom	13-15.10.2010		Zespół X, Zespół III Zespół Terenowy Katowice
69	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komen- dzie Miejskiej Policji – Justyna Józwiak – Janina de Michelis – Marcin Kusy – Ewelina Brzostymowska – Michał Kleszcz	Jaworzno	16.11.2010		Biuro Pełnomocnika Terenowego
70	Areszt Śledczy – Justyna Józwiak – Janina de Michelis – Marcin Kusy – Ewelina Brzostymowska – Michał Kleszcz	Katowice	17-18.11.2010		Biuro Pełnomocnika Terenowego

71	Ośrodek Profilaktyki Uzależnień od Alkoholu oraz Pobytu Nietrzeźwych (Izba Wytrzeźwień) – Justyna Józwiak – Janina de Michelis – Marcin Kusy – Ewelina Brzostymowska – Michał Kleszcz	Jaworzno	19.11.2010		Biuro Pełnomocnika Terenowego
72	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy im. Janusza Korczaka – Przemysław Kazimirski – Justyna Lewandowska – Przemysław Możejko – Wojciech Sadownik – Karolina Chyła – Bogumił Furche	Szczecin	23.11.2010		Biuro Pełnomocnika Terenowego
73	Zakład Karny – Przemysław Kazimirski – Justyna Lewandowska – Przemysław Możejko – Wojciech Sadownik – Karolina Chyła	Goleniów	24-25.11.2010		
74	Izba Wytrzeźwień – Przemysław Kazimirski – Justyna Lewandowska – Przemysław Możejko – Wojciech Sadownik – Karolina Chyła	Szczecin	26.11.2010		
75	Policyjna Izba Dziecka – Wojciech Sadownik – Justyna Józwiak – Magdalena Chmielak – Zbigniew Kuźma – Jolanta Nowakowska	Rzeszów	06.12.2010		
76	Zakład Karny – Wojciech Sadownik – Justyna Józwiak – Magdalena Chmielak – Zbigniew Kuźma – Jolanta Nowakowska	Rzeszów- -Załęże	07-08.12.2010		
77	Izba Wytrzeźwień – Wojciech Sadownik – Justyna Józwiak – Magdalena Chmielak – Zbigniew Kuźma – Jolanta Nowakowska	Rzeszów	09.12.2010		

78	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy – Marcin Kusy – Przemysław Kazimirski – Małgorzata Kiryłuk – Justyna Lewandowska – Michał Kleszcz	Kielce	13.12.2010		Biuro Pełnomocnika Terenowego
79	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy – Marcin Kusy – Przemysław Kazimirski – Małgorzata Kiryłuk – Justyna Lewandowska – Michał Kleszcz	Podzamcze	14.12.2010		Biuro Pełnomocnika Terenowego
80	Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komendzie Miejskiej Policji – Marcin Kusy – Przemysław Kazimirski – Małgorzata Kiryłuk – Justyna Lewandowska – Michał Kleszcz	Kielce	15.12.2010		Biuro Pełnomocnika Terenowego

11. Wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji w 2010 r. – tabela według jednostek

L.p	Zakłady Karne		Areszty Śledcze	
	Miejscowość	Data	Miejscowość	Data
1	Tarnów	04-05.02.2010	Choszczno	9-10, 12.03.2010
2	Czerwony Bór	12.03.2010	Środa Wielko- polska	25.03.2010
3	Hrubieszów	13-14.10.2010	Warszawa-Gro- chów	06.05.2010
4	Goleniów	24-25.11.2010	Wrocław	25-27.05.2010
5	Rzeszów-Załęże	07-08.12.2010	Koszalin	28-30.07.2010
6			Wejherowo	11-12.08.2010
7			Zielona Góra	08-10.09.2010
8			Gliwice	28-29.09.2010
9			Katowice	17-18.11.2010
Suma	5		9	

L.p	Oddziały Zewnętrzne jednostki penitencjarnej		Pomieszczenia dla osób zatrzymanych jednostek organizacyjnych Policji	
	Miejscowość	Data	Miejscowość	Data
1	OZ Choszczno (AŚ Choszczno)	9-10, 12.03.2010	Bytom KMP	14.01.2010
2			Legionowo KPP	15.01.2010
3			Nowy Dwór Ma- zowiecki KPP	15.01.2010
4			Warszawa I KRP	02.02.2010
5			Wrocław KMP	15.03.2010
6			Kutno KPP	24.03.2010
7			Środa Wielkopol- ska KPP	26.03.2010
8			Koszalin KMP	26.07.2010
9			Gdynia KMP	13.08.2010
10			Legnica KMP	26.08.2010
11			Mogilno KPP	14.09.2010
12			Gliwice KMP	27.09.2010

13			Chełm KMP	12.10.2010
14			Jaworzno KMP	16.11.2010
15			Kielce KMP	15.12.2010
Suma	1			15

L.p	Izby Wyrzężeń		Policyjne Izby Dziecka	
	Miejscowość	Data	Miejscowość	Data
1	Bielsko-Biała	19.02.2010	Bielsko – Biała	16.18.02.2010
2	Sosnowiec	25.02.2010	Gdańsk	10.08.2010
3	Gdańsk	17.03.2010	Legnica	24.08.2010
4	Wrocław	24.05.2010	Rzeszów	06.12.2010
5	Gdańsk	30.06.2010		
6	Koszalin	27.07.2010		
7	Legnica	27.08.2010		
8	Zielona Góra	09.09.2010		
9	Inowrocław	17.09.2010		
10	Gliwice	30.09.2010		
11	Chełm	15.10.2010		
12	Jaworzno	19.11.2010		
13	Szczecin	26.11.2010		
14	Rzeszów	09.12.2010		
Suma	14		4	

L.p	Szpitale Psychiatryczne		Domy Pomocy Społecznej	
	Miejscowość	Data	Miejscowość	Data
1	Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie	19.02.2010	Łódź (3 DPS)	18-19.01.2010
2	Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Lubiążu	17-18.03.2010	Góra Kalwaria (DPS im. Waleriana Łukasińskiego)	22-23.02.2010
3	Samodzielny Wojewódzki Zespół Publicznych Zakładów Psychiatrycznej Opieki Zdrowotnej w Warszawie przy ul. Nowowiejskiej	06.05.2010	Warszawa (DPS Leśny)	24-25.02.2010

4	Samodzielny Publiczny Szpital Kliniczny Nr 1 Pomorskiej Akademii Medycznej im. prof. Tadeusza Sokołowskiego w Szczecinie	17.06.2010	Radom	24-25.05.2010
5	Samodzielny Publiczny Szpital Wojewódzki w Gorzowie Wielkopolskim	23-24.09.2010	Jedlanka	25-26.05.2010
6			Bytom (Caritas)	13-15.10.2010
Suma	5			6

L.p	Młodzieżowe Ośrodki Wychowawcze		Młodzieżowe Ośrodki Socjoterapii	
	Miejscowość	Data	Miejscowość	Data
1	Łódź (MOW -11)	19.01.2010	Łódź (Nr 2)	18.01.2010
2	Łódź (MOW -13)	20-21.01.2010		
3	Jaworze	17.02.2010		
4	Załużskóv	01.03.2010		
5	Trzciniec	11.03.2010		
6	Różanystok	21-22.06.2010		
7	Jawor	25.08.2010		
8	Strzelno	15.09.2010		
9	Bielice	16.09.2010		
10	Szczecin	23.11.2010		
11	Kielce	13.12.2010		
12	Podzamcze	14.12.2010		
Suma	12		1	

L.p	Schroniska dla nieletnich		Zakłady poprawcze	
	Miejscowość	Data	Miejscowość	Data
1			Studzieniec	14.01.2010
2			Białystok	23-24.06.2010
Suma	0		2	

L.p	Pomieszczenia do wykonywania aresztu w celu wydalenia	
	Miejscowość	Data
1	Areszt w Celu Wydalenia przy Sudeckim Oddziale Straży Granicznej w Lubaniu	16.03.2010
2	Areszt w Celu Wydalenia przy Pomorskim Oddziale Straży Granicznej w Szczecinie	16.06.2010
Suma	2	

L.p	Ośrodki Strzeżone dla Cudzoziemców	
	Miejscowość	Data
1	Ośrodek Strzeżony dla Cudzoziemców przy Nadodrzańskim Oddziale Straży Granicznej w Krośnie Odrzańskim	22.09.2010
Suma	1	

L.p	Zakłady Poprawcze i Schroniska dla Nieletnich	
	Miejscowość	Data
1	Laskowiec	08.01.2010
2	Mrozy	01.02.2010
3	Pszczyna – Łąka	18.02.2010
4	Warszawa – Falenica	06.05.2010
Suma	4	